

Sedat Veyis Örnek

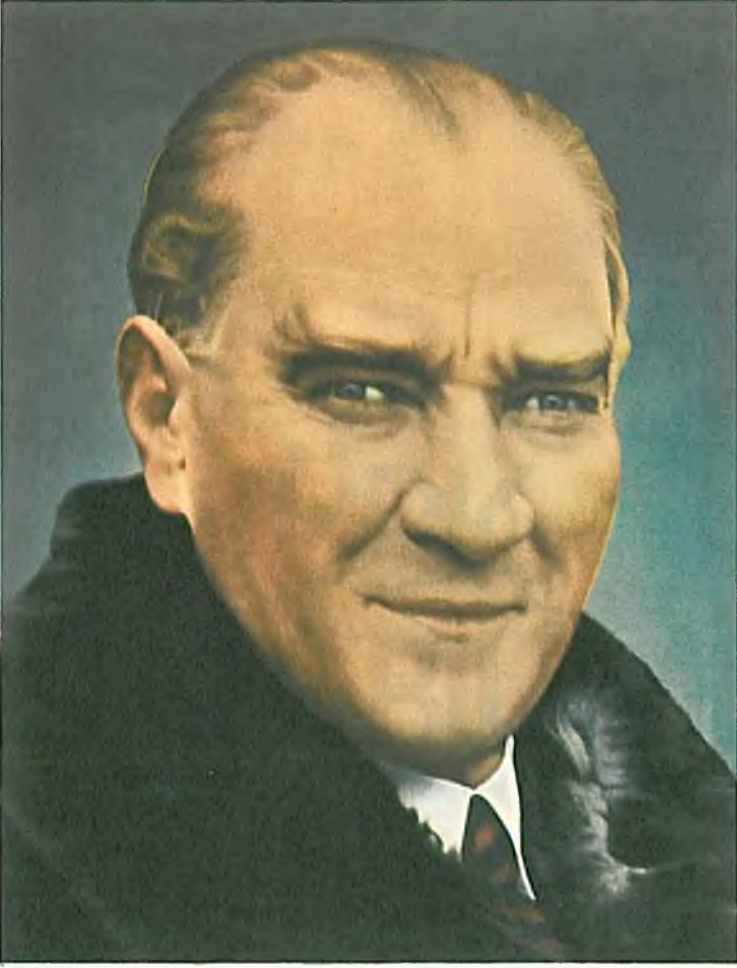

TÜRK HALKBİLİMİ

Türkiye İş Bankası

Kültür Yayınları

Büyük Kurucu'muz Diyor ki :

“ İş Bankası kurumu, Cumhuriyet tarihinde ekonomi bakımından başlı başına yer alacaktır.

Bu kurum, nâçız bir servetin bile ekonomik hayatta fert menfaatlerine hasrolunmayıp ulus menfaatine hasredilmesinden çıkabilecek olan büyük neticeleri, az bir zamanda ve bhusus yepyeni bir devlet kuruluşunun türlü inkılâp güçlükleri içinde âlemşümül bir surette fiilen göstermiştir.”

26 Ağustos 1936

K. Atatürk

TÜRKİYE İŞ BANKASI
KÜLTÜR YAYINLARI
FOLKLOR DİZİSİ: 4

TÜRK HALKBİLİMİ

YAYINLARI VE KUTUPHANESİ
T.C. Millî Eğitim Bakanlığı
K. D. No: 200/100

BİRİNCİ BASKI
3000

TÜRK HALK BİLİMİ

ANKARA - 1977

SEDAT VEYİS ÖRNEK

TÜRK HALKBİLİMİ

İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI: 180

Kapak Düzeni : Ozan SAĞDIÇ

Kapak Fotoğrafı: Beypazarı geleneksel pazarından bir görünüş.
(Foto: S. V. ÖRNEK)

TÜRK HALK BİLİMİ

Bu Kitap;

AJANS-TÜRK MATBAACILIK SANAYİ'nin
Compugraphic "Elektronik Dizgi" Makinalarında Dizilip
Grafik ve Fotomekanik Servislerinde Hazırlanarak
Ofset Tesislerinde Basılmıştır.

Ö N S Ö Z

Uzun bir süre çeşitli derneklerin sınırlı olanakları ve girişimleriyle canlı tutulmaya çalışılan halkbilimsel etkinlikler bilimsel bir merkezden yönetilmediği, ciddi bir işbirliği çevresinde toplanamadığı, özellikle öğretim ve eğitim kurumlarımızın ders programlarında yer alamadığı için, birbirlerinden kopuk, dağınık ve düzensiz bir çizgide kalmışlardır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla —hatta bu tarihten de önce— halkbilim alanında başlatılan kişisel ve örgütsel pek çok etkinliğin, girişimin genel niteliği derleyicilik olmuştur. Ancak bu derleme işi de çoğu zaman bir sistemden yoksun olarak, geliş güzel yapılmıştır. Gerçi bu dönemde kimi halkbilimcilerimiz monografik nitelikte başarılı araştırmalar yapmışlardır; ancak bunlardan bütünlüci ve bir birleşime kavuşturucu çalışmalara geçilememiştir.

*Aslında halkbilim, ülkemizde bu alanda çalışan beş on kişinin dışında yanlış anlaşıl-
mış, bu yanlış giderek konuya ilgi duyanlara da aşıl原因mıştır. Öyle ki, bugün yaygın
kullanışıyla "folklor" denilince sadece halk oyunları, halk türküleri ve bunlarla ilgili
gösteriler anlaşılmakta; bu yanışından kaynaklanan bir "folklorculuk" modası kimi
derneklerden okullara, resmi kuruluşlardan turistik bürolara, radyo, televizyon ve
basın gibi haberleşme araçlarına değin geniş bir alanda etkisini sürdürmektedir.
Oysa "folklor", en yalın anlatımla bir ulusun ya da belirli bir bölge halkının, bir
kentün, bir ilçenin, bir köyün maddi ve manevi alandaki geleneksel kültür ürünlerini
ve yaşama biçimlerini bilimsel yöntemlerle derleyen, sınıflayan, çözümleyen,
yorumlayan ve son aşamada bir birleşime vardırılmayı amaçlayan bilim dalıdır.*

*Son birkaç yıldan bu yana halkbilimimize duyulan ilgi artmış, devletin de desteği ve
öncülüğüyle olumlu sayılabacak kimi adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu durum
halkbilimimiz adına elbetki sevindiricidir, ancak yeter değildir. Çünkü bu bilim dalı
bağımsız bir kürsü, bölüm ya da enstitü olarak üniversitelerimizin ilgili fakültele-
rinde bütünüyle yer almadığı, yüksek ve orta dereceli okullarımızın öğretim proğ-
ramlarına girmedığı sürece, amatör demeklerin tekelinde şimdikiye değin olduğu
gibi asıl amacından ve işlevinden saptırılarak bir gösteri alanı olarak kalacaktır.*

*Ülkemizde, monografik nitelikteki halkbilimsel yapıtları ayrı tutarsak, elkitabı ya
da kılavuz kitap türünden kimi yayınlar yapılmıştır. Bunlardan ikisi A. V. Gennep ile
P. Saintyves'den dilimize çevrilmiştir. Kitabımızın ilgili bölümünde tanıttığımız bu
iki yayının dışında Türk halkbilimini konu edinen kılavuz kitapların başlıcaları
şunlardır: H. Z. Koşay'ın Halkbilgisi Kılavuzu (1932) ile Etnografya ve Folklor
Kılavuzu (1939), Z. F. Fındıkoğlu - A. Rostow'un Folklor ve Etnografya Kılavuzu
(1949), E. Yener'in Etnografya Kılavuzu (1960), M. Ş. Ülkütaşır'ın Cumhuriyet'le
Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları (1972), Ş. Baykurt'un Türki-
ye'de Folklor'u (1976). Ayrıca P. N. Boratav'ın Türk Halk Edebiyatı (1969) ile Türk
Folkloru (1973) adlı yapıtlarının Türk halkbiliminin geçmişine, bugününe,
sorunlarına ve yöntemlerine değinen bölümlerini de belirtmek gerekir.*

Elinizdeki bu kitap, Türk halkbiliminin bütün konularını kapsamadığı gibi, ele aldıklarının da yeterli ve eksiksiz olduğu savında değildir. Çünkü halkbilimimizin genel ve özel konularının tümünü ayrıntılı olarak ele alacak bir çalışma hiç bir zaman tek kişinin üstesinden gelebileceği bir iş değildir. İlerde, alanlarının uzmanı olan kimselerin bir araya gelerek —o da her türlü halkbilimsel gerecin derlenip, düzenlenip el altında bulundurulması koşuluyla— hazırlayacakları yetkin bir Türk Halkbilimi yayımlanincaya değin, şimdilik öğrencilerle konuya ilgi duyanların yararlanmalarına sunulan bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde halkbilimin alanı, amacı ve konuları; Türk halkbiliminin geçmişi, bugünü, sorunları, kaynakları; araştırma teknikleri ve araçları; yayımları, seminer, kongre ve toplantıları; kurum, dernek ve kuruluşları ele alınmakta; ikinci bölümde yapıtım, norm, örf, âdet, teamül, anane, gelenek, görenek, töre ve moda gibi kavramların tanımları, özellikleri ve işlevleri ayrıntılı bir biçimde belirtilmekte; üçüncü bölümde ise halkbilimin araştırma alanına giren konulardan örnek olarak seçilen doğum - çocuk, evlenme ve ölüm üçlüsü ülkemizdeki yaygın ve tipik özellikleriyle açıklanmaktadır.

Kitabın ortaya çıkışında desteğini esirgemeyen değerli araştırmacı Doç. Dr. Metin And'a; koleksiyonlarındaki slaytlarından yararlandığım genç meslektaşlarım Dr. Ali Rıza Balaman ile Dr. Attilâ Erden'e; metinde yer alan kimi fotoğrafları sağlayan öğrencilerime; müsveddelerin daktilo ettirilmesine yardımcı olan eski öğrencim Saip Soydam'a; kitabın yayınlanmasını üstlenen Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İş - Türk Limited Şirketi'nin değerli yöneticilerine; dizgi, baskı, kılışe ve cilt işini özenle gerçekleştiren Ajans - Türk Matbaacılık Sanayii ilgililerine teşekkür ederim.

Ankara, Temmuz 1976

Prof. Dr. Sedat Veyis ÖRNEK

KISALTMALAR

- ANTR. (Antropoloji Dergisi).
AÜEGF. (Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi).
AÜEF. (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi).
AÜTF. (Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi).
BBTE. (Binbir Temel Eser).
Bellt. (Belleten Dergisi).
BKM. (Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı).
BTE. (Bin Temel Eser).
BÜHY. (Boğaziçi Üniversitesi, Halkbilim Yıllığı).
Çev. (Çeviren).
Çl. (Çocuklu).
DİB. (Diyanet İşleri Başkanlığı).
DTCF. (Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi).
FD. (Folklor Doğru Dergisi).
GY. (Gerçek Yayınları).
Habl. (Hazırlayan).
HB. (Halkbilim Dergisi).
HBH. (Halk Bilgisi Haberleri Dergisi).
HÜ. (Hacettepe Üniversitesi).
HÜTF. (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi).
İF. (İlahiyat Fakültesi).
İO. (İlkokul).
İÜEF. (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi).
İÜİF. (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi).
K. (Köy).
K.K. (Kaynak Kişi).
Ky. (Kendi yayını).
mad. (Maddesi).
MEB. (Milli Eğitim Bakanlığı).
MEBKM. (Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Müsteşarlığı).
MFAD. (Milli Folklor Araştırma Dairesi).
MFE. (Milli Folklor Enstitüsü).
MY. (Milliyet Yayınları).

OO. (Ortaokul).
Öy. (Öğrenimi yok).
RK. (Remzi Kitabevi).
SBF. (Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi).
SF. (Sivas Folkloru Dergisi).
SD. (Sosyoloji Dergisi).
TD. (Türk Dili Dergisi).
TDK. (Türk Dil Kurumu).
TTK. (Türk Tarih Kurumu).
TEM. (Türkiye Edebiyat Mecmuası).
Teks. (Teksir).
TFA. (Türk Folklor Araştırmaları Dergisi).
TFAY. (Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı).
TFEB. (Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası).
TK. (Türk Kültürü Dergisi).
TKDB. (Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni).
TODAİ. (Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi).
TTK. (Türk Tarih Kurumu).
I. UTFKB. (I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri).
I. UTFSB. (I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri).
VY. (Varlık Yayınları).
Y. (Yaşı).
Yty. (Yayın tarihi yok).
ZF. (Ziraat Fakültesi).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
KISALTMALAR	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
TÜRK HALKBİLİMİNE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER	
A. GİRİŞ	15
I. Halkbilimin Alanı, Amacı, Konusu	15
II. Türk Halkbiliminin Kısa Geçmişi, Bugünkü Durumu ve Öneriler	20
B. KAYNAKLARI	29
I. Yazılı Kaynaklar	29
1. Yazılı Yapıtlar	30
2. Sözlükler, Ağız Derlemeleri	35
3. Edebiyat Yapıtları	37
4. Süreli Yayınlar	41
II. Görsel Kaynaklar	41
1. Sinema	41
2. Televizyon	43
3. Resim	44
4. Şenlikler, Bayramlar, Yerel Günler	47
C. ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ VE ARAÇLARI	55
I. Alan Araştırması	55
1. Gözlem	55
2. Görüşme	57
3. Sorukâğıdı (Anket)	59
4. Kılavuz ve Kaynak Kişiden Yararlanma	60
II. Alan Araştırmasında Kullanılan Araçlar	63
1. Ses Alma Aygıtı (Teyp)	63
2. Fotoğraf Makinesi	65
3. Hareketli Film Makinesi (Kamera)	67
III. Elde Edilen Gerecin Fişlenmesi, Korunması	70
1. Fişleme	70
2. Arşivleme	74
D. HALKBİLİMİYLE İLGİLİ YAYINLAR	76
I. Kılavuzlar, Elkitapları, Broşürler	76
II. Tümü ya da Bir Bölümü Halkbilimini İlgilendiren Kitaplar	84
III. Kaynakçalar	94
IV. Yıllıklar	98
V. Dergiler	100
VI. Bitirme Tezleri	105
	11

E. HALKBİLİMİYLE İLGİLİ TOPLANTI, SEMİNER, KONGRE, SEMPOZYUM VE KURSLAR	106
F. HALKBİLİMİYLE İLGİLİ KURULUŞ VE DERNEKLER	110
I. Milli Folklor Araştırma Dairesi	111
II. Dernekler, Kulüpler, Topluluklar	114
III. Halkevleri	117
IV. Üniversiteler	118

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL NORMLAR

I. Yaptırımlar ve Türleri	121
II. Başlıca Normlar	122
1. Örf	123
2. Âdet	124
3. Teamül	125
4. Anane	126
5. Gelenek	126
6. Görenek	127
7. Töre	127
8. Moda	128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİ

A. DOĞUM	131
I. Doğum Öncesi	132
1. Kısırlığı Giderme, Gebe Kalma	132
2. Aşerme	134
3. Gebelik	135
4. Çocuğun Cinsiyeti	136
5. Gebe Kadının Kaçınmaları / Uygulamaları	137
II. Doğum Sırası	139
III. Doğum Sonrası	142
1. Çocuğun Göbeği ve Eşi	142
2. Lohusalık	143
3. Alkarısı Tasarımı	144
4. Kırk Basması Tasarımı	146
5. Kırklama İşlemi	146
B. ÇOCUK	147
I. Ad	148
1. Ad Koyma	149
2. Adı Belirleyen Etmenler	149
3. Göbek Adı	159
4. Takma Ad	159

II. Çocuk Görme	160
III. Diş Hediyi (Buğdayı)	162
IV. Geleneksel Sağaltma Pratikleri ve İşlemleri	164
V. Çocuğu Nazardan Koruma	167
VI. Sünnet	170
1. Sünnet Çocuğunun Yaşı, Sünnetin Zamanı	174
2. Tören ya da Düğün Hazırlığı	175
3. Çocuğun Hazırlanması	177
4. Sünnet İşlemi ve Sünnetçi	179
5. Hediye - Armağan	180
6. Kirvelik	183
C. EVLENME	185
I. Evlenme Biçimleri	185
II. Evlilik Çağı - Yaşı	189
III. Evlenme Aşamaları	190
1. Cöürücülük, Dünürücülük / Kız Bakma, Kız İsteme	190
2. Söz Kesimi	191
3. Nışan	193
IV. Düğün	194
1. Kına Gecesi	194
2. Düğün	196
3. Nikâh - Cerdek	197
V. Hediye, Bağış ve Ödemeye İlgili Âdetler	198
VI. Evlenmeye İlgili Ritüel ve Büyüsel İçerikli İşlemler	202
D. ÖLÜM	207
I. Ölüm Öncesi	208
1. Ölümü Düşündüren Önbelirtiler	208
2. Kaçınmalar	212
II. Ölüm Sırası	213
1. Ölüm Olayının Duyurulması	213
2. Ölümünden Hemen Sonra Yapılan İşlemler	214
3. Ötünün Gömülmeğe Hazırlanışı	214
III. Ölüm Sonrası	220
1. Belli Günler	220
2. Ölü Yemeği	221
3. Yas	222
4. Başsağlığı ve Avutucu Sözler	226
5. Destanlar ve Ağıtlar	227
6. Mezarlıklar, Mezar Taşlarına Yazılanlar, Simgeler	233
SONSÖZ	241
KAYNAKÇA	243
FOTOĞRAFLAR ÇİZELGESİ	249
KİŞİ ADLARI DİZİNİ	255

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

ULUN'a...

101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK HALKBİLİMİNE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

A. GİRİŞ

I. Halkbilimin Alanı, Amacı, Konuları

"Folklor" terimini ilk olarak kullanan İngiliz William J. Thoms'dur (1803-1885). Thoms, Athenaeum adlı dergide yayımlanan bir mektubunda, dergi yöneticilerine halk edebiyatı ve halk "antikite"leri konularındaki ürünleri inceleyecek bilim dalına ad olarak "Folk-Lore" teriminin kullanılmasını önermiş¹. Sözcüğün kökeni folk = (halk) ve lore = (bilim)'den gelmektedir; anlamı da halkbilim demektir.

1846 yılından bu yana Anglo-Sakson ülkeleriyle İsveç, Norveç, Finlândiya, Fransa gibi ülkelerde yaygınlık kazanan bu terim yurdumuzda da benimsenerek kullanılmaya başlanmıştır. Alman dili konuşulan ülkelerde ise (Almanya, Avusturya, İsviçre) "Folklor" yerine aynı anlamı karşılayan "Volkskunde"nin kullanılışı yaygınlaşmıştır.

Halkbilim, bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bir birleşime vardırılmayı amaçlayan bir bilimdir.

1 Athenaeum, 22 Ağustos 1846, sayı 982.

Bu mektubun tümüyle W. J. Thoms'un kısa yaşam öyküsü için bkz. : G. Sernikli: "Folklor Sözcüğünün İsim Babası William John Thoms ve Athenaeum'daki Makalesi", TFAY 1975, Ankara 1975, s. 115 - 121.

Bir ülkenin, bir yöre halkının, bir etnik grubun yaşamının bütününe kapsayan ve temelinde o halkı oluşturan insanların ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını, çevresini ve dünyayı algılayışını açıklamada; geleneksel ve törensel yaşamı düzenleyen, zenginleştiren, renklendiren bir dizi beceriyi, beğeniyi, yaratıyı, töreyi, kurumu, kurumlaşmayı göz önüne sermede; bir ucuyla geçmişe, bir ucuyla da zamanımıza uzanan gelenekler, görenekler, âdetler zincirini saptamada; bu zincirin köstekleyici ya da destekleyici halkalarını tek tek belirlemede; halk kültürünün atar damarlarını yakalayarak bunlardan özgün ve çağdaş yaratmalar çıkarmada halkbilimin rolü ve önemi birinci derecedir.

Böyle bir görevi ve amacı üstlenen bu disiplin başta budunbilim = (etnoloji) olmak üzere toplumbilim, ruhbilim, sosyal ve kültürel antropoloji, edebiyat, dilbilim, dinbilim, tarih, dinler tarihi, sanat tarihi, coğrafya, tıp, hukuk vb. bilimlerle yakından ilişkilidir; gerektiğinde bunların yöntem ve bulgularından yararlanır, sırası düştükçe başka ülkelerin halkbilimsel = (folklorik) verileriyle koşutluklar kurar, karşılaştırmalar yapar, bunların kökenine inmeye çalışır; böylece yerellikten ve ulusallıktan evrenselliğe geçerek insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunmaya yönelir.

Nedir ki, görevi ve amacı yukarıda ana çizgileriyle belirtilen halkbilim, uzun bir süreden beri ülkemizde çoğu zaman sadece yerel halk oyunlarını, türkülerini, gösterilerini kapsayan dar ve yanlış bir alana sıkıştırılmış; giderek yoz ve zararlı bir "folklorculuk" modasının gelişip yayılmasına yol açılarak "folklor" terimi bilimsel anlamından saptırılmıştır. Bu durumun ortaya çıkışında ve yaygınlaşmasında birtakım sözde "folklorcu"ların, kurumların, derneklerin, sanayi kuruluşlarının, turistik büroların, basın, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının da bağışlanmayacak rolleri olmuştur, hâlen de olmaktadır.

"Folklor" teriminin asıl anlamını yitirerek bilim dışı alanlara ve gösterilere kayması sadece bizde değil, yabancı ülkelerde de görülmektedir. Örneğin Fransa'da bu durum göz önünde bulundurularak "folklor" yerine "Fransız Etnolojisi"², Almanca konuşulan ülkelerde bu endişenin yanı sıra, çağdaş toplumsal gelişmeleri de hesaba katarak "Volkskunde" yerine "Bölgesel Etnoloji", "Avrupa Etnolojisi" gibi adlar kullanma eğilimleri belirlemektedir³.

Bu arada, ülkemizde halkbilim alanına giren maddi kültür ürünlerinin "etnografya" adı altında, ayrı bir konu olarak ele alınması alışkanlığının da doğru bir tutum olmadığını belirtelim. Çünkü uluslararası terminoloji'de "etnografya" bir halkın, bir toplumun, bir etnik grubun yaşama biçimiyle bu biçimin içeriğini oluşturan maddi ve manevi kültür öğelerini betimleyerek ortaya koyma anlamına kullanılmaktadır. Zaten bu terimin sözlük yapısı da aynı anlamda gelmektedir.

2 P. N. Boratav: *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1969, s. 6.

3 DGV Informationen, Nr. 79, 80, Münster, Mainz 1970 - 1971.

Özellikle son birkaç yıldan beri gerek resmi, gerekse özel kuruluşların düzenledikleri seminer, kongre, sempozyum ve açık oturumlarla bu alanı ilgilendiren yayınlarda halkbilimin asıl anlam ve amacına yönelme çabası da dikkati çekmektedir. Ayrıca "folklor" yerine halkbilim teriminin yeğlenmesi eğilimi de —şimdilik sınırlı da olsa— kendini göstermektedir. "Folklor"u daha önce belirtilen asıl anlam ve amacından saptırılmış yaniyla kullanma ve uygulama alışkanlığını bugünden yarına düzeltme olanağı elbet ki düşünülemez. Ama, uzun sürede de gerçekleşecek olsa, şimdiden bu doğrultuda girişimlerde bulunmak gerekmektedir.

Halkbilimin içerdiği, içermesi gerektiği konuların eksiksiz, yeterli ve herkesin üzerinde anlaşabileceği bir çerçevesini çizmek ya da şemasını düzenlemek oldukça zordur. Çünkü sosyal bilimlerin çoğunda olduğu gibi halkbilimde de birtakım konuların kesin sınırlarını çizmek, bunların öteki bilimlerle olan "sınır anlaşmazlıkları"ni önlemek güçtür. Aşağıda sunulan ve ana konularla alt konuları içeren çerçeve ya da şema herkesin üzerinde anlaşabileceği bir nitelik taşıdığı savında değildir. Elbet ki bu çerçeve içersindeki konu ya da alt konulardan biri üzerine çalışmak gerekirse alt konuların daha aşağı basamaklarına inmek ve ayrıntılara girmek gerekir.

- I. Köy, Kasaba ve kent yaşamı (monografiler)
- II. Yerleşim - yerleşim türleri
 1. Sürekli yerleşim (köy, kasaba, kent)
 2. Geçici yerleşim (yaylak, kışlak)
- III. Barınak - konut (Halk mimarisi)
 1. Tipleri
 2. Yapım teknikleri ve kullanılan araç-gereç
 3. Ev eşyası; türleri, yapımı, kullanışı
- IV. Aydınlanma, ısınma
 1. Işık elde etme; ışık araç ve gereçleri
 2. Isı elde etme; ısı araç ve gereçleri
- V. Taşıtlar - taşıma teknikleri
 1. Kara taşımacılığı
 2. Hava taşımacılığı
- VI. Ekonomi türleri
 - A. Hayvancılık
 1. Bakımı, beslenmesi, korunması
 2. Çobanlık
 3. Hayvansal ürünlerin elde edilişleri
 4. Hayvancılıkla ilgili araç - gereçler
 - B. Tarım - rençberlik
 1. Ekme, biçme, ürün alma
 2. Tarım araç - gereçleri

- C. Avcılık
 - 1. Av türleri (kara, deniz avları)
 - 2. Av araçları ve teknikleri
- D. Arıcılık
- VII. Halk ekonomisi
 - 1. Üretim
 - 2. Tüketim
 - 3. Pazarlama
- VIII. Beslenme - mutfak - kiler
 - A. Besin türleri
 - 1. Hayvansal besinler
 - 2. Bitkisel besinler
 - B. Besin elde etme, hazırlama, koruma
 - C. Mutfak düzeni, araçları
 - D. Kiler, depo, mahzen
 - E. Yemek çeşitleri
 - F. Sofra düzeni
- IX. Ölçme, tartma, hesaplama birimleri; zaman ve mesafe kavramları
- X. Halk sanatları ve zenaatları
 - 1. İşleme, örme, dokuma, basma işleri
 - 2. Ağaç, taş, maden, toprak, cam, deri işleri
 - 3. Halk resmi
- XI. Giyim - kuşam - süs
 - A. Giyim - kuşam
 - 1. Erkek giyimi
 - 2. Kadın giyimi
 - 3. Çocuk giyimi
 - 4. Günlük giyim
 - 5. Törenselleşmiş giyim
 - 6. Meslekleri ve yaş gruplarını belirleyen giyim - kuşam
 - B. Süsleme
- XII. Halk bilgisi
 - A. Halk hekimliği - halk baytarlığı
 - B. Halk botaniği - halk zoolojisi
 - C. Halk meteorolojisi - halk takvimi
 - D. Halk hukuku
- XIII. Halk inançları; töreler, âdetler, gelenekler, görenekler
- XIV. Geçiş dönemleri
 - 1. Doğum
 - 2. Çocuk
 - 3. Evlenme
 - 4. Ölüm

XV. Bayramlar - karşılamalar - uğurlamalar

- 1. Dinsel nitelikli bayramlar*
- 2. Yerel nitelikli bayramlar*
- 3. Karşılama ve uğurlamalar*

XVI. Kalıp hareketler (tavırlar, jestler, mimikler) - kalıp sözler ve sesler

- 1. Günlük yaşamla ilgili olanlar*
- 2. Törenselle yaşamla ilgili olanlar*
- 3. Isık çalma, çağırma, ses çıkarma*

XVII. Dernekler, kuruluşlar; dayanışma ve yardımlaşma

- 1. Esnaf dernekleri*
- 2. Dinsel kuruluşlar (tarikatlara)*
- 3. Cinselle ve yaşa dayalı örgütler*
- 4. Komşuluk*

XVIII. Dinsel - büyüsel içerikli inançlar, işlemler

- 1. Ziyaretler, yatırlar, türbeler, mezarlar*
- 2. Fal, rüya yorumu, gelecekte haber verme*
- 3. Büyücülük; türleri, teknikleri*

XIX. Halk edebiyatı

- 1. Destanlar*
- 2. Efsaneler*
- 3. Masallar*
- 4. Halk hikâyeleri*
- 5. Halk şiiri*
- 6. Halk türküleri*
- 7. Fıkralar*
- 8. Atasözleri - Deyimler*
- 9. Tekerlemeler*
- 10. Bilmeceler*
- 11. Alkışlar, kargışlar*
- 12. Ağıtlar*
- 13. İlahiler*
- 14. Maniler*

XX. Halk tiyatrosu (geleneksel tiyatro)

- 1. Ortaoyunu*
- 2. Karagöz*
- 3. Kukla*
- 4. Meddahlık*
- 5. Seyirlik köylü oyunları*

XXI. Halk oyunları (dansları)

XXII. Halk müziği ve müzik araçları

XXIII. Çocuk oyunları ve oyuncaklar

- 1. Temsili nitelikteki oyunlar*
- 2. Beceriye ve yeteneği amaçlayan oyunlar*
- 3. Oyuncak türleri ve nitelikleri*

XXIV. Halk eğlenceleri; sporlar

XXV. Adlar

A. İnsan adları

1. Asıl adlar

2. Soyadları

3. Lâkaplar - Takma adlar

B. Yer, su, dağ, köy, meydan, cadde, sokak, ev adları

Yukardaki şema göz önünde bulundurulunca, halkbilimin kapsamı içine giren kimi konuların belli uzmanlık alanlarını da beraberinde getirmek zorunda oldukları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Genel halkbilim eğitim ve öğreniminden geçmiş bir kişinin bu disiplinin bütününe oluşturan konu kümelerinin hepsi üzerinde araştırma, inceleme yapabilecek bir uzman olarak düşünülmesi yanlıştır. Uzmanlaşma, adından da anlaşılacağı gibi, sözü edilen bilim dalının temel konularını ana çizgileriyle iyice sindirdikten sonra, belirli bir alanla o alanı bütünleyen yan dalların zorunlu kıldığı yoğun ve ayrıntılı bilgi, deneyim ve uygulamayla kişinin kendisini donatmış olması demektir. Aynı durum başka bilimler için de söz konusudur. Çağımızdaki bilim anlayışı iyiden iyiye uzmanlaşmaya gitmektedir. Halkbilim de bu gidişin dışında kalamaz.

Ayrıca, bu disiplinin alanını oluşturan konu ve alt konularında da halkbilimin gerekli gördüğü yöntem, araştırma ve veri toplama teknikleriyle yorum, değerlendirme ve bir biresime varma hususlarında belli bir düzeye ulaşmakta yeterli sayılmaz. Çünkü halk hekimliği, halk veterinerliği, halk botaniği, halk meteorolojisi, halk müziği, halk oyunları (dansları), halk tiyatrosu, halk zanaatları vb. kimi konular üstünde araştırmalar yapmak ne tek başına halkbilimcinin, ne de tıp, veteriner, botanik, müzik vb. eğitiminden geçmiş, alanında uzmanlaşmış kişinin bir başına üstesinden gelebileceği iştir. Nasıl ki, halk hekimliği alanında araştırma yapacak kimsenin yalnızca genel tıp biliminin gerektirdiği bilgi, beceri, deneyim ve kavrama aşamalarından geçmiş olarak halk hekimliğine eğilmesi yetmezse, halkbilim öğrenimi yapmış, bu alanda yetişmiş, ama tıp biliminin zorunlu kıldığı temel bilgilerden yoksun birinin de halk hekimliği alanında başarılı ve derinliğine araştırmalar yapabilmesi söz konusu olamaz. Her iki durumda da, araştırmacının, bu bilim dallarının gerekli kıldığı "formasyon"u ve deneyimi kazanmış olması zorunludur. Aynı durum, yukarda adlarını sıraladığımız öteki araştırma alanları için de geçerlidir. Örneğin halk müziği alanında çalışacakların sağlam bir müzik bilgisi yanı sıra, o müziği yaratan ya da üreten halkın, topluluğun, etnik grubun, kişilerin ya da kişinin doğal ve toplumsal çevresini, doğup büyüdüğü kültürel ortamını, bu ortamın karakteristik özelliklerini, geleneklerini, dünyaya ve çevreye bakış açılarını vb. temelden kavrayabilecek halkbilimsel gözlem ve bilgileri de elde etmiş olması gereklidir.

II. Türk Halkbiliminin Kısa Geçmişi, Bugünkü Durumu ve Öneriler

Halkbilimle ilgili ilk yazıların yüzyılımızın başlarında yayımlandıklarını görürüz. Daha çok "folklor"un ne olduğu konusunu açıklamaya yönelik bu

yazılarda Türk halkbiliminin kimi sorunlarına kültür ikiliği açısından bakılmış, "halkiyat" = (folklor)'ın batı toplumlarındaki yerinden örnekler verilerek, pratikteki yararlarına değinilmiş ve "anonim halk edebiyatı"nın bir ulusun, bir halkın dünyaya bakış açısını açığa vuran değer yargılarından söz edilmiştir.

خلق مدینتی

باشلا تفتیح

هر قومك ایکی مدینتی وار : رسمی مدینت ، خلق مدینتی . او حلاله قوملرک مدینتیرندن بحث ایدن برعلم اولان « اجتماعیات » نده خلق مدینتی، تدقیق ایدن بر شعبه سیده اولق کرک .

ایشته قاعده لری یازیل اولمان و آتیق آغیزدن آغیزه کچمک صورتیه بر سویده اوزایوب کیده بوغمنوی مدینتی مطالعه ایدن علمه « خلیقات ، آدی وریلیر .

باشقه قوملرده رسمی مدینتله خلق مدینتی او قدر آتیق بر صورتده آیرد ایدیه منز . تورکلرده ایسه بو آیریق ایلك باقشده گوزه چاربار . تورکلرده رسمی لساندن ، رسمی ادبیاتندن ، رسمی اخلاقندن ، رسمی حقوقندن ، رسمی اقتصادیاتندن ، رسمی تشکیلاتندن بوسوتون باشقه بر خلق لسانی ، خلق ادبیاتی ، خلق اخلاق ، خلق حقوق ، خلق اقتصادیات ، خلق تشکیلاتی وارد . بو حادته تک-بی ، تورکلرک کندی مؤسه لرینی بوکستمک صورتیه بر مدینت ابداع ایتمک یولده کیتوب یایانچی

(1)
**Ziya Gökalp'in,
Halka Doğru dergisinin
10 Temmuz 1329
(23 Temmuz 1913)
tarihli
sayısında yayımlanan
"Halk Medeniyeti"
başlıklı makalesinin
başlangıç
bölümü.**

Halka Doğru⁴ adlı dergide "Halk Medeniyeti-I, Başlangıç" (1913) başlıklı yazısında Ziya Gökalp (1876 - 1924), "folklor" terimine karşılık olarak "halkiyat"ı kullanmıştır. Gökalp, "Her kavmin iki medeniyeti var: Resmi medeniyet, Halk medeniyeti. O halde kavimlerin medeniyetlerinden bahseden bir ilim olan "içtimaiyatın" halk medeniyetini tetkik eden bir şubesi de olmak gerek... İşte kaideleri yazılı olmayan ve ancak ağızdan ağıza geçmek suretiyle bir soyda uzayıp giden bu ananevi medeniyeti mütalâa eden ilme "halkiyat" adı verilir." demektedir. Gökalp, başka bir yazısında da⁵ "... Fakat kavmiyatın bunlardan bahseden kısmına Avrupalılar ayrı bir isim takarak Folklor derler. Bizde bu kelimeyi halkiyat kelimesiyle lisanımıza nakleyledik" diyerek, "halkiyat" terimini kendisinin kullandığını pekiştirmektedir.

4 Sayı: 14, 10 Temmuz 1329 (23 Temmuz 1913).

5 "Usullere Dair: Halkiyat-I. Masallar", Küçük Mecmua, Sayı: 18, 2 Teşrinievvel 1338 (1922).

FOLK LORE ، لور - فولق

اوروپا ده بک مشهور اولان بو تعمیر مهمک
زده معین بر قارشیلینی یوقدر . کله اصلی
اعتباریله (ساقسون saxon) در . (folk)
بیلیق و عوام دیمکدر ؛ (lehre و lore) ،
حکمت ، قانون و توره یعنی عادت معنانه
کلیر . بناء علیه لفظاً ترجمه ایدیلیرسه : (حکمت
عوام) تمامیله (فولق لور) مقابلی اولمش اولور .
فقط زده ذاتاً موجود اولان بو ترکیب دن
یزر بر معنا آکلار زکه (فولق لور) ک بوکو .
نکی معناسی عیناً او دکدر . زده ضروب
امثال قیلدن اولان سوزلره ، جماعتی اعتباریله ،
حکمت عوام دهنیر ؛ و فی الحقیقه بر ملتسه
اکثریت خلقک مقتدات محکمه سنی - موجر
بر دستور شکلده - ضروب امثالنده کوره
بیلیرز . اوروپا ده (فولق لور) ده نتیجه باشقه
ایشیلا کلاشیلیر : ضروب امثال دخی داخل

İkdam gazetesinde⁶ "Yeni Bir İlim: Halkiyat - Folklore" konulu yazısında Mehmet Fuat (Köprülü) (1890 - 1966), toplumsal bilimlerin yeni, ama önemli bir dalı olan "folklor"un Avrupa'daki gelişiminden ve etkinliklerinden söz ederek, bizim bu bilim dalından bile habersiz olduğumuza değindikten sonra; "folklor"un ulusallığın oluşmasındaki önemini belirtmekte; başka ülkelerde bu alandaki çalışmalarını saymakta; "halkiyat"ın yöneticiler için ne denli gerekli olduğunu vurgulamaktadır. "Folklor" terimi açık seçik olarak ilk kez bu yazıda geçmekte, aynı zamanda "halkiyat" terimine de yer verilmektedir.

Peyam Gazetesinin edebiyat ekinde⁷, "Folk-lor" başlıklı yazısında Rıza Tevfik (Bölükbaşı) (1868 - 1949): "Avrupa'da pek meşhur olan bu tabiri-mühimmin bizde muayyen bir karşılığı yoktur. Kelime aslı itibariyle Saxsondur. Folk; halk, avam demektir; lehre, lora hikmet, kanun ve töre yâni âdet manasına gelir. Binaenaleyh lafzan tercüme edilirse "Hikmet-i avam" tamamiyle "folklor" mukabili olmuş olur. Fakat bizde zaten mevcut olan bu terkipten bizler bir mana anlarız ki "Folklor"un bugünkü manası o değildir..." dedikten sonra, Avrupa'da "folklor"dan anlaşılanın "... Durub-u emsal dahi dahil olmak üzere avam şarkıları, destanlar, bilmeceleler, hatta hikâyeler hep birden hatıra gelir.

6 6.Şubat 1914.

7 Peyam (Ek), Sayı: 20, Şubat 1329 (5 Mart 1914).

O tabir bütün avam edebiyatının bircümle asar-ı tecelliyatını şamildir." diyerek halkbilimin asıl konusunun ortak halk edebiyatı ürünleri olduğunu vurgulamakta, Türk atasözlerinden ve türkülerinden de örnekler vermektedir⁸.

Ayrıca Selim Sırrı (Tarcan) (1874 - 1956), "folklor"u tanımlayan ve açıklayan bir yazısında⁹, bu bilim dalının birleştirici ve eğitimsel niteliği üzerinde durmaktadır. "Folklor"un ne olduğunu açıklamaya yönelik yazısında¹⁰ Rauf Yekta Bey (1879 - 1935) "halk bilgicileri"nin derleyip topladıkları verilerin ve belgelerin ulusun geçmişini aydınlatmaktaki rolünü çizmekte, halk türkülerini derlemenin önemini belirtmektedir.

(3)
**Türk Halk Bilgisi
Demegi'nin
"Halk Bilgisi
Toplayicilarina
Rehber"
adı altında
1928 yılında
yayımladığı
kılavuzun kapağı.**

8 Son birkaç yıldan bu yana ülkemizde halkbilim konusunda ilk yazıyı kimin yazdığı, "halkiyat" ve "folklor" terimlerinin ilk kez kimlerin kullandığı hakkında bir tartışma açılmıştır. Hikmet Dizdaroğlu ile Güner Sernikli bu konuda önceliği Ziya Gökalp'a verirken, Fevziye Abdullah Tansel Fuat Köprülü'yu öne almaktadır. Gerek Türk halkbiliminin geçmişi, gerekse "folklor"u konu edinen ilk yazı hakkında bkz.: İ. Başgöz: "Folklore Studies and Nationalism in Turkey", Journal of the Folklore Institute içinde, Volume IX, number 2/3, 1972, s. 162 - 176; H. Z. Ülken: "Türk Folklor Araştırmaları", I. UTFSB., Ankara 1974, s. 35 - 39; F. A. Tansel: "Memleketimizde Folklor İlim Kolu Hakkında Yazılan İlk Makale", Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl 1, Sayı: 3, İstanbul 1972, s. 20 - 31; G. Sernikli: "Türkiye'de Halkbilimi Üzerine İlk Düşünceler", TFAY., 1974, Ankara 1975, s. 143 - 160; H. Dizdaroğlu: "Bizde Folklor Konusunda İlk Yazı", I. UTFKB. I. Cilt, Ankara 1976, s. 89 - 95.

9 Selim Sırrı (Tarcan): "Halk İlimi: (Halkiyat)", TEM., Sayı: 6, Mayıs 1924.

10 Rauf Yekta Bey: Mukaddeme. Darul Ehan Külliyyatı, *Anadolu Halk Şarkıları*, 1926.

Bunlar arasında Türk halkbilimine ilişkin görüş, düşünüş ve önerileriyle dikkati çeken kuşkusuz Ziya Gökalp'dir. Gökalp, "folklor" karşılığı "halkiyat" terimini kullandığı yazısından bu yana (1913), çeşitli dergilerde yayımladığı makaleleriyle kitaplarında halkbilime sık sık değinmiş, bu dalın özellikle toplumbilim, tarih, edebiyat ve Türk kültürü bakımından ne denli önem taşıdığını belirtmiştir¹¹.

فهرست	
5 - 1	برنجی قسم : عمری مطالعات
	I - باق بیلگیسک موسوی
	II - * * * * * اصول
	III - * * * * * غایبی
23 - 5	ایکنجی قسم : ملی بیلگیسک قادیملری ...
	I - عیبادات خلق بیلگیسی ؛
	II - بناه داتر * * *
	III - آواشاسنه * * *
	IV - زمانتلره و مسکله داتر خلق بیلگیسی ؛
	V - البسه داتر * * *
	VI - غذایه داتر * * *
	VII - عادلره داتر * * *
	VIII - اعتقادله داتر * * *
	IX - بیلگییه داتر * * *
	X - شعره داتر * * *
	XI - تاشایه داتر * * *
	XII - حکایهیه داتر * * *
	XIII - موسیقییه داتر * * *
	XIV - رقصه داتر * * *
	XV - حقوقه داتر * * *
35 - 23	اوینجی قسم : ایضاحناملر
	I - دیله داتر خلق بیلگیسی خنده ایضاحنامه
	II - موسیقییه داتر خلق بیلگیسی خنده ایضاحنامه
	III - تصاددی خلق بیلگیسی خنده ایضاحنامه
42 - 32	رهیره داتر بعضی نوتلر
	فهرست

(4)
**"Halk Bilgisi
 Toplayıcılarına
 Rehber" in
 içerdigi konuları
 gösteren
 "fihrist" i.**

Türk halkbilimi alanında çalışan yabancılar da vardır. Bunlar arasında B. Bartok, W. Eberhard, F. Giese, G. Jacob, U. Johansen, F. W. Hasluck, I. Kúnos, F. Luschan, Th. Menzel, G. Mezsaros, G. Nemeth, K. Rainhardt, H. Ritter, W. Ruben vb. sayılabilir. Ancak bunların çoğu halk edebiyatı ve müziği alanına giren konular üzerinde durmuşlardır.

Cumhuriyetin ilânına kadar olan dönemde Türk halkbilimiyle ilgili araştırma, inceleme ve yayınların dağınıklığı dikkati çekmektedir. 1927 yılında Ankara'da "Anadolu Halk Bilgisi Derneği" adıyla kurulan, bir süre sonra da adı "Türk

11 Ziya Gökalp'ın halkbilimciliği hakkında özlü bir inceleme yapan H. Dizdaroğlu, Gökalp'ın "folklor" anlayışını ve bu alandaki çalışmalarını iki döneme ayırarak açıklamaktadır. Bkz. : H. Dizdaroğlu: "Folklorcu Ziya Gökalp", I. UTFSB., Ankara 1974, s. 3 - 18.

Halk Bilgisi Derneği'ne çevrilen dernek, Türk halkbilimine dönük çalışmaları başlatan ilk örgüttür. Bu dernek çıkardığı "*Halk Bilgisi Haberleri*" adlı süreli yayınıyla ülkemizin çeşitli yerlerinden derlenen halkbilim verilerini toplu bir biçimde sergilemiştir. Ayrıca "*Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber*" adı altında bir de kılavuz yayımlamıştır. Derneğin önemli etkinliklerinden birisi de halkbilimsel gereç derlemek amacıyla düzenlediği gezilerdir. 1955 yılında kurulan "Türk Halk Sanatlarını ve Ananelerini Tetkik Cemiyeti" iki kez ad değiştirerek bugünkü "Folklor Araştırmaları Kurumu" adını almıştır. Dernek yirmi yılı aşkın bir süredir —zaman zaman kesintilere uğramakla beraber— çalışmalarını sürdürmüş; yayın, sergi, konferans gibi etkinliklerde bulunmuştur. 1964 yılında ilkin "Y.T.G. Türk Folklor Enstitüsü Kurma Derneği" adıyla kurulan ve 1966 yılında "Türk Folklor Kurumu"na dönüşen dernek halkbilim gereçlerini derleyerek "*Folklor*" adlı dergisinde yayımlamıştır. Ayrıca gösteri kollarıyla gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında başarılı çalışmalar yapmıştır. Boğaziçi Üniversitesiyle Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğrencilerinin öncülüğünde kurulan iki dernek de süreli yayınları, gösterileri, açık oturumları, sergileri ile Türk halkbilimine duyulan ilgiyi canlı tutmak için olumlu çabalarını sürdürmektedirler.

Üniversitemizde bugüne kadar bağımsız bir halkbilim kürsüsü, bölümü ya da enstitüsü henüz kurulamamıştır. 1938 - 1948 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde halk edebiyatının yanı sıra halkbilim konularına da programında yer veren bir kürsü, Pertev Naili Boratav'ın öncülüğünde verimli çalışmalar yapmış, arşivler geliştirmiştir. Bu kürsünün asıl elemanları olan Pertev Naili Boratav ile İlhan Başgöz bugün yabancı ülkelerdeki üniversitelerde Türk halkbilimine ilişkin araştırma ve incelemelerini sürdürmektedirler. Aynı fakültenin etnoloji kürsüsü on beş yıldan bu yana etnoloji ve sosyal antropoloji derslerinin yanı sıra, kimi halkbilim konularını da içeren derslere programlarında yer vermektedirler. Kürsünün öğretim üyelerinden Orhan Acıpayamlı doğum, halk hekimliği, bibliyografya; Nermin Erdentuğ evlenme âdetleri; Sedat Veyis Örnek halk inançları, ölüm gibi konularda monografik nitelikte araştırmalar yaparak yayımlamışlardır. Bu fakültenin tiyatro kürsüsü öğretim üyelerinden Metin And ve Özdemir Nutku da geleneksel Türk tiyatrosu konusundaki araştırma ve incelemeleriyle Türk halkbiliminin bu alanına önemli katkıda bulunmaktadır. Hacettepe Üniversitesi sosyal antropoloji ve genel Türk edebiyatı bölümlerindeki kimi araştırma ve incelemelerde Türk halkbilimi kapsamına girmektedir. Boğaziçi Üniversitesinde Tahir Alangu'nun (1916 - 1973) Türkiye halkbiliminin daha çok tarihçe ve yöntem sorunlarıyla ilgili derslerini de burada anmak gerekir. Atatürk Üniversitesinde özellikle halk edebiyatı alanındaki çalışmalar ve bu konuya ilişkin yöresel araştırmalar dikkati çekmektedir.

1932 yılında kurulan Halkevleri kültürümüzün araştırılması, incelenmesi, yaygınlaştırılması ve halkla kaynaştırılmasında çok önemli rol oynamıştır. Halka dönük etkinlikleri arasında halkbilim çalışmalarına da önemli yer ayıran bu kuruluşlar gerek çeşitli illerde çıkardıkları yerel dergileri, gerekse yayımla-

dıkları kitaplarıyla Türk halkbilimi gerecinin büyük bir bölümünü yitip gitmekten kurtarmışlardır. Halkbilimi ilgilendiren kılavuz ve elkitaplarının, monografilerin büyük bir bölümü çeşitli halkevlerinin aracılığıyla okuyucuya kazandırılmıştır. Türk Dil Kurumu da "folklor" sözleri derlemeleri, derleme ve tarama sözlükleriyle dolaylı yoldan Türk halkbilimine katkıda bulunan kurumlarımızın arasında yer almaktadır.

Bugün Kültür Bakanlığının bünyesinde yer alan "Milli Folklor Araştırmaları Dairesi" (MFAD), ilkin 1966 yılında "Milli Folklor Enstitüsü" adıyla kurulmuştur. Kuruluş dönemindeki çeşitli olanaksızlıklarla çalışmalarını verimli ve düzenli bir biçimde yürütemeyen bu daire son birkaç yıldan bu yana sesini duyurmaya başlamıştır. Özellikle üç ciltlik "Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası" ile düzenlediği uluslararası Türk "folklor" seminer ve kongresini belirtmek gerekir. Kadrosundaki araştırma elemanlarının henüz yetişme döneminde bulunduğu MFAD, geçici siyasi etkilerden tamamen sıyrılıp bilimsel ve uzun süreli araştırma, derleme ve arşivleme programları düzenleyerek bunları bölüm bölüm gerçekleştirdiği zaman Türk halkbilimine yararlı olacaktır.

Ülkemizde çeşitli tarihlerde Türk halkbilimiyle doğrudan ilgili kongre, seminer ve danışma toplantıları düzenlenmiştir. Bunların kimileri derneklerin girişimiyle, kimileri de devletin desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında yabancı bilimadamları ve halkbilim uzmanlarının da katıldıkları 1973 yılında Ankara'da düzenlenen "I. Uluslararası Türk Folklor Semineri" ile 1975 yılında İstanbul'da toplanan "I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi" başta gelmektedir. 1928 yılına kadar çeşitli dergilerde halkbilimiyle ilgili kimi yazılar yer alırken, bu tarihte "Halk Bilgisi Derneği"nin yayımladığı "*Halk Bilgisi Mecmuası*" ile "*Halk Bilgisi Haberleri*"nde ağırlık tamamen halkbilimsel yazı ve derlemelere verilmiştir. Bunları zamanla "*Folklor Postası*", "*Türk Folklor Araştırmaları*", "*Türk Etnografya Dergisi*", "*Folklor*", "*Folklora Doğru*", "*Sivas Folkloru*", "*Halkbilimi*" gibi dergiler izlemişlerdir. Bir bölümünün çeşitli nedenlerle artık çıkmadığı, bir bölümünün ise hâlen yayımlarını sürdürdükleri bu dergilerin dışında eski halkevleri dergileriyle fakülte dergilerini de halkbilime katkıları bakımından burada anmak gerekir. İlgili bölümde daha ayrıntılı bilgiler verdiğimiz bu dergilerde Türk halkbilimine ilişkin birçok derleme, inceleme ve makale yayımlanmıştır. Son birkaç yıldır yayımlanmaya başlanan halkbilim yıllık ve belletenlerinde de özlü araştırma ve incelemeler yer almaktadır.

Asıl amaçlarının yanı sıra, Türk kültürüne katkıda bulunmak için, kimi bankaların olumlu etkinlikleri de uzun bir süreden beri dikkati çekmektedir. İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Akbank ve Sümerbank gibi bankaların özellikle yayın alanındaki etkinlikleri belirtilmeye değer niteliktedir. Bu bankaların Türk kültürüne, halkbilimine, el sanatlarına dönük yayımlarının yanı sıra halkımızın yaratı ve beceri ürünlerini tanıtan gösteri, sergi, kolleksiyon türünden çalışmaları da giderek önem kazanmaktadır.

Türk halkbilimine katkılarından dolayı daha önce adlarını belirttiğimiz araştırmacı ve incelemecilerin dışında halk edebiyatı alanındaki çalışmalarıyla İbrahim

Arslandoğlu, Hikmet Dizdaroğlu, Őukr Elçin, Saadettin Nuzhet Ergun (1901 - 1946), Eflatun Cem Güney, Cahit ztelli, Ahmet Kutsi Tecer (1901 - 1967); halk oyunları, ocuk oyunları ve halk müziği alanında Veysel Arseven, Sadi Yaver Ataman, Ferruh Arsunar (1908 - 1965), Şerif Baykurt, Mahmut Ragıp Gazimihal (1900 - 1961), Vahit Lütfi Salcı (1883 - 1950), Adnan Saygun, Cemil Demirsipahi, Gültekin Oransay, Ruhi Su, Muammer Sun, Muzaffer Sarısözen (1899 - 1963), Halil Bedii Yönetken (1899 - 1968); resim alanında Malik Aksel, Bedri Rahmi Eyüboğlu (1911 - 1976), Turgut Zaim (1906- 1974); halk hekimliği alanında A. Süheyl nver, Ferruh Dinçer ilk akla gelen adlardır. Vehbi Cem AŞkun, Uğurol Barlas, Zeki Başar, Osman Bayatlı (1892-1958), Mehmet Halit Bayrı (1896-1958), Ahmet Caferoğlu (1899-1975), Yusuf Ziya Demircioğlu (1897 - 1976), Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu (1902-1974), Kemal Güngör (1914 - 1961), İhsan Hınçer, Abdulkadir İnan (1889 - 1976), Hamit Zübeyir Koşay, Mehmet nder, M. Adil zder, Nurettin Sevin (1900 - 1975), M. Şakir Ülkütaşır, A. Rıza Yalđın (1888 - 1960), Bilâl Aziz Yanıkoğlu () vb. "folklorcu"lar, Türk halkbiliminin çeşitli alanlarına kazandırdıkları derleme, makale ve kitaplarıyla hizmet edenlerdir.

Türk halkbiliminin bugünkü durumu gözden geçirildiğinde birçok önemli eksikliği görmek elde değildir. Türk halkbiliminin gereci henüz tam anlamıyla derlenip toplanmadığı gibi, Şimdiye kadar derlenen gerede sistemli bir biçimde düzenlenip arŐivlenerek incelenmeye ve çözümlenmeye hazır bir duruma getirilememiŐtir. Bu amaca yönelik bira girişim maddi olanaksızlık, desteksizlik ve ilgisizlik yüzünden sadece toplantı tutanaklarında kalmıştır. Halkbilimimizin bütün konularını kapsayan bir sözlükten henüz yoksunuz. Halkbilimsel çalışmalarda el altında bulundurulması gereken "halkbilim atlasları"nın hazırlanmasıyla ilgili bir giriŐime Şimdiye değin geçilememiştir. Halk kültürü ürünlerini derleme yöntem ve tekniklerini içeren kapsamlı, güvenilir ve bu konudaki ađdaŐ yenilikleri içerir kılavuz kitaplar yayımlanmamıştır. Halkbilim alanında çalışan bilimadamlarının, uzmanların, örgütlerin ve derneklerin bilimsel bir dayanışma ve yardımlaŐmadan uzak olarak bir başlarına sürdürdükleri çalışmalar kişisel ve yetersiz bir noktada dğmlenip kalmıştır. Daha nemlisi Türk kültürünün, dolayısıyla Türk halkbiliminin temel sorunları üzerinde her türlü geçici siyasal etkinin dışında konuyu bütün boyutlarıyla ele alan ve ađdaŐ bir yaklaŐımın yardımıyla kavrayıp çözüme vardıran, köklü ve bilimsel bir politikanın ana çizgileri de henüz belirlenmemiŐtir.

Türk halkbilimini başka ülkelerdeki düzeye çıkarmak; Şimdiye dek yapılmış olan çalışma ve derlemeleri değerlendirmek; bundan böyle sistemli bir araştırma planı ve programı hazırlamak ve ülkemizin koşullarına uygun, kendimize özgü bir halkbilim politikası izlemek için ilk ağızda ve ivedilikle Őunlar yapılabilir:¹²

12 Türk halkbilimine ilişkin önerilerin ve çözümlerin önemlilerini dört yıl önce yayımladığımız bir makalede açıklamaya çalıŐmıŐtık. Bunların büyük bir bölümü bugün de güncelliğini koruduğu için söz konusu makaledeki nerileri ve çözümleri — ufak tefek değerlik ve eklemelerin dışında — olduğu gibi aktarıyoruz. Bu konuyla ilgili olarak bkz. : S. V. rnek : "Türk Halkbiliminin Sorunları", TD., Sayı: 257, Ankara 1973, s. 389 - 390.

1. Üniversitelerimizin konuyla ilgili fakültelerinde Türk halkbilimini araştırarak, öğretecek ve yayımlar yapacak birer halkbilim kürsüsü, bölümü ya da enstitüsü kurmak; buraları bitirenleri aşağıda adları belirtilen okullarda ve kuruluşlarda görevlendirmek.

2. Üniversitelerimizin idareci yetiştiren fakültelerine, ortaöğretim kurumlarına, özellikle öğretmen okullarıyla askeri okulların ders programlarına halkbilim ve budunbilim dersleri koymak; buraları bitiren idarecileri, öğretmenleri ve subayları yurdumuzun "folklorik", "etnolojik", "sosyolojik" ve kültürel özelliklerine ilişkin bilgileriyle donatarak, bunları görevleri sırasında karşılaştıkları ve temelinde bizim insanımıza özgü geleneksel ve töresel köknedenlerin yattığı sorunları olumlu bir biçimde çözebilecek düzeye kavuşturmak; böylece idareciyle iş sahibi, subayla asker, öğretmenle öğrenci ve öğrenci velisi (özellikle taşra ve köy okullarında) arasındaki ters düşmeleri, anlaşmazlıkları elden geldiğince gidermek ve önlemek.

3. Üniversitelerimizin halkbilim ve halkbilimi bütünüleyen yardımcı disiplinlerinde öğrenim yapmış olanlarını radyo, televizyon, basın gibi kitle iletişim organlarıyla, tiyatro ve sinema gibi görsel alanlarda; Milli Eğitim, Turizm ve Tanıtma, Köy İşleri ve Dış İşleri Bakanlıklarıyla Halkevleri, Halk Eğitim Merkezleri gibi sosyal ve kültürel kuruluşlarda uzman, danışman ve araştırmacı olarak görevlendirmek.

4. Söz konusu kürsüleri üstün başarıyla bitirenleri MFAD'de araştırmacı olarak kullanmak.

5. MFAD'ı Batı'daki örneklerine uygun olarak yeni baştan düzenlemek; her çeşit modern araç gereçle donatmak; birisi idari işleri düzenleyen, öteki salt derleme, inceleme, araştırma yapan, yani bilimsel çalışmaları yönetecek olan iki bölüme ayırmak; gerek MFAD'nin yeni baştan düzenlenmesinde, gerekse düzenlenmesinden sonra sürekli olarak görev alacak ve bilimsel çalışmaları planlayacak, denetleyecek bir "Danışma ve Yürütme Kurulu" kurmak; bu kurulu oluşturan üyeleri üniversitelerimizin konuyla ilgili öğretim üyeleri ve yardımcılarıyla üniversite dışından olup da bilimsel yayınlarıyla tanınmış halkbilimcilerimizden seçmek. (Kurul üyeleri belirli bir süreden sonra yeniden seçilebilmelidir. Başka üyelerin de görev alabileceği ya da atanabileceği bir yönetmelik hazırlayarak "Danışma Kurulu Üyeliği" seçimlerini ve atamalarını bir esasa bağlamak yararlı olur).

6. MFAD'ce ülkemizin koşullarını göz önünde bulundurarak ve tamamen halkbilim disiplininin gerektirdiği bilimselliği esas alan geniş kapsamlı bir "Türk Halkbilimi Verilerini Derleme Kılavuzu" hazırlattırarak yurt çapında yoğun ve sürekli bir derleme işine girişmek; bu iş için MFAD'nin araştırmacılarından, derlemecilerinden, bu amaçla kurslardan geçirilmiş öğretmenlerden, Halk Eğitimi Merkezlerindeki uzmanlardan, çeşitli illerdeki kültür derneklerinin üyelerinden ve gönüllü derleyicilerden yararlanmak.

7. Derlenen verileri sistemli bir biçimde ve bilimsel standartlara uygun olarak konularına ve önemlerine göre fişleyerek arşivlemek; bunların değerlendirilmesini ve bir birleşime kavuşturulmasını her konunun uzmanına bırakmak.

8. Halkbilim verilerinin coğrafi dağılımlarını saptayacak "Halkbilim Atlasları-Haritaları" hazırlamak; bu işi gerçekleştirmek için gerekli araç gereci sağlamak ve teknik elemanları yetiştirmek.

9. İleri 1975 yılında yapılan "Uluslararası Türk Folklor Kongresi"ni aksatmadan sürdürmek, ayrıca iki yılda bir, Türkiye çapında, belirli bir ana konuyu tartışacak ulusal bir halkbilim kongresi düzenlemek.

10. Yurt dışındaki halkbilim enstitüleri, dernekleri ve kurumlarıyla ilişkiler kurmak; buralardaki araştırma, inceleme ve yenilikleri zaman geçirmeden izlemeyi sağlayacak olanakları gerçekleştirmek.

11. Gerek yurt dışındaki Türk bilimadamlarının, gerekse Türk kültürü ve halkbilimi alanlarında çalışan yabancıların yapıtlarını Türkçeye kazandırmak.

12. Yılda iki ya da üç sayı olarak yayımlanacak, bilimsel niteliği ağır basan bir dergi çıkarmak; tez elden büyük bir "Türk Halkbilimi Sözlüğü"nü hazırlıklarına girişmek; üç cildi yayımlanmış olan "Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası"ni sürdürmek; Türk kültürünün klasik kaynaklarını Türkçeye çevirtmek ya da sade bir dille yeni baskılarını yapmak ve halkbilimin ana konularını kapsayan yeni yayınlarda bulunmak.

13. Görüntü yoluyla belgelemeye önem vermek; bu alanda çalışacak teknik elemanları halkbilimin gerekli kıldığı bilgilerle donatmak.

14. Yurdumuzun çeşitli yerlerinde, bölgesel kültür öğelerini toplayan, koruyan ve sergileyecek olan yeni müzeler açmak; kırsal ve kentsel yaşamın tipik ve yaygın özelliklerini maddi belgeleriyle yansıtabilecek olan bir kaç açık hava müzesi kurmak.

15. Özel ellerde bulunan değerli halkbilimsel koleksiyonların üniversitelerde ve MFAD'de toplanmasını sağlamak.

B. KAYNAKLARI

I. Yazılı Kaynaklar

Bir ulusun, bir halkın, bir yörenin ya da bir etnik grubun yaşamıyla ilgili çeşitli yanlarını, âdetlerini, geleneklerini, göreneklerini, inanmalarını, becerilerini vb. yazıya geçirmiş kimselerin yazma ya da basılı yapıtları, yazıya dökülmüş anıları, gezi notları, gözlemleri, izlenimleri yazılı kaynakları oluştururlar. Bu türden yazarı bilinen belirli yapıtların yanı sıra, yazarı, yaratıcısı ve yazılış tarihi

bilinmeyen, "anonim" dediğimiz, yani ortaya çıkışını, yaşamasını, halkın ortaklaşa oluşturduğu bir tür kaynak vardır ki, bunlara da sözlü kaynaklar denmektedir. Daha çok halk edebiyatının inceleme ve uğraşı alanına giren efsane, masal, halk hikâyesi, destan, mani, türkü, ağıt, ninni, bilmece, atasözü, tekerleme, seyirlik oyunları, karagöz, ortaoyunları, meddah eserleri vb. sözlü kaynakları oluştururlar. Bunlar ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sözle aktarıldığı gibi, örneğin "masal anaları"ndan, "kaynak kişi"lerden, asıllarına uygun olarak anlatan ya da canlandıranlardan, söyleyenlerden, "çığırandan" dinlenerek, derlenerek, saptanarak yazıya, fotoğrafa, filme ve ses bandına geçirilirler.

Halk edebiyatı genel adı altında toplanan bu türden halk yaratıları ve ürünleri, halkbilim araştırmacıları için büyük önem taşırlar. Öyle ki, bazan masallardaki ortak bir motiften, bir davranış biçiminden, bir halk türküsündeki yakınma dizesinden, bir tekerleme yumağından ya da bir ağıttan söz konusu ulusa, halka ya da yöre insanına özgü tipik ve asal yaşama biçimleri, ortak değerler, dünyayı ve evreni algılamaya, yorumlamaya ilişkin ipuçları yakalamak mümkün olur. Bu bakımdan, çeşitli ülkelerde halk edebiyatı alanına giren türler sistemli bir biçimde derlenmekte, arşivlenmekte, araştırma ve incelemelere hazır duruma getirilmektedir.

Bu tür yazarı, yaratıcısı ve ortaya çıkış tarihleri kesinlikle bilinmeyen ürünlere karşılık bir de "bibliyografik" künyeleri bilinen yapıtlar vardır. Bunlar bir ulusun, bir halkın ya da bir yörenin geçmiş dönemlerine ilişkin yaşamları, kültürleri hakkında değerli bilgiler içermektedirler. Hemen her ulusun üzerine titrediği bu türden beş-on kaynak yapıtı vardır; bunlar halkbilim, budunbilim = (etnoloji) budunbetim = (etnografya) ya da geniş anlamıyla halk kültürü alanlarında çalışanlar, araştırma ve inceleme yapanlar için önemli kaynaklardır.

1. Kaynak Yapıtlar

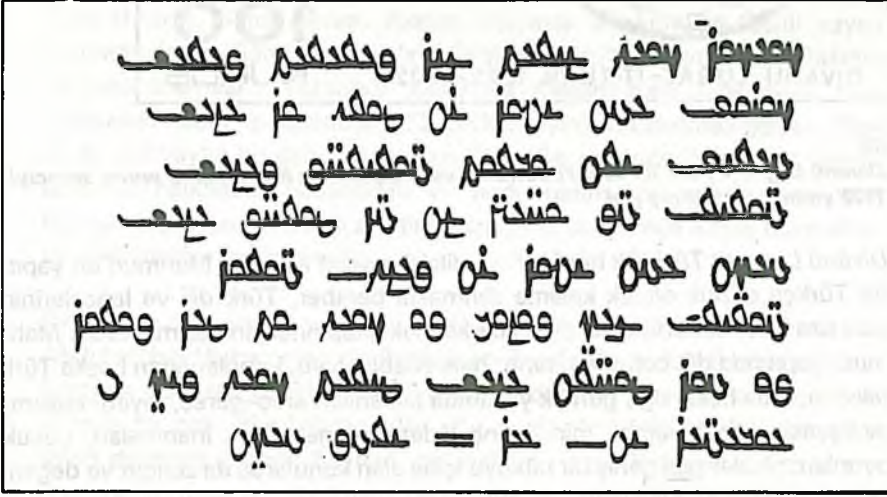
Köklü bir ulusun, bir halkın kültürel geçmişinin ortak değerlerini, inançlarını aydınlatan; bugün bile işlerliğini, canlılığını, etkinliğini koruyan kimi kültürel öğelerin ve kurumların yapılarına ve kökenlerine ışık serpen birçok bilgiyi, açıklamayı bu kaynak yapıtlarda bulmak; bugünle geçmiş arasında bağlantılar ağı kurmak; "günlük" diye nitelediğimiz kültürel özlü nice belirtiyi dar kalıplardan kurtarıp tarihsel uzantısına bağlamak bu kaynakların aracılığıyla olur.

Türk halkbilimi, Türk töresi, kısaca Türk kültürü için bu nitelikteki kaynak yapıtların başlıcaları şunlardır:

Orhun Yazıtları. İslâmlık öncesi Türk budunları hakkında bilgi edindiğimiz ilk yazılı kaynaklardan olan Orhun Yazıtları, taşlara yazılan Çince ve Türkçe bölümlerden oluşmuştur. İlk Strahlenberg'in sözünü ettiği, daha sonraları Thomsen ve Radloff'un bilim dünyasına sundukları bu yazıtlar, 732 tarihinde Kültegin, 735'de de Bilge Kağan adlarına dikilmişlerdir. Göktürk alfabesiyle

yazılı olan bu taşlarda o çağa ilişkin olaylar, savaşlar, zaferler anlatılır, buduna öğütler verilir. Özellikle Bilge Kağan'ın ölen kardeşinin yas töreni bütün ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. "Yuğ" denilen, bugün de Türk halk kültüründe yaşayan "ölü aşısı", "ölü yemeği" geleneğinin tarihsel derinliğine inebilmek bakımından bu yazıtlardaki bilgiler kaynak niteliğindedirler.

Bu yazıtlar hakkında yabancı dildeki yayınların dışında H. Namık Orkun'un (*Eski Türk Yazıtları*, Cilt I., İstanbul 1936), Muharrem Ergin'in (*Orhun Abideleri*, 2. Basım, İstanbul 1973), Ali Öztürk'ün (*Ötüken Türk Kitâbeleri*, İstanbul 1973), Ali Kemal Meram'ın (*Göktürk İmparatorluğu*, İstanbul 1974) inceleme ve çalışmaları vardır.

(5)
A. Wámbéry'nin yayımladığı *Kutadgu Bilig*'den bir bölüm: S. 88, baş XII başı.
(A. Dilaçar'ın *Kutadgu Bilig* incelemesi'nden, TDK., Ankara 1972).

Kutadgu Bilig. "Kutlu olma bilgisi" anlamına gelen bu yapıt XI. Yüzyılda Balasagun'lu Yusuf tarafından yazılmıştır. Yapıtını Kâşgar'da Karahanlılar devletinin hakanına sunan Yusuf'u, hakan, sarayına "has hâcip" = (mabeyinci) yapmıştır. Bu nedenle Yusuf, Yusuf Has Hâcib olarak anılmıştır.

Kutadgu Bilig, "ülküsül bir devletin ve başbuğun nasıl olması gerektiğini, yurt başbuğuna ve yurttaşlara düşen ödevleri ve ahlâk kurallarını" açıklarken; başka bir takım konuların yanı sıra örneğin aile düzeni, yasa ve töre bilgisi, budunbilgisi, tören ve şölen düzeni, sofrâ görgüsü, düş yorma, sağlık bilgisi, avcılık, tarım, hayvancılık, elsanatları gibi halkbilimcilerin ilgilendiği konularda da değerli bilgileri içermektedir.

Uygurca ve Arapca birer nüshası bulunan *Kutadgu Bilig*, Reşit Rahmeti Arat tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek yayımlanmıştır (TDK. yayınları, Ankara 1959). Ayrıca yapıt hakkında Türk Kültür Dergisi bir "Kutadgu Bilig Sayısı" (Aralık 1970) çıkarmış, A. Dilaçar da geniş ve değerli bir *Kutadgu Bilig* incelemesi yayımlamıştır (TDK. yayınları, Ankara 1972).

(6)

Divânü Lûgat-İt Türk'ün 900. Yıldönümü ve Uluslararası Kitap Yılı'nı anma amacıyla 1972 yılında çıkarılmış pul.

Divânü Lûgat-İt Türk. İlk büyük Türk dilcisi sayılan Kâşgarlı Mahmud'un yaptığı bir Türkçe sözlük olarak kaleme alınmakla beraber, Türk dili ve lehçelerinin yanı sıra Türk kültürünü de içeren bir kaynak kitap niteliğini taşımaktadır. Mahmud, yapıtında dil, coğrafya, tarih, halk edebiyatı vb. konularından başka Türk takvimi, halk hekimliği, günlük yaşamda kullanılan araç-gereç, giyim-kuşam, ev eşyası, yemek-içmek, din, inanç, âdet, gelenek, halk inanmaları, çocuk oyunları, töreler gibi geniş bir tabloyu içine alan konularda da zengin ve değerli bilgiler vermiştir. Bu niteliği ile sözlüğün Türk halkbilimi bakımından önemi birinci derecededir.

İlkin Kilisli Rifat Bey tarafından üç cilt halinde Türkçeye çevirisi yapılan (1915 - 1917) Divân'ın, Cumhuriyet'ten sonra Besim Atalay tarafından yapılan çevirisi yayımlanmıştır (3 cilt metin, 1 cilt dizi, Ankara 1939 - 1943, TDK. yayınları). Türk Dil Kurumu, Divânü Lûgat-İt Türk'ün 900. yıldönümü dolayısıyla "dizin" cildini yeniden basmış (Ankara 1972), aynı yıl bir de pul çıkartmıştır. Yabancı bilimadamlarının da üzerinde çalıştıkları bu ünlü sözlük ve yazarı hakkında M. Şakir Ülkütaşır'ın (*Kâşgarlı Mahmud*, 2. baskı, Ankara 1972 TDK. yayınları) ve Ahmet Caferoğlu'nun (*Kâşgarlı Mahmud*, İstanbul 1970) adlı incelemeleri de vardır. Ayrıca Divân'daki maddelere ve bilgilere dayanarak kimi halkbilimsel incelemeler de yapılmıştır. Örneğin, Ahmet Caferoğlu: "*Kâşgarlı Mahmud'a Göre Akraba Adları*" (TD., Sayı: 253, Ankara 1962), Mustafa Canpolat: "*Divânü Lûgat-İt Türk'te Şamanizm İzleri*", (TFAY., 1974, Ankara 1975), Reşat Genç: "*Kâşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Evlenme*" (ANTR., Sayı: 7, Ankara 1975), Kâmil Toygar: "*Divanı Lûgat-İt Türk'de Giyim Kuşam ve Dokuma Sanatlarıyla İlgili Sözcükler*" (Sümerbank Dergisi eki: 2/1975 Ankara).

Dede Korkut Kitabı. Oğuzların hikâyeleşmiş destanlarını içeren Dede Korkut hikâyelerini ilk kez anlattığı söylenen "Korkut Ata" efsanevi bir Oğuz ozanıdır;

yaşamı ve yaşadığı dönem hakkında kesin bir bilgi yoktur. Oniki hikâyeden oluşan ve tam adı "*Kitab-ı Dede Korkut alâ lisan-ı tarife-i Oğuzân*" = (Oğuz halkının diliyle Dede Korkut Kitabı) olan yapıtın bir de önsözü vardır. Önsözde Dede Korkut tanıtılmaktadır. Oğuz Türkleri arasında oluşup, XIV. Yüzyılın sonlarıyla XV. Yüzyılın başlarında yazıya geçirildiği ileri sürülmektedir.

Dede Korkut hikâyelerinde savaş, barış, düğün, dernek, ad koyma, günlük yaşam, doğaüstü güçler vb. hakkında Oğuz Türklerinin törelerine ilişkin zengin bir gereç vardır. Türk halkbilimi bakımından büyük önem taşıyan Dede Korkut Hikâyeleri üzerinde yerli ve yabancı uzmanlarca çok sayıda çalışma ve inceleme yapılmıştır. Kilisli Rifat, Fuat Köprülü, Orhan Şaik Gökyay, Muharrem Ergin, Pertev Nâili Boratav, Mehmet Kaplan, Ahmet Caferoğlu, Suat Hızarcı, Sami Akalın, Adnan Binyazar bu konuda çeşitli yayınlarda bulunmuşlardır. Sami L. Akalın'ın "*Dede Korkut Kitabının Folklor Bakımından Değerlendirilmesi*", (İstanbul 1969) ile Orhan Şaik Gökyay'ın "*Dedem Korkudun Kitabı*"'nı (İstanbul 1973, BKM. yayınları) belirtmek gerekir. Özellikle O. Ş. Gökyay'ın bu değerli yapıtının "*Motifler - Töreler*" başlığını taşıyan VI. bölümü, halkbilim, budunbilim ve budunbetim alanında çalışan herkesin başvuracağı, yararlanacağı zengin bir gereçle, bu gerece dayalı bilimsel yorum ve açıklamaları içermektedir.

İbn Batuta Seyahatnamesi. Asıl adı Şerefüddin Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin İbrahim et-Tancı olan ve İbni Batuta lakabıyla ün kazanan bu Arap gezgini 1325 yılında yurdundan ayrılarak otuz yılı aşan bir süreyle bir çok ülkeyi dolaşmıştır. Bu arada Anadolu'yu da gezen Batuta, gezip dolaştığı yerlerin âdetleri, gelenekleri, yeme içmeleri, giyim-kuşamları, davranışları, kısaca halkbilimini ve budunbilimini ilgilendiren konular hakkında geniş bilgi vermiştir. Zaman zaman anlattıkları arasında çelişkilerin, yanlışların da bulunduğu saptanan seyahâtname ilkin tam metin olarak Mehmet Şerif Paşa tarafından Türkçeye çevrilmiştir (1917 - 1919). İbni Batuta'nın "*Anadolu, Kuzey Türk İlleri ve Güneydoğu Anadolu*"'yu içine alan ve üç bölümden oluşan seçmeleri İsmet Parmaksızoğlu tarafından "*İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*" adı altında yayımlanmıştır (BTE., İstanbul 1971).

Baburnâme. Baburnâme, XVI. Yüzyıl başlarında Hindistan'da büyük bir devlet kurmuş olan Türk hükümdarı Zahirüddin Muhammed Babur'un (1483 - 1530) Çağatay Türkçesiyle yazmış olduğu önemli bir yapıttır. Babur'un kendi yaşam öyküsü olan; saray ve çevresindeki olayları, gezip gördüğü yerlerin ve ulusların bölgesel, yerel özelliklerini canlı ve renkli bir dille anlatan Baburnâme, Türk kültürü bakımından değerli bilgiler taşıyan bir yapıttır. Yapıtta değişik konuların yanı sıra evlenme, akrabalık, ölüm, eğitim - öğretim, yemek - içmek, giyim - kuşam, zaman ve mesafe ölçüleri ile halkbilimi ilgilendiren kimi konularda birçok bilgiye yer verilmiştir. Yapıt, Reşit Rahmeti Arat tarafından iki cilt halinde Türkiye Türkçesine çevrilmiştir (TTK. yayınları, Ankara 1943 ve 1946). Aynı çeviri, daha sonra BTE. dizisinden üç cilt halinde yeniden basılmıştır (Ankara 1970).

Kâtip Çelebi'nin Yapıtları. Asıl adı Mustafa olan Kâtip Çelebi (1609 - 1657), "*Cihan-numa*" adlı yapıtında çeşitli ülkelerin tarih ve coğrafyasını anlatmaktadır. Yirmi yılda tamamladığı "*Keşfu'z-Zunun*" = (Kaynakça Sözlüğü) adlı yapıtında 15.000'e yakın kitabın konuları ve yazarları hakkında bilgi verilmektedir. Fransızcaya (1698 - 1705) ve Lâtinceye de (1835 - 1858) çevrilen bu kaynakça MEB. yayınları arasında iki cilt halinde çıkmıştır (1941 - 1943). Kâtip Çelebi'nin "*Mizanü'l-Hakk Fi İhtiyari'il-Ahakk*" = (En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi" adlı yapıtı ise din, aktöre, toplum, âdet, gelenek, töre sorunlarını, görüşlerini, ilkelerini içermektedir. Yapıt, Orhan Şaik Gökyay'ın önsöz ve açıklamalarıyla hazırlanarak MEB. "Türk Kültür Kaynak Eserleri Dizisi" içinde yayımlanmıştır (İstanbul 1972).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Türk kültürünün önemli kaynaklarından birisi de Evliya Çelebi'nin (1611 - 1682) Seyahatnamesi'dir. Evliya Çelebi'nin kesintilerle beraber yaklaşık olarak elli yıl boyunca süren gezileri sırasındaki yolculuk notları on ciltlik bir seyahatnameyi meydana getirmiştir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde tarih, coğrafya, toplumbilim, dil, halkbilim, budunbilim, budunbetim, konularında zengin ve ayrıntılı bilgiler vermiştir. Özellikle XVI. ve XVII. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun geniş sınırları içindeki önemli büyük kentlerin ve ülkelerin yaşama biçimleri, âdetleri, gelenekleri, görgüleri, töreleri, inançları, günlük ve törensel yaşamları hakkında zengin gereçle dolu olan "Seyahatname" Türk halk ve budunbilimcilerinin yararlanmaları gereken bir kaynaktır. "Seyahatname" 1869'dan başlayarak on cilt halinde (ilk sekiz cildi eski yazıyla) basılmış; ayrıca çeşitli seçmeler yapılmış; Zuhuri Danişman da her cildi daraltarak 15 cilt halinde yayımlamıştır (1969 - 1970). Milli Eğitim Bakanlığı "*Evliyâ Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler*"i sürdürmektedir. Nail Tan, "Seyahatname"yi halkbilimi açısından tarayarak bir "folklorik dizin denemesi" hazırlamıştır (*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, Folklorik Dizin Denemesi*, K.Y., Ankara 1974). Bu tarama, "Seyahatnâme"nin halkbilimi ilgilendiren konular bakımından ne kadar zengin gereç içerdiğini göstermektedir.

Türk halkbilimi için kaynak kitap niteliğinde olan yapıtlar arasında, yabancıların Türkiye, özellikle Osmanlı İmparatorluğu hakkında yazmış oldukları mektuplarından, anılarından ve izlenimlerinden oluşan kimi kitapları da belirtmek gerekir. Çeşitli nedenlerle bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğunda yaşamış olan bu yabancılar gördüklerini, duyduklarını ve yaşadıklarını kimi zaman tarafsızlıkla, kimi zaman da yan tutarak yazıya geçirmişlerdir. Bunlar arasında yabancı olmaktan gelen ön yargıların yanı sıra, keskin gözlemlere dayanan doğru bilgiler de yer almaktadır. İmparatorluğun çeşitli dönemlerinde Türkler arasında yaşayan bu yabancıların âdetlerimiz, geleneklerimiz, günlük ve törensel yaşamımız hakkındaki görüş, düşünüş, yorumlayış ve değerlendirişleri halkbilimi yakından ilgilendirir. Bu türden Türkçe'ye çevrilmiş kitaplardan kimilerini sayalım: *Kanuni Devrinde İstanbul* (yazarı bilinmiyor, Türkçesi: F. Canım, İstanbul 1964); *Yabancı Gözüyle 125 Yıl Önce İstanbul, Sultanın Şehri ve Türklerin Aile Hayatındaki Gelenekler*, Julia Pardoe, (İnkilâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1967); *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, Ogier Ghiselin de

Busbecg (Tercüman, BBTE. 31, İstanbul); *Türkiye Mektupları* 1717 - 1718, Lady Montagu, (Tercüman, BBTE. 3, İstanbul); *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat*, Raphaela Lewis, (Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1975); *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar*, Pretextat Locomte, (Tercüman, BBTE. 59, İstanbul); *Yabancılara Göre Eski Türkler*, A. Djevad, (Yağmur Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1974).

Yeni kuşakların anlayabilmeleri için bugünkü dile sadeleştirerek aktarılan bir dizi kitap daha vardır ki, bunlar içerisinde kimileri halkbilimin konularını, özellikle âdetleri, gelenekleri, töreyi, aktöreyi (ahlâkı), devleti, aile kurumunu vb. yakından ilgilendirmektedir. Bunlara örnek olarak Kınalızâde Ali Efendi'nin *Devlet ve Ahlâkı*'ni (Tercüman, BBTE. 30 ve 69, İstanbul); Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in *Bir Zamanlar İstanbul*'unu (Tercüman, BBTE. 11, İstanbul) ve Ziya Gökalp'in *Türk Medeniyeti Tarihi*'ni (Türk Kültür Yayını: 5, İstanbul 1974), *Türk Töresi*'ni (Akın Yayınları, İstanbul 1972), *Türkçülüğün Esasları*'ni (Varlık Yayınları, 10. baskı, İstanbul 1973) gösterebiliriz.

2. Sözlükler, Ağız Derlemeleri

Derleme Sözlüğü (Ankara 1963 - 1975, 8 cilt, TDK. yayını). İki aşamada gerçekleştirilen bu sözlük, halk dilinde yaşayan Türkçe sözcükleri derlemek amacıyla ilkin 1933 yılında devletin desteğinden de yararlanılarak yurt çapında bir derleme işine girişmekle başlatılmıştır. Bu aşamada *Söz Derleme Dergisi* meydana getirilmiş ve 1939 ile 1957 yılları arasında altı cilt halinde yayımlanmıştır. Bu dizinin 6. cildi "folklor" sözcüklerine ayrılmıştır. İkinci aşamada, Türk Dil Kurumu, *Söz Derleme Dergisi*'nin eksikliklerini, yanlışlarını ve yetersizliklerini gidermek, sözlüğü daha oylumlu bir çizgiye erdirmek amacıyla yeni bir derleme işine girişmiştir. Bu aşamada resmi örgütlerden yararlanma işine gidilmeden hazırlanan sözlükde *Söz Derleme Dergisi*'nin hem birçok yerlerini düzeltme olanağının sağlanmasına, hem de daha geniş kapsamlı bir alanda derleme yapılmasına çalışılmıştır.

I. cildi 1963'de yayımlanan *Türkiye Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*'nün VIII. cildi 1975 yılında yayımlanmıştır ve henüz "k" harfindedir. Yapıt XI ciltten oluşacaktır. Tamamlandığında Türk dilinin, dolayısıyla Türk halk kültürünün önemli kaynaklarından birini meydana getirecek olan *Derleme Sözlüğü*, sadece Türkiye sınırları içinde yaşayan Türk halkının değil aynı zamanda Kıbrıs, Irak, Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan Türklerinin ağızlarından yapılmış derlemeleri de içermektedir. Bu sözlük, Türkiye budunbilimini, halkbilimini; geleneksel ve kırsal alanda yaşayan halkın kültürünü anlama ve çözümlemede kuşkusuz el altında bulundurulması gereken önemli kaynaklardan biridir.

Tarama Sözlüğü (Ankara 1963 - 1972, I-VI. cilt; Ekler VII. cilt, Ankara 1974, TDK. yayını). Türk Dil Kurumu uzmanlarınca hazırlanan bu değerli yapıt, "XIII.

Yüzyıldan günümüze kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış 227 eserden taranan ve bugün kullanılmayan ya da anlamı, şekli değişik olarak kullanılan Türkçe sözlerin sözlüğüdür". Yedi ciltten oluşan ve 1963 - 1974 yılları arasında tamamlanan bu önemli sözlüğün özelliği, her sözü bir ya da birden fazla tanıyıyla vermiş olmasıdır. En eskisinden başlanarak yenilerine doğru sıralanan bu tanıklar, konu edinilen sözün asıl, varsa ikinci, üçüncü anlamlarını açıklamaya, örneklemeye yaramaktadırlar. Böylece günümüze kadar gelen, konuşma ve yazı dilimizde bugün de kullanılan birçok sözcüğün kökenini, gelişimini izleyebildiğimiz gibi; aynı zamanda halk ağzında kullanılan, çoğu zaman gerek ses, gerekse biçim olarak bozulmuş bulunan kimi sözcüklerin asıllarını ve hangi anlama geldiklerini de bu sözcük aracılığıyla büyük ölçüde öğrenmek mümkün olmaktadır. Sözlüğün hazırlanması için taranılan kitaplar içerisinde önemli sözlüklerin, destanların, divanların bulunması kültürümüzün geçmiş çağlara olan uzantısını dil açısından önümüze sermektedir; öyle ki bu yapıt, halk yaşamının çeşitli alanlarına girmiş olan birçok âdetin ve inanışın, geleneğin, törenin filolojik yöntemle çözümlenmesinde önemli bir baş vurma kaynağı olacak niteliktedir.

Ağız Derlemeleri. Ahmet Caferoğlu'nun *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* (Cilt: 1, TDK. yayınları 9, İstanbul 1944), *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar* (Burhaneddin Basımevi, İstanbul 1944), *Güney-Doğu İlleri Ağızlarından Toplamalar* (Cilt: 1, TDK. yayınları 12, İstanbul 1945), *Kuzey-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* (Cilt: 1, TDK. yayınları 14, İstanbul 1948), *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler* (Burhanettin Basımevi, İstanbul 1948), *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler* (İÜEF. yayınları, No. 487, İstanbul 1951); Zeynep Korkmaz'ın *Güney-Batı Anadolu Ağızları* (DTCF. yayınları, sayı: 114, Ankara 1956), *Nevşehir ve Yöresi Ağızları* (Cilt: 1, DTCF. yayınları, sayı: 142, Ankara 1963); Selâhattin Olcay'ın *Doğu Trakya Yerli Ağzı* (ATÜ. yayınları No. 44, Ankara 1966), *Erzurum Ağzı* (AÜED. yayınları, No. 45, Ankara 1966); Saadet Çağatay'ın *Türk Lehçeleri Örnekleri* (Cilt: 1, Ankara 1963, Cilt: 2, Ankara 1972); Selâhattin Olcay, Bican Erculâsun ve Ensar Aslan üçlüsünün *Arpaçay Köylerinden Derlemeler'i* (TDK. yayınları, Ankara 1976) ile Orhan Acıpayamli'nin *Halk Ağzından Derlenmiş Zanaat Terimleri Sözlüğü* (TDK. yayınları, Ankara 1976) adlı kitaplarında verilen metinler halkbilim ve budunbilim açısından zengin olup, Türk halk töresinin birçoğunu açıklayabilmek için gerekli ipuçlarını içermektedirler. Caferoğlu, Korkmaz ve Olcay'ın derleme metinleri Türkiye sınırları içerisindeki belirli bölgelerde konuşulan ağızları içerirken, Çağatay'ın kitaplarındaki gerek yazı, gerekse konuşma dilini içine alan örnek metinler Türkiye dışındaki Azeri Türkçesinden, Türkmenceden, Özbekçe'den ... Horasan Türkçesine kadar genişliyen bir dil alanından seçilmişlerdir.

Atasözleri - Deyimler. Atasözleri ve deyimler halkbilimin, özellikle halk edebiyatının inceleme kollarından biri olmakla beraber, genel halkbilim alanında inceleme yapanların incelemeleri sırasında göz önünde bulundurmaları gereken önemli birer kaynaktır. Bir ulusun, bir halkın ya da belirli bir yörenin

değer yargılarını kalıplaşmış anlatım biçimine döken atasözlerinde söz konusu toplumun dünyaya bakış açısının ipuçları yatmaktadır. Kimi zaman bir atasözünde dile getirilen gerçek, beceri, bilgi, anıstırma ve pekiştirmeler araştırmacının bir sorunu çözümlenmesinde anahtar rolü oynayabilir.

Ülkemizde atasözleri ve deyimlerle ilgili zengin yayın yapılmıştır. Bunların büyük bir bölümü sadece atasözlerini ve deyimleri sıralarken, bir bölümü de atasözlerimiz ve deyimlerimiz hakkında sistemli açıklamaları, yorumları, çözümlenmeleri ve kaynakçaları içermektedirler. Burada son yılların ürünlerinden birkaç örneği sayalım: Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler* (TDK. yayınları, Ankara 1965), *Bölge Ağızlarından Atasözleri ve Deyimler* (2 cilt, TDK. yayınları, Ankara 1969, 1973), *Atasözleri Sözlüğü* (TDK. yayınları, Ankara 1971, Ankara 1976), *Deyimler Sözlüğü* (TDK. yayınları, Ankara 1976); Ragıp Soysal'ın *Türk Atasözleri* (Aynur Matbaası, Ky., Ankara 1971), Adnan Ötügen'in *Türk Atasözleri ve Deyimleri* (2 cilt, MEB. yayınları, BTE. dizisi 47, 48, İstanbul 1971); Aydın Oy'un *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* (İş Bankası Kültür Yayınları 114, İstanbul 1972). Atasözleriyle ilgili kaynakçalar için Ömer A. Aksoy ile Aydın Oy'un kitaplarından yararlanılabilir.

3. Edebiyat Yapıtları

Türk edebiyatının kapsamı içine giren roman, öykü, tiyatro, şiir, gezi, deneme, anı vb. türlerinde halkbilime ilişkin zengin bir gereç vardır. Halkbilimin çeşitli alanlarını oluşturan konu kümelenmelerini esas alarak sistemli bir tarama yapıldığında, Türk edebiyatı ürünlerinden halkbilimin yararlanacağı zengin bir gereç birikimi ortaya çıkar. Bu alanda çok sınırlı bir iki denemenin dışında geniş oylumlu ve sistemli bir taramaya hiç kimse ve hiç bir kurum girişmemiştir. Oysa halkbilimin, budunbilimin, toplumbilimin Türk edebiyatından öğreneceği çok şey vardır; nasıl ki, edebiyat alanında ürün veren yazarlarımız da halkbilim verilerinden ve gereçlerinden yararlandıkları sürece, yapıtlarına yerel ve ulusal boyutlar kazandırmış olurlar.

Nabizâde Nazım'dan başlayarak Ümit Kaftancıoğlu'na kadar uzanan bir gelişim çizgisinde yerlerini alan romancı ve öykücülerimizin yapıtlarında geleneksel yaşamımızla ilgili toplumsal kurumlar, kültürel öğeler, töreler, davranış kalıpları, tavır alışları, dil ve anlatım özellikleri çağdaş yaklaşımları önemseyen halkbilimcilerin asla gözden uzak tutamayacakları bir gereç kümesi oluşturmaktadırlar. Çünkü edebiyatımız, özellikle geleneksel ve kırsal alana yönelik roman ve öykümüz, halkbilim açısından zengin kesitler sunmaktadır. Sanatçı, gözlem ve sezgisiyle, halk yaşamına ilişkin doğruları, oluşumları, değişimleri vb. kimi zaman bilimadamından daha açık seçik ortaya koyabilmektedir.

Bu bakımdan örneğin Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bir zamanların İstanbul halkını konu edinen kimi romanlarında; Reşat Nuri Güntekin, Refik Halit Karay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Sebahattin Ali'nin Anadolu insanını ve

yaşamını ele alan roman ve öykülerinde; Kemal Tahir'in, Fakir Baykurt'un, Talip Apaydın'ın, Mahmut Makal'ın Orta Anadolu; Yaşar Kemal'in Güney Anadolu; Bekir Yıldız'ın, Osman Şahin'in Güney Doğu Anadolu; Kemal Bilbaşar'ın, Dursun Akçam'ın, Ümit Kaftancıoğlu'nun, Ömer Polat'ın Doğu Anadolu gerçeklerini dile getiren yapıtlarındaki "folklorik" gerçek zenginliği halkbilim için başlı başına bir inceleme alanını oluşturmaktadır.

Ayrıca çeşitli denemelere ve gezi notlarına da halkbilimci gözüyle bakıldığında değerlendirilecek bir yığın gerçek, gözlem ve izlenim bulmak her zaman için olanaklıdır. Örneğin Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'i, Fikret Otyam'ın ülkemizin değişik yörelerini konu edinen *Gide Gide* dizisi, Sabahattin Eyüboğlu'nun, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun, Halikarnas Balıkcısı'nın yazı, deneme ve kitapları dikkatli bir göz için çok şey içermektedirler.

Tiyatro yapıtlarımızın bir bölümü de gerek konuları, gerekse mesajları bakımından halkbilimi yakından ilgilendirmektedirler. Hatta bunlardan kimileri tip, ortam, olay örgüsü, dil vb. bakımından ya "folklorik" gerçeklerden bolca yararlanılarak ya da "folklorik" öge ve kurumlara dayandırılarak işlenmiştir.

(7)
*Kız kaçırma
olayının
güldürü
türünde
ele
alındığı
N. Cumal'ın
"Nahınlar"
adlı
oyunundan
bir
sahne.*

(8)

R. Bilginer'in "İsyancılar" adlı oyununda, kırsal kesim insanların doğüstü güçleri kazanmak ve harekete geçirmek için yakarıları.

(9)

Kısır kadının geleneksel değerler içindeki yerini ve çaresizliğini vurgulayan N. Araz'ın "Bozkır Güzellemesi" adlı oyunundan dramatik bir sahne.

Toplumsal kurumların, törelerin, geleneksel değerlerin, âdetlerin ağır bastığı, dramatik çatışmanın temelini oluşturduğu; kimi zaman da bunların yan etmenler olarak yer aldıkları birçok tiyatro yapıtımız vardır.

Aile kurumu, evlenme, düğün, kız kaçırma, başlık, çokeş evlilik, kumalık gibi konuları ya doğrudan doğruya ya da dolaylı yoldan işleyen ve sergileyen oyunların ilk akla gelenlerinden Musahipzade Celâl'in *İtaat İllâmi*'ni, Reşat Nuri Güntekin'in *Hüllecî*'sini, Nazım Kurşunlu'nun *Çiğ*'ini, Necati Cumalı'nın *Nalınları*'ni, Hidayet Sayın'ın *Pembe Kadın*'ını, Güngör Dilmen'in *Kurban*'ını, Turan Oflazoğlu'nun *Allahın Dediği Olur*'unu, Cahit Atay'ın *Sultan Gelin*'ni, Recep Bilginer'in *Sarı Naciye*'sini, Nezihe Araz'ın *Bozkır Güzellemesi*'ni, Ali Yörük'ün *Türkmen Düğünü*'nü sayabiliriz.

Töreleri, değer yargılarını, âdetleri içeren oyunlar arasında ise Musahipzade Celâl'in *Kaşıkçıları*, Necati Cumalı'nın *Vur Emri*, Yaşar Kemal'in *Teneke*'si, Sedat Veyis Örnek'in *Kurt* ve *Manda Gözü*, Erdoğan Aytekin'in *Ebekaya*'sı ile kan gütmeye geleneğini konu edinen Cahit Atay'ın *Pusuda*'sı, Turan Oflazoğlu'nun *Keziban*'ı, Ali Yörük'ün *Çatallı Köyü* ilk akla gelenlerdendir. Ayrıca, geleneksel kesim ve kırsal alan insanını çevreleyen, baskısı altında tutan ve etkileyen bir çok feodal kalıntı kurumunun, boşınancın, doğaüstü güçlerin, büyü'nün, üfürükçülüğün kimi zaman ana tema, kimi zaman da yan tema ya da yan öğe olarak işlendiği, serimlendiği birçok tiyatro yapıtı vardır. Gerek geleneksel, gerek çağdaş tiyatromuzun özellikleri, konuları, yapıları, tiplerleri vb. hakkında halkbilimcilerimiz Sevda Şener'in, Metin And'ın, Özdemir Nutku'nun ve Cevdet Kudret'in araştırma ve incelemelerinden yararlanabilirler.

(10)

S. V. Örnek'in taşra törelerini konu edinen "Kurt" adlı oyunundan bir sahne.

Gerek niceliği, gerekse niteliği bakımından çok zengin olan halk edebiyatımızdan halkbilim adına öğreneceğimiz nice gerçek, bilgi, beceri; doğayı ve evreni algılama, yorumlama ustalığı; insanımıza özgü duygu ve düşünce örgüsü, dil ve anlatım özellikleri bulunmaktadır. Bunlara bu bölümün başında genel çizgileriyle kısaca değindiğimiz ve halk edebiyatı konusunu bu alanın uzmanlarına bıraktığımız için, burada sadece önemini belirtmekle yetiniyoruz.

4. Süreli Yayınlar

Halkbilime ilişkin zengin bir gereçde gazete ve dergi koleksiyonlarında yatmaktadır. Gazete ve dergi koleksiyonları bu amaçla tarandığında zengin ve şaşırtıcı bir gereç ortaya çıkar. Ancak böyle bir tarama işi uzun yılları ve büyük bir sabrı gerektirir.

Gazete sayfalarına yansıyan ülkemizin değişik bölgelerindeki olayların ve haberlerin içerisinde birçok âdetin, inanmanın, törenin ve geleneğin kök nedenlerini, ipuçlarını bulabiliriz. Öyle ki, kimi haberlerin dokusunu, belirli bir bölgemize özgü bir âdetin, bir davranışın ya da bir tutumun karakteristik çizgisi oluşturmaktadır. Kimi zaman bir fıkra, bir makale, bir röportaj dizisi, bir karikatür, bir fotoğraf, bir resim altı yazısı; okuyucu mektupları, ilânlar vb. herhangi bir töresel davranışı yoğun ve çarpıcı bir biçimde işlemekte ya da açıklığa kavuşturmaktadır. Özellikle yerel basında çıkan yazılar içerisinde konumuz bakımından çok ilginç olanlarına sık sık raslamak mümkündür.

II. Görsel Kaynaklar

1. Sinema

Türk sinemasının Anadolu gerçeklerini, halk yaşamının özgün yanlarını, geleneksel değerlerimizi, özellikle kırsal alanda etkinliğini sürdüren töre ve âdetlerimizi konu edinen başarılı yapıtları giderek artmaktadır.

(11)
S. Duru'nun
Kırsal kesim
töresi ve
kan davası
geleneginden
kaynaklanan
"Kara Çarşafli
Gelin"inden
bir
sahne.

Sinema sanatının sağladığı olanaklardan yararlanılarak çarpıcı bir anlatım kazanan bu ürünlerde hem ele alınan konuların organik bütünlükleri, hem "otantik" olma titizlikleri, hem de yerel özellikleri yansıtmı bakımından dikkati çeken bir dizi filim vardır ki, bunlar da tiyatro yapıtlarında olduğu gibi halkbilimi ya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak ilgilendirmektedir. Çoğu son beş-on yılın ürünü olan bu filimler arasında örneğin Lütfi Akad'ın büyük kentte tutunmaya çalışan, ancak göçüp geldikleri geleneksel kesimin töreleriyle yeni yaşama türünün gerekli kıldığı değer yargılarının çatışmasının anlatıldığı, büyük aile tipinden küçük aile tipine dönüşme sürecindeki zorunlu kültür değişmelerinin ele alındığı *Düğün'ü* ve *Gelin'i*; kan gütmeyi güldürü türünde ele alan ve kat gütmeye geleneğiyle ünlü bir bölgemizin törelerini ince bir alayla taşıyan Atıf Yılmaz'ın *Güllü Geliyor Güllü'sü*, Yılmaz Güney'in *Endişe'si*, Ali Habib Özgentürk'ün *Ferhat'ı*; kumalık kurumu ile töresel davranışları işleyen Atıf Yılmaz'ın *Kuma'sı*; cinsel namus kavramını ele alan, bu konuda törelerin ağır baskısını ve bağışlamazlığını vurgulayan Feyzi Tuna'nın *Kızgın Toprak'ı*, *Ezo Gelin'i*, Süreyya Duru'nun *Bedrana'sı*, *Kara Çarşaflı Gelin'i*, Memduh Ün'ün *Ağrı Dağı Efsanesi* son yıllarda konumuz açısından dikkati çeken sinema ürünleridir.

(12)

Y. Güney - Ş. Gören ikilisinin Güney Anadolu'da pamuk ırgatları içerisindeki bir kan davası korkulusunun sürekli ürküntüsünü işleyen "Endişe"sinden bir sahne.

Ayrıca "folklorik" özlü bir olayı, bir gösteriyi, bir zanaat dalını, bir yöreyi işleyen belgesel nitelikteki kısa metrajlı filmleri de belirtmek gerekir. Genellikle bir ön hazırlığı gerektiren, uzmanlarına danışılarak çekilen bu türden filmler özellikle geleceğin araştırmacıları için değerli arşiv geci olurlar.

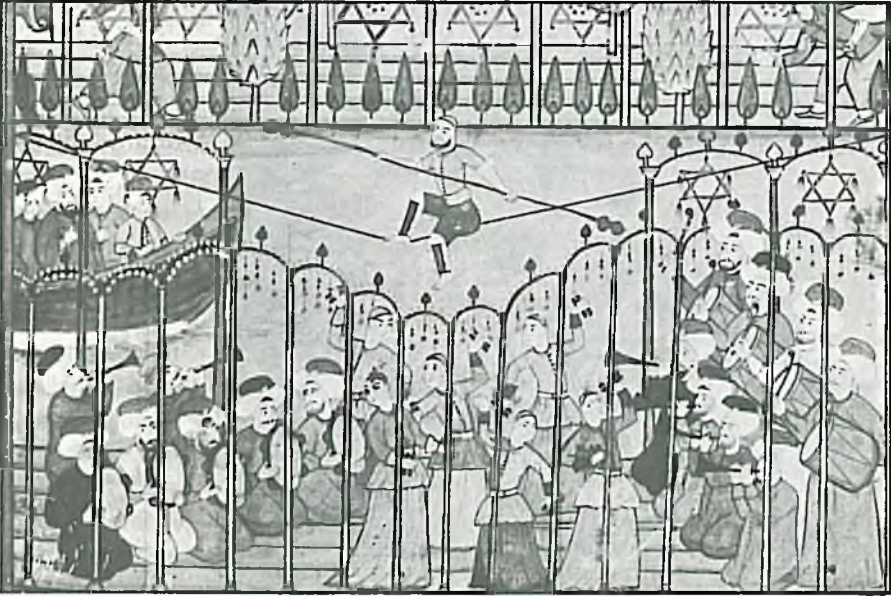

(13)

F. Tuna'nın ünlü bir türkümüze de konu olan, gelenekselliğin ağır bastığı "Ezo Gelin"inden bir sahne.

2. Televizyon

Son yıllarda ülkemize girmiş ve hızlı bir gelişme göstermiş olan televizyon yayınlarından bir bölümü de konumuzu ilgilendirmektedir. Çağımız insanının en çok etkilendiği televizyon, halkımızın günlük yaşamında çok büyük rol

(14)

18. Yüzyılda köçekleri gösteren bir minyatür.

oyunayan bir kitle iletişim aracıdır. Yayınları arasında geleneksel kültürümüze, hatta çoğu zaman halkbilimi doğrudan ilgilendiren konulara yer veren programları, giderek yozlaşan ve yiten değerlerimizi, kurumlarımızı, yaşama biçimlerimizi korumanın ne denli gerekli olduğunu seyirciye, bundan da önemlisi ilgili ve sorumlulara hatırlatması bakımından da dikkati çekmektedir. Ancak bu türden programların çoğu, konunun yabancıları olan kimselere hazırlanmakta, asıllarına uygunluğu hususunda titiz bir denetim uygulanmamakta, ön hazırlıklarında yeterli araştırma ve inceleme yapılamamaktadır. TRT'nin elindeki olanaklar ulusal özleri, halk yaşamına ilişkin yerel değerleri; beceri, bilgi ve yaratıcı sistemli bir biçimde araştırıp görüntülüyerek gelecek için değerli bir arşiv oluşturabilecek güçtedir. Alanlarının uzmanları olan halkbilimcilerin danışmanlıkları ve yardımlarıyla hazırlanacak bu türden belgesel filmlerin çekimlerine girişme işine bir an önce başlanılmasında büyük yararlar vardır.

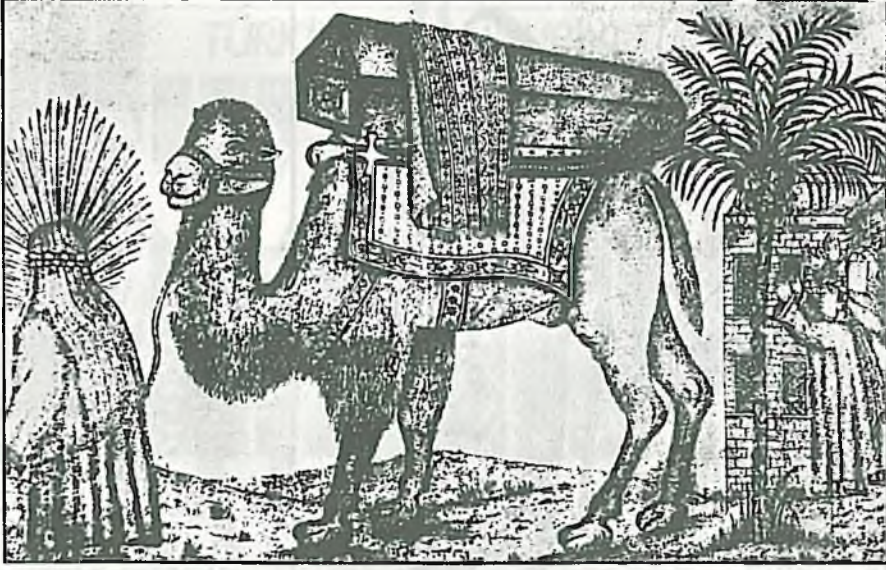
3. Resim

Minyatürlerimiz, halk resimlerimiz, geleneksel yaşamı ve kırsal alanı konu edinen kimi sanatçılarımızın ürünleri de halkbilimcilerin ve halkbilim alanına ilgi duyanların yararlanabilecekleri kaynaklar içerisinde yer alırlar. Bugün artık geçmişin malı olan minyatürlerimizde birçok kültür öğesinin geçmişteki

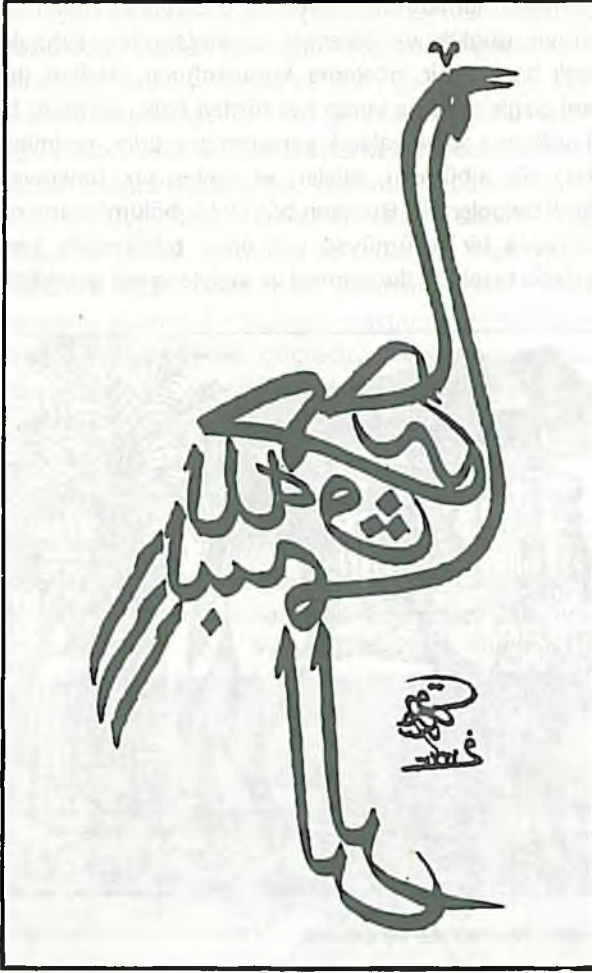
(15)
19. Yüzyıl
İstanbul'unda
"icrai sanat"
öyleyen
bir meddah
gravürü.
(Dost
Yayınlari'ndan).

önemini, yerini, işlevini görmek mümkündür. Özellikle o zamanki toplumun yönetici sınıfının, soylularının günlük ve törensel yaşamlarından sahneler içeren minyatürlerimiz başlı başına bir inceleme konusudurlar. Halkın düş gücünü, özlemine ve beğeni çizgisini açığa vuran her türden halk resimleri; bir kenti, bir yöreyi, bir semti asıllarına sadık kalarak yansıtan gravürler, resimlendirilmiş el yazması kitaplar, aile albümleri, afişler, el ilânları vb. halkımızın geçmişteki yaşamının değerli belgeleridir. Bunların büyük bir bölümü zamanla yitip gitmiştir; azımsanmayacak bir bölümüyse yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu türden belgelerin tezelden derlenmesi ve arşivlenmesi gereklidir.

(16) Dinsel özlü bir halk resmi: Hazreti Ali ve Devesi.

Çağdaş sanatçılarımızın kimileri halkbilimiyle ilgili konuları işlemiş, halk sanatlarının motiflerinden yararlanmış, geleneksel kesimdeki insanımızın günlük, törensel ve törensel yaşamından kesitler vermişlerdir. Bu sanatçıların başında Turgut Zaim (1906 - 1974) gelir. Ulusal özleri, yöresel yaşama biçimlerini, özellikle Yörükleri, Avsarları konu edinen sanatçı, özgün bir Türk resminin temsilciliği yanı sıra "otantik" olma titizliğini de başarılı bir biçimde sürdürmesini bilmiştir. Turgut Zaim'in ürünleri Türk halk kültürünün ve töresinin belgeleri olarak gelecek kuşaklara kalacak niteliktedir. Resimlerine yerli bir tad ve çeşni katarak dokuma, kilim, yazma vb. el sanatları motiflerini yer yer asıllarına uygun, yer yer de uslûplaştırarak değerlendirip birer plastik öge olarak ustalıkla kullanan Bedri Rahmi Eyüboğlu (1913 - 1976) her türden halk yaratısına vurgun bir sanatçıdır. Yerli öğelerle bezediği resminin yanı sıra Anadolu insanının beğeni, yaratı, beceri, duygu ve düşüncesini dile getiren yazı ve şiirleriyle de resimde "folklorizm" in önde gelen temsilcilerinden birisi olmuştur. Kırsal kesimde, çetin doğa koşulları ortasında yaşayan köylümüzün ilkel üretim araçlarıyla doğaya egemen olma çabasındaki dramatik çatışmayı ve çelişkiyi çarpıcı bir biçimde resimleyen Neşet Günal'ın "toprak insanları";

(17)
Yazının
resme
dönüşmesi:
Mustafa Rakım'ın
leylak
biçimindeki
besmelesi.
(M. Aksel'in
Anadolu
Halk
Resimleri'nden).

duvarların somatik özellikleri, giyim kuşamları, geleneksel araç - gereçleri ve dünyaya bakışları insan hamurumuzun nerede ve nasıl özleştiğini belgeleyen üstün yapıtlardır. Babası Turgut Zaim'in çizgisini daha değişik bir yoldan sürdüren genç sanatçı Oya Katoğlu geleneksel kesim insanının töresel yaşamındaki "geçiş dönemleri"ni zengin bir renk ve figür kaynaşımı içerisinde canlandırmaktadır. Katoğlu'nun geleneksel yaşama biçimini, giyim - kuşam, köy ve kasaba konumunu işleyen resimleri halkbilimin resim sanatına yansımış ilginç örnekleridir. Çukurova yöresinin "pamuk kültürü" çevresinde kaynaşan yaşamını, yerel öğelerini; tarım kültürüne dayalı yaşama türünü duyarlı bir yaklaşımla belgeleyen Duran Karaca, o yörenin insanı olmaktan gelen keskin gözlemciliğini de sanatına katarak Türk halkbilimini plastik açıdan zenginleştiren resimleriyle dikkati çekmektedir. Konularını köy ve halk yaşamından alan, resimlerinin yanı sıra yazı ve kitaplarında sanatla "folklor" arasındaki verimli ilişki üzerinde duran bir başka sanatçı da Malik Aksel'dir. Ayrıca, özellikle son zamanlarda yapmış olduğu kadın ve erkek köylü başlarıyla Nuri İyem, gravürleriyle Mustafa Asker, Ali Demir ve kimi resimleriyle "folklorik" konuları işlemiş olan birçok sanatçımız daha vardır.

4. Şenlikler, Bayramlar, "Yerel Günler"

Ülkemizde, ulusal belirli günlerin dışında bir yöreye, bir ile, bir ilçeye ya da bir köye özgü; oranın yerel bir özelliğiyle, bir ürünüyle, bir geleneğiyle ilgili olarak kutlanan, kutsanan, canlandırılan günler, haftalar vardır. Bu türden günler, haftalar kutlanırken şenlikler düzenlenmekte, yerel oyunlar oynanmakta, gelenekler canlandırılmaktadır. Bunların bir bölümü yerel takvimin gereği olarak artık oturmuş, süreklilik kazanmış, her yıl kutlanan ve kutsanan bir nitelik kazanmıştır. Bir bölümüyle son yılların turizm etkinlikleri içinde yer almakta, giderek bir geleneğe dönüştürülmek istenmektedir.

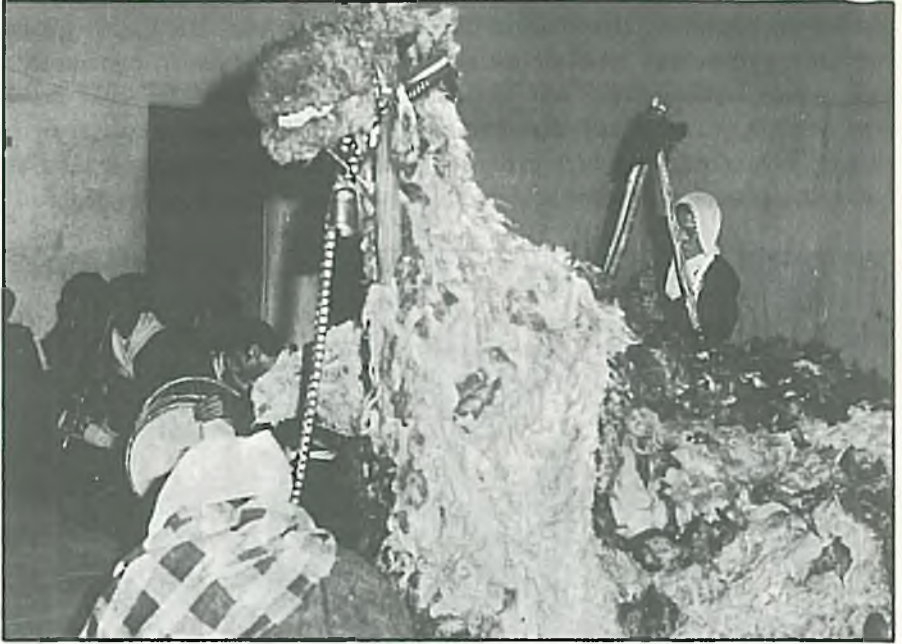
(18) Pulda halk oyunu.

Ulusal özlerin, yerel renk ve kaynaşmaların, bölgesel özelliklerin canlandırıldığı, kutlandığı, tazelandığı bu türden, şenlik, bayram ve günler de görsel kaynaklar içerisinde yer alırlar. İnsanımızın toplumla, coğrafyayla, doğayla ilişki ve etkileşimlerinin dinamik yansımalarını; sevinçlerini, övünçlerini, coşku-larını, boşalımalarını; ekonomik alış-verişlerini; yarışma ve yaratılarını; hatta bölgebencilik = (etnosantrizm)'lerini çeşitli biçimlerde dışa vurdukları bu kutlama ve kutsama günlerinde halkbilimcilerin kaynaklanacağı, esinleneceği, derleyeceği ve belgeleyeceği çok gereç vardır.

Bu şenlik, bayram ve günlerin düzenlenip kutlandıkları illere, ilçelere, köylere ya da yörelere özgü kültürel değerlerin ve her türden "folklorik gösteriler" in dikkatlice izlenip gözlenerek fotoğraf makinesi, kamera ve teyp aracılığıyla saptanıp ulusal halkbilim arşivine kazandırılması gerekir.

Millî Folklor Araştırma Dairesi'nin yayımladığı "Türkiye Belirli Günler Tak-vimi"nde (Ankara 1973), yurdun her yerinde kutlanan belirli günler dışında,

belli bir yere özgü 860 belirgin günün tarih, ay, yer, tür ve süresi düzenli bir biçimde sıralanıp, açıklanmaktadır.

(19)
Mut'da düzenlenen Karacaoğlan Semineri (1975) sırasında canlandırılan "deve botlaması" = (doğumu)'ndan bir sahne.

Bu çizelge dikkatlice incelendiğinde kurtuluş ve anma günlerinin dışında, yerel nitelikte gün, bayram ve şenliklerin belirli öğelerin çevrelerinde kümelendikleri görülmektedir. Bu öğelerin başlıcaları yiyecek - içecek, meyve - yemiş; kuş - hayvan; bitki - çiçek; su, çağlayan, göl ve deniz ile mevsimlerdir. Bu öğeler çevresinde kümelenen şenlik, bayram ve günlerden kimi örnekleri, yukarıda adını andığımız takvimden yararlanarak sıralayalım:

Yiyecek - içecek ile ilgili şenlik, bayram ve günler:

"Göller gecesi" (Konya - Ilgın), 6 Şubat (1 gün); "Zipe günü" (Hakkâri - Çukurca), Martın 1. ve 2. Çarşamba günleri (2 gün); "Mesir şenlikleri" (Manisa - Merkez), 21 Nisan (9 gün); "Yumurta bayramı" (Siirt - Merkez), 6 Mayıs (2 gün); "Peynirli ekmeğin günü" (Elazığ), 24 Haziran (1 gün); "Kızıldağ ananevi helva günü" (İsparta - Şarkikaraağaç), Temmuzun 2. haftası içinde (3 gün); "Koza bayramı" (Bursa - Merkez), Temmuz içinde (1 gün); "Ayran bayramı" (Antalya - Akseki - Cevizli), Ağustos içinde (1 gün); "Bal bayramı" (Antalya - Akseki - Kuyucak), Ağustos içinde (1 gün); "Cimcik gecesi = (ev makarnası)" (Kütahya - Merkez), 1 Eylül (7 gün); "Yemek festivali" (Bolu - Merkez), 27 Eylül (1 gün); "Pide günü" (Ankara - Kızılcahamam), Eylülün 2. Cumartesi ve Pazar günleri; "Pastırmayı tanıtmaya günü" (Kayseri - Merkez), Ekimin ilk haftası (7 gün).

Meyve ve yemişle ilgili şenlik, bayram ve günler:

“Kiraz festivali” (İzmir - Kemal Paşa), Mayısın 2. Pazar günü (2 gün); “Kiraz bayramı” (Denizli - Çal - Baklan - Kuyucak), Mayısın son haftası içinde (1 gün); “Çiçek festivali” (Zonguldak - Ereğli), Haziran içinde (1 gün); “Vişne Bayramı” (Tokat - Almus), 2 Temmuz (1 gün); “Üzüm ve şarap festivali” (Tekirdağ - Şarköy), 6 Temmuz (3 gün); “Kavun festivali” (İstanbul - Silivri - Selim Paşa), 29 Temmuz (1 gün); “Fındık günü” (Bolu - Akçakoca), 10 Ağustos (1 gün); “Elma şenliği” (Konya - Ereğli), 18 Ağustos (1 gün); “Ceviz bayramı” (Konya - Ermenek), Eylül içinde (1 gün); “Mandalina festivali” (İzmir - Seferhisar), Kasım içinde (1 gün).

(20)

Kırşehir’de düzenlenen “Türkiye’de Mahalli Halk Oyunları Yarışması”nda (1976) Bingöl “Kartal” oyunu.

Kuş ve hayvanlarla ilgili şenlik, bayram ve günler:

“Kelaynak günü” (Urfa - Birecik), 17 Şubat (1 gün); “Kafkasör boğa güreşleri” (Artvin - Merkez), 20 Haziran (1 gün); “Karides günü” (Balıkesir - Musakça) Temmuzun 3. Pazar günü (1 gün); “Balık festivali” (İçel - Silifke - Taşucu), 2 Ağustos (4 gün); “Kuzu bayramı” (Hakkâri - Uludere) vayla zamanı (3 gün).

(21)

Gaziantep Baraklan'nın bir oyununda yer alan iki oyuncu. Bu oyunda kızların başlarına tarakçıl kuşunun telekleri takılmaktadır.

Bitki ve çiçeklerle ilgili şenlik, bayram ve günler:

"Ağaç bayramı" (Kastamonu - Devrekâni), 13 Nisan (1 gün); "Lâle festivali" (Muğla - Köyceğiz), 16 Nisan (9 gün); "Lâle şenlikleri" (Ankara - Yenimahalle - Sincan), 1 Mayıs (1 gün); "Çay festivali" (Rize - Merkez), 17 Eylül (10 gün).

(22)

Adıyaman'ın ürün almayı canlandıran "Galuç" oyununa hazırlanan iki oyuncu.

Su, çağlayan, deniz, gölle ilgili şenlik, bayram ve günler:

"Çağlak = (şelâle) günü" (Manisa - Akhisar), 9 Mart (1 gün); "Deniz şenliği" (Ordu - Perşembe), 20 Mayıs (1 gün); "Hazar gölü şenlikleri" (Elazığ - Sivrice), 16 Temmuz (2 gün); "Yedi göller şenliği" (Zonguldak - Devrek), 17 Temmuz (7 gün); "Ayazma şenliği" (Çanakkale - Bozcaada), 26 Temmuz (5 gün); "Çermik şenlikleri" (Erzurum - Pasinler), 26 Temmuz (3 gün).

(23)

Adıyaman'ın "Galuç" oyunundan bir görünüm.

Mevsimlerle, aylarla ilgili olanlar:

"Kara çarşamba = ilkhavar eğlencelerinin yapıldığı gün" (Siirt - Şırnak), 14 Mart (1 gün); "Mart dokuzu şenlikleri" (İzmir - Urla), 22 Mart (1 gün); "Nevruz şenlikleri" (ülkemizin pek çok yerinde), 22 Mart (1 gün); "Bahar şenlikleri" (Tekirdağ - Malkara), 13 Mayıs (1 gün); "Mayıs yedisi" (Giresun - Merkez - Alucura - Ordu - Fatsa - Gököy - Perşembe - Ünye - Vakıfkebir).

Bunlar ve bunlara ekleyeceğimiz daha nice şenlik, bayram ve günlerin dışında pehlivan güreşleri, müzik ve halk oyunları, at yarışları, hayvan sergileri, deve güreşleri, cirit oyunları, aşıklar bayramı, halk ozanları yarışmaları vb. gibi gösterilere yer veren bir çok gün, şenlik ve bayram sayılabilir.

(24) Yerel giyimiyle bir zumacı.

(1)
Tepsi
üstünde
"Dünya Güzeli!"

(2)
Şahmaran
efsanesindeki
kadın başlı
ejderha.

(3)
Vav'lardan
düzenlenen
bir "Amentü"
gemisi.

(4)
Yazı - resim
örneklerinden
biri:
"Eshab-ı Kehf"
gemisi.

(5)
**Gökten
kurban indirilişini
canlandıran
bir halk resmi.**

(6)
**Aynı konunun
bir başka biçimde
canlandırılışı.**

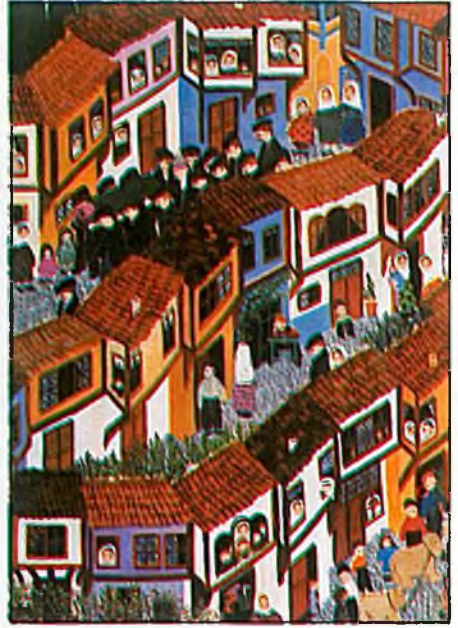
(10)
Kırsal kesimden
bir duvar
ve
kapı
süslemesi.

(11)
Kırsal kesimden
bir başka
duvar resmi.

(12)
T. Zaim'in
beşik önündeki
Avşar kadını.

(13)
O. Katoğlu'nun
"İlkbaharda Ölüm"ü.

(14) **N. Günel'in "Toprak İnsanları" işden dönerken.**

(15)

*D. Karaca'nın
Tumlu Kalesi
eteğinde
"Ekmek Atanlar"ı.*

(16)

*Ali Demir'in
"Sofra'sı.*

(17)
L. Akad'ın
"Gelin" adlı
filminden
kurban
sahnesi.

(18)
L. Akad'ın
"Düğün"ünden
bir görüntü.

(19)
Bir şenlikte
oynayanlar.

C. ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ VE ARAÇLARI

I. Alan Araştırması Teknikleri

Öteki sosyal bilimlerde olduğu gibi halkbilimsel araştırma ve çalışmalarda da seçilen konuya ilişkin özgün ve güvenilir bilgi elde etmek, derlemek için araştırmacının araştırma yapacağı grubun ya da topluluğun yaşadığı yere giderek çalışmasına alan araştırması denir. Alan araştırmasında "folklorik" kurumların etkinliklerini; töreleri, törenleri, olayları, işlemleri, uygulamaları, gösterileri vb. sistemli bir biçimde saptamak ve bunlara ilişkin veriler derlemek için kullanılan tekniklerin, yolların başında gözlem (olaya ya da toplumsal yaşama katılarak), görüşme = (mülakat), sorukâğıdı = (anket) uygulama, kılavuz ya da kaynak kişi kullanma gelir.

1. Gözlem

Gözlem türlerinin en çok kullanılanları katılarak ya da katılmayarak, doğrudan ya da dolaylı olarak, sistemli ya da gelişigüzel, açık ya da gizli gözlem diye adlandırılanlardır. Biz, konumuz gereği, daha çok katılarak gözlem tekniği üzerinde duracağız.

Araştırılan grubun ya da topluluğun günlük ve törensel yaşamına katılma yoluyla yapılacak gözlemlerde araştırmacının, araştırdığı grupla birlikte bir süre yaşaması, onların yaşamlarında yer alması gereklidir. Böylece, araştırmacı, araştırdığı grubun davranış biçimlerini, değerler sistemini, birbirleriyle olan ilişkilerini, toplumsal, ekonomik ve kültürel özlü olaylar, törenler, işlemler çevresindeki kümelenişlerini, rollerini, tutum ve tavır alışlarını yakından gözlemlene olanağını bulur. Başka bir anlatımla, söz konusu olayları, kendisi de o gruptan biriymişçesine "yaşamış" olur. Ancak, gözlemci, dikkatini bu türden olayların oluşumu, gelişimi ve sonlanışı üzerine yoğunlaştırırken, nesnellikliğini ve yansızlığını da korumak zorundadır. Böylece, araştırmacının çok sayıda bilgi elde etmesi, derleme yapması gerekmektedir. Çünkü, söz konusu grubun ya da topluluğun kültürel içerikli olayı bütününcü ancak bir parçasıdır. Bütüne varmak için, bütünü oluşturan ve birbirlerine organik bir biçimde bağlı olan parçaların ya da bölümlerin hemen hepsi hakkında bilgi toplamak zorunludur. Gözlem yoluyla elde edilen bilgilerin, gözlemlenen olayın bünyesel oluşumuna uygun sıraya dikkat edilerek hemen bir yere kayıt edilmesi gereklidir. Bu iş için özel surette hazırlanmış fişler, defterler kullanıldığı gibi, bilgileri küçük ve kullanışlı ses alma aygıtları yardımıyla bantlara geçirmek te mümkündür.

Araştırmacı ya da derleyici, araştırma ya da derleme yaptığı gruba, topluluğa ya da köye dışardan katıldığı için, başka bir anlatımla o topluluktan, o köyden olmadığı için, grubun ya da köylünün gözünde ister istemez yabancı olarak kalacaktır. Bu durumsa, derleyicinin ya da araştırmacının işini güçleştirecek, derlediği bilgilerin doğruluğuna zaman zaman gölge düşürecektir. Bu

durumda baş vurulacak yollardan en önemlisi, elden geldiğince onlardan biriymiş tavrını takinmak ve rolünü üstlenmek; o rolün gerektirdiği görevleri, uğraşları, sorumlulukları vb. yerine getirmeye çalışmak; toplu gösterilere, çalışmalara, törenlere katılmaktır. Böylece, araştırmacı, aradaki yabancılığı, bu yabancılıktan gelecek bir takım sakıncaları en az dereceye indirmiş olur.

Toplumsal yaşama katılarak olayları, olguları, davranışları, tavırları ve tutumları gözlemlenmenin, bu gözlemlere dayalı olarak veri toplamanın araştırmacı ya da derleyici bakımından en önemli yanı, süre sorunuyla grup içinde üstleneceği toplumsal roldür. Sözgelimi A köyü incelenmek isteniyorsa ya da bu köydeki belirli bir "folklorik" olay köklü bir biçimde araştırılacaksa, o zaman o köyde belirli bir süre kalmak gerekecektir. Bu sürenin sınırını araştırmanın konusu, araştırmacının bu işlere yatkınlığı, coğrafi, ekonomik, hijyenik vb. koşullarla bir takım başka etmenler belirler. Duruma göre, bir hafta ile bir ayı, bütün bir mevsimle bütün bir yılı o köyde geçirmek gerekebilir. (Bu süre birimleri arasında, araştırmacı ya da derleyici çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ara ara köyden uzaklaşabilir). Böylece, araştırmacı ya da derleyici, köylü ile kendisi arasındaki yabancılığı ortadan kaldıracak; onlardan biri olarak toplumsal yaşamlarına katılma yoluyla da sağlıklı ve güvenilir gözlemler yaparak veri derleme olanaklarından birini elde edebilecektir.

Süre etmeninin dışında ikinci önemli etmen de araştırmacı ya da derleyicinin üstleneceği ya da bürüneceği roldür. Araştırmacının ya da derleyicinin araştırma yapacağı yerde uzun süre kalabilmesi için, o topluluk içinde belirli bir görevi ve işi yerine getirmesi, yani sosyal bir rolü üstlenmesinde büyük yarar vardır. Bu rolü belirleyen işin, görevin seçimi çok önemlidir. Bizim köylerimizde öğretmenlik, ebelik, sağlık memurluğu, doktorluk, din adamlığı bu türden araştırmalar için ideal görevlerden sayılır. Araştırmanın ve derlemenin gerektirdiği süre boyunca bu rollerden biriyle topluluk içinde yer almak topluluk üyelerinin derleyiciye yakınlaşmasını büyük ölçüde sağlayacak niteliktedir.

Ancak unutmamak gerekir ki, araştırmacının bürüneceği rol gereği, bilmesi ve uygulaması zorunlu bilgilerin hiç değilse önemli bir bölümüyle de kendisini donatması gerekir. Eğer araştırmacı meslekten bir sağlık memuru değilse, iğne vurmak, kan almak, çok basit kimi operasyonları yapmak, yılan, böcek vb. sokmasına karşı uygulanan ilk işlemleri bilmek zorundadır. Bir din adamı rolüne bürünmek suretiyle topluluğun arasına karışacak araştırmacı için de aynı durum söz konusudur. Şöyle ki, bu araştırmacı da bir din adamından beklenen gerekli bilgileri, uygulamaları, dinsel törenleri yönetmeye ilişkin kuralları bilmek ya da öğrenmek zorundadır. Eğer, araştırmacı ya da derleyici örneğin vaktiyle sağlık memurluğu ya da din adamlığı öğreniminden ve eğitiminden geçtikten sonra halkbilim araştırmalarına yönelmiş ve bu dalın gerekli formasyonunu kazanmışsa o zaman yukarıda belirtilen zorunluluklar ortadan kalkar. Bu durumdaki araştırmacıların derleyeceği bilgiler ve yapacağı araştırmalar, derlenen bilgilerin sağlamlığı, güvenilirliği açısından büyük önem taşırlar.

Yukarıda belirttiğimiz görevlerin içerisinde, ötekilerin birtakım zorluklarına karşılık en geçerlisi öğretmenliktir. Araştırmacı ya da derleyicinin araştırma yapacağı köyde bir süre geçici öğretmenlik görevi alması, böylece araştırmasını yapması kendine çok elverişli bir durum hazırlayacaktır. Çünkü, lise ya da üniversite çıkışlı birisi, öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği pedagojik birtakım temel kuralları öğrendikten sonra, bir köy okulunda geçici öğretmenlik yapabilir. Böylece, söz konusu köyün hem saygın bir kişisi olur, hem de araştırma gereği onların arasına katılarak sosyal olguları, yaşantıları, davranışları, törenleri bütün yönleriyle gözleme, saptama, inceleme ve kaydetme olanağını bulur. Bu bakımdan öğretmenler derleme yapmak için en elverişli kişiler sayılırlar. Ancak meslekten öğretmenlerin de her yıl düzenlenecek halkbilim ürünleri derleme kurslarında eğitilmeleri, konuya ilişkin yayınları okumaları, halkbilim alanındaki bilgilerini geliştirmeleri, gözleme ve derlemenin ince yanlarını öğrenmeleri gereklidir.

Ayrıca, yalnız, bekâr ve "dışarıklı" bir erkek araştırmacının tek başına, geleneksel bir toplulukta, "kaç-göç"ün bulunduğu bir ortamda her türlü sosyal ve kültürel olayın içine girmesinin, gözlemlerde bulunmasının, dolayısıyla bilgi derlemesinin güçlüğü ortadadır. İşte bu tür ve buna benzer sakıncaları ortadan kaldırmak için, araştırmacının ailesiyle birlikte araştırma alanına gitmesi; böylece evli olmanın geleneksel toplumda sağlayacağı saygınlık ve kolaylıklardan yararlanarak eşi aracılığıyla kendisinin bulunamayacağı, giremeyeceği yerlerde gözlemlerde bulunması, sorular sorması da mümkün olacaktır.

Öte yandan, araştırma ve derleme yapılacak yerde yaşayan, orali olan, ama konuya yakından ilgi duyan kişileri gözlemci olarak eğitmek; böylece ona dışardan geçici bir rol vermeden istenilen bilgileri elde etmeyi sağlamak da kimi durumlarda baş vurulacak bir yol olmakla beraber, gözlemlerin doğruluğu, keskinliği ve derinliği bakımından birtakım kuşkuvarlı da beraberinde getireceğinden çok zorunlu olmadıkça bu yol seçilmez.

2. Görüşme

Alan araştırmasının gerektirdiği önemli tekniklerden birisi de görüşmedir. Görüşme, araştırma yapılan yerde, araştırmacının bu iş için seçilen kaynak kişilerle, daha önce hazırladığı konularda, başka bir anlatımla konuyu açıklığa kavuşturacak noktalarda düzenlenmiş olan soruları ya formel bir biçimde ya da bir sohbet, söyleşi havasında sorması ve cevap almasıdır; yani görüşülenle yüz yüze gelmesidir.

Konu gereğince daha önceden bu iş için seçilmiş kişiye, kişilere, cins ya da yaş gruplarına sorular sormalı ve alınan cevaplar elden geldiğince aynen bir yere geçirilmelidir. Bir araştırmacı ya da görüşmeci araştırma yaptığı yerde kısa bir süre kalacaksa, o zaman daha önceden hazırlanan soruları, kaynak kişilere ya da deneklere biraz resmi bir biçimde sorması gerekecektir. Böyle bir durumun, veri toplama ve derleme, ayrıca cevapların doğruluğu bakımından doğuracağı

sakıncalar vardır. Araştırmacı ya da görüşmeci, araştırma yaptığı yerde uzunca bir süre kalacaksa, soru sorma işi resmi bir biçim ve havadan çıkıp daha yumuşak, daha dostça bir havaya bürünecek, böylece elde edilecek sonuç da daha olumlu olacaktır.

Soranla cevaplayan arasında sağlam ve güvenilir bir ilişkiyi, bir iletişimi kurabilmek için, bu işin kısa ve elverişsiz bir zamana sığdırılmaması gerekir. Öte yandan görüşmelerin, soru sorup cevap almaların süresini, sıklığını ve ölçüsünü çok iyi ayarlamak gerekir. Çünkü soru sorulan kimselere bu iş başlangıçta ilginç gelse bile, bir süre sonra ilgi dağılılabılır. Ayrıca, görüşme yapılan kimselerin günlük işleri vardır; bize verdikleri zamanı bu işlerden ayırmışlardır; kendi işleri ise elbette ki en az bizimki kadar önemlidir. Onun için uzun ve yorucu görüşmelerden çok, kısa ama ilgiyi ayakta tutan yollar aranmalıdır. Soracağımız ve cevap alacağımız çok şey varsa, bunları zaman içinde eşit biçimde bölerek dağıtmak, kaynak kişinin, uyanık, istekli ve boş zamanlarını kullanmak ya da ayarlamak gerekmektedir.

Görüşme ya da soru sorma yoluyla bilgi elde etme tekniği daha çok betimsel araştırmalarda uygulanır. Taramalarda ve kimi etnik grupların, toplulukların, özellikle halkın belirli bir konu hakkındaki tavırlarını, tutumlarını ve görüşlerini içeren derlemeler, veriler toplamak amacıyla yapılan inceleme ve araştırmalarda (survey) soru sorma yoluyla görüşme tekniği önemli bir yer kapsar.

Görüşme tekniğinin başarılı bir biçimde uygulanması için dikkat edilecek önemli noktalar vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. *Derleme yapılan, veri toplanan yerde uzunca bir süre kalmak; böylece resmi, kısa süreli görüşme yerine, daha içten ve yeterli süreli görüşme yapabilme olanağını elde etmek.*
2. *Görüşme sırasında sorulacak soruları daha önceden, hazırlamış olmak.*
3. *Kaynak kişileri saptamak, bu konuda gerekirse —ki çoğu zaman gerekir— başkalarına danışmak, onların fikirlerini almak.*
4. *Kaynak kişilerle yapılacak görüşmenin yerini, zamanını iyi saptamak.*
5. *Görüşmenin biçimini belirlemek.*
6. *Görüşenle görüşülen arasındaki konuşma, giyim - kuşam, davranış vb. biçimindeki farkı, çelişkiyi gidermek.*

Görüşmenin biçimi de önemlidir. Bunun için hazır, standart durumlar yoktur. Bu daha çok görüşmecinin yeteneğine kalmış bir şeydir. Yukardaki durumlar elden geldiğince hazırlandıktan sonra, görüşmeci, kaynak kişinin ya da kişilerin eğitim, yaş, cins durumuna göre ya sorularını doğrudan sorar ve aldığı cevapları kayıt eder ya da soruyu bir sohbet başlangıcı olarak sorar. İkinci şıkta görüşmecinin uyanık olması, işine yarayanı, yani uzunca boylu anlatılandan sorunun cevabını saptayarak not etmesi gerekir. Ayrıca bu tür bir görüşmede, görüşmecinin sabırlı olması da gerekmektedir.

Görüşülen kimsenin iş durumunu göz önünde bulundurmak; en uygun mevsimi, günü, zamanı —sabah, öğleden sonra ya da akşam— seçmek; ona daha önceden yapılacak işin niteliğini açıklamak, vereceği bilgilerin değerini belirtmek; böylece onu psikolojik bakımdan görüşmeye hazır duruma getirmek gerekmektedir. Elverişli bir zamanda, sakin ve rahat bir yerde, görüşülen bir kimsenin ya da kaynak kişinin kuşkusunu, güvensizliğini de giderdikten sonra yapılan görüşme, derlenecek bilginin, toplanacak verinin sağlamlığında, güvenilirliğinde rol oynayacak önemli etmenlerdir.

Görüşmeci, görüşülen kişiden ya da kişilerden gerek yaş, gerek toplumsal mevki, gerek sosyo-ekonomik düzey; kılık - kıyafet, dil, anlatım bakımlarından çok farklıysa, yani görüşmeciyle görüşülen kimse çok açık biçimde birbirlerine ters düşüyorlarsa, bu görüşmenin pek verimli geçmeyeceği daha işin başlangıcında anlaşılır, sorulara alınan cevapların gerçeği yansıtmasından haklı olarak kuşku duyulur. Örneğin köylü kadınlarının doğum kontrolleriyle ilgili hangi geleneksel ilaçlardan ve uygulamalardan yararlandıklarını amaçlayan bir soruşturmada, erkek bir görüşmecinin şansı hiç yoktur ya da çok azdır. Bu konuda, erkek görüşmeci ya da araştırmacıya bakarak kadın görüşmeci ya da araştırmacı daha iyi bilgi elde eder.

Görüşme tekniğinin yararlarından ilki, bu işin yüz yüze gelerek yapılması, dolayısıyla karşılıklı konuşma, açıklama olanaklarının bulunmasıdır. İkinci olarak bir takım yanlışlıkları hemen düzeltebilme olanağına sahip olmaktır. Ayrıca, görüşülen kimsenin, görüşme ve konuşma sırasında yapacağı mimiklerden, jestlerden, taklitlerden anlamlar çıkarmanın, bunlarla soruları bütünlümenin, denetlemenin olanak içinde bulunmasıdır.

3. Sorukâğıdı (Anket)

Alan araştırması sırasında bilgi toplama ve derleme tekniklerinden birisi de sorukâğıdı uygulamasıdır. Sorukâğıdı yoluyla bilgi toplamanın 100 - 150 yıllık bir geçmişi vardır. Günümüzde sorukâğıdı düzenleme, geliştirme ve uygulamanın incelikleri oldukça ileri bir düzeye ulaştırılmıştır.

Bir sorukâğıdı hazırlamanın ilk koşulu, neyin, yani hangi bilginin ya da konu ayrıntısının ne için, yani hangi amaçla saptanacağını bilmektir.

Araştırmacı ya da derleyici sorukâğıdını hazırlamadan, yani sorularını düzenlemeden önce, inceleyeceği, saptayacağı, derleme yapacağı ve bilgi toplayacağı konuya ya da konu ayrıntısına ilişkin olarak yazılmış şeylerin hepsini görmek, okumak, incelemek zorundadır. O konuda yayımlanmış olan kitap, araştırma, inceleme, rapor, makale, tez, derleme vb. elden geldiğince gözden geçirilir ve incelenirse soruna bütün ayrıntılarını da içine alarak yaklaşmak ve bir bütün olarak bakmak olanağına kavuşulur. Bu da bize, düzenleyeceğimiz soruları uygun, içerikli ve amaca yönelik olarak seçebilme olanağını verir. Belirli bir ana konunun, konu bölümünün ya da bir olayın araştırılması, ince-

lenmesi için gerekli verileri toplamak amacıyla bir sorukâğıdı düzenlemek ve uygulamak hiç te kolay bir iş değildir.

Böyle bir sorukâğıdı hazırlamanın ve geliştirmenin ilk koşulu, yukarda belirtil-diği gibi, araştırılacak konu hakkında o zamana kadar yayımlanmış literatürü gözden geçirmektir. Bundan sonra, sorular, soru kümelerinden oluşan gruplar, gruplardan oluşan bölümler arasında konuyu, araştırılan sorunu kuşatan organik bir bağlantı bulunmasına özen göstermek, dikkat etmek zorunludur. Örneğin monografik bir araştırma için veri toplamak amacıyla sorukâğıdı düzenleniyorsa elbet ki ilkin o konunun alt basamağını ortaya çıkaracak nitelikteki sorularla işe başlamak, bünyesel bir kronolojiyi izlemek gereklidir. Bir örnek verecek olursak, kurban bayramıyla ilgili tören, işlem ve uygulamalar hakkında veri toplamayı amaçlayan bir sorukâğıdında ilk soru "Kurbanlık hayvanı nasıl kesersiniz?" olmamalı, işe daha öncesinden, sözgelimi kurbanlık hayvan cinslerinin neler olduğundan başlayarak konuyu geliştirecek soru sıralaması yapılmalıdır.

Soruların açık, anlaşılır ve kısa olması da önemli bir noktadır. Uzun sorular cevaplayanın hem ilgisini dağıtır, hem de cevabı toparlamasını güçleştirir. Ayrıca sorukâğıdının uygulanacağı bölgenin dil özelliklerini göz önünde bulundurmamak, böylece yanlış anlamaları, dolayısıyla yanlış cevaplar alma olasılığını da önlemek gereklidir.

Bir başka nokta da açık ve kapalı uçlu sorular hazırlamak sorunudur. Elde edilecek bilgiye göre soru ya kapalı ya da açık uçlu olmalıdır. Örneğin "En çok hangi hayvan kurbanlık olarak seçilir?" sorusu açık uçlu bir sorudur. Buna karşılık: "Kurbanlık hayvan olarak en çok hangi hayvan seçilir?" diye sorulduktan sonra, "1. Koç, 2. İnek, 3. Manda, 4. Horoz vb." diye seçeneklerini de gösterirseniz, bu seçmeli ya da kapalı uçlu bir soru olur.

Soruların hangi tipte olacağı, derlenecek bilgiyle, araştırmanın niteliğiyle, cevaplayıcıların eğitim ve öğrenim durumlarıyla ilişkilidir. Bir sorukâğıdında, duruma göre, açık ve kapalı ya da seçmeli sorular bulunabilir.

Sorukâğıdı düzenlemede önemli bir nokta da asıl metni düzenlemeden önce, bir "ön sorukâğıdı" hazırlayarak bunu belirli bir çevrede uygulamak; alınan cevapların ve elde edilen verilerin ışığı altında kesin ve geniş kapsamlı sorukâğıdını hazırlamak güvenilir yollardan biridir.

4. Kılavuz ve Kaynak Kişiden Yararlanma

Araştırma yapılan yerde bir töreyi, âdeti, ürün elde etmekle ilgili bir tekniği, uygulamayı ya da bir beceriyi, bir masalı, efsaneyi, türküyü, kısaca halk yaşamına ilişkin geleneksel kültür varlığını ve zenginliğini iyi bilen ya da bu türden kişilerin seçimine yardımcı olacak birkaç kişi her zaman bulunur. Bunlara kılavuz ve kaynak kişiler diyoruz. Kılavuz kişiler kendilerinden bilgi

elde etmenin yanı sıra, araştırmacının toplumun öteki üyeleriyle iletişim kurmasında ve yol göstermesinde de yardımcı olarak işini kolaylaştırırlar. Kaynak kişilerse geleneklerin diri kaldığı, eski biçimleriyle uygulandığı yerlerde yaşayan "görmüş ve geçirmiş", bilgi derlenecek kimselerdir. Kaynak kişilerin seçimleriyle bunların anlattıkları, açıkladıkları, gösterdikleri ve uyguladıkları bilgi ve becerileri doğru, eksiksiz ve aslına uygun olarak bağdaştırmak çalışma sırasında dikkat edilecek noktalardandır.

Eğer söz konusu bilgileri derlemek için sorukağıdı tekniği uygulanıyorsa, soruların açık, anlaşılır ve kısa olmasına; sorukağıdının uygulandığı yerin, ve saatin iyi seçilmesine; ayrıca kaynak kişiyi uzun boylu soru yağmuruna tutmamaya özen göstermek gereklidir. Kaynak kişilerin kuşku ve tedirginliklerini gidermek ve onların güvenini kazanmak da üzerinde durulması gereken noktalardır. Kaynak kişi aracılığıyla derlenen bilginin karşılıklı konuşma ve sohbet yoluyla elde edilmesi düşünülüyorsa, konuşma yerinin, gününün ve saatinin iyi seçilmesine dikkat etmek; konuşan, açıklayan, anlatan kaynak kişinin istediğini artıracak küçük sorular, eklemeler, ilgi cümlecikleri vb. söylemek yararlı olur. Kaynak kişi yorulup ta konuşmayı, sohbeti kesmek istediğinde konuşmasını ille de sürdürmesini istemek, bu konuda onu zorlamak kaçınılması gereken bir noktadır.

Kaynak kişi seçimi çalışmanın ya da derlenecek bilginin niteliğine göre değişir. Örneğin doğumla ilgili derleme yapılacak, bilgi elde edilecekse evli, çocuk sahibi, olgun yaşta kadınların, yerel ebelerin kaynak kişiler olarak seçilmeleri doğru olur. Duruma göre ya belirli bir yörenin belirli kimselerinden ya da —eğer araştırma coğrafi bakımdan geniş bir bölgeyi kapsıyorsa— çok sayıda kaynak kişiden yararlanmak gerekebilir.

Kaynak kişilerin anlattıkları ve verdikleri bilgileri anlatıldığı ve açıklandığı gibi korumanın yolu ya aynen kâğıda ya da ses bandına geçirmektir. Bilgiler kâğıda geçirilirken yine de tam ve eksiksiz, yani kaynak kişinin ağızından çıktığı gibi aktarmak mümkün olmaz. Özellikle masal, efsane, türkü vb. derlemelerinde anlatılan ve söylenenin en doğru biçimde kaydı ses bandına almaktır. Bugün elimizde bulunan ses alma aygıtları gerek teknik olanakları, gerek taşınma kolaylıkları bakımından bu işi eksiksiz bir biçimde gerçekleştirecek niteliktedirler. Ayrıca film ve fotoğraf makineleri de anlatılan şeylerin biçimsel yanını saptamada yardımcı teknik araçlar olarak kullanılmaktadır. Ancak çalışma sırasında gerek ses alma aygıtı, gerekse film ve fotoğraf makinesi kullanımı bir takım sakıncaları da içermektedir.

Öte yandan tıpkı yazılı kaynakların fişlenmesi gibi kaynak kişilerin künyeleri de görüşmeye başlamadan önce ya bir yere ya da bu amaçla önceden düzenlenmiş bir örnek fişlere işlenmelidir. Böylece, derlenen bilgilere birinci dereceden katkıları olacak kimselerin karakteristik özelliklerini saptamak mümkün olur; bu da derlenen bilgileri işlediğimiz ve yorumladığımız zaman işimize yarar. Çünkü kaynağın kişisel ya da toplumsal niteliği verdiği bilginin kişisel ve toplumsal

KAYNAK KİŞİ KÜNYESİ

Adı, Soyadı: *Hikmet Düvencü*
 Doğum Yeri ve Yılı: *Songun/Yozgat, 1933*
 Cinsiyeti: *Erkek*
 İşi: *Çiftçi*
 Öğrenim Durumu: *İlkokul üçten ayrılma*
 Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: *Doğduğundan beri*
 Kentle, Kasabayla İlişkisi: *İşi değiştikçe*
 Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: *Ailesinden*
 Görüşmenin Yapıldığı Tarih: *15 Eylül 1975*

(25) Bir kaynak kişi için düzenlenen fiş örneği.

niteliğini de bir ölçüde etkiler. Örneğin büyük bir yerleşim yerindeki eşraftan birinin söyledikleriyle, orta tabakadan birinin ya da toplumun geleneksel kültür bakımından yozlaşmaya yüz tutmuş kesiminden birinin aynı konuda söyleyecekleri farklıdır; varıl, soylu ve toplum içinde önemli bir yeri olan kimse bildiğinden, gördüğünden, duyduğundan ve uyguladığından çok bilmek, görmek ve uygulamak istediğini söylemek eğilimindedir kimi zaman. Bu durumda eğer kaynak kişinin kişisel ve toplumsal künyesini bilmiyorsak, derlenen gercin değerlendirilmesinde bizi yanıltabilecek sakıncalar olabilir. Onun içindir ki, derlenen gercin değerlendirilmesinde kaynak kişilerin künyelerinin bilinmesi önem taşır. Kaynak kişi künyesinin özelliklerini yansıtan fiş düzenlemesi araştırılan konunun niteliğine göre değişir. Bu konuda bir örnek = (standart) fişler yoktur. Hangi türden bir çalışma olursa olsun, bir kaynak kişi künye fişinde bulunması gerekli birtakım asal bilgiler vardır. Bunlar ad, soyad, cinsiyet, yaş, öğrenim durumu vb. Bunlara eklenecek bilgilerin çeşidi ise soruşturulan konuyla ilgili olarak her zaman artabilir.

Gerek görüşme, gerek sorukâğıdı, gerekse kaynak kişiler aracılığıyla elde edilen, derlenen bilgilerin önceden varsayılan ya da gerçek kabul edilene uymadığı da görülebilir. Bu, hem değişik kimselerin aynı olayı değişik şekilde anlatmalarından, hem de gerçek davranışla ideal davranış arasındaki ayırmadan ileri gelmektedir. Çoğu zaman, yukarıda da belirtildiği gibi insanların gerçek davranış, tavır ve tutumlarıyla onlar hakkında söyledikleri çelişebilir. Bu çelişki "hetorejen" bir kültür ortamında yaşayan kimselerde daha çok görülür. Hatta bağdaşık = (homojen) nitelikteki halk kültürlerinde bile bu türden ideal ile gerçek ayrılığına raslanılmaktadır. Bu soydan çelişkileri, ayrılıkları farketmek, ayırmak araştırıcının görevidir ve deneyimli bir araştırıcı bu durum karşısında şaşırmaz.

Derleyicinin, araştırıcının ister belirli bir konu için hazırlanmış olan soruları sorsun, ister söz konusu bölgedeki insanların arasına karışarak, onların günlük ve törensel yaşamlarına katılarak birlikte yaşama yoluyla gözlemlerde bulunsun, o bölgeden, o yöreden, o köyden ya da o gruptan olması önemli yeğleme nedenlerinden biridir. Böylece derleyici, hangi derleme ve veri toplama tekniğini uygularsa uygulasin, derlediği bilginin doğruluk, geçerlik ve aslına uygunluk derecesini hiç değılse bir ölçüye kadar denetlemek olanağını bulacaktır. Derlediği gerecin başına ya da sonuna koyacağı açıklayıcı bilgiler, derlenen gerecin güvenilirlik oranını belirlemeye yaradığı gibi, gereci işleyecek, yorumlayacak olan kimseyi de bir dereceye kadar uyaracaktır. Derleyicinin aynı bölge ya da yöreden olmasının sakıncasıysa birtakım kültürel koşullanmalar sonucu, olayları ve olguları izlemede zaman zaman nesnel davranamama olasılığıdır.

II. Alan Araştirmasında Kullanılan Araçlar

Bugün halk kültürüne ilişkin derleme ve görüntüleme yapan araştırıcı ve uzmanlar aygıt, araç ve gereç bakımından eski kuşaklara bakarak çok daha olanaklıdır. Çağımızda teknik olanakların alabildiğine gelişmiş bulunması halkbilimciye özellikle gereç derleme aşamasında büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Eskiden kaynak kişilerin söyledikleri, açıkladıkları, tanımladıkları ya da gösterdikleri şeyler yazı, resim ve çizim aracılığıyla kâğıda geçirilirken, bugün bunlar anında ve asıllarına tıpa tıp uygun olarak ses bandına, fotoğrafa ya da filme alınabilmektedirler. Hem zaman kazanma, hem de anlatılanı, söyleneni, açıklananı, canlandırılanı, gösterileni ya da görüleni, dikkati çeken, ilginç olanı olduğu gibi saptama işi bu amaçla el altında bulundurulmuş aygıtlarla yapılmaktadır. Bu türden araçların en önemlileri ve en çok kullanılanları ses alma aygıtı = (teyp), fotoğraf makinesi ve kameradır.

1. Ses Alma Aygıtı (Teyp)

Sesi, özel olarak hazırlanmış plastik şeritlerle kayıt eden aygıtta, ses alma aygıtı ya da dilimizdeki yaygın kullanım biçimiyle teyp denmektedir. Bugün çeşitli amaçlarla kullanılan bu aygıtların her türden modelleri vardır ve kullanılma amacına göre değışik teknik olanaklarla donatılmaktadır. Elektrik akımıyla çalışanları olduğu gibi, hem akım, hem de batarya ile çalışanları vardır.

Teypten yararlanmanın ilk koşulu, herhangi bir aygıtta olduğu gibi, aygıtın çalıştırılması, durdurulması ve korunmasıyla ilgili ana ilkeleri iyi bilmekle başlar. Derleyici, bu hususta gerekli bilgiyi ve pratik çalışmayı iyice öğrenmek zorundadır. Her aygıt, onu özelliklerine uygun biçimde kullanabildiğimiz sürece beklenen veriri. Bu nedenle kullandığımız aygıtın teknik özelliklerini bilmek ve bu özellikleri amacına uygun olarak kullanmak gereklidir.

Derleyici ilkin kullanacağı aygıtın, yapacağı çalışmanın niteliğine cevap verebilecek olanını seçmekle işe başlamalıdır. Eğer araştırıcının derleyeceği gereç,

teknik özellik ve donatım bakımından üstün bir aygıtı gerektiriyorsa, bu türden bir teyple çalışma yeğlenmelidir; çünkü bir aygıtta bulunan teknik bir özellik ötekinde olmayabilir; bu durum da amaçlanan işin tam olarak gerçekleşmesini engeller.

Derleyicinin, derlemeye başlamadan önce aygıtını son bir kez gözden geçirmesi, bataryayı yenilemesi, bandı doğru olarak yerleştirmesi, sesin istenilen güçte ve kalitede alınıp alınmadığını denetlemesi gereklidir. Böylece aygıttan gelebilecek teknik aksaklıklar, pürüzler ve eksiklikler giderilmiş olur.

Derleyici, ilk kez karşılaştığı ve henüz güvenini, dostluğunu kazanamadığı kaynak kişinin aygıt hakkındaki merak ve çekingenliğini de gidermelidir. Böyle bir aygıtı ilk kez gören bir kaynak kişiye hemen mikrofona uzatarak söyleyeceklerini şerite alma işine girişmek sakıncalıdır. Bu durumda yapılacak iş, aygıt hakkında gerekli açıklamaları yaparak, karşıdakinin korku, endişe, çekingenlik ve merakını gidermenin yollarını aramaktır. Gerekirse onun aygıtı dokunmasına, gözden geçirmesine belli bir oranda izin verilmeli; hatta bir ses alma denemesi yaparak, sesini ve söylediklerini ona dinletmeli; bu sesin istenildiği zaman silinebileceğini de göstererek "mikrofon ve aygıt korkusu" yenilmeye çalışılmalıdır. Böyle bir girişimin çoğu zaman kaynak kişi üzerinde olumlu bir etki yaptığı bilinmektedir.

Ses alma aygıtıyla derleme yapmanın iki yolu vardır. Birincisi, kaynak kişiye aygıtı hiç göstermeden, uygun bir biçimde saklayarak gizlice söylediklerini saptamak; ikincisi ise yukarıda belirttiğimiz korku ve çekingenliği giderdikten sonra açıkça çalışmaktır. Ancak bu durumda bile, kaynak kişinin rahatça konuşabilmesi için, aygıtın varlığını ve işlevini derleme süresince ona unutturmak gerekir. Böylece, kaynak kişinin dikkati dağılmaz ve söyledikleri, açıkladıkları ya da anlattıkları belirli bir düşünce akışını korumuş olur.

Derleyicinin ses alma sırasında elden geldiğince kaynak kişiyle yalnız kalmaya çalışması da yerine getirilmesi gerekli önemli noktalardan biridir. Çünkü, kalabalık yerde yapılan ses alma çalışmalarında başkalarının araya girmelerini, kaynak kişiye çeşitli uyarılarda bulunmalarını önlemek güçtür. Bu durum kaynak kişinin konuşma düzenini aksattığı, düşünce akışını bulandırdığı gibi, seslerin ve konuşmaların birbirlerine karışmasına da yol açmaktadır. Eğer kaynak kişi derleyici ile yalnız kalmak istemiyorsa —ki böyle bir durum kadın kaynak kişilerle çalışıldığı zaman daha çok görülür—, o zaman bir ya da en çok iki kişinin ses alınılan yerde bulunmasına izin verilmeli, ancak sessizce oturmaları, gereksiz yere kaynak kişiye karışmamaları sıkı sıkıya tembih edilmelidir.

Bütün bu önlem ve hazırlıklara karşın, beklenmeyen bir nedenden dolayı, şerite "kayıt" edilen derleme istenilen nitelikte olmayabilir. Bu durumda, derlemeyi orada kesip, engelleyici etmeni ortadan kaldırarak daha uygun bir ortamda çalışabilmek için işi bir süre ertelemek gerekebilir. Bu erteleme süresi durumun özelliğine göre değişebilir. Ancak her erteleme yeni sakıncaları da beraberinde getirebileceği için, arayışı fazla uzatmak doğru olmaz.

Teyple derleme sırasında, derleyicinin, kaynak kişinin açıklamalarıyla ilgili kimi hususlarda küçük notlar alması ya da fotoğraf çekmesi gerekebilir. Ancak bu işi yaparken, kaynak kişinin dikkatini dağıtmamaya özen gösterilmelidir. Örneğin, kaynak kişi tam bir rahatlık içerisinde öğrenilmek isteneni anlatırken, fotoğraf makinesinin flaşını parlatarak resmini çekmeye girişmek tecrübeli bir derlemecinin asla yapmayacağı bir şeydir.

2. Fotoğraf Makinesi

Halkbilim derlemelerinde ve araştırmalarında görüntüleme yoluyla belge elde etmede fotoğraf makinesi büyük önem taşır. Kimi zaman yazıyla anlatılmakta güçlük çekilen öyle durumlar, öyle olaylar ve öyle anlar vardır ki, bunlar ancak fotoğrafla saptamak mümkündür. Ama fotoğrafın asıl amacı yazıyla belgelemenin bir tamamlayıcısı olmuştur. Bu bakımdan konuyu iyi çerçevelemiş olan başarılı bir fotoğraf ya da fotoğraflar dizisi yazı yoluyla belgelemenin tamamlayıcısı ve bütünlücüsü olarak derlenen konuya çok şey katar.

Fotoğraf makinesi aracılığıyla belge ve veri elde etmenin ilk yolu, tıpkı ses alma aygıtında olduğu gibi eldeki makinenin teknik özelliklerini iyi bilmek ve iyi kullanmakla başlar. Bayat film kullanmamak, filmi makineye doğru yerleştirmek, çekim sırasında objektif kapağını almak; gerekli aksesuarı hazır bulundurmak ilk ağızda yerine getirilmesi gerekli koşullardır. Işık ölçerin = (pozometre), sürenin = (enstantane) ve uzaklığın kusurlu olarak ayarlandığı bir çekimde elde edilen sonuç, fotoğrafın belgeselliğine gölge düşürür. Onun içindir ki, fotoğraf makinesi kullanan derleyici, resim çekmenin temel kuralları yanı sıra makinesinin özelliklerini de iyi bilmek zorundadır.

Optik alanındaki büyük gelişmeler en basitinden en karmaşığına kadar değişen model, marka ve türde fotoğraf makinesi yapımını hızlandırmıştır. Bu bakımdan derleyicinin çalışma amaçlarına uygun nitelikte bir fotoğraf makinesi bulması her zaman için olanaklıdır. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken nokta, derleyicinin hakkını veremeyeceği üstün nitelikte, çok karmaşık ya da isteğine cevap veremeyecek kadar basit bir makine ile çalışmaktan kaçınmasıdır. Her iki durumda da beklenen sonucu elde etmede başarısızlığa uğranılabilmektedir.

Alan araştırmalarında, derlemelerde ışığı ve zamanı kendiliğinden ayarlayabilen, fazla karmaşık olmayan, küçük ve dikkati çekmeyen fotoğraf makinelerini kullanmakta yarar vardır. Bu türden makineler hem taşınma kolaylıkları, hem de kullananı yanlış "ayarlama" sakıncasından kurtardıkları için yeğlenmelidir. Ama çalışmanın niteliği daha değişik türden bir makineyi ve aksesuarı gerektiriyorsa, elbet ki o türden bir makineyi kullanmak doğru olur. Örneğin bir kilimin belirli bir motifini en ince ayrıntısına kadar saptamak söz konusuysa, bu işi yapabilecek özelliği taşıyan bir makineden yararlanmak en doğru yoldur.

Halkbilim derleyicisi belgelemek amacıyla fotoğraf çektiğini hiç bir zaman aklımdan çıkarmamalıdır; onun için plastik ve estetik değerler, konunun açık

seçik, aslına uygun ve doğal görünümünü içerisinde saptanmasından sonra gelmelidir. Bu bakımdan araştırmacı neyi, hangi ayrıntıyı ya da bütünü hangi amaçla çektiğini bilmeli ve bunu gerçekleştirmeye yönelmelidir. Gerçi bir konuyla ilgili olarak gelişi güzel çekilmiş fotoğraflar da bir oranda işe yarayabilirler, nedir ki amaca uygun olmazlar.

Fotoğraf makinesiyle görüntü saptama daha çok duruk = (statik) durumlar için elverişlidir. Örneğin bir obanın genel görünümü, bir konaklama yeri, bir eşya, el örgüsü bir çorap ya da geleneksel bir tarım aracı fotoğraf makinesiyle çekilmelidir. Hareketli, canlı = (dinamik) durumlarsa, eğer kamera kullanmak olanağı varsa onunla saptanmalıdır. Ancak kamera kullanılmadığı zamanlarda dinamik durumları içeren konular da fotoğraf makinesiyle çekilebilir. Bu durumda bütünü oluşturan parçaların iyi hesaplanması ve iyi çekilmesi gerekir; öyle ki, sonradan bu parçalar ard arda dizildiğinde ve bir araya getirildiğinde konu ya da olay bütünlük kazanabilmiş olsun. Örneğin hamur açan ve yufka pişiren bir köylü kadınının bu işlemi gerçekleştirmek için zorunlu olduğu başlangıç ve bitiş aşamalarını; kullandığı araç ve gereçlerin yaptığı işe katkısındaki önemli noktalarını iyice hesapladıktan sonra çekime geçilmelidir. Gerekirse, — ki çoğu zaman gerekir—, çekimden önce hamur açma ve pişirme işini bir iki kez gözlemekte yarar vardır. Böylece hangi bölümlerin bütünü elde edilmesine yarayacakları iyice saptanmış olur. Bu noktayı göz önünde bulundurarak ard arda çekilen fotoğrafların dizimi önemli bir ölçüde konuya bütünlük kazandırmış olur. Ancak, dışardan karışmakla anlamını ve değerini yitirecek bir durumun fotoğrafını çekmek için elbet ki yukardakine benzer bir çekim yöntemi uygulamak sakıncalıdır. Böyle durumlarda en kısa sürede konu çerçevelemesi yapıp, uygun açıyı saptayarak düğmeye başlamak gereklidir. Çünkü böyle anlarda aynı durumu bir daha yakalamak ya da yaptırmak olanaksızdır.

Araştırmacı konuya ilişkin birden çok fotoğraf çekmeyi yeğlemelidir. Bu tutum gerçi fazla film harcamayı gerektirir, ama şu ya da bu nedenle tek bir fotoğrafın iyi çıkmama, yanma, üst üste gelme olasılığı da her zaman söz konusudur. Çekilen fotoğrafın iyi çıkıp çıkmadığını o anda denetleme olanağı bulunmadığı için, sonradan "tatsız bir sürpriz"le karşılaşılabilir. Bu durumda yeni baştan aynı yere gitmek ve çekim yapmak kolay olmayabilir. Kolay olsa bile aynı durumu ya da aynı kişiyi bulmak ve yeni baştan görüntülemek çok zordur.

Dikkat edilmesi gereken bir nokta da konunun renkli ya da siyah - beyaz olarak çekilmesi sorunudur. Öyle konu vardır ki, belgeselliğin tam olabilmesi için renkli çekimi gerekli kılar. Örneğin bir köy düğününde gelinin ve güveyin törensel giysileri ya da bir kilim renkli olarak çekilmelidir. Çünkü renk burada konuyu bütünleyen asal bir öğedir. Buna karşılık bir kağni arabasının ya da üstünde hamur açılan bir ekmek tahtasının siyah - beyaz olarak çekilmesi onun belgeselliğine renk bakımından gölge düşürmez.

Fotoğraf çekirtmeye izin verilmeyen durumlarda gizlice ve "teleobjektif" ile çekim yapmak zorunludur. Uzaktan çekim, fotoğraf çekirtmekten kaçınan,

sakınan kişiler için de geçerlidir. Hatta, makine kendilerine yöneltildiği zaman doğal durumlarını, tavırlarını ve biçimlerini bozma, bir tür "poz verme"ye geçme, günlük davranış ve hareketlerini değiştirme gibi sakıncaları da ortadan kaldıracığı için, uzaktan "tele" ile gizli çekim yapılması nesnellik açısından büyük değer taşır.

GE.DÖ.		FOTOĞRAF ÇEKİM ÇİZELGESİ			A/I
Fot. No.	Fot. Türü	Çekim Yeri Tarihi	Konu	Açıklama/Not	
1	R./S.	Ödemiş, Eylül 1974	Sünnet çocuğuna geçiştirilmesi...	Çocukların dans istisnasında gösterilmeden son birleşim yolda başlamış.	
2	"	"	Ayşe görünümünün kaba ağızdan çekimi	—	
3	"	"	Dans	Dans renkli kurt, kelim ve kumru parçalarıyla süslenmektedir.	

(26) Fotoğraf çekim çizelgesi.

Çekilen fotoğraflarla ilgili gerekli ön bilgileri, daha önceden bu amaçla hazırlanmış olan "Fotoğraf Çekim Çizelgesi"ne hemen yazmakta büyük yarar vardır. Böylece, sonradan ortaya çıkacak karışıklıklar önlenmiş olur.

3. Hareketli Film Makinesi (Kamera)

Halkbilimine belge kazandırmada kullanılan üçüncü önemli araç film makinesidir. Film makinesiyle fotoğraf makinesi arasındaki en önemli ayrım, ikincinin tek resim, birincinin ise resimler dizisi vermesidir. Bu ayrım, fotoğraf makinesinin bir olayın bir anını ya da duruk bir durumu, kamera ise bir oluşu ya da hareketli bir durumu saptama olanağını sağlamasındadır.

Hemen belirtelim ki, kamerayla çekim, fotoğraf makinesiyle çalışmaktan çok daha zordur. Bu nedenle, halkbilime kamera yoluyla belge kazandıracak kimsenin, film çekiminin temel bilgi ve kurallarını çok iyi bilmesi; bu bilgi ve kuralları deneylerle, pratik çalışmalarla pekiştirmesi zorunludur. Ters durumda, başarılı ve amaca uygun sonuç almak olanaksızdır. Kameraya film takarak bu türden belgesel film yapılabileceğini sanmak geçici bir hevesden öteye gitmediği gibi, gereksiz harcamalara da yol açar.

Halkbilimin herhangi bir konusunu ilgilendiren başarılı belgesel bir film, halkbilimciyle kamera kullananın işbirliği sonucu gerçekleşir. Eğer kamerayı

kullanan da halkbilim alanında uzmanlık kazanmışsa ya da en azından çekilen konunun, saptanan olayın yabancıısı değilse, sonuç çok daha başarılı olur.

Bu türden filmler için bir ön hazırlık gereklidir. Araştırmacı, çekeceği konunun ön hazırlıklarına giriştikten, önemli bilgileri topladıktan, olayı canlandıran kişi ya da kişileri gerekli bilgilerle aydınlattıktan, olayın birbirinden bağımsız ara bölümlerini saptadıktan; kısaca konunun doğal ortamını sağladıktan sonra çekim işine başlamalıdır. Kamerayı kullananın, halkbilimcinin ya da çekilen konunun uzmanının istek ve uyarılarına uyması gereklidir. Kameracının, konunun gerektirdiği nesnellığı, olayın akış ve gelişimini bozacak, saptıracak "kamera oyunları"ndan, yerli yersiz "zum" = (açıyı genişletme ve daraltma) lardan kaçınması gereklidir. Ayrıca, çekim başlamadan önce, eldeki kameranın bütün düğmeleri sınanarak, işlevlerini tam olarak yapıp yapmadıkları denemelidir. Bir başka önemli nokta da, kameranın olanaklarının ve teknik özelliklerinin çekilecek olayı istenilen biçimde görüntülemeye yeterli olup olmadığını saptamaktır. Belgesel nitelikteki filmler için uygun kamera 16 mm.'lik film çeken modellerden biri olabilir. Süper 8 mm. film çeken makinelerin amaca uygun olmayışı, 35 mm.'lik film makinelerinin de gerek araç, gerekse film gerecinin çok pahalı oluşu nedeniyle en ideal film ve film makinesi 16 mm.'lik aygıttır. Birçok ülkede bu amaçla çekilen filmlerde 16 mm.'nin kullanılması giderek bir standart meydana getirmiştir. Bununla beraber bugün süper 8 mm.'lik ve 35 mm.'lik filmleri 16 mm.'ye çevirebilmek olanağı vardır.

Bilimsel amaçla gerçekleştirilmek istenen filmlerde, gerekli teknik olanakların, kamera türünün ve donatımının, ses alma aygıtının hazırlanmasından sonra, konunun ya da olayın nesnel olarak görüntü aracılığıyla saptanması için çekim sırasında dikkat edilecek noktaların başlıcaları şunlardır:

1. *Olayın ya da konunun akışına; daha önceden saptanmış geçiş bölümlerinin sırasına aynen uyulmalıdır.*
2. *Olayın ya da konunun oluşmasında rolü olan kimselerin hareketlerine karışılmamalı; konuda bulunmayan sahneler eklenmemeli; rejî düzenlemeleri yapılmamalıdır.*
3. *Olayın ya da konunun içeriği gerekli kıldığı sürece ağır ya da hızlı çekim yoluna baş vurulmamalıdır.*
4. *Olayı ya da konuyu olumsuz yönde etkileyecek her türden dış etmenler elden geldiğince zararsız duruma sokulmalıdır.*

Belgeselliğin gözetildiği bir halkbilimsel filmde, halkbilimcinin film çekimi sırasında izlemesi gereken bölümlere örnek olmak üzere bir sünnet törenini ele alalım¹. Aşağıda sıralayacağımız bölümler birbirlerine eklendiğinde konunun mantıksal gelişimini ve organik bütünlüğünü oluştururlar.

1 Burada verdiğimiz örnekdeki sıralama herhangi bir yöredeki sünnet töreninin bağlantılı bölümlerine uymayabilir. Böyle bir durumda, araştırmacının, törenin organik bütünlüğünü sağlayacak bölümlere göre bir sıralama yapması gerekir.

Çekimi yapılacak olan bölümler:

1. Bölüm: *Sünnet töreninin yapılacağı yerin (ev, avlu, gazino, bahçe vb.) genel görünümü;*
2. Bölüm: *Çocuğun hazırlanışı (yıkınması, sünnetlik kep, entari ve pelerinin giydirilmesi, süslenmesi);*
3. Bölüm: *Atla, arabayla, otomobille dolaştırılması;*
4. Bölüm: *Konukların gelişleri, yerlerini alışları;*
5. Bölüm: *Hocanın yerini alışı, mevlid okunuşu, dua edilişi; konukların duaya katılışları;*
6. Bölüm: *Sünnetçinin hazırlanışı;*
7. Bölüm: *Çocuğun varsa "kirve"si, yoksa başkası tarafından kesilmeye uygun pozisyona getirilişi;*
8. Bölüm: *Kesilme işlemi;*
9. Bölüm: *Çocuğun yatağına taşınışı, yatırılması ve avutuluşu;*
10. Bölüm: *Armağanların verilişi; takılışı;*
11. Bölüm: *Eğlenceler, ziyafet ve konukların ağırlanışı;*
12. Bölüm: *Konukların ev sahiplerine dileklerini sunuşları ve ayrılışları; törenin sona erişi.*

"Etnografik" ve "etnolojik" filmlerin çekimine 1900 yılında Paris'de toplanan "Uluslararası Etnografya Kongresi"nde karar verilmiş, o günden bu yana da çeşitli kurum, kuruluş, enstitü ve kişiler tarafından bu türden filmler yapılagelmiştir. Bugün, bu konuda en önemli kuruluş Almanya'da, Göttingen kentindeki "Bilimsel Filmler Enstitüsü"dür. Enstitünün bir kolu tamamen budunbilimsel ve halkbilimsel filmlere ayrılmıştır. 1952 yılında kurulan "Encyclopaedia Cinematographica = (Sinema Ansiklopedisi) ise bilimsel nitelikte belgesel filmlerden meydana gelen ve uluslararası temele dayanan bir koleksiyondur. Bu kuruluşa birçok ülkenin yanı sıra Türkiye de üyedir². Bu enstitünün yardımıyla, İstanbul Üniversitesi Film Merkezi'ne bağlı olarak kurulan arşivde (1970) Türkiye'nin coğrafi ve kültürel çevresinde yer alan kimi ülkelerin maddi ve manevi kültürlerine ilişkin budunbilimsel içerikli konuları ele alan kırkı aşkın film vardır. Ayrıca arşivde "Encyclopedia Cinematographica"nın yayın organları, film katatogları da bulunmaktadır.

İstanbul'daki Avusturya Başkonsolosluğu ilki 1973, ikincisi 1974 yıllarında olmak üzere "Etnografya ve Bilimsel Filmler Sempozyumu" ile "Etnografya Filmleri Kursu" düzenlemiştir. Türk, Alman, Avusturya ve İsviçre'li bilimadamlarının, uzmanların ve öğrencilerin katıldıkları bu sempozyumda ve kursta, "etnografik" film yapmanın temel ilkeleri ve koşulları üzerine bilgiler verilmiş, uygulamalar yapılmıştır (Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 148 - 150).

2 Koleksiyonda Aziz Albek'in yaptığı belgesel filmler de yer almaktadır.

Ülkemizde konumuza ilişkin belgesel film yapan başlı başına bir kuruluş henüz yoktur. Gerçi "Milli Folklor Araştırma Dairesi"nin, kimi bankaların, derneklerin bu alanda birtakım girişimleri olmuşsa da, bunlar çok sınırlı, bilimselliğin gerektirdiği nesnellikten henüz uzak denemelerden öteye gidememişlerdir. Oysa hiç zaman yitirmeden, konumuza ilişkin filmler yapmaya girişmekte büyük yararlar vardır. Her geçen gün yitip giden kültürel değerlerimizi, görüntüleme yoluyla saptamak; bunları araştıracı, inceleyici ve öğrencilerin yararlanmasına sunmak, üzerinde durulması ve gerçekleştirilmesi gereken çok önemli bir konudur. Bu yoldaki ilk girişim de Kültür Bakanlığının ilgili dairesine düşmektedir.

III. Elde Edilen Gerecin Fişlenmesi, Korunması

1. Fişleme

a) Literatür Fişlemesi

Fişleme, gerek literatüre dayalı çalışmalarda, gerekse kaynak kişiler aracılığıyla derlenen, elde edilen verileri, bilgileri söz konusu araştırma ya da inceleme için seçilmiş olan birboy, birörnek kartlara geçirme işlemidir. Araştırılan konunun niteliği bu kartların büyük, küçük, renkli, renksiz, düz ya da çizgili, çerçeveli, kod numaralı, özel işaretli vb. olmalarını belirler.

Literatür fişlemesinde genellikle yazarın adı, soyadı öne alınarak yazılır, Kartın sol üstüne yararlanılan, alıntı = (iktibas) yapılan kitabın, kitaplık kataloğundaki kayıt ve yer numarası yazılmalıdır. Bu işlem, gerektiğinde söz konusu kitabı yeni baştan arama sırasında incelemeye kolaylık sağlar. Kitabın başlığı yazar adının karşısına yazıldığı gibi, adın altına da yazılabilir. Eğer fişlenen kaynak bir makaleyse, başlık ya tırnak içine alınmalı ya da altı çizilmelidir. Böylece, ilerde fişlerden yararlanma sırasında doğabilecek birtakım karışıklıklar önlenmiş olur. Kitap başlığının altına yayınevinin adıyla, kaçınıcı baskı olduğu, basıldığı yer, yıl ve kent yazılmalıdır.

Bir yazıya, bir incelemeye, bir araştırmaya başka bir yazarın kitabından ya da makalesinden alınmış parçaya "alıntı" = (iktibas) denir. Alıntı ya olduğu gibi, ya anlam ya da özet biçiminde yapılır. Eğer alıntı olduğu gibi geçiriliyorsa aktarılan cümle ya da paragraf tırnak içinde, nokta ve virgülüne kadar aynen fişe geçirilmelidir. Fişe anlam ya da özet halinde geçiriliyorsa, alınan metnin, paragrafın, cümlelerin başına "anlam" ya da "özet" sözcüğü yazılmalıdır. Fişin sağ alt köşesine alıntı yazarının soyadı ve alıntı yapılan kaynağın sayfa numarası eklenmelidir.

Bir yazardan ya da kaynaktan çok uzun, sayfalar dolusu alıntılar yapmaktan kaçınılmalıdır. Ayrıca alıntıların çok iyi seçilmesi gerekir. Gelişi güzel alıntılar zaman kaybindan başka bir işe yaramaz. Bir kitaptan alıntı yapmak için, zamandan kazanma bakımından, ilkin o kitabın "içindekiler" bölümüne

HALK TAKVİMİ

Uğs. Günler / Salı

« Haftanın en uğursuz günüdür. Bugün yola çıkılmaz ve her hangi bir işe başlanmaz. Salı günü başlan bir iş uzun sürer meyhutta yarım kalmır. Emin için "salı sal-lanır" derler. »

Türker, s. 17-18

(27) Bir alıntı fişi örneği.

bakılarak nerelerin işe yarayacağı dikkatlice saptanmalı, ayrıca varsa kitabın sonundaki "dizin" gözden geçirilerek alıntıyla ilgili kavramların, terimlerin, yer ve kişi adlarının sayfa numaraları bir tarafa not edilmelidir. Böylece alıntı yapılacak bir kitabı baştan sona kadar okuma zorunluluğu ortadan kalkmış olur.

Alıntılarının genel konusu fişin sol üst köşesine, göze çarpar biçimde, mümkünse renkli bir kalemle, kısa bir biçimde yazılmalı, konu uzunsa, kısaltılarak belirtilmelidir. Örneğin "Sünnet Öncesi" alt başlığı ya da bunun kısaltılmış biçimi olan "SÜ.ÖN." gibi.

Ayrıca, alıntı yapılırken, araştırmacının o alıntı sırasında aklına gelen konuya ilişkin bir fikir, görüş ya da yorum da fişe eklenebilir. Ancak bunların "Kl.Fİ." = (Kişisel Fikir), "Kl.GÖ." = (Kişisel Görüş), "Kl.YO." = (Kişisel Yorum) gibi bir kısaltmayla belirtilmesi gerekir. Yoksa, fişler çoğalıp sayıları arttığı zaman, kişisel görüş, fikir ya da yorum alıntılarla karışabilir.

Metin içine yerleştirilen bir alıntının kaynağı "dipnot"ta açıklanır. Ayrıca, yine metin içerisinde ileri sürülen bir savın, bir varsayımın, bir görüşün ya da bir fikrin daha geniş dayanağı da dipnot olarak verilir. Yine o konu, o görüş ya da fikir üstüne yazılmış olan kitaplar, makaleler; o görüş çevresinde toplanmış olan kimseler yapıt adlarıyla birlikte dipnotlarda belirtilir. Bir alıntının metin içerisine mi yoksa dipnota mı gireceğini alıntının niteliği belirlediği gibi, incelemecinin ya da araştırmacının kendisi de belirleyebilir. Dipnotlarda gözetilmesi gerekli olan bir nokta da, metin içerisinde bir ya da birden çok alıntıyı belirten rakamların o sayfa altındaki dipnotların başına konulmasıdır. Bir dipnotunun açıklaması yer darlığından arka sayfaya taşabilir; ancak bu durumda

da o notun başına gelen rakamın aynı sayfada bulunması gereklidir. Metinle dipnotları elden geldiğince normal sayfa düzenini bozmadan dengeli bir biçimde yerleştirmeye dikkat etmek gereklidir. Dipnot konusunda uygulanan bir başka yöntem de, metindeki alıntı ve kaynakları numaraladıktan sonra, bu rakamların dipnot olarak açıklamasını o bölümün sonunda vermektir. Dipnotla metnin birbirine karışmaması için, dipnotların sayfanın altına, metin yazısının daha içerisinden ve sık aralıkla yazılması gereklidir. İstenirse metinle dipnotu ince bir çizgiyle de ayrılır.

Araştırma ya da inceleme ilerledikçe çoğalan fişler, plândaki sıraya ve konularına göre sıralanır. Kaynaklarla ilgili fişler de yazarlarının adlarının alfabetik sırasına göre düzenlenir.

Alıntı fişleri konularına göre yan yana getirilir. Yazma sırasında kolaylık sağlamak amacıyla, fişler bölümlere göre düzenlenir. Öte yandan belli bir bölümü ve konuyu ilgilendiren fişler, bir araya getirilirken, konunun gerektirdiği iç düzenlemeye de uymak zorunludur. Örneği "Sünnet öncesi" başlığı altında çeşitli kitap ve dergilerden aktarılan alıntılar:

a) *Sünnete çağrı*

b) *Çağrılıların toplanması*

c) *Kesilme öncesi gibi bir sıraya göre yer almalıdır.*

Bu tür düzenlemeler hem plâna uygunluğu sağlar, hem de araştırmacının ya da incelemecinin konuyu işlerken izleyeceği sırayı kaydırmasını önler.

b) Derleme Fişlemesi

Alan araştırması sırasında kaynak kişilerden elde edilen bilgilerle gözlemler sonucu varılan fikirler, izlenimler çabucak yazılması gereken türden olduğu için, literatür çalışmasında olduğu gibi düzenli ve ağır aksak bir çalışmaya olanak kalmaz.

En iyisi bunları küçük ve kullanışlı bir deftere ya da bu amaçla daha önceden hazırlanmış fişlere geçirmektir. Ancak bu işi yaparken, ilerde asıl fişlemeye kolaylık olsun diye kaynak kişinin adını, soyadını ve ilgili konu başlığını, saptandığı ve derlendiği yeri belirterek yazmak gereklidir. Bu tür çalışmanın, ilerde doğabilecek bir takım karışıklıkları önlemesi bakımından büyük yarar vardır. Bu konuda hiç bir zaman belleğe güvenmemek gerekir. Derlenen, elde edilen bilginin, gözlemlenen durumun sağlıklı bir biçimde korunmasının en doğru ve kestirme yolu, onları hemencecik bir yere yazmaktır.

Anket yoluyla belirli bir konuda veri derlemek isteniyorsa, derlemeleri bu amaçla el altında bulundurulmuş defterlere ya da kâğıtlara geçirmek gerekir. Bütün sorular soru tekniğine uyularak sorulup cevapları alınınca elde edilen

ÇOCUK	(7)
CE.ÖN.CE.	Oğlan Çocuğu
<p>« Gelinin yatağına, gelinin ilk yatacağı gece, gelin yata- maştan önce bu oğlan çocuğu yuturup, yumarlatılır. »</p> <p>(Uluköy/İsp ; Haznedar K./ Derrakânı/Ks ; Avenos/Ns ; Tö., Mr.)</p>	

(28) Bir derleme fişi örneği.

bilgilerin, alan araştırmasının tamamlanmasından sonra, daha önceden bu araştırma için hazırlanmış olan fişlere geçirilmesine sıra gelir. Araştırma birden çok köyü, yerleşme yerini ya da kaynak kişiyi gerektiriyorsa, doldurulmuş defterler ilkin bir sıraya konulur. Bu sıra ya köy adlarının alfabetik durumu ya da coğrafi, idari, teknik özellikleri göz önünde bulundurularak düzenlenir.

Belirli bir araştırma ya da inceleme ana konuyu oluşturan alt konularla daha küçük konulardan oluşur. Esasen sorukâğıtları da bu sıraya göre hazırlanır. Eğer sorular bu sıralamaya göre hazırlanmışsa, fişlemeyi de ilk alt konunun ilk

Ara Konu	ÖLÜM	KAYNAK KİŞİ KÜNYESİ		DERLEME KİŞİSİ		T.N.
		A.S. : <i>Abuze Gümüş</i> D.Y.Y. : <i>Merzifon, 1920</i> İ. : <i>Ev Kadını</i> Ö. : <i>Yok</i>	A.S. : <i>Gülşay Yelözü</i> D.Y.Y. : <i>Amasya, 1952</i> İ. : <i>Çiftçi</i> Ö. : <i>/</i>			
Konu	ÖHVO-558	KAYNAK KİTAP KÜNYESİ		DERLEME YERİ		D.T.
Alt Konu	Kuşlar - Hayvanlar	Y.A.S. : / K.A. : / D.Y.Y. : /	İB : <i>Amasya</i> İrsal : <i>MERZİFON</i> Durak : <i>/</i> Köyü : <i>/</i>			26.8.1970
Baykuş	: "Ölmekle... Baykuş iki türlü öter. Acı acı ötüsü ölüme yorulur. Başka türlü öterse uğur gelirin derler. Bir suin üstüne öter veya başına ö suin çuvarı, ö suin öli çıkarır..."					
Leylak	: "Gördün ölenlerin ayaklarında beyaz çaput ge- tirirse, o yıl ölim çok olacak derler."					
Köpek	: "Ulumakla... Gelenin göt ulet'i öli çıkarır suin önüne çıkarır... Ulumakla önüne çıkarır suin önüne çıkarır..."					
						Yok

(29) Ayrıntılı bir derleme fişi örneği.

soru karşılığında başlayarak yapmak gerekir. Örneğin doğum ya da çocukla ilgili bir araştırma için hazırlanan sorulamada "Gebelik Öncesi" alt konusunun sorusunu, yani "oğlan çocuğu doğurmak için ne gibi işlemler yapılır"ın cevaplarının her kaynak kişiye ya da derlendiği yerlere göre teker teker ve ayrı ayrı fişlenmesi gerekir.

Bu türden bir araştırma için, ana konuyu oluşturan konuların ve alt konuların belirtileceği özel bir fiş hazırlamada yarar vardır. Böylece hem sıra izlenmiş, hem de karışıklık olasılığı önlenmiş olur.

Alt konunun belirtilmesinin dışında, derleme yapılan kaynak kişinin künyesel özellikleri de, fişin bu iş için ayrılan yerine işlenir. Böylece bilginin kaynağı da saptanmış olur. Araştırmanın niteliği her kaynak kişi için ayrı bir fiş düzenlenmesini de gerektirebilir. Çünkü kaynak kişinin cinsiyeti, yaşı, toplum içindeki yeri, öğrenim durumu derlemenin değerlendirilmesi, işlenmesi sırasında araştırmacıya önemli ip uçları verebilir. İster aynı fişe, isterse ayrı fişe geçirilen kaynak kişilerle ilgili not ve açıklamalarda renkli kalem kullanmak yararlı olur. Böylece, gerecin işleme ve değerlendirme sırasında araştırmacı neyi, nerede bulacağını kolayca saptama olanağına kavuşmuş olur. Yüzlerce, kimi zaman binlerce fişin elden geçtiği araştırmalarda bu türden kolaylık hazırlayacak noktaları önemsemek gerekir.

Bu biçimde doldurulan fişler, konuya göre sıralandıktan ve numaralandıktan sonra, değerlendirilmeye hazır duruma getirilmiş olurlar.

Fişlerin bir örnek ya da araştırmacı tarafından ölçüleri verilerek yaptırılan kutularda ya da "karteteks" dolaplarında ana konu, konu, alt konu ve daha küçük ayrıntılara göre sıralanması işinde, içerisine başlıkların yazıldığı metal çerçevelerden yararlanmak mümkündür. Araştırma için literatürden de yararlanılarak fişler hazırlanmışsa, onlar da yukardaki kurallara uygun bir biçimde üstüne "Literatür" etiketi yapıştırılmış ayrı bir kutunun ya da çekmenin içerisine düzenli olarak yerleştirilir.

2. Arşivleme

Çeşitli yollarla elde edilen gereç yığınına ana konularına, konularına ve alt konularına; yapısal özelliklerine; değerlendirildikleri, elde edildikleri tarihlere, yerlere ya da kişilere göre daha önceden bu amaçlarla düzenlenmiş fişlere, dosyalara, kutulara, raflara, dolaplara, depolara belirli kod numaralarının, anahtar sözcüklerin, harflerin, simgelerin yardımıyla dizgeli bir biçimde ve kullanış, yararlanış kolaylığını sağlayacak bir düzende yerleştirip korumaya arşivleme denir.

Kaynak metinler, cönkler, kişisel ya da kurumsal girişimler sonucu kaynak kişilerden derlenerek kâğıda, fişe, deftere geçirilmiş veriler, bilgiler; kesikler = (küpürler); harita, kroki, plân, çizim, taslak ve resimler; notlar, slaytlar,

fotoğraflar, fotoğraf negatifleri, her türden sinema filmleri, mikrofilmleri; plaklar ve ses bandları ile maddi kültür alanına giren çeşitli eşya, araç - gereç; model, maket, kolleksiyon vb. halkbilimine yönelik araştırma ve incelemelerde el altında bulundurulması, görülmesi ve yararlanılması gereken arşiv gereçlerinin başlıcalarını oluştururlar.

Yukarda saydığımız gereç türlerinden her birini arşivleme amacıyla elde etmenin, düzenlemenin ve korumanın çeşitli yolları ve teknikleri vardır. Her "folklorik" gereç kümesi, niteliğine göre elbet ki değişik tekniklerin uygulanmasını gerektirir. Örneğin bir kesik = (küpür) arşivini geliştirmek için günlük, haftalık, aylık, yıllık gazete, dergi ve broşürlerle her türden basılı ve yazılı kâğıtların usulüne uygun olarak kesilip kümelenip düzenli bir biçimde saklanması gerekir. Bu iş için ilkin gözden geçirilecek ve taranacak basılı gereç, bir makas ve ne aradığını bilen bir çift dikkatli göz yeterlidir. Başlangıçta zorluk çekilse bile, insanın giderek deneyimi artar ve bir başkasının atlayacağı, göremeyeceği, dikkat etmeyeceği bir haberde, resimde ya da makaledeki konuya ilişkin bir paragrafı, satırı ya da sözcüğü görebilme yeteneği ve becerisi gelişir.

Kesik arşivi düzenlemek amacıyla herhangi bir gazetede ya da dergide gözden geçirilmesi gereken yazı türlerinin başlıcaları şunlardır: Makale, fıkra, inceleme - araştırma, her tür haber, röportaj dizisi, kitap tanıtımları ve eleştirileri, tiyatro ve film eleştirileri, festival, bayram ve şenliklerle ilgili yazılar, "mülakat" ve "beyanat"lar, düğün, sünnet, evlenme, ölüm, teşekkür vb. ilânları, reklâmlar, radyo - televizyon programları, bu programların kısa açıklamaları, okuyucu mektupları ile fotoğraf, resim, çizim ve karikatürler...

Yukarda sıraladığımız yazı ve resimler yazılı ve çizgili yerleri zedelenmeden bütünlüğünü koruyacak bir biçimde kesilmeli; ayrıca zarfa, dosyaya ya da kutuya yerleştirilirken özen gösterilmeli; kesimin katlanması gerekiyorsa uygun yerinden katlamaya dikkat edilmelidir. Kesim sırasında belleğe güvenmeyerek, kesimin uygun bir yerinde bırakılmış olan boşluğa gazetenin ya da derginin adı, tarihi hemencecik yazılmalıdır. Böylece kesik künyelenmiş olur. Eğer kesimi bu amaçla hazırlanmış bir fiş üzerine yapıştirıp, gazetenin adını ve tarihini de yazmamız gerekliyse, kesimin uygun bir yerine aldığımız not bu işi de kolaylaştırmış olur. Tersisi durumda da, tarih vb. bakımından bir takım karışıklıklar doğar ki, bu da kesimin belge niteliğine gölge düşürür.

Yukardaki işlemlerden geçen kesimler bu iş için daha önceden hazırlanmış olan dosyalara, zarflara ya da kartondan, metalden yapılmış kutular içerisine kod numaraları verildikten, işaretlendikten sonra düzenli bir biçimde yerleştirilerek kullanışa ve yararlanışa hazır duruma getirilirler.

Bu türden uğraşlar çoğu zaman tek kişinin maddi olanağını, çalışma hızını ve gücünü aşacak niteliktedir. Onun için geniş kapsamlı, düzenli ve bütün gaze-

teleri tarayarak hazırlanacak olan bir kesik arşivi devletten destek gören resmi kuruluşların ya da enstitülerin üstlenmesi gereken bir iştir.

Arşivleri oluşturan gereçlerin sağlanması ve düzenlenmesi kadar korunması da çok önemlidir. Her türden arşiv gerecini zamanla yıpratıp akan etkenlerin başında nem, ısı, ışık, küf, toz ve haşere gelmektedir.

Basılı, yazılı ve çizili belgenin küflenmesini, yıpranmasını, sararmasını ve zedelenmesini önlemek için elden geldiğince bunları toplu iğne, ataş ve dosya maşalarıyla tutturaktan kaçınılmalıdır. Çünkü bunlar zamanla paslanmakta ve pası kâğıda geçirmektedirler. Ayrıca bunların fiziksel ve kimyasal etkilere dayanıklı kutular içerisinde korunmasına da dikkat etmek gereklidir. Mikrofilm-ler, fotoğraf negatifleri, sinema filmleri ve slaytların korunmaları özel ısı ve nem koşullarını gerektirmektedir. Bu konuda ileri sürülen ısı ve nem değerleri hakkında farklı görüşler vardır. Yaygın olan kanı, filmlerin 10 ile 16 santigratlık bir ısıda ve % 50 - 60 nem oranında en iyi biçimde korunabileceğidir. Renkli filmler için de ısı — 4° olmalıdır. Filmlerin korunduğu oda ya da bölmenin güneş ışınının radyasyonunu önleyebilecek günlük perdelerle kapalı tutulması gereklidir. Ayrıca filmlerin metal, slaytların da plâstikten yapılmış özel kutularda saklanmasına dikkat edilmelidir. Ses bantları metalden kutularda, plaklara karton ya da metal kutular içerisinde raflara diklemesine yerleştirilerek saklanmalıdır. Ayrıca plakların şeffaf kâğıttan ve kartondan çift kılıf içerisinde iyice korunmaları gerekir. Gerek plak, gerekse bantların bulunduğu bölümler gerekli ısı ve nem değerlerini sağlayacak aygıtlarla donatılmalıdır.

D. HALKBİLİMİYLE İLGİLİ YAYINLAR

Türk halkbilimi ve halkbilimiyle ilgili genel yayınları kılavuz kitaplar, elkitapları, broşürler; tümü ya da bir bölümü halkbilimi ilgilendiren kitaplar; kaynakçalar; dergiler ve bitirme tezleri olarak sınıflandırmak mümkündür. Belirli bir konuyu ayrıntılı bir biçimde ele alarak işleyen "monografik" nitelikteki araştırma ve incelemelerse bu sınıflamanın dışındadır.

I. Kılavuzlar, Elkitapları, Broşürler

Cumhuriyetin ilânından günümüze kadar geçen süre içerisinde halkbilimin alanını, çerçevesini, sorunlarını, yöntemlerini, amaçlarını, öteki bilim dallarıyla ilişkilerini konu edinen birçok kılavuz, elkitabı ve broşür yayınlanmıştır. Bu türden yayınların çoğunda Türk halkbiliminin çerçevesi ve konu kümeleri Alman, Fin, Fransız ve Macar halkbilimcilerinin yapıtlarından esinlenerek ve aktararak belirlenmiştir. Bu yayınların büyük bir bölümü bilimselliğin gerektirdiği sistemden yoksundur; ayrıca bir ikisi dışında araştırma yöntem ve tekniklerine ya çok az yer verilmiş ya da hiç değinilmemiştir. Bununla beraber, içlerinde iki de yabancı dilden çevrilmiş kitap bulunan bu türden yayının Türk halkbiliminin gelişim ve oluşum çizgisindeki yerleri küçümsenemez.

Halkbilimin tanınma, yayılma ve halkbilim ürünlerinin derlenme aşamasında gereksinim duyulan önemli boşluğu doldurmayı amaçlayan bu kitap ve broşürleri yayım tarihlerine göre ana çizgileri ve içerikleriyle belirtelim¹.

Halkbilgisi Kılavuzu, Hamit Zübeyir, Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., İstanbul 1932, (Kitap Yazarlar Kooperatifi Neşriyatından, Küçük Seri No: 1)². Yazar, Kılavuz'da "Folklor (Halkbilgisi) Nedir?" sorusunu ele aldıktan sonra "Folklor'un Alâkadar Olduğu İlimler"e değinip, "Amelî tavsiyeler" başlığı altında araştırmacıların derlemeler sırasında göz önünde bulundurmaları gereken noktaları ve alan araştırması tekniklerinin özelliklerini açıklamaktadır. Kılavuz'un bundan sonraki bölümleri "Halk Edebiyatı" ve "Halk İnanmaları" başlıkları altında, her iki konuyla ilgili konu kümelenmelerini, soruları ve yaygın örnekleri içermektedir. Yazar, kılavuzunu hazırlarken, Fin, Alman ve Macar halkbilimi yayınlarından yararlanmışır.

Etnografya Kılavuzu, Haydar Ocakçioğlu, Resimli Ay Matbaası T.L. Şirketi, İstanbul 1938, (Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınlarından, Sayı: 7). Etnografya Kılavuzu bir önsöz'ün dışında başlıca iki bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm'de sırasıyla şu konulara yer verilmiştir: "Etnografyanın kısa tarihçesi", "Türk etnografyası", "Etnografi ve Etnografya nedir?", "Etnografyanın fayda ve gayesi", "Türk Etnografya Müzesinin kurulması tedbirleri", "Etnografik eşya toplayan etnografın göz önünde bulunduracağı esaslı noktalar", "Eşyanın fotoğrafı, krokisi, plâni", "İlk Türk Etnografya Müzesi", "Kültür hazinesi höyükler". II. Bölüm'de ise: "Ziraat, avcılık, çobanlık, şehir ve köy evleri möblesi, mutfak takımları, dokuma âletleri, milli kıyafet, kadın elişleri, musikî âletleri, etnografik eserlerin temizlenmesi" yer almaktadır. Bu konular çeşitli fotoğraf ve çizimlerle süslenmekte, kimi maddelerde ayrıntılara kadar inilmektedir. Kılavuz'un sonuna yazarının da yararlandığını belirttiği "Memleketimizde folklorla dair çıkmış yazı ve kitaplar" başlığı altında bir kaynakca eklenmiştir. 118 sayfalık Etnografya Kılavuzu adından ve içeriğinden de anlaşılacağı gibi bütünüyle maddi kültür alanını kapsamaktadır.

Folklor, Arnold Van Gennep (Çev.: P. N. Boratav), Ulus Basımevi, Ankara 1939, (Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, Kılavuz Kitaplar 2)³. Kitabın yazarı Fransa'da yerel halkbilimi araştırmacılarının genel bilgilerinden ve bir yöntemden

1 Halkbilimin ve Türk halkbiliminin alanı, çerçevesi, amaçları, sorunları vb. konuları hakkında çeşitli dergilerde yayınlanmış pek çok yazı ve makale vardır. Burada sadece kitap ve broşürler söz konusu edildiği için, dergilerde yayınlanan ve içerinde gerçekten değerlileri de bulunan bu türden yazılar için okuyucu "Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası"nın I., II. ve III. ciltlerinin ilgili bölümlerine bakabilir.

2 Bu kılavuz, Koşay'ın (*Makaleler ve İncelemeler*, Ayıldız Matbaası A.Ş., Ankara 1974) adlı kitabına da alınmıştır. (Bkz. A.g.e., s. 12 - 39). Koşay'ın "*Makaleler ve İncelemeler*"inde, daha önce çeşitli dergilerde yayımladığı halkbilim ve etnografya ile ilgili yazıları da yer almaktadır.

3 1924 yılında yazılmış olan bu kılavuz'un kadrolar konusu Sait Nazif tarafından Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır.

(*Halkbilgisi Mecmuası*, Sayı: 1, 1928).

yoksun olduklarına değindikten sonra, bu kitapta onların anketlere girişmek, gözlemlenen olguları yorumlamak ve açıklamak için yeterli bilgiyi bulacaklarını belirtmektedir (s. 9). Kılavuz, 59 sayfa tutan on "fasıl"lık bir ana metinden meydana gelmiştir. Ayrıca kitapta, çeviricinin kısa bir "Önsöz" ile yazarın "Başlangıç" adı altında kısa bir açıklaması da yer almaktadır.

"Folklor"un etimolojisine, terimin değişik ülkelerdeki kullanımına ve bu bilim dalının gelişme çizgisine değinen "Tarihçe" bölümünden sonra sırasıyla "Folklorun Sahası", "Metodlar", "Folklorun Kadroları", "Masallar ve Efsaneler", "Şarkılar ve Danslar", "Oyunlar ve Oyuncaklar", "Merasimler ve İtikatlar", "Evler, Kapkacak ve Kıyafetler" ve "Halk Sanatları" birer birer ele alınarak işlenmektedir. Yazarın Fransız olması nedeniyle örneklerin ve belgelerin çoğu Fransızca'dan seçilmiştir. Ancak konunun gereği olarak öteki Batılı ulusların halkbilimine ilişkin yapıtlarına da yeri geldikçe değinilmiştir.

Kitabın yayımlandığı tarih olan 1924'den bu yana halkbilim büyük gelişmeler göstermiş, halkbilim araştırma yöntemi ve tekniklerinde de aşamalar olmuştur. Bu bakımdan, Van Gennep'in "Folklor"u büyük bir yanıyla eskimiş sayılır. Ancak, genel esasları bakımından yine de yararlı bir kılavuz kitaptır.

Etnografya ve Folklor Kılavuzu, Hamit Zübeyir Koşay, Ulusal Matbaa, Ankara 1939. Kılavuz'un hazırlayıcısı bir Alman kitabından aktardığı fihristin içeriğini sıraladıktan sonra, "Yol Gösterme" başlığı altında etnografyayı açıklamaktadır. Sırasıyla "Etnografya Nedir?", "Etnografyanın Çalışma Tarzı", "Etnografyanın Yardımcı İlimleri", "Etnografik Hadiselerin Tasnif ve Tanzimi" konularını ele alarak, etnografyayı maddi ve manevi olmak üzere iki bölüme ayırmaktadır. Kılavuzda bundan sonra "maddi etnografya", "ekonomi", "halk sanatı", "sebzeçilik", "meyvecilik" ve "bağcılık" sıralanarak "manevi etnografya"ya geçilmiştir. "Folklor" karşılığı olarak alınan "manevi etnografya"nın özellikleri belirtildikten sonra da halk edebiyatına geçilmekte "lira ve epike'nin teşekkülü" açıklanmaktadır. "Halk lirazmi" bölümündeysen sırasıyla "halk kültürü", "türkü söylemenin şekilleri", "halk epikesi", "anekdot", "efsaneler" ve "esatirin zuhuru" yer almaktadır. Masal bölümünde "Masalın bünyesi", "Dram mahiyetinde olan an'anevi eserler" de de "Teatral Âdetler", "Dramatik rakslar", "Dramatik çocuk oyunları", "Karagöz ve orta oyunları" düzeni önerilmektedir. Üslûp ve dil bölümünden sonra "Halk İfade Üslûbu"na geçilmektedir. "Halk Müzikisi"nin ardından gelen "Âdetler" de evlenme sözü konusu edilmekte, halk hekimliği'nin konuları sıralandıktan sonra sırasıyla "İçtimai Dirim" ve "Dini Dirim" in alt konularına değinilmektedir. Bu bölüm şamanizmle sona ermektedir. "Oyun" başlığı altında toplanan "Oyunlarımız ve umumi oyun Hazinesi" ile "Oyunlarda Milli Renk" alt konularıyla ana metin sona ermektedir.

Kılavuz'da 90 sayfalık bu metinden başka, Ahat U. Bikkul tarafından hazırlanan 4 sayfalık bir bibliyografya da yer almaktadır. Ayrıca Ahmet Adnan (Saygun) tarafından hazırlanan "Müzik Folkloru" başlıklı bir yazı da eklenmiş; kılavuz'a konuyla ilgili çeşitli fotoğraf ve krokiler de konmuştur.

H. Z. Koşay'ın Macarca yayınlara dayalı olarak hazırlamış olduğu bu kılavuz kitap yer yer, araştırma ve inceleme sırasında göz önünde bulundurulması gerekli pratik bilgilere değinmekte, ancak konuların düzen ve sıralanışındaki karışıklığıyla da dikkati çekmektedir.

Folklor Mevzuları, Hasan Çekli, C.H.P. Basımevi, Gaziantep 1941, (Gaziantep Halkevi Dil, Edebiyat Şubesi Yayınlarından, sayı: 30). Hasan Çekli'nin hazırladığı "Folklor Mevzuları" başlıklı broşür 17 sayfadır. Çekli'nin ilerde yayımlamak istediği kitabın gereç toplamak amacıyla derleyicilere yolladığı anlaşılan broşür halk edebiyatı, halk inanmaları, âdetleri, boşınançlar, oyunlar vb. konularını içeren soruların bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Ancak soru kümelerinin gelişigüzel düzenlendiği göze çarpmaktadır.

Köy Nasıl Tetkik Edilmelidir?, Selâhaddin Demirkan, Kültür Basımevi, İstanbul 1942, (İstanbul-Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı: XX). Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesine bağlı "sosyal araştırmalar kolu" nca Selâhaddin Demirkan tarafından hazırlanan broşür 32 sayfadır. Hazırlayıcısı broşüre yazdığı önsözünde "içtimâî hayatı tanıtacak" bir kılavuzun gereği üzerinde durduktan sonra, toplumsal araştırmalarda monografi yönteminin önemini belirterek, köy inceleme ve araştırmaları sırasında uyulması gerekli önemli kuralları sıralamaktadır. Broşürün asıl bölümünde "Köy tetkiki için araştırma plânı" başlığı altında bir köy monografisi için gerekli olan bilgileri elde etmeye yönelik ayrıntılı sorular yer almaktadır. En çok maddi kültür ve ekonomik yapıyı irdeleyen sorular içerisinde, halkbilime yönelik kimi sorulara da raslanılmaktadır (s. 25, 31).

Folklor ve Edebiyat I, II, Pertev Naili Boratav, Arkadaş Basımevi, İstanbul 1939, (Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı XII); Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1945. Pertev Naili Boratav'ın iki ciltlik Folklor ve Edebiyat'ı adından da anlaşılacağı gibi "folklor"la halk edebiyatı arasındaki ilişkileri, etkileşimleri konu edinmektedir. Ancak yazar, yer yer yöntem, derleme, arşiv, kitaplık vb. konularına değinerek bugün de güncelliğini koruyan kimi sorunlar hakkında değerli bilgiler vermektedir.

Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu, Remzi Oğuz Arık, Ankara 1947 (C.H.P. Halkevleri Yayınlarından Kılavuz Kitapları XXI). Kitap 123 sayfalık ana metinle 82 sayfalık bir "fotoğraflar" bölümünden oluşmaktadır. Bu bölümde yer alan fotoğrafların çoğunluğu arkeoloji ve sanat tarihini içermekte, sadece 5 sayfası etnografya ve halkbilimiyle ilgili fotoğraflara ayrılmaktadır. Kılavuz, sırasıyla tarih, arkeoloji (ve onunla ilgili bilimler), kazılar, müze, turizm ve arşiv konularını kapsamaktadır. Arkeolojinin ağır bastığı kılavuzda, halkbilim ve etnografyaya arkeolojiyle olan ilişkileri bakımından değinilmektedir (s. 21 - 24). "Halkevlerindeki Müze, Tarih, Folklor Kolunun Amacı Nedir?" başlığını taşıyan tartışma bölümünde yazar, CHP'nin 29 Mayıs 1939 tarihli parti programında konuya ilişkin açıklamaları sıraladıktan sonra, yine CHP'nin 1940 yılındaki halkevleri talimatnamesinin belirli maddelerine

dayalı olarak, özellikle 116. ve 117. maddelerinde folklorla ilişkin görüşlere yer vermektedir.

Yazarın bir bölümüne doğrudan, bir bölümüne de dolaylı yoldan değindiği Türk halkbilimine ilişkin sorunlardan kimileri bugün de güncelliğini korumaktadır.

Folklor ve Etnografya Kılavuzu, Z. F. Fındıkoğlu - A. Rustow, Berksoy Matbaası, İstanbul 1949, (İ. Ü. İktisat Fakültesi, İktisat Müzesi ve Arşivi Neşriyatından: 1). Kılavuz 48 sayfalık bir ana metinle, iki önsöz, bir "Soyadı Anketi Fişi Örneği" ile İktisat Fakültesi Enstitüsü İktisat Arşiv ve Müzesi Talimatnamesini içermektedir.

Kılavuz'un hazırlanışını Prof. Dr. Z. F. Fındıkoğlu şu satırlarla açıklamaktadır: "... 1927 senesinde tarafımdan vücuda getirilen, salâhiyat sahibi birkaç Türk folkloristinın izahnameleriyle sual numunelerini ihtiva eden "Halkbilgisi Rehberi"nin gözden geçirilme suretiyle "Folklor ve Etnografya Kılavuzu" adı ile neşrine, buna yeni tesis edilen İktisat Fakültesi gençliğine iktisat folklorunun ve iktisadî etnografyanın lüzumunun izah maksadıyla 1939'da Profesör A. Rostov tarafından Fakülte neşriyatı arasında çıkarılmış "Kadim Anadolu âdet ve an'aneleri" isimli küçük broşürün de katılmasına karar verilmiştir. Şimdi neşredilen "Folklor ve Etnografya Kılavuzu" işte bu kararın mahsülü olarak ortaya çıkmaktadır".

48 sayfalık ana metin bir "giriş"le başlamaktadır. "Folklor"un konusunun, yönteminin ve amacının ele alındığı bu "Giriş"ın ardından "Rehberin Tatbikine Dair Bazı Notlar" başlığı altında rehberi kullanacaklar için gerekli açıklamalar yapılmaktadır. Kılavuz'un birinci bölümü "Halkbilgisinin Kadroları"na ayrılmıştır. Onbeş madde halinde sıralanan ana konular, bünyelerini oluşturan alt konularla teker teker açıklanmaktadır. Örneğin "Gıda" konusunun alt konularından olan "Hububattan yapılan yemekler: (Hamurdan yapılan yemekler, buğdaydan ve hamurdan yapılan zahireler, kışlık ve yazlık olanları, erişte, yufka, kuskus...) gibi mevat, hamur tatlıları hakkında an'aneler, hurafeler... ilh." olarak sıralanmaktadır.

"Muhtelif Folklor ve Etnografya Sahaları ve Bunlar Hakkında İzahnamelerle Sual Listeleri" başlığını taşıyan ikinci bölümde, İsmail Hüsrev tarafından hazırlanan "İktisadî Halkbilgisi Hakkında İzahname", Alexander Rüstow'un yazdığı "Anadolunun kadim iktisat an'ane, âdetleri ve bunların ehemmiyeti", Mahmut Ragıp'ın "Musikiye Dair Halkbilgisi Hakkında İzahnamesi", Hasan Fehmi'nin "Dile Dair Halkbilgisi Hakkında İzahname"si ile Ziyaeddin Fahri'nin "Hukiki hadiseler etrafında folklorik anlaşmalar ve bazı sual listeleri"ni kapsamaktadır. Bu beş konu, soruların yanı sıra, konuların gerektirdiği kimi açıklamaları da içermektedir. Fındıkoğlu, bu "izahnameler"ın ikisinin yirmi yıl önce, birinin de sekiz yıl önce yazıldığını belirtmektedir. Kılavuz'un genişletilmiş ikinci baskısının 1949 yılında yayımlandığı göz önünde bulundurulursa, halkbilimin bugünkü gelişme çizgisinin zaman farkı, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Folklor Elkitabı, P. Saintyves (Çev.: Bilâl Aziz Yanıkoğlu), İstanbul 1951 (Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi). Kitap, çevirenin Türk halkbilimi ile yabancı ülkelerdeki folklor çalışmalarını kapsayan bir önsözle başlamaktadır. Kitapta yazarın, "Belçika Folklor Cemiyeti"nin 1927 yılında Brüksel'deki yıllık genel toplantısında vermiş olduğu "Folklor veya Halk An'anesi İlminin Müdafaaanamesi" konulu konferans metninden sonra, altı ana bölüm yer almaktadır. Her birinin kendi içerisinde çeşitli alt bölümlere ayrıldığı bu altı ana bölüm sırasıyla şu başlıkları taşımaktadır: I. Bölüm "Folklor. Tanımı ve antropolojik ilimler içindeki mevki". II. Bölüm: "Folklorun sahası ve toplu bir anketin ana bölümleri", (A. Maddi Hayat, B. Manevî Hayat, C. Sosyal Hayat). III. Bölüm: "Tasvirî Folklor: Mahallî, mıntıkavî ve millî anketler". IV. Bölüm: "Mukayese metodunun menşeleri ve folklorun doğuşu". V. Bölüm: "Tarih ve folklor". VI. Bölüm: "Tarih silsilesi ve kronolojik metod".

Yazarının ölümünden sonra yayımlanan 241 sayfalık "Folklor Elkitabı" yabancı dilden Türkçeye kazandırılan halkbilim kitaplarının içerisinde konuyu, yer yer zaman aşımına uğramasına karşın, bütün boyutlarıyla ele alan en oylumlu elkitabıdır.

Halk Bilgisi Bakımından Köy, M. Ali Cengiz, İdeal Basımevi, Ankara 1954, (Köy Öğretmeninin "Halk Bilgisi" Serisi I). Darende ilçesi köylerindeki gözlem, anlatı ve incelemeleri içeren kitap 162 sayfadır. Halkbilimin değişik alanlarını ilgilendiren ve kimileri kaynak kişi anlatısı, kimileri de yazarın yaşadığı ya da gözlemlediği olaylara dayalı bilgilerden oluşan kitabın sadece bir sayfasında (s. 7) araştırmacılarla ilgili öğütler verilmektedir.

Küçük Folklor Çalışma Planı, Cahit Öztelli - Ali Çiçekli, Yenikapı Basımevi, Konya 1958, (Konya Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 3). Konya Gazeteciler Cemiyeti'nin Konya halkbilimi hakkında gereç derlenmesi amacıyla 1958 yılında Konya'da görevli öğretmenlere yolladığı 8 sayfalık bir broşürdür. Broşürde derleme yapacakların nelere dikkat etmeleri gerektiğine ilişkin bazı bilgiler verilmekte, daha sonra kısa açıklamaları kapsayan konu başlıkları ve bunların içerikleri sıralanmaktadır.

Etnografya Kılavuzu (Halk Sanat ve Geleneklerini Derleme Kılavuzu). Enise Yener, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara 1960, (Türk Kadınlar Birliği Neşriyatı, No: 2). Enise Yener'in Kılavuzu "Önsöz" ve "Başlangıç" dışında bir ana metin, bir bibliyografya ve 11 sayfalık bir fotoğraflar ekinden oluşmaktadır. Etnografya ve halkbilimin önemine, bu alandaki ürünlerin derlenip toplanmasına ve bu konudaki girişimlere ayrılan "Giriş"ten sonra hazırlayıcı, etnografyanın yarar ve amacını açıklayarak tarihçesine geçmekte; sonra sırasıyla "Etnografyanın mevzuu ve çalışma sahası", "Etnografyanın diğer ilimler ile münasebetleri", "Etnografik eser toplayacak kimselerin dikkat edecekleri başlıca noktalar", "Etnografyanın inkişafında etnografya müzeleri", "malzeme toplanmasında umumi metodlar", "Etnografyanın kadrosu"nu ele almaktadır. Daha sonra yazar, "gıda", "halk sanatları ve meslekler", "giyim

ve kıyafet", "işlemeler", "dokumacılık", "musiki âletleri", "mesken", "ziraat", "hayvan yetiştirme" ve "avcılık" konularına ilişkin olarak ne gibi bilgilerin derleneceğini maddeler halinde göstermekte ve bu konularla ilgili yararlı açıklamalara yer vermektedir. Türk etnografya ve halkbilimini ilgilendiren yayınların yer aldığı bir bibliyografyadan sonra geleneksel giyim-kuşamımızı, süslerimizi, elişlerimizi, kabkacağımızı vb. gösteren fotoğraflarla kılavuz son bulmaktadır.

Gerek başlığından, gerekse içeriğinden anlaşılacağı gibi kılavuzda daha çok maddi kültüre ağırlık verilmiştir. Ancak sorular düzenlenirken halkbilim de gözden uzak tutulmamıştır. Özellikle maddi kültür alanında çalışacaklar, yeni ve daha ayrıntılı sorular hazırlamak için kılavuzdaki sorulardan yararlanabilirler.

Folklor ve Eğitim, Eflâton Cem Güney, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1966 (Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları: 1). Türk Milli Eğitim Teorisi Geliştirme Araştırmaları Serisi: 1). Eflâton Cem Güney'in bu küçük kitabı, kendisinden istenilen bir rapora dayanılarak hazırlanmıştır. 25 sayfalık ana metin "Folklor ve Eğitim", "Folklor Edebiyatı", "Halk Edebiyatı", "Folklor ve Halk Eğitimi", "Folklor Enstitüsü" bölümlerini kapsamaktadır. Bunlar içerisinde "Folklor ve Eğitim" bölümünde, halkbilimin yaygın eğitim ve ulusal eğitim içerisindeki önemine değinilmekte; "Folklor ve Halk Eğitimi" başlığı altında, halkbilimin halk eğitimi için de gerekli bir dayanak olduğu belirtildikten sonra, bu tür bir eğitim için gerekli öneriler ileri sürülmekte; V. Bölüm'de bir "Folklor Enstitüsü"nü kuruluş zorunluluğuyla bu enstitünün amaç ve görevleri üzerinde durulmaktadır.

Türkiye Folklor ve Etnografya Kılavuzu, Naki Tezel, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969, (Millî Folklor Enstitüsü Yayınları: 3). 32 sayfalık kılavuz bir "Giriş" ile "Folklorda Konu", "Folklorda Usûl", "Folklorda Amaç", "Folklorda Maddeler" ve "Kılavuzun uygulanmasında Gözönünde Bulundurulacak Maddeler"i içermektedir⁴.

Türkiye'nin Kültür, Müzik, Tiyatro Sorunları, Muammer Sun, Ankara 1969 (Ajans - Türk Kültür Yayınları: 2). Muammer Sun'un kitabı, adından da anlaşılacağı gibi bir kılavuz kitap değildir. Ancak kitapta kültür, müzik ve tiyatro sorunlarının yanı sıra, "Folklor Sorunları" başlığı altında, "folklor ürünleri"nin derlenmesine gerek olan üç temel etken ("bilme", "yaşatma" ve "yaratma") hakkında özgün düşünceler ve görüşler ileri sürülmekte, bunların gerekliliği tartışılmaktadır (s. 123 - 131)⁵. Ayrıca TRT'nin 1967 yılında müzik ve

4 Naki Tezel, yukardaki kılavuzu hazırlarken, 1927 yılında "Halkbilgisi Derneği"nin eski yazıyla yayınladığı "*Halkbilgisi Rehberi*"nin yalnızca dilini sadeleştirerek — küçük bir kaç değişiklik dışında — tamamını aynen almıştır. Daha önce Z. F. Fındıkoğlu'nun "*Folklor ve Etnografya Kılavuzu*"nda aynı rehberin yayımlandığını ve rehberin "iktibas" ile ilgili olarak Fındıkoğlu'nun bir de açıklama yaptığını habersiz görünmektedir.

Bkz. Z. F. Fındıkoğlu - A. Rüstow; *Folklor ve Etnografya Kılavuzu*, İstanbul 1949, s. 6; karşılaştırmak için: s. 7, 9, 10, 11 - 20.

5 Yazar, burada ileri sürdüğü düşünce ve görüşlerini daha geniş bir alana yayarak, Murat Katoğlu ile birlikte hazırladığı "*Türk Kalarak Çağdaşlaşmak*" (Cumhuriyet Gazetesi, 13-16 Haziran 1974) başlıklı bir yazı dizisinde yoğun ve özlü bir biçimde açıklamaktadır.

masal konusunda girişmiş olduğu "TRT Birinci Folklor Derlemesi"nin plânlaşması, uygulanması ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Türkiye Folkloru Elkitabı Notları (Birinci Bölüm), Tahir Alangu, Robert College Yüksek Okulu Teksiri, 20 Ağustos 1969. Tahir Alangu'nun Robert College'deki ders notlarından çoğaltılan "Türkiye Folkloru Elkitabı Notları", "Türkiye halkbiliminin araştırma yolları, kaynakları-kadrosu üzerine bir deneme"dir. Yazar "halkbilgisi", "folklor", "halk" ve halka ilişkin terimler, kavramlar üzerinde genişçe durmakta; G. Kessler'in Alman halkbiliminin geçmişini açıklayan bir makalesine yer vermekte, ayrıca hem Türk yazarlarının, hem de yabancı bilimadamlarının Türkçe'ye kazandırılmış olan "kılavuz kitap" niteliğindeki kimi yayınlarını uzun alıntılarla tanıtmaktadır.

Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları, M. Şakir Ülkütaşır, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1972 (Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Yayınları: 1). 103 sayfalık kitap, adından da anlaşılacağı gibi Türkiye'deki halkbilim ve etnografya çalışmaları hakkında ayrıntılı ve değerli bilgileri kapsamaktadır. Yazarının elli yıldan bu yana halkbilimine ve etnografyaya ilişkin çeşitli kurum ve derneklerde etkin görevlerde bulunuşu göz önünde tutulursa, kitapta verilen bilgilerin değeri, zenginliği ve önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kitapta sırasıyla şu konular yer almaktadır: "Folklor ve Etnografya'nın Konusu", "Türkiyat Enstitüsü", "İstanbul Belediye Konservatuarı", "Türk Halk Bilgisi Derneği", "Ankara Etnografya Müzesi", "Halkevleri", "Türk Dil Kurumu", "Ankara Devlet Konservatuarı", "İstanbul İnkılâp Müzesi", "Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Halk Edebiyatı ve Folklor Arşivi", "Halk Eğitim Merkezleri Folklor Kolları", "Bankalar", "Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü", "Folklor Dernekleri, Okullar; Çalışma ve Yayınları", "Milli Folklor Enstitüsü", "Folklor ve Etnografyayla İlgili Yazılara da Yer Veren Başlıca Dergi ve Gazeteler, Kılavuz Kitaplar", "Türk Folkloruna Emek Veren ve Aramızdan Ayrılmış Olan Folklorcularımız".

Ayrıca kitaba bir önsöz, giriş, "yazarın biyografisi ve eserleri" eklenmiş, 12 tane de fotoğraf konulmuştur.

Türk halkbiliminin geçmişi ve bugünüyle ilgilenenler için, "Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları", kaynak kitaplar içerisinde önemli bir yer almaktadır.

Türk Folkloru, Pertev Naili Boratav, Fono Matbaası, İstanbul 1973, (Gerçek Yayınevi "100 Soruda" Dizisi: 40). Türk halkbiliminin "İnanışlar", "Töre ve Törenler" ile "Oyunlar" bölümlerinin ele alındığı "Türk Folkloru" bu alandaki geniş kapsamlı tek yapıttır. Pertev Naili Boratav konuyu başlıca beş bölümde ele alarak incelemektedir. Bu bölümler sırasıyla şunlardır: I. "İnanç ve Töre Kuralları". II. "Tabiat Bilgisi - Tabiat Yasalarını Etkileme". III. "Beşikten Mezara: Geçiş Töreleri". IV. "Bayramlar". V. "Oyunlar". Yazar bu

bölümlerde her konuyu yaygın ve tipik örnekleriyle ele alıp sergilemekte ve yorumlamaktadır. Boratav, kitabın sonundaki "Sonuçlar - Sonsöz" de ise Türk halkbiliminin araştırılma ve incelenmesinde karşılaşılan güçlüklerle, sonuçlara değinmekte; gereç derleme, yorum ve yöntem sorunları üzerine düşünce ve önerilerini açıklamaktadır. Kitabın bu bölümüyle yazarın *Türk Halk Edebiyatı* (Gerçek Yayınevi, "100 Soruda Dizisi: 13", İstanbul 1969, Birinci Baskı) adlı yapıtının 5 - 20 sayfaları Türk halkbiliminin alanı, yöntem ve araştırılması hakkında ilgi duyanlar için değerli bilgileri içermektedir.

Türkiye'de Folklor, Şerif Baykurt, Kalite Matbaası, Ankara 1976. Kitap başlıca iki bölümden oluşmaktadır: "Batı Ülkelerinde Folklor ve Türkiye'de Folklor". Birinci bölümde "folklor" üzerine genel bilgiler verilmekte, kadrolarla ilgili açıklamalar yapılmakta, "folklor"un yardımcı bilim dalları sıralanmakta ve "folklor" üzerine yapılan çalışmalara değinilmektedir. İkinci bölümdeyse Türkiye'de "folklor"un geçmişine ve bu alanda yapılan çalışmalara, halk danslarına, halk müziğine, seyirlik oyunlarına, çocuk oyunlarına, halk el sanatlarına, aramızdan ayrılmış olan "folklorcu"ların kısa yaşam öykülerine yer verilmektedir.

Halkbilim hakkındaki genel bilgileri ve Türk halkbiliminin elli yılı aşan geçmişindeki önemli aşamaların bir dökümünü yer yer ayrıntılara inerek serimleyen "Türkiye'de Folklor" düzeni ve konu bütünlüğü bakımından dikkati çekmektedir.

II. Tümü ya da Bir Bölümü Halkbilimi İlgilendiren Kitaplar

Yukarda tanıttıklarımızın dışında birçok kitap daha vardır ki, içerikleri yönünden ya tümüyle ya da bir bölümüyle halkbilimi ilgilendirmektedirler. Ancak bu türden kitapların çoğu "folklor" adı altında bu disiplinin belirli bir yanını, genellikle de halk edebiyatı alanına giren konuları ele almaktadırlar. Öyle ki, okuyucu kitabın adından giderek halkbilimin başlıca konularını bulacağını sanırken, çoğu kez atasözlerinden başlayıp ninnilere değin uzanan yerel örneklerin arka arkaya sıralanmasıyla karşılaşmaktadır. Her ne kadar kimilerinde halkbilimin konusu, çerçevesi, yöntemi ve araştırma, derleme teknikleri hakkında açıklamalar varsa da, bunlar kısa, dağınık ve yetersizdir. Bu kitapların ortak özelliklerinden birisi de —"şovenizm"ın, bölgebencililiğin ve aşırı duygusallığın dürtüsüyle derlenmiş de olsalar—, zengin bir halkbilim gerecini içermiş olmalarıdır. Bu ise, Türk halkbiliminin belirli bir aşamasında, halkbilimsel gerecin yitip gitmesini önlemesi bakımından şükranla anılacak bir iştir.

Aşağıda bu türden kitapların —göremediğimiz birkaçı dışında— önemli bir bölümünü yayım tarihlerine göre, genel çizgileri ve içerdikleri konuları bakımından sıralayalım.

Ankara Budun Bilgisi, Hamit Zübeyir Koşay, Ulus Matbaası, Ankara 1935, (Ankara Halkevi Neşriyatı, No: 14). H. Z. Koşay, "yurtbilgisi yapısına ham

malzeme sunan bir deneme" olarak nitelediği ve eski Ankara'lılardan duyduklarına dayanarak hazırladığını belirttiği "Ankara Budun Bilgisi"ni dört bölümde ele almaktadır. "I. Ankara tarihine bir bakış, II. Budun edebiyatı, III. Âdetler ve inanmalar, IV. Maddi etnografya". Koşay, Ankara'nın genişçe bir tarihçesini verdikten sonra, "Budun edebiyatı" bölümünde temsil oyunlarını, ağıtları, manileri, türküleri, deyimleri, ilençleri, andları, küfürleri, atasözlerini, bilmece-leri, masalları serimlemektedir. "Âdetler ve inanmalar" bölümündeysel doğumdan başlayarak çocukla, evlenmeyle, mesleklerle, hastalıklarla, büyüsel pratiklerle, insan bedeniyle, hayvanlarla, bitkilerle, ev araç ve gereçleriyle, gökyüzüyle, halk takvimiyle, din halkbilimiyle, eğlencelerle, yerel günlerle ilgili âdet, inanma ve uygulamalar hakkında zengin bir gerece yer vermektedir. "Maddi etnografya" bölümüyse giyim - kuşama, yemek türlerine ve hazırlanış reçetelerine, yapı ve yapı süslemelerine, evlere; kimi "zanaatlara" ve bunlarla ilgili terimlerin açıklanmasına, en son olarak da çocuk oyunlarına ayrılmıştır.

İki cilt olarak düşünülen, fakat ikinci cildi çıkmayan "Ankara Budun Bilgisi" özellikle gereç zenginliği; bu gerecin oldukça sistemli bir biçimde serimlenişi ve Ankara'ya özgü tipik örnekleriyle Türk halkbilimine ilişkin yayımlar içerisinde önemli yeri olan bir yapıttır.

Çepniler Balıkesirde, İ. Hakkı Atay, Vilâyet Matbaası, Balıkesir 1935, (Halkevleri Neşriyatı: 4). Balıkesir çevresindeki Çepnileri çeşitli yanlarıyla ele alan yazar Çepnilerin kökenine; alevilik, bektâşilik ve kızılbaşlık konularına değindikten sonra Çepnilerin inançlarını, yeminlerini, yas günlerini; nişan, düğün ve ölüm âdetlerini; dillerini, türkülerini vb. açıklamaktadır. Daha çok din halkbilimini ilgilendirir nitelikte olan 79 sayfalık kitap etnik bir Türk ögesinin belirli bir yöredeki yaşamından kesitler vermesi bakımından ilginçtir. Kitaba bu yöredeki Çepnilerin fotoğrafları da eklenmiştir.

XVII ve XVIII inci Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı, Kâmil Su, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1937 (Balıkesir Halkevi Yayınlarından: 4). Balıkesir ve çevresi hakkında yaptığı araştırma ve incelemelerle tanınan Kâmil Su, Balıkesir şer'i mahkemelerinin 17. ve 18. yüzyıllara ait sicil defterlerine dayanarak hazırladığı kitabında kentin tarihçesi, esnaf örgütleri, pazar ve panayırlar, kadın yaşamı vb. konuları ele almaktadır.

Türk Halk Bilgisine Ait Araştırmalar, M. Şakir Ülkütaşır, Burhaneddin Basimevi, İstanbul 1938, (İstanbul - Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı: IX). Kitap beş ayrı konuyu içermektedir. Bunlar sırasıyla: "Türklerde ad verme geleneği" (s. 3 - 13), "Altay Türklerinde düğün âdetleri" (s. 15 - 23). "Taş Bebek efsanesi" (s. 24 - 29), "Türklerde ağaç kültü" (s. 30 - 37), "Sinop'ta ramazan ve bayram âdetleri" (s. 38 - 52). Yazar, "Türklerde ağaç kültü"nü sonradan yeni baştan işleyerek "Türk Etnografya ve Folklor Derneği" yayımları arasında yeniden yayımlamıştır.

Tunceli Medeniyete Açılıyor, Naşit Uluğ, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939. Eski adıyla "Dersim" olan Tunceli'nin tarihini, eski eserlerini, çetin coğrafya

koşullarını vb. konu edildiği kitapta halkbilimi ilgilendiren bölümler "Hurafeler" (s. 80 - 90) ile "ev hayatı" (s. 98 - 111) başlıklarını taşımaktadır. "Hurafeler" de yerli ağızdan kimi efsaneler ile keramet sahibi şeyhlerin ziyaret yerleri hakkında açıklamalar yapılmakta; "ev hayatı" bölümünde ise bayramlar, aile, çocuk, kadın, kız kaçırma, düğün, halk hekimliği, ölüm âdetleri vb. hakkında gözlemlere ve halkın anlattıklarına dayalı bilgiler verilmektedir.

Bergama'da Folklor, A. Yılmaz, Cumhuriyet Matbaası, İzmir 1941. Yazar, Bergama çevresindeki yörüklerin arasında dolaşarak, onların yaşama ve yaratılarıyla ilgili olarak derlediği geci serimlerken "... saf ve ak sakallı Oğuz dedeleri ve ak saçlı nineleriyle konuşmak suretiyle atasözleri, türküleri, kıyafetleri, yaşayışları, düğün eğlenceleri, kız arama ve görenekleri toplama fırsatını" bulduğunu belirtmektedir. Ancak bu gereç dağınık ve gelişigüzel sıralanmakta; atasözlerinin, manilerin, türkülerin yanı sıra düğün gibi, doğum gibi geçiş dönemleriyle ilgili âdetlere ve uygulamalara da değinilmektedir.

Balıkesir Halkıyatı, İ. Hakkı Akay, Türkdili Matbaası, Balıkesir 1942, (Balıkesir Halkevi Yayınlarından, Sayı: 24). İ. Hakkı Akay, Balıkesir ve yöresinden dinlediklerine ve gördüklerine dayanarak hazırladığı "Balıkesir Halkıyatı"na ilişkin geci altı bölümde serimlemektedir. Birinci bölümden beşinci bölüme kadar "atasözleri, yanıltmaçlar = şaşırmaçlar, bilmece = bulmacalar, maniler ve türküler" örnekleriyle ele alınmakta, altıncı bölümde "âdetlerimiz" başlığı altında doğum, sünnet, nişan, düğün, bayram, helva sohbeti ve "efsaneler", yağmur duası, ölüm vb. hakkında yöreye özgü oldukça zengin gereç sunulmaktadır. Yazar, yerel deyimlerle konulara açıklık getireceğine inandığı noktaları dipnotlar halinde açıklamaktadır.

Diyarbakır Folkloru (Birinci Kitap), Şevket Beysanoğlu, Diyarbakır Matbaası, Diyarbakır 1943, (C.H.P. Diyarbakır Halkevi Neşriyatı, No: 9). Ş. Beysanoğlu "Folklor" teriminin kökenini açıklayan, değişik ülkelerdeki karşılıklarını belirten ve ülkemizde halkbilimin geçmişine genel çizgileriyle değindikten sonra altı bölüm halinde "maniler, hoyratlar, mayalar; Diyarbakır'dan derlenmiş halk türküleri; bilmece; atasözleri; halk tâbirleri; yanıltmacalar, emsâli fıkralar, dilekler ve ilençler"e yer vermektedir.

Diyarbakır Folkloru (İkinci Kitap), Şevket Beysanoğlu, Diyarbakır Matbaası, Diyarbakır 1946, (C.H.P. Diyarbakır Halkevi Neşriyatı, No: 12). "Diyarbakır Folkloru"nun ikinci kitabı Diyarbakır'dan derlenmiş halk masallarına ayrılmıştır. Kitabın başında yer alan "Masal ve Diyarbakır Ağızı" hakkında bir açıklamadan sonra, 28 masala yer verilmektedir. Masalların yazılmasında yerel ağızın özelliklerine dikkat edilmiştir.

Trabzon ve Havalisinden Toplanmış Folklor Malzemesi, Bilâl Aziz Yanıkoğlu, Kenan Matbaası, İstanbul 1943. Kitap, halkbilim hakkında çok kısa bir önsöz'ün dışında bütünüyle Trabzon ve çevresinden derlenmiş manilere, bilmece ve atasözlerine ayrılmaktadır. 800'ü aşkın maninin, 105 bilmececin

ve yüzden çok atasözünün yer aldığı kitabın sonundaki ekler bölümüne yerel deyimleri içeren genel bir sözlük, bir ağız sözlüğü, manilerin derlendiği kaynak kişilerin adlarını ve yerlerini gösteren bir liste ile manilerde geçen coğrafi adları gösteren bir liste konulmuştur.

Sivas Folkloru, Vehbi Cem Aşkun, Ciltli: I, Kâmil Matbaası, Sivas 1941, (Sivas Halkevi Neşriyatından, No: VI); Cilt: II, Kâmil Matbaası, Sivas 1943, (Sivas Halkevi Neşriyatından, No: IX). İki ciltten oluşan "Sivas Folkloru" adından da anlaşıldığı gibi Sivas halkbilimine ilişkin konuları kapsamaktadır.

I. Cilde, "Sivas'ın tarihçesi, sanat ve kültür durumu" ile başlanılmakta, daha sonra "folklor" konularına geçilmektedir. İlk olarak evlenme ve düğün ele alınarak evlenmenin çeşitli aşamaları, yerel âdetleri içerisinde verilmektedir. Gebelik, doğum ve çocuk büyütme başlığını taşıyan kesimde de gebelikten başlayarak çocuğun okula başlamasına kadar olan aşamalar birer birer gözden geçirilmektedir. Halk yaşamıyla ilgili çeşitli âdet ve inanmalardan sonra atasözleri, maniler, bilmece ve türküler sıralanmakta daha sonra da Sivas şairleri ve Sivas halk şairleri yapıtları ve edebi kişilikleriyle tanıtılmaktadır.

V. C. Aşkun, II. Ciltte "folklorun önemi" başlığı altında halkbilime ilişkin görüş ve düşüncelerini açıkladıktan sonra "ölüm âdetleri" ile konuya girmekte; sırasıyla yöreye özgü çeşitli âdetleri, hastalık ve kocakarı ilâçlarını ve çocuk oyunlarını serimledikten, yer yer de yorumladıktan sonra halk edebiyatı alanına giren konulara geçmektedir. Bu kesimde de fıkralar, halk hikâyeleri, masallar, yerel hikâyeler ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır.

Her iki ciltte de göze çarpan sistem karışıklığı bir yana bırakılırsa, bu Orta Anadolu kentinin "folklorik" yaşamıyla ilgili özgün gereç zenginliği bakımından "Sivas Folkloru", halkbilim alanında çalışanların yararlanacağı bir kitaptır. Bugün Türkiye'nin her yanında olduğu gibi Sivas'da da halkbilim çevresinde toplanan ilginin giderek genişletilmesini biraz da iki ciltlik bu kitabın bundan otuz beş yıl önce yayınlanmış olmasında aramak gerekir.

Folklor, Osman Turgut Pamirli, Yeşilgiresun Matbaası, Giresun 1943, (Bulançak Halkevi Neşriyatı: 1). Kitabın esasını Giresun ve Tirebolu'dan derlenmiş maniler, bilmece ve atasözleri oluşturmaktadır. Yazar, kitabında 375 mani, 400 bilmece, 535 atasözü sıralamaktadır. Ayrıca "Türk ninnilerinden motifler" başlığı altında Macar Ignacz Kunoş'un fikirlerine de yer vererek kendi görüşlerini açıklamakta ve ninnilerini yedi maddede sınıflandırmaktadır. O. T. Pamirli, kitabının baş tarafında "folklor"un yöntem ve kadrolarına ilişkin görüş ve düşüncelerini de açıklamaktadır.

Dünkü - Bugünkü Akhisar, Ekmel İzdem, Ülkü Basımevi, 1944 (b.y.y.). Kitabın Sadece 92 - 105 sayfaları "folklor"a ayrılmıştır. Bu bölümde de sözü edilen konular geliş güzel olarak sıralanmaktadır; düğünlere ve evlenmeye ilişkin aşamalara değinildikten sonra eski konaklardaki yaşamlara geçilmekte;

oyun, türkü ve manilerden örnekler verilmekte, esnaf âdetleri ile efsanelerden kimileri kısaca açıklanmaktadır.

Ilgın Folkloru (Birinci Kitap), Fehim Çaylı, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1945, (Konya halkevi tarih, müze komitesi yayınları, seri 1, sayı 1). Konya iline bağlı Ilgın ilçesinin "folklor" gerecini toplamak için sadece gözlemlerine dayanmadığını, kaynak kişilerden de yararlandığını belirten yazar, kitabını dört bölüm halinde düzenlemiştir. Bu bölümler sırasıyla: "Ilgın'da düğün âdetleri", "Ilgın'da halk türküleri", "Ilgın halkının söylediği maniler" ile "Ilgın'da kullanılan atasözleri ve memleket tabirleri" başlıklarını taşımaktadırlar. Özellikle birinci bölümde işlenen düğün âdetlerinde, nişanlılık aşamasından başlayarak olayın gerektirdiği geçişlerin tümü ayrıntılarıyla ele alınmakta; evlenmenin aşamaları da teker teker, yerel özellikleri içerisinde açıklanmaktadır.

Evlenme konusunda çalışanların bu kitabın ilgili bölümünü gözden geçirmeleri çok yararlı olur. Halk türküleri, maniler, atasözleri ve deyimleri kapsayan bölümlerse yoğun bir geci içermektedir.

Türkiye Kılavuzu, Hüseyin Orak, İbrahim Horoz Basımevi, Ankara 1946. H. Orak'ın öncülüğünde "yurdun herhangi bir köşesini gezecek olanlara rehberlik etmek amacıyla "hazırlanan Türkiye Kılavuzu'nun 1. cildi Afyon'dan Çankırı'ya kadar olan 14 ilimizi kapsamaktadır. Söz konusu illerin coğrafi durumu idari örgütleri, sanayiler, kültürel ve sosyal durumu vb. yanı sıra "folklor"larına da yer verilmektedir. Konu dar kapsamlı tutulmakla beraber yine de bu illerin "folklor"larına ayrılan bölümlerin de yöresel özellikleri içeren ve araştırmacılara ip uçları verecek olan bir çok bilgi bulunmaktadır.

Eski İstanbul Yaşayışı, Müsahipzade Celâl, Türkiye Basımevi, İstanbul 1946 (Türkiye Yayınevi). Müsahipzade Celâl'in anılarına, gördüklerine, dinlediklerine dayanarak eski İstanbul'un yaşamını canlandırdığı yapıtı sekiz bölümü içermektedir. Bunlar sırasıyla: "Aile", "Mektep", "Esnaf", "San'atkâr ve Meslekler", "İçtimai Hayat", "Kıyafet", "Çarşılar - Hanlar" ile "Boğaziçi Sahilleri" başlıklarını taşımaktadır. Her bir bölümün kendi içerisinde alt bölümlere ayrıldığı ve eski İstanbul yaşamına ilişkin geniş açıklamaların yapıldığı, bilgilerin verildiği, yoğun bir geci serimlendiği kitap, bu ünlü kentimizin bundan iki yüzyıl kadar geriye giden zaman parçasının renkli ve canlı bir portresini gözler önüne sermektedir. Kitap, bugün artık çoğu yitip gitmiş değerli maddi kültür ürünlerinin asıllarına uygun resim ve çizimleriyle de donatılmıştır.

İstanbul Folkloru, Mehmet Halit Bayrı, Türkiye Basımevi, İstanbul 1947 (Türkiye Yayınevi). Müsahipzade Celâl'in Eski İstanbul Yaşayışı'nda değinmediği konulara "İstanbul Folkloru" adlı yapıtta yer verilmektedir denilebilir. Öyle ki halkbilim alanımızın bu tanınmış imzasının yapıtıyla Müsahipzade'nin yapıtı bir bütünü oluşturmaktadır. Bayrı'nın yapıtı "Şehir Folkloru", "Edebiyat Folkloru", "Sağlık Folkloru", "Din Folkloru" gibi dört ana bölümle "Küçük

Notlar" başlığını taşıyan son bir bölümü içermektedir. Bayrı, birinci bölümde İstanbul'u tarihsel boyutları içerisinde ele alarak kentle ilgili önemli olayları ve bu olaylarla ilgili efsaneleri açıklamaktadır. İkinci bölümde İstanbul'da kullanılan atasözleri, ilençleri, yanılmaları, ninnileri, masalları ve meydan şairlerinin söylediklerini örneklemektedir. Üçüncü bölümde yaşam, sağlık ve hastalıklarla ilgili inanmalara, halk hekimliğine, halk ilaçlarına, ölümle ilgili âdetlere yer vermekte ve bu konulara ilişkin çok sayıda örnek sıralamaktadır. Dördüncü bölümde ise öte dünya ile ilgili tasarımlar, dini günler ve bayramlar, ziyaret yerleri ve büyüler ele alınmaktadır. Beşinci bölümde ise birbirleriyle bağlantısı olmayan kimi konulara değinilmektedir. Kitaba ayrıca çok sayıda resim ve çizim konmuş, kişi, yer, kurum, vb. adlarını gösteren dizinlerle yazılı kaynakları ve kaynak kişileri açıklayan küçük birer liste eklenmiştir.

İçel Folkloru, Sait Uğur, (Tümü 3 cilt), I. Cilt: Ulus Basımevi, Ankara 1947 (C.H.P. Halkevleri Yayınları Milli Kültür Araştırmaları: 1); II. Cilt: Ulus Basımevi, Ankara 1948, (C.H.P. Halkevleri Yayınları, Milli Kültür Araştırmaları: VIII); III. Cilt, Ulus Basımevi, Ankara 1948 (C.H.P. Halkevleri Yayınları, Milli Kültür Araştırmaları: X). I. Cilt dokuz bölümdür. Sırasıyla İçel yöresinin fıkraları, türküleri, manileri, ninnileri, destanları, atasözleri, ölçülü sözleri, bilmeceleri, dil "malzemesi" ele alınmaktadır. Kitapta bu konulara ilişkin yoğun bir gereç vardır. "İnsan hayatının çeşitli safhalarına ait âdet ve inançlar" alt başlığını taşıyan II. Cilt, geçiş dönemleriyle (doğum, çocukluk, delikanlılık, evlenme, ölüm), çevre ve eşya ile, doğa öğeleriyle, doğaüstü güçlerle, dinsel bayram ve günlerle, halk hekimliğiyle ilgili âdet ve inanmalara ayrılmaktadır. Son bölümde temsil niteliğindeki oyunları içermektedir. S. Uğur'un II. Ciltte topladığı konular kendi bünyeleri içerisindeki alt konuları da kapsamaktadır. Kitap zengin halkbilimsel gereçle bezenmiştir. III. Cilt, "halk şairlerine ait tetkik ve metinleri" kapsamaktadır. Her halk ozanının yaşamı ve sanatçı kişiliği hakkında kısa bilgiler verilmektedir.

Dün ve Bugün Muş, Salih San, Erciyes Matbaası, Kayseri 1947. S. San'ın öğretmenlik yaptığı sırada tutmuş olduğu notlara dayanarak hazırladığı "Dün ve Bugün Muş" adlı kitabında Muş "folkloru"na ayrılan bölüm (s. 50 - 86) yerel şarkı, türkü ve oyunlarla başlayıp yöreye özgü yemekler ve yiyecekler, kız isteme ve evlenme âdetleri, âdetler ve inançlar, yerel günler, yerel ay adları hakkında bilgileri içermektedir. Kitabın sonuna bir de "mahalli sözlük" eklenmiştir.

5 inci Yıl Elazığ Folkloru (Elazığ Lisesinden Yetişenler Cemiyeti), Marifet Basımevi, İstanbul 1948. "Elazığ Lisesinden Yetişenler Cemiyeti"nin "Elazığ'ın kültür hareketlerini destekleme, mazide kalan kıymetlerini arayıp bulma" amacıyla yayımladıkları "Elazığ Folkloru" adlı broşür çeşitli tanıtma yazarlarının yanı sıra "Harput - Elazığ Folkloru" (s. 10 - 15) başlığı altında yöreye özgü halk şiirinden ve türkülerinden kimi örnekleri kapsamaktadır.

Şebinkarahisar ve Civarı (Coğrafya, Tarih, Kültür, Folklor), Hasan Tahsin Okutan, Yeşilgiresun Matbaası, Giresun 1949. Giresun tarihi, coğrafyası ve

kültürü gibi konuları ele alan kitabın dördüncü bölümü "folklor"a ayrılmıştır (s. 290 - 428). Düğün âdetlerinden başlayıp düğünün bütün aşamalarını içeren açıklamalardan sonra türkülere, atasözlerine, bilmecelere, manilere, ilençlere, ak yakanlara, masallara, temsil niteliğindeki oyunlara, çocuk oyunlarına, deyimlere; doğumla, ölümlle, sağlıkla, bedensel özelliklerle, gökyüzü ve halk takvimiyle, zanaat, tarım ve ticaretle ilgili âdetlere ve inanmalara geçilmekte, daha sonra da giyim-kuşam ve süslenmeye değinilmektedir. Kitaba yerel giyimleri gösteren fotoğraflar da eklenmiştir.

Toroslarda Karatepeli Bölgesi, Ali Rıza Yalçın, (C.H.P. Halkevleri Yayınları, Kılavuz Kitapları: XXVIII), Ulus Basımevi, Ankara 1950. Kitap, Toroslar'da dokuz köyden oluşan Karatepeli bölgesi halkının geçmişi, somatik özellikleri, maddî kültür öğeleri, ekonomileri, yaşama biçimleri, oyunları, kültürleri, geçiş dönemleriyle ilgili âdet ve inanmaları, halk hekimliği vb. konuları içine almaktadır. Kitaba konularla ilgili fotoğraf, harita, resim ve notalar da eklenmiştir.

Alaca-Höyük, Hamit Zübeyir Koşay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1951, (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri - No. 21). H. Z. Koşay'ın Alacahöyük'deki kazıları sırasında Alacahöyük'lülerin günlük ve törensel yaşamlarıyla ilgili gözlemlerine ve derlemelerine dayanarak hazırladığı kitabı, "Anadolu'nun etnografya ve folkloruna dair malzeme" dizisinin birincisidir. Kitapta "avcılık, çobanlık, rençberlik, bağcılık, zenaat, mesken, gıda, yemek zamanları, elbise" gibi daha çok maddî kültür alanına giren konularla "doğum, diş hediği, sünnet düğünü, ölüm" gibi geçiş dönemleriyle ilgili konulara değinilmekte; yörenin dualarından, ilençlerinden, öğütlerinden örnekler verilmektedir. Kitaba, sözü edilen konuları açıklayıcı, aydınlatıcı çeşitli çizim, resim ve fotoğraflar da eklenmiştir. Türkçe metnin, "Das Dorf Alaca-Höyük" başlığı altında Almanca da yer almaktadır.

Bursa Folkloru, Fâzıl Yenisey, Vilâyet Matbaası, Bursa 1955. Çeşitli imzalar altında nişan, düğün, sünnet, bayram vb. âdetleri; efsaneler, türküler; boşançlar; Bursa'ya özgü el sanatları, karagöz vb. işlenmektedir. Çoğunun daha önce Uludağ dergisinde yayımlanmış olduğu bu yazılarda Bursa halkbilimine ilişkin zengin bir gereç vardır. Ancak öteki kitapların çoğunda olduğu gibi "Bursa Folkloru" da konu bütünlemesini göz önünde bulundurmayan, gelişigüzel bir düzenle hazırlanmıştır. Bursa hakkındaki yazıların bir araya getirilmesiyle hazırlanan "Bursa Folkloru"na yazar kendi yazılarını da eklemiştir.

Tarihte Balıkesir, Kemal Özer, Türkdili Matbaası, Balıkesir 1957. Dört ana bölümden meydana gelen "Tarihte Balıkesir" in ikinci bölümü Balıkesir "Folkloru"na ayrılmıştır. Bu bölüm Balıkesir ve köylerinden derlenmiş manileri, türküleri, ninnileri, yanılmacaları, bilmeceleri, atasözlerini, duaları, ilençleri; doğumdan başlayarak ölüme kadar uzanan yaşam aşamalarıyla ilgili çeşitli âdet, inanma, uygulama, töre ve törelerle ilgili gereç birikimini sergilemektedir. Kitabın sonuna Balıkesir'de, özellikle köylerde konuşulan ağızla ilgili

bir de sözlük eklenmiştir. Kitap, "folklor" bölümündeki gerecin zenginliği ve bu gerecin düzeniyle dikkati çekmektedir.

Gaziantep Halk Bilgisi Derlemeleri (Cilt: I), Gaziyurt Matbaası, Gaziantep Matbaası 1959 (Gaziantep Kültür Derneği, Kitap ve Broşür Yayınları, Sayı: 24). Gaziantep kültür derneği kolunun bir bölümü daha önce Gaziantep gazetele-riyle Başpınar dergisinde yayımlanmış derlemeleri bir araya getirerek hazırladığı bu kitapta Gaziantep halkbilimine ilişkin çeşitli yazılar yer almaktadı-ır. Ö. A. Aksoy, Ş. S. Yener, C. C. Güzelbey, U. B. Barlas gibi bu alanın bilinen adlarının yanı sıra başkalarının yazı ve derlemelerine de yer verilmektedir. Kitaptan kimi konu başlıkları: "Büyük ev işleri ve zamanları, Gaziantep'te köfteler, Gaziantep'te nişan âdetleri, selâmlaşma vb."

Gaziantep Folklorundan Notlar, Cemil Cahit Güzelbey, Kardeşler Matbaası, Gaziantep 1959, (Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları: 13). Kitapta, kent adının kökeniyle ilgili kısa bir açıklamadan sonra, eski eserlere ve anıtlara, halk oyunlarına, halk musikisine, bağcılığa, üzümden yapılan çeşitli yiyecek ve içeceklere, nohut ve bakla fallarına, nazara, geleneksel kır gezilerine vb. yer verilmektedir.

Gaziantep Folkloru, Ferruh Arsunar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962, (M.E.B., Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Yayınlarından, Seri: II, Sayı: 7). Halkbilim alanındaki inceleme ve araştırmalarıyla tanınan Ferruh Arsunar'ın Gaziantep'te yaptığı derlemelere dayandırarak hazırlamış olduğu kitabında türkülerin, "musikili hikâyeler" in notaları verilmekte, derleme yapılan kaynak kişilerin adları belirtilmektedir. Ayrıca kitabın sonuna "Gaziantep bölgesinde derlenen atasözleri" ile maniler de eklenmiştir. Yazar, türkülerini ve "musikili hikâyelerini" belirli konular çevresinde düzenleyip sıralayarak kitaba organik bir bütünlük kazandırmıştır.

Erzincan Tarihi - Coğrafyası - Folkloru, M. Hidayet Pasin - Ş. Vedat Çelik, Kardeş Matbaası, 1962 (b.y.y.). Erzincan kitabının yazarları kentin tarihi ve coğrafyası yanı sıra "Erzincan Folkloru" başlığı altında Erzincan oyunlarından, şairlerinden ve şivesinden örnekler vermektedirler.

Folklor ve Sosyoloji, Kerim Yund, İstanbul 1964, (Türkiye Harsi ve İktisadi Araştırmalar Derneği, Seri A, Sayı 57'den ayrınbasım). Halkbilim ile toplumbilim arasındaki ilişkileri kurcalayan K. Yund, halkbilimin manevi bilimler kategorisinde işlevini belirtmekte; özellikle toplumbilimine katkısını (yardımını) açıklayarak, halkbilim ürünlerinin toplumbilimin çeşitli konularında anahtar rolü oynayacağına değinmektedir.

Ankaram, Şeref Erdoğdu, Alkan Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara 1965. Kitabın üçüncü bölümünde "eski Ankara evleri", "örf, âdet, gelenek, görenek ve düğünler", "eski Ankara kıyafetleri", "eski Ankara mutfağı, yemekler", "hastalık, inanç ve tedavileri" konularına değinilmekte; dördüncü bölümünde

de "folklor ve halkiyat" başlığı altında oyunlar, türküler vb. ile "Ankara deyişinin sözlüğü" verilmektedir. Her iki bölüme de yukardaki konularla ilgili fotoğraf ve çizimler eklenmiştir.

Harput Yollarında, İshak Sungurluoğlu, (Dört Cilt), I. Cilt: Yeni Matbaa, İstanbul 1958; II. Cilt: Nurgök Matbaası, İstanbul 1959; III. Cilt: Hüsn-i Tabiat Matbaası, İstanbul 1961; IV. Cilt: Özaydın Matbaası, İstanbul 1968, "Portresi, coğrafyası, tarihi, âbideleri, ilim müesseseleri, âlimleri, şairleri, zengin folkloru, aile tarihleri, âdet ve an'aneleriyle eski Harput'un bütün boyutlarıyla ele alındığı bu dört ciltlik ve geniş oylumlu kitabın I. cildi Harput'un tarihine, camilerine, türbelerine, ziyaret yerlerine, hamamlarına vb. ayrılmaktadır. II. cilt yerli ve yabancı eğitim kuruluşlarıyla Harput'ta yetişen bilim adamlarını, önemli kişileri, sanatkârları tanıtmaktadır. III. cilt ise müziği, oyunu, çocuk oyunlarını, halk edebiyatı türlerini, dil özelliklerini, giyim-kuşamı kapsamaktadır. Bu cilt içerisinde konulara ilişkin fotoğraflar, çizimler ve notalar da konulmuştur. IV. cilt ise "evlenme ve düğünler, doğum ve ölüm, sünnet düğünleri, ramazanlar, bayramlar, Hicaz'a gidip gelmeler, yaz bahçeleri, kış ve kış geceleri, avcılık, cülus ve velâdet merasimi ve şenlikleri, göz değmesi" vb. konuları ve alt konuları içermektedir. Bir zamanlar Doğu Anadolu'nun önemli kültür merkezlerinden birisi olan Harput'u bütün yönleriyle ele alan bu dört ciltlik yapıt, sadece Harput'u değil Harput'un çevre uzantısını da inceleyecek olanların el altında bulundurmaları gereken kaynak bir kitap niteliğini taşımaktadır. Son cilde konulmuş olan özgün fotoğraf, resim ve çizimler kitabın belgesel değerini daha da artırmaktadır.

Türlü Yönleriyle Ayaş, Mehmet Aldan, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965. Kitabın küçük bir bölümünde (s. 101 - 113) "inançlar, efsaneler, masallar", "Ayaş ilçesinde düğün âdetleri", "Ayaş türküleri, manileri" başlıkları altında Ayaş halkbilimine ilişkin açıklamalar, bilgiler ve örnekler verilmektedir.

Makaleler ve İncelemeler, Abdülkadir İnan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1968, (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, VII. Seri, Sayı: 5). Abdülkadir İnan'ın kırk yılı aşkın bir süreden beri çeşitli dergilerde yayımladığı yazılarının "Makaleler ve İncelemeler" adı altında bir araya getirildiği ve konularına göre altı bölüm halinde düzenlendiği yapıtta, III. bölümü "folklor"a ayrılmıştır. Bu bölümde, Türk halkbiliminin çeşitli konularını ve sorunlarını aydınlatan 18 makale ve inceleme bulunmaktadır.

Folklorla Giriş (Uşak Folklorundan Örnekler), Nedim Orta, Saraçoğlu Matbaası, Uşak 1969 (Uşak Halk Eğitime Yardım Derneği, Kültür Yayınları No: 7). Kitapta halkbilime ilişkin genel nitelikte kısa bir açıklamadan sonra, derleyicinin daha önce TFA. dergisinde yayımlanan Uşak'la ilgili derlemelerine yer verilmektedir.

Artvin Folkloru, M. Âdil Özder, Ay Matbaası, Ankara 1970. Halkbilim derlemeleri ve incelemeleriyle tanınan M. Âdil Özder'in Artvin ve çevresini konu

edinen kitabı, halk edebiyatı türlerinde derlenmiş gereçle ve yerel ozanlarla bunlardan alınmış örnekleri ve ozanlar hakkındaki kısa bilgileri kapsamaktadır.

Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları, Zeki Başar, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, (Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 217). Kitap, başlıca yedi bölümü kapsamaktadır. Bu bölümler sırasıyla evlenmeyi, doğumu, çocuğu, "mistik folkloru", çeşitli inanmaları, ölümle ilgili âdetleri ve "Kazak Türklerinin tıbbi folklorunu ve bizimkiyle benzerliklerini" konu edinmektedir. Alt konulara bölünerek ele alınan bu ana konularda Erzurum ve dolaylarından derlenmiş zengin bir gereç kümesi bulunmaktadır.

İçtimai Âdetlerimiz - İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz, Zeki Başar, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, (Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 222). Kitabın birinci bölümü çeşitli âdetlerle boşınançların ilkel dinlerle olan ilişkilerini belirtip eleştirme amacını gütmekte; ikinci bölümüyse Erzurum ilindeki ziyaret yerlerini tanıtmaktadır. Bu bölümde Erzurum il merkeziyle onuç ilçesinde ve bu ilçelere bağlı birçok köyde yapılan araştırmalarla saptanmış iki yüze yakın ziyaret yerinin adları, kökenleri, özellikleri, hangi "niyet"lerle ziyaret edildikleri, işlevleri vb. hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Kitaba kimi ziyaret yerlerini gösteren fotoğraflar da eklenmiştir.

Eskişehir Folkloru, Selâhattin Tufan, Eskişehir 1973. Öteki "folklor" kitaplarında olduğu gibi S. Tufan'ın "Eskişehir Folkloru"nda da ağırlık halk edebiyatı türlerine verilmektedir. İnançlara, âdetlere, el sanatlarına vb. ayırdığı karışık ve kopuk kısa bölümlerde Eskişehir halk yaşamına ilişkin ilginç bilgiler verilmektedir. Kitaba kimi konuları ve âdetleri açıklayan fotoğraflar ve çizimler de konmuştur.

Makaleler ve İncelemeler, Hamit Zübeyir Koşay, Ayyıldız Matbaası, A.Ş., Ankara 1974. H. Z. Koşay'ın 1925 yılında bu yana çeşitli dergi ve broşürlerle yayımladığı "etnografya", "folklor", "dil", "tarih" vb. konularındaki yazılarını içeren "Makaleler ve İncelemeler'i, yazarın kitap halinde yayımladığı halkbilimsel yapıtlarının yanı sıra Türk "etnografya" ve "folklor"u hakkında görüş, düşünüş ve önerilerini topluca yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. H. Z. Koşay'ın da belirttiği gibi kitabın özünü oluşturan halkbilimsel makale ve incelemelerde ileri sürülen görüş ve düşünüşlerin bir bölümü bugün artık güncelliğini yitirmiştir.

Zara Folkloru, İsmail Hakkı Acar, Emek Matbaası, Sivas 1975. Zara ve çevresiyle ilgili "folklor" derlemelerini içeren kitap, yerel halk oyunlarından başlayarak yemekleri, atasözlerini, ilençleri, manileri, halk ozanlarını, Zara ile ilgili efsaneleri, ziyaret yerlerini, evlenme, doğum ve çocukla ilgili inançları, halk hekimliğini, halk takvimini, vb. içermektedir. Kitaba daha çok giyim-kuşamla ilgili fotoğraflar da eklenmiştir.

Folklor ve Türkülerimiz, Mehmet Özbek, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1975. 571 sayfalık kitabın asıl ağırlığını türküler oluşturmakta, "folklor" a sadece 12 sayfalık yer ayrılarak "folklor" un tanımı, konuları, öteki bilimlerle ilgisi, kaynakları ve geçmişi hakkında genel ve kısa bilgiler verilmektedir.

III. Kaynakçalar

Bir bilim dalında ya da o dalın belirli bir alanında çalışanların, araştırma ve inceleme yapanların ilk ağızda gözden geçirmeleri, el altında bulundurmaları gereken belgelerin başında kaynakçalar = (bibliyografyalar) gelir. Kaynakçalar bilimin temel taşlarıdır. Henüz kaynakçaları tamamlanmamış bir bilim dalında yapılacak araştırma ve incelemelerde güçlük çekilir.

Türk halkbiliminin bütün alanlarını kapsamayı amaçlayan geniş oylumlu kaynakçalar 1970 yılından sonra yayımlanmaya başlamıştır. Bu alanda daha önce yayımlanan kaynakça ve kaynakça denemeleri ya belirli bir konuyu ya da belirli bir dönemi içeren sınırlı çalışmalardır.

Türk halkbilimini doğrudan ve dolaylı yoldan ilgilendiren kaynakçaların başlıcaları şunlardır:

Açıklamalı Türk Halk Müziği Kitap ve Makaleler Bibliyografyası, Hazırlayan: Veyssel Arseven, Ankara 1969 (Milli Folklor Enstitüsü Yayınları: 1). Kaynakça, Türk halk müziği üzerinde araştırma yapacaklar için önemli bir yapıttır. Kaynakçada 1929 - 1967 yılları arasında yayımlanmış olan 177 kitap ve broşürle 800'ü aşkın makale tanıtılmış, ancak gazete yazıları alınmamıştır. Birinci bölümde kitapları, ikinci bölümde makaleleri içine alan kaynakçada bu türden çalışmaların gerekli kıldığı düzenleme ve sıralama içerisinde okuyucuya kolaylık sağlayacak yararlı açıklamalara ve bilgilere de yer verilmiştir.

Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası. Milli Folklor Enstitüsü (sonradan "Milli Folklor Araştırma Dairesi") tarafından yayımlanan üç ciltlik "Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası" genel halkbilim alanında çalışacakların mutlaka el altında bulundurmaları gereken bir yapıttır.

Kaynakçanın I. cildi M. Âdil Özder tarafından başlatılmış, sonradan Gürbüz Erginer, İsmail Öztürk ve Zümrüt Erk'ten kurulu üçlü bir ekibin sistemli ve daha ayrıntılı çalışmasıyla hazırlanarak 1971 yılında Milli Folklor Enstitüsünün 5. yayımı olarak bastırılmıştır. "En eski tarihli kitap ve makaleler ile 1970 senesine değin yayımlanan çeşitli eser ve periyodikler" in gözden geçirildiği belirtilen kaynakça Milli Kütüphane ve Bibliyografya Enstitüsünce iki kez denetimden geçirilmiştir.

Kaynakçada "önsöz", "giriş", künyelerin şekli ve tasnif tarzı" hakkında bir açıklama, "tasnif plânı", "kaynak adları, kısaltmalar listesi"nden sonra ana metne geçilmekte; daha sonra da yazar, kitap ve makale adlarına yer verilmek-

tedir. 521 sayfalık bu oylumlu yapıt başlıca üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla şunlardır:

Bölüm: I. *"Folklor, etnografya ve sosyal hayat ile ilgili genel yapıtlar"*

Bölüm: II. *"Anonim halk edebiyatı"*

Bölüm: III. *"Sosyal hayat, çeşitli pratik ve tatbikatlar"*

Bölüm: IV. *"Etnografya"*

Bölüm: V. *"Haberler, olaylar, folklorcular"*.

Yapıtta her bölüm kendi içerisinde alt-bölgümlere ayrılarak düzenlenmiştir. Örneğin "sosyal hayat, çeşitli pratik ve tatbikatlar" başlıklı III. Bölüm aşağıdaki sıralama içerisinde verilmektedir.

"Genel gelenek, görenek ve inanışlar", "adak - yatır - ruh", "ad vermek - ahretlik edinmek - and", "boy - aşiret - tarikat", "büyü - sihir - tılsım", "cadı - cin - dev - peri", "çocuk", "din - dünya - ölüm", "doğum - lohusalık - albasması - alkarası", "düşünler", "esnaf örgütleri ahilik", "fal - kurşun dökme - nazar", "halk eğlenceleri - bayram", "halk oyunları", "halk tiyatrosu karagöz - kukla", "köylerde meydan - ortaoyunu", "halk hekimliği", "insan organları", "halk baytarlığı", "hayvanlara ilişkin gelenek ve inanmalar", "halk sporları", "halk takvimi", "hıdrellez", "nevruz", "köyler - şehirler - yerler", "rüyalar", "taşlar", "üçler - yediler - kırlar", "yağma geleneği", "yağmur duası".

Kaynakçanın 1970 yılından sonraki kitap ve süreli yayınlarını içine alan II. cilt enstitünün uzmanları Zümrüt Erk ve Osman Sınayuç tarafından hazırlanmış ve 1973 yılında Milli Folklor Enstitüsünce yayımlanmıştır. Beş bölümden oluşan bu cilde I. ciltte bulunmayan "İl Yıllıkları" da eklenmiştir.

1974 yılında yayımlanan ve Zümrüt Erk, Güner Sernikli, İsmail Öztürk, Osman Sınayuç, Osman Nahya tarafından hazırlanan III. cilt, I. ve II. ciltlerde yer almayan "eski harfli Türkçe yayınlar, yabancı yayınlar ile Mayıs 1974 ayına kadar yayınlanan süreli ve süresiz yayınların" taranmasıyla meydana getirilmiştir. Bu cildin düzeni de şöyledir:

- I. *"Folklor ve etnografya"*
- II. *"Halk edebiyatı"*
- III. *"Müzik - Çalgı - Oyunlar (danslar)"*
- IV. *"Gelenek - görenek ve töreler"*
- V. *"Halk eğlenceleri"*
- VI. *"Etnografya"*
- VII. *"İl yıllıkları"*
- VIII. *"Dizinler"*.

Eksikliklerine ve kimi yanlışlıklarına karşın bu üç ciltlik kaynakça şimdiye kadar halkbilim alanında yapılmış olan yayınları topluca göstermesi bakımından çok yararlı bir çalışma sayılmalıdır. Türk halkbilimine ilgi duyan herkesin el altında bulundurmâsı gereken "Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası" şimdilik alanın bu konudaki tek yapıtı niteliğini taşımaktadır.

Türk Halkbilgisi ve Halk Edebiyatı Üzerine Seçme Yayınlar Kaynakçası, Hazırlayanlar: Türker Acaroğlu - Fitnat Özcan, Ankara 1972, (Türk Dil Kurumu Yayınları: 369). 4432 kitap ve broşür içeren bir kaynakça olarak hazırlanan yapıtın kitap sayısı sonradan 1552'ye indirilmiş, böylece kaynakça "seçme yayınlar"dan oluşan bir nitelik kazanmıştır. Kaynakçada 1552 kitaba yer verilmiştir. Bunlardan 89'u genel olarak halkbilgisiyle ilgilidir; arta kalan 1493 kitapsa halk edebiyatı alanına girmektedir.

Kaynakçanın bölüm başlıkları aşağıdaki biçimde düzenlenmiştir:

- I. "Halkbilgisi (genel olarak)"
- II. "Antoloji, yaşamöyküsü, edebiyat tarihi, eleştirme ve incelemeler"
- III. "Atasözleri ve deyimler"
- IV. "Bilmeceler, bulmacalar"
- V. "Destanlar, maniler, nefesler, ninniler, şiirler, türküler"
- VI. "Efsaneler, hikâyeler, masallar, menkıbeler"
- VII. "Fıkralar, halk mizahı"
"1972 yılı yayınları (Mart - Haziran aylarında çıkanlar)"
"Dizinler (kitap başlıkları - yazar adları)".

Asıl 1928 yılından 1972 yılının ilk ayı içerisindeki yayınları içeren kaynakçaya, eski harfli dönemden (1729 - 1928) ve yabancı ülkelerde basılmış Türkçe ve yabancı dillerdeki yayınlardan kimi önemli yapıtlar da alınmıştır. Ayrıca, kaynakçanın basımı sırasında çıkan kimi yayınlara da yapıtın sonunda ayrı bir bölüm olarak yer verilmiştir.

Genel olarak Batı ülkelerindeki geçerli kaynakça ve katalog kurallarına göre hazırlanan "Türk Halkbilgisi ve Halk Edebiyatı Üzerine Seçme Yayınlar Kaynakçası" bu alandaki uzmanlıklarıyla tanınmış iki imzanın değeriyle de güvenilir bir nitelik kazanmakta ve önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Türk Sosyoloji Bibliyografyası, 1928 - 1968, Hazırlayan: Mahmut Tezcan, Ankara 1969 (Eğitim Fakültesi, Eğitim ve Toplum Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 1). Konumuzu doğrudan ilgilendirmemekle beraber tanıtılan binlerce kaynak içerisinde halkbilime ilişkin kitap ve makalelere de yer veren 1153 sayfalık bu kaynakçayı da araştırma ve incelemeler sırasında göz önünde bulundurmak gereklidir. Kaynakçanın özellikle 154 - 199. sayfaları arasında

“maddi hayat”, “sosyal hayat”, “dini hayat ve boş inançlar”, “örf ve âdetler”, “folklor, atasözleri, deyimler, çeşitli etnik gruplar”la ilgili kitap, broşür ve makaleler tanıtılmıştır. Öte yandan halkbilimin kimi araştırma ve incelemelerde toplumbilimle olan yakın ilişkisi göz önünde bulundurulursa, bu kaynakçanın halkbilimciler için önemi ortaya çıkar.

Türkiye Bibliyografyası, Hazırlayan: (1955'ten bu yana Ankara Milli Kütüphanesi, Bibliyografya Enstitüsü). Türkiye’de yayımlanan bütün yapıtları kapsamayı amaçlayan “Türkiye Bibliyografyası”, halkbilimle ilgili yayınları da içine almaktadır. Bu kaynakçanın 1928 - 1938 yılı sonuna değin yayınlanmış yapıtları içine alan ve iki cilt halinde çıkan ilk on yıllığında (1939) “folklor” yayınları I. ciltte ve 367 - 371. sayfaları; halk edebiyatı ve atasözleriyle ilgili olanlarıysa I. cilt, 499 - 500. ve II. cilt 620 - 637. sayfaları arasında gösterilmiştir.

1939 - 1948 yılları arasını kapsayan on yıllık III. cildinin on sayfası (s. 843 - 852) “halk âdetleri, halkbilgisi” başlığı altında halkbilime ilişkin yayımlara ayrılmıştır. Burada, genel konuların yanı sıra “kıyafetler, süs ve kokular, doğum, nişan, evlenme vb. özel yaşam âdetleri, cenaze törenleri, halkın genel yaşamı, kadının toplumdaki yeri, halk edebiyatı (özellikle atasözleri, öyküler, türküler) vb. yayınlar bildirilmiştir.

“Türkiye Bibliyografyası”nın 1949’dan bu yana onar yıllık öteki ciltleri henüz yayımlanmamıştır.

Türkiye Makaleler Bibliyografyası, (Hazırlayan: Ankara Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü). 1962 yılından bu yana üç ayda bir çıkartılan “Türkiye Makaleler Bibliyografyası” adlı bu resmi kaynakça, dergiler ve yıllıklar gibi süreli yayınların taranmasıyla hazırlanmaktadır. Kaynakça, ilk yıllarındaki sayılarında gazete makalelerini de içermekteydi. Kaynakçanın “39 örf ve âdetler” bölümünde halkbilim alanına giren yayınlar gösterilmektedir.

Kurumlar dışında, kişisel olarak hazırlanan ve halkbilimin belirli konularıyla belirli dönemlerini içeren kaynakçalar da vardır. Bunların bir bölümü ayrıbasımlı olarak yayımlanmıştır.

“İstanbul Folkloru Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, Hazl.: İlhan Başgöz, (İstanbul Enstitüsü Dergisi, Sayı: 1, İstanbul 1955, s. 67 - 86).

“Bibliyografya”, Hazl.: Perran Eralp - Sami N. Özerdim, (Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 2, 3, 5, 6, Ankara 1957 - 1963).

“Evlenme Bibliyografyası”, Hazl.: Orhan Acıpayamlı, (DTCF. Dergisi, Cilt 18, Sayı: 3 - 4, Ankara 1960, s).

“Maniler Bibliyografyası”, Hazl.: Orhan Acıpayamlı, (DTCF. Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 3 - 4, Ankara 1960, s. 214 - 219). Kaynakçada 127 yayın madde başı olarak bildirilmektedir.

"Türkiye Folklorunda Hikâye ve Masallar Bibliyografyası", Hazl.: Orhan Acıpayamlı, (Antr. Cilt: 1, Sayı: 2, Ankara 1964, s. 106 - 121). Kaynakça 329 madde başını içermektedir.

"Türkiye Folklorunda Türküler Bibliyografyası", Hazl.: Orhan Acıpayamlı, (Antr. Cilt: 1, Sayı: 2, Ankara 1964, s. 123 - 140). Kaynakçada türkülerle ilgili 288 yayına yer verilmektedir.

"1973 Türkiye Folklor Bibliyografyası", Hazl.: İsmail Tuğrul Şavkay, (BÜHY. 1974), İstanbul 1974, s. 181 - 198). Kaynakça 134 yayını konu edinmektedir.

"Türkiye'de Mitoloji Çalışmalarına Bir Bakış", Ali Rıza Önder, (I. UTFSB., Ankara 1974, s. 140 - 147). Efsanelerle ilgili 83 numaralı ve 4 numarasız yayın belirtilmektedir.

Bu saydıklarımız dışında dergi sayfalarında kalmış bir sürü kaynakça denemesi daha vardır.

IV. Yıllıklar

Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü, halkbilime dönük etkinliklerinin yanısıra 1974 yılından bu yana *"Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı"* adı altında düzenli yıllıklar da çıkarmaya başlamıştır. Şimdiye kadar iki sayısı çıkan bu yıllıkların birincisi "öbür beşeri ve toplumsal disiplinler gibi halkbiliminin de Türkiye'de daha verimli bir düzeye gelmesine katkıda bulunabilmek" amacına yönelik olma umuduyla yayımlanmıştır. Yıllığın bu birinci sayısı Tahir Alangu'nun (1916 - 1973) anısına sunulmuştur.

1974 Yıllığı şu konuları içermektedir: T. Alangu: "Continuous folcloric relations and mutual elements between Turkey and the Balkan nations: Some problems of emigrant folklore"; E. Erguvanlı: "Türk masallarında "heter" tipi"; B. Türkiçin: "Çocuk oyunları ve tekerlemeleri"; Ö. Kabaş: "Folklor ve plastik sanatlar arasında dinamik ilişkiler"; A. Gürsoy: "Muradoba'da din"; İ. T. Şavkay: "1973 Türkiye folklor bibliyografyası".

1975 Yıllığı ise, aynı yıl yapılan "I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi"nde bilinen olaylar sonucu "kongre dışı bırakılan bilimadamları ile bu olayı protesto için kongreden çekilen bilimadamlarının" kurulan temaslar sonucunda sağlanabilen bildirilerine ayrılmıştır. Yıllıkta yer alan bildiriler şunlardır: T. Acaroğlu: "Türk halkbilgisi kaynakçası üzerine"; P. N. Boratav: "Nasreddin Hoca fıkraları için bir "kaynak kitap" tasarısı"; İ. Başgöz: "Türk halk hikâyelerinde söz kalıpları"; M. S. Koz: "Elbistan ve Adana yöresinden ağıtlar"; S. V. Örnek: "Türk folklorunda ad seçme ve ad koyma"; M. And: "Folklorlarda gömü ve Karagöz'ün "mal çıkarma" muhaveresi"; M. Şaul: "Taklitler güldürüsü ve cemaatlar toplumu Karagöz mizahı üzerine bir deneme"; M. Nicolas: "Etude

comparative de traditions populaires Turques et Françaises concernant la petite enfance"; C. Bektaş: "Halk yapı sanatından bir örnek: Bodrum'da sivil yapılar"; A. R. Balaman: "Türkiye kır toplumlarında sağlık".

Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 1974 (Kültür Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 10, Ankara 1975). Kültür Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesince yayımlanan ve "bilimsel folklor araştırmaları, yayın tanıtma yazıları, biyografiler, folklor aktüalitesi ve yılın folklor bibliyografyası" gibi konulara yer verildiği belirtilen Yıllık - Belleten 1974, "araştırmalar, incelemeler, derlemeler, biyografiler ve olaylar, haberler" bölümlerinden oluşmuştur. Yıllık - Belleten'in araştırmalar - incelemeler - derlemeler bölümünde yer alan konular şunlardır: M. And "Dramatik köylü gösterilerinin ritüel niteliği"; M. Canpolat: "Divanü Lûgat'it Türk'te şamanizm izleri"; A. Cebeci: "Deliorman Bilmeceleri"; M. Cumbur: "Saltuk-name'nin tıpkı basımı ve ikinci yazma nüshası üzerine"; Ş. Elçin: "Şâirnameler ve Sun'î'nin şâirnamesi"; N. Erdentuğ: "Yeryüzü insan toplumlarında "başlık" I"; N. Eren: "Antalya Bölgesi çorapları"; T. Gülensoy: "Türk dünyası atasözlerinin anlam yönünden benzerlikleri üzerine notlar"; O. Nahya: "İslâm - Türk hukukunda örf ve âdetlerin önemi"; A. R. Önder: "Atasözlerinde tüze kuralları"; İ. Öztürk: "El sanatlarının toplum kalkınmasında önemi ve Amarat köyünde el örgüleri"; S. Sakaoğlu: "Atasözlerimizin yapısı"; G. Sernikli: "Türkiye'de halkbilim üzerine ilk düşünceler"; O. Sınayuç: "Folklor derlemelerinde fotoğraf makinası ve kameranın kullanılması"; H. Toraganlı: "Sarı Zeybek"; A. E. Uysal: "Behlül Dâna fıkralarının Türk halk edebiyatındaki yeri"; M. Ş. Ülkütaşır: "Bektaşî edebiyatının niteliği ve nazım türleri".

Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı 1975 (Folklor Araştırmaları Kurumu yayınları, Ankara 1975). Folklor Araştırmaları Kurumu, "folklor ve halk edebiyatı çalışmalarına katkıda bulunma amacıyla her yıl bir yıllık" çıkarma işine girişmiştir. Böylece, folklor ve halk edebiyatı uzmanlarının çalışma ürünlerini ilgililere sunma olanağını bulacağını belirten kurum, bu yıllığın ilk sayısını yayımlamıştır. Bu ilk sayıda aşağıdaki imzaların yazıları yer almaktadır: Ş. Elçin: "Aşiret Şairi Gündeslioğlu ve onun şiiri"; B. Ögel: "Kurut - Eski bir Türk azığı"; H. İlaydın: "Ecem mânisî"; H. Dizdaroğlu: "Halk şiirini gerçekçi açıdan değerlendirme"; M. Cumbur: "Dadaloğlu'nun şiirlerinde yansıyan çevre"; V. C. Aşkun: "Emre'mizin kişisel özelliği"; Ç. Öztelli: "Erzurumlu Emrah'a mal edilen şiirler"; H. N. Okay: "Seyranî'nin toplumsal yönü"; S. Arısoy: "Folklor ve etnografya üzerine düşünceler"; B. S. Oransay: "Sümer efsanelerinin Türk efsaneleri üzerindeki izleri"; M. Â. Özder: "Düğünlerin ortak yönlerine kısa bir bakış"; Ş. Beysanoğlu: "Diyarbakır folklorunda karpuz"; F. Özdemir: "İlk dinî destanlar ve kesikbaş destanı"; A. R. Önder: "Kâbe Aşkına"; S. Aktan: "Ankara sofı ve softçuluğu"; N. Tan: "İklimle ilgili atasözleri"; A. Karasu: "Folklor ve toplum"; Ü. Kaftancıoğlu: "Halk ozanları sorunu"; A. Beşmart: "Süregel (Akyaka)'da evlenme âdetlerinden şah kaldırma - gelinle tanışma..."

Burada, içlerindeki kimi yazılardan dolayı halkbilimi doğrudan ilgilendiren “// Yıllakları”nın önemini de belirtmek gerekir. Osmanlı yönetimi zamanında yayımlanan “Vilâyet Salnâmeleri”ni andıran ve 1967, 1968 ve 1970 yıllarında ilk sayıları çıkarılan “İl Yıllıkları” ne yazık ki düzenli olarak yayımlanmamaktadır. İllerin idari, tarihi, coğrafi, ekonomik ve kültürel özellikleri ve kurumları hakkında bilgiler veren yıllıklarda, çıktığı illere özgü yerel halkbilimin çeşitli konularıyla ilgili yazı, derleme ve incelemelere de yer verilmektedir. Gerek 1967 yılında çıkan ilk dizi yıllıklarda, gerekse daha sonrakilerde halkbilimin çeşitli konularıyla ilgili yazı, derleme ve incelemelerin konu dökümleri “Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası”nın II. ve III. ciltlerinde düzenli bir biçimde sıralanmıştır.

V. Dergiler

Halkbilim alanının kapsamına giren konulara yer veren ve yurdumuzun çeşitli bölgelerinden derlenmiş zengin bir gereç birikimini içeren süreli yayınlar Türk kültürünün araştırılma ve incelenmesinde el altında bulundurulması gereken birer kaynak niteliğindedirler. Çoğunun dernekler ve özel kişilerce yayınladığı bu dergiler elli yılı aşkın bir dönem içerisinde halk yaşamına ilişkin binlerce derleme, gözlem, saptama, araştırma ve incelemeyi gözler önüne sermektedir. Türk halkbilimine duyulan ilgiyi canlı tutmakta büyük rol oynayan bu dergilerden bir bölümü çeşitli nedenlerle yayımlarına son vermişken, bir bölümü de maddi güçlüklerle karşın uzun bir zamandan beri yayımlarını aksatmadan sürdürülebilmektedirler.

En eskisinin 1927, en yenisinin 1973 yılında yayıma başladığı bu dergilerin yayım tarihlerine göre başlıcaları şunlardır: “Halkbilgisi Mecmuası”, “Halk Bilgisi Haberleri”, “Folklor Dergisi”, “Folklor Postası”, “Türk Folklor Araştırmaları”, “Türk Etnografya Dergisi”, “Folklor”, “Folklor Doğru”, “Sivas Folkloru”, “Halkbilimi”.

Şimdi bu dergileri ana çizgileriyle görelim:

Halk Bilgileri Mecmuası. 1927 yılında Ankara’da kurulan “Halk Bilgisi Derneği”nce ilk sayısı 1928 yılında eski harflerle yayıma sokulmuştur. Oniki formalık

(30)

“Türk Halk Bilgisi Derneği”nin 1928 yılında yayınladığı “Halk Bilgisi Mecmuası”nın başlığı.

bir ciltten oluşan bu derginin ikinci sayısı çıkartılmamıştır. "Halk Bilgisi Mecmuası"nda yerli gerecin yanı sıra, halkbilimin değişik ülkelerdeki anlam, önem ve etkileriyle ilgili çevirilere de yer verilmiştir.

Halk Bilgisi Haberleri. "Halk Bilgisi Derneği"nin kuruluşundan iki yıl sonra 1 Kasım 1929'dan başlayıp aylık olarak yayımladığı "Halk Bilgisi Haberleri"nin ilk 19 sayısını çıkarabilmiştir. Derginin 20. sayıdan başlayıp 121. sayıya kadar ulaşan diziniyse Eminönü Halkevi yayımlamıştır. Derginin 122. sayısı maddi olanaksızlık nedeniyle basımevinden alınıp, okuyucuya ulaştırılmamıştır. Sonradan üç sayısı daha çıkartılan derginin Ocak 1947 tarihli 125. sayısı yayımına son verilmiştir. "Halk Bilgisi Haberleri" Türk halkbiliminin gerek makale, gerekse derleme bakımından zengin bir kolleksiyonunu oluşturmaktadır.

HALK BİLGİSİ

HABERLERİ

H. B. D. İstanbul merkezi tarafından çıkarılır
aylık mecmua

Sayı: 1

1 teşrinisani 1929

Yıl: 1

(31)

Bir zamanlar yayımlanan "Halk Bilgisi Haberleri" dergisinin ilk sayısının başlığı.

Folklor Dergisi. 1943 yılında İskender Fahri Sertelli'nin yönetiminde çıkartılmaya başlanan bu derginin sadece birinci sayısı yayımlanabilmiştir.

Folklor Postası. 1945 yılında Kemal Akça ile İhsan Hınçer tarafından İstanbul'da yayımlanmaya başlayan "Folklor Postası" 19 sayı çıkmış, 1946 yılında kapanmıştır. Dergide Türk halkbiliminin çeşitli konularına ilişkin yazı, derleme ve inceleme yer almaktadır.

Türk Folklor Araştırmaları. 1949 yılı Ağustos ayındaki 1. sayısı yayımına başlanan ve 27 yıldır (Temmuz 1976, sayı: 324) yayımını sürdüren, "Türk Folklor Araştırmaları", halkbilim alanında şimdiye değin ülkemizde çıkartılan en uzun ömürlü dergidir. İhsan Hınçer'in bir çok zorluğu göğüsleyerek yayımını sürdürdüğü bu dergi Türk halkbiliminin hemen bütün konularını ilgilendiren yazı, makale, araştırma, inceleme, derleme, gözlem, olay, fotoğraf, resim, ve çizimi içermektedir. Yurt dışında da tanınan, zaman zaman özel sayıları yayımlanan "Türk Folklor Araştırmaları" dergisi sayfalarını sadece halkbilim alanının tanınmış imzalarına açmakla yetinmeyip, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde halk yaşamına ve kültürüne ilgi duyan nice heveslinin

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

HAZİRAN 1975

(32)

1949'dan bu yana ayda bir yayımlanan "Türk Folklor Araştırmaları" dergisinin başlığı.

derlemelerine de yer vererek onların bu yolda sürekli olarak çalışmalarını sağlamıştır. "Türk Folklor Araştırmaları" sadece halkbilim alanında çalışanların değil, aynı zamanda Türk kültürünün çeşitli alanlarında inceleme yapanların da yararlanacakları çok zengin bir gereç birikimini içermektedir.

Türk Etnografya Dergisi. 1956 yılının Ekim ayında I. sayısı ile yayıma başlatılan bu resmi dergi Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından çıkartılmaktadır. Üç aylık olarak çıkartılan "Türk Etnografya Dergisi" çoğu resmi kuruluşlarda olduğu gibi yayım zamanını sık sık aksatmaktadır. Daha çok budunbetimsel yazı, araştırma, fotoğraf, resim ve çizime yer veren derginin XIII. son sayısı 1973 tarihini taşımaktadır.

Folklor. "Türk Folklor Kurumu"nun bir zamanlar İstanbul'da çıkarmaya başladığı bu yararlı dergi ilk sayısını 1969 Mayıs ayında yayımlamış, iki yıl boyunca —zaman zaman çıkışını aksatmakla beraber— 1971 yılına kadar sürdürmüştür. Daha çok kurum üyelerinin imzalarının görüldüğü dergide Türk halkbilimi için kazanç sayılabilecek inceleme, derleme ve anketler yer almaktadır.

(33)

"Türk Folklor Kurumu"na yayımlanmış olan "Folklor" dergisinin başlığı.

Folklorla Doğru. İlk "Robert Kolej Türk Folklor Kulübü", sonra da "Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü" tarafından yayımlanan "Folklorla Doğru"nun ilk sayısı Ekim 1969 yılında çıkmıştır. Başlangıçta ayda bir yayımlanan dergi, giderek iki - üç ayda bir çıkmaya başlamıştır. Derlemelerden çok halkbilimin kuramsal konularıyla araştırma tekniklerine ve belirli konulardaki incelemelere yer veren dergide genç "folklorcu"ların yanı sıra bu alanda tanınmış imzalar da görülmektedir.

Folklorla Doğru

Sayı : 34

(34)

"Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü"nün yayımladığı "Folklorla Doğru"nun başlığı.

Sivas Folkloru. 1973 yılı Şubat ayından bu yana İbrahim Arslanoğlu tarafından Sivas'da yayımlanan "Sivas Folkloru"nda, adından da anlaşılacağı gibi daha çok Sivas ve ona bağlı idari çevredeki halkın yaşamına ilişkin yazılar ve derlemeler yayımlanmaktadır. Derginin ağırlığını halk edebiyatına ilişkin yazılar oluşturmakla beraber, özellikle halk inanmaları, âdet, gelenek ve görenekle ilgili yöresel derlemelerin çokluğu da dikkati çekmektedir. Üç yıldan beri Türkiye'nin bu alanda tek yöresel dergisi olma niteliğini sürdüren "Sivas Folkloru" şimdiye değin yayımladığı gereçle halkbilimimize önemli katkılarda bulunmuştur.

Sivas FOLKLORU

aylık folklor dergisi

(35)

Sivas'da yayımlanan ve daha çok yöresel derlemeleri içeren "Sivas Folkloru"nun başlığı.

Halkbilimi. "Orta Doğu Teknik Üniversitesi Halkbilimi Topluluğu"nun yayın organı olan "Halkbilimi" dergisi 1973 yılı Eylül - Ekim sayısı ile yayım hayatına girmiş ve şimdiye değin (Temmuz 1976) 17 sayı çıkmıştır. Başlangıçta iki ayda bir yayımlanırken, sonradan ayda bir çıkmaya başlayan dergide Türk halkbilimine ilişkin yazı, derleme, araştırma ve incelemelerin yanı sıra genel halkbilimi ilgilendiren çevirilere de dergi sayfalarında yer verilmektedir. Özü ve niteliği bakımından değer taşıyan bu dergiyi de tıpkı "Folklorla Doğru" gibi üniversite öğrencilerinin gerek Türk halkbilimine katkısı, gerekse halkbilimi önemseme ve önemsettirme açısından sevinçle karşılamak gerekir.

halkbilimi

(36) Orta Doğu Teknik Üniversitesi "Halkbilimi Topluluğu"nun çıkardığı derginin başlığı.

Özleri, içerikleri ve yayım amaçları bakımından Türk halkbilimini doğrudan ilgilendiren bu dergilerin dışında, bir grup dergi daha vardır ki, bunlar da asıl alanlarının yanı sıra zaman zaman halkbilimsel konulara değinen yazı, inceleme ve araştırmalara sayfalarında yer vermektedirler. Bu türden dergilerin bir bölümü üniversite, fakülte ve enstitülerce, bir bölümü çeşitli kurumlarca yayımlanmaktadır. Bunların başlıcaları "*Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*" (Ankara), "*Antropoloji Dergisi*" (Ankara), "*Türkoloji Dergisi*" (Ankara), "*İlâhiyat Dergisi*" (Ankara), "*Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*" (Ankara), "*Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*" (Ankara), "*Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*" (İstanbul), "*Edebiyat Fakültesi Sosyoloji ve Etnoloji Dergisi*" (İstanbul), "*Türkoloji Dergisi*" (Ankara), "*Türk Dili Dergisi*" (Ankara), "*Türk Kültürü Dergisi*" (Ankara), "*Halkevleri Dergisi*" (Ankara), "*Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*" (Erzurum).

Bunların dışında, bir zamanlar çeşitli illerin halkevlerince çıkartılan ve özellikle çıktığı yerin yöresel kültürüne, âdetlerine, inançlarına, "folkloru"na ağırlık veren dergilerin adlarını da burada anmak gerekir. Pek çoğu 1950 ve önceki yıllarda çeşitli nedenlerle yayımlarını durdurmuş olan bu dergilerde Türk halkbilimini ilgilendiren zengin bir gereç yatmaktadır. Halkımızın kültürü üzerine araştırma yapacakların bu dergileri mutlak gözden geçirmeleri gerekir. Bu dergilerde yayımlanan yazı ve derlemelerin sahipleri genellikle o yörenin insanları oldukları için, derledikleri ve yayımladıkları gerecin özgün, doğru ve eksiksiz olmasına çaba sarfetmişlerdir. Bu dergilerin başlıcaları da şunlardır: "*Ülkü*" (Ankara), "*Yayla*" (Sivas), "*Erciyes*" (Kayseri), "*Fikirler*" (İzmir),

“Ün” (Gaziantep), “Görüşler” (Adana), “Uludağ” (Bursa), “Türk Akdeniz” (Antalya).

VI. Bitirme Tezleri

Türkiye’de halkbilimle ilgili ilk bitirme tezi 1927 yılında Raife Hakkı (Kesirli) tarafından hazırlanmıştır. O zamanki adıyla “Darulfunun” da Fuat Köprülü denetiminde hazırlanan bu tezin adı “Folklorun Mahiyeti” dir⁶.

O zamandan beri İstanbul, Ankara ve Atatürk Üniversitelerinin Edebiyat Fakültelerinin ilgili kürsülerinde öğrencilerin hazırlamış oldukları bitirme tezleri içerisinde Türk dili ve edebiyatının yanı sıra halkbilimin çeşitli alanlarını konu edinen birçok tez de yer almaktadır. Bu bitirme tezleri içerisinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Etnoloji ve Etnografya Kürsüsü öğrencilerinin hazırlamış oldukları bitirme tezleri budunbilim, budunbetim ve halkbilim dallarının çeşitli konularını kapsamaktadır. Sayısı oldukça kabarık olan bu tezlerin şimdiye kadar bir kaynakçası hazırlanmamıştır. Aslında bugüne değin üniversitemizde yapılmış olan konumuzla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili bitirme tezlerinin eksiksiz ve düzenli bir kaynakçası da henüz hazırlanmamıştır. Bu tezler içerisinde gerçekten değerli olanları vardır. Türk halkbilimini ve yan kollarını içine alarak hazırlanacak seçme bir kaynakçanın şimdiye değin bu alanda yapılmış olan araştırma ve incelemelerin dökümünü gözler önüne sermesinde büyük yarar vardır.

Bununla beraber Üniversite bitirme tezlerini tanıtmayı ele alan kaynakça niteliğindeki kimi çalışmalara da rastlanılmaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır:

“Türkoloji Bölümü Çalışmaları II, Tez Çalışmaları”, Muharrem Ergin, (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: X, İstanbul 1960, s. 132 - 160, Cilt: XI, İstanbul 1961, s. 109 - 128).

“D.T.C.F. Türk Dili ve Edebiyat Bölümü Çalışmaları”, Olcay Öner toy, (Türkoloji Dergisi, Cilt: I, Sayı: 1, Ankara, s. 149 - 164).

“Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Tez Çalışmaları”, Muhan Bâli (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: XVI, Erzurum 1968, s. 139 - 145).

“Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Çalışmaları”, İsmail Ünver (Türkoloji Dergisi, Cilt: IV, Sayı: 1, Ankara 1972, s. 147 - 164).

“Bitirme Tezleri Bibliyografyası”, Cilt: 1, Hazırlayan: Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Dökümantasyon Servisi, Erzurum 1974 (Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Yayınları No: 3).

6 Tez No: 12, 1927, 121 s. Ayrıntılı bilgi için bkz. K. Toygar: “Raife Hakkı (Kesirli) ve Folklorun Mahiyeti”, TFAY. 1975, Ankara 1976, s. 143 - 146.

E. HALKBİLİMİYLE İLGİLİ TOPLANTI, SEMİNER, KONGRE, SEMPOZYUM ve KURSLAR

Çeşitli dernek ve kurumların kısır ve sınırlı girişimleri bir yana bırakılırsa, Türk Halkbiliminin durumunu saptamak ve Türk kültürünü tanıtmak, yaymak amacını güden danışma toplantıları, seminerler ve kongrelerin çoğu devlet eliyle düzenlenmiş ve gerçekleştirilmiştir. Bunların başlıcaları "I. Türk Folkloru Danışma Kurulu Toplantısı", "I. Uluslararası Türk Folklor Semineri" ve "I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi"dir. Ayrıca "Türk Folklor Derneği İstişari Kongresi", "Uluslararası Töresel Musikî Kongresi", "Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri" ile "Etnografya ve Bilimsel Filmler Sempozyumu"nu da saymak gerekir.

Bunları yapıldıkları tarih sırasına göre ana çizgileriyle belirtelim.

"*Türk Folklor Derneği İstişari Folklor Kongresi*". Türk Folklor Derneği 17 Ağustos 1955 tarihinde İstanbul'da düzenlediği bu kongrede Türk halkbiliminin çeşitli sorunlarını görüşerek ileride gerçekleştirilmek üzere bir takım önemli kararlar almıştır. Başlıca beş maddede toplanan bu kararlar şunlardır:

1. *Maarif Vekâleti nezdinde ve Üniversiteler Senatolarına müracaat edilerek folklorun bütün şubelerini kucaklayan (Folklor Enstitüleri) kurulmasının istenmesi, Üniversitelere ve Vekâlete birer rapor takdimi, Folklorun orta öğretim programlarına kol veya ders olarak alınmasının istenmesi.*
2. *Folklor kitaplığı tesisi.*
3. *Derneğin esasen senelerden beri üzerinde durduğu ve bu maksatla üyele-rine doldurtmuş olduğu fişlerden de istifade suretiyle bir Halk Edebiyatı ve Etnografya ve Etnografya Bibliyografyası meydana getirilmesi.*
4. *Folklor Enstitüleri kurulduktan sonra hacim ve ilim cephesinden daha dolgun bir dergi yayınlanması.*
5. *Folklor kitapları neşriyatı için Folklor Derneği idare heyetinin, teklifleri gözden geçirilerek nihai kararlarını vermesi"¹.*

"*I. Türk Folkloru Danışma Kurulu Toplantısı*". 7 Aralık 1971 tarihinde Ankara'da yapılan bu toplantıda Türk halkbiliminin bugünkü durumu, sorunları, çözüm yolları konusunda değişik görüşler ileri sürülmüş, tartışmalar yapılmış; bir gün süren görüşmelerden sonra aşağıdaki dilek ve kararlar alınarak, daha sonra "II. Türk Folkloru Danışma Kurulu"nun toplanması ve bu toplantıda "Uluslararası Türk Folklor Kongresi" tarihinin ve yerinin saptanması kararı alınmıştır. Ancak ikinci toplantı yapılamamıştır.

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. I. Hınçer: "*Türk Folklor Derneğinin Tertiplelediği İstişari Folklor Kongresi*", TFA., Cilt: 4, No. 74, İstanbul 1955, s. 1169 - 1170.

Bu toplantıda alınan karar ve gerçekleştirilmesi istenen dileklerin başlıcaları şunlardır:

1. *Bibliyografyaların süreli olarak yayımlanması.*
2. *Türk Folklor ve Etnografya Sözlüğü, Açıklamalı Derleme Kılavuzları ve Folklor Atlaslarının hazırlatılıp bastırılması.*
3. *Milli Folklor Enstitüsü'nün yüksek öğrenim görmüş, halkbilim ile ilgili çalışmalar yapmış uzman kişilerle güçlendirilmesi, bu konuda üniversitelerle işbirliği yapılması.*
4. *Milli Folklor Enstitüsü'nün etkinliklerine yön verecek sürekli bir Danışma Kurulu'nun oluşturulması ve bu kurulun sık sık toplanması².*

"I. Uluslararası Türk Folklor Semineri". Seminer, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi tarafından Cumhuriyetin 50. yıldönümü dolayısıyla 8 - 14 Ekim 1973 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenmiştir.

(37)
1973 yılında
MFAD'nın
düzenlediği
"I. Uluslararası
Türk Folklor
Semineri"nin
program
kapağı.

Seminerde 4 yabancı ve 44 Türk bilimadamı ve halkbilim uzmanının değişik konularda sundukları bildiriler tartışılmıştır. Gerek seminer programı, gerekse sunulan bildiriler sonunda "I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri" adı

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Hınçer: "I. Türk Folkloru Danışma Kurulu Toplantısı", TFA., Sayı: 270, İstanbul 1972, s. 6183 - 6185.

altında yayımlanmıştır. Seminer dolayısıyla Milli Kütüphane'de "Türk folklor kitapları sergisi" açılmış, "Türk halk oyunları gösterisi", "Aşıklar gecesi", "Türk el sanatları sergisi" düzenlenmiş; Anadolu Medeniyetleri Müzesi ile Etnografya Müzesinde incelemelerle özellikle yabancı konuklar için bir Bursa gezisi de programda yer almıştır. Bu seminerde "I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi"nin 1975 yılında İstanbul'da yapılması kararı da alınmıştır.

"*Uluslararası Töresel Musikî Kongresi*". Bu kongre, II. İstanbul Festivali organizasyon komitesiyle hükümetin destekleri sağlanarak ve festival kapsamı için de 24 - 27 Haziran 1974 yılında düzenlenmiştir. Kongre tutanağı kongrenin amacını ve kongreye katılanların oybirliğine vardıkları kararları şöyle açıklamaktadır.

"Amaç:

1. *Folklorcu ve etno müzikologlara töresel (modal) musikinın çeşitli yönlerinin incelenmesi sırasında ortaya çıkan sorunlara eğilme fırsatını vermek.*
2. *Çok eski bir töresel geleneğe sahip ülkelerden yetişmiş yaratıcılara, bu musikinın ne gibi açılma ve yayılma olanakları sunduğunu incelemek.*
3. *Yeni bir musikî yaratılması istek ve çabasında olan kompozitörlere çalışma alanını oluşturmak, töresel musikî konserleri, festivalleri, seminerler, yaz kursları vb. düzenleyerek onlara yapıtlarını tanıtmaya yolunda fırsatlar hazırlamak".*

Oybirliğine varılan noktalar:

1. *Eski geleneklere sahip ülkelerin müzisyenleri için, töresel musikinin tüm kaynak ve olanaklarını değerlendirmenin, esin ve yaratıcılığın yenilenmesi yolunda çok yararlı olacağı,*
2. *Bu alanda bilimsel nitelikteki araştırma ve işbirliğinin yoğunlaştırılması amacıyla toplantılar, kollokyumlar, seminerler ve benzeri etkinliklerin daha sık yapılmasının gereği".*

Gerçekleşmesinde Adnan Saygun'un önemli payı olan bu kongreye Azerbaycan, Cezayir, Fas, İran, Libya, Macaristan, Mısır, Pakistan, Romanya, Sovyetler Birliği, Türkiye ve Yugoslavya delegeleri katılmışlardır³.

"*I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi*". Kültür Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi, "I. Uluslararası Türk Folklor Semineri"nde düzenlenmesi kararlaştırılan kongre önerisini göz önünde bulundurarak 1974 yılında hazırlıklara başlamış ve 1975 yılında "I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi"ni gerçekleştirmiştir.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. "*Uluslararası Töresel Musikî Kongresi*". FD., Sayı: 35, İstanbul 1974, s. 3 - 11.

23 - 30 Haziran 1975 tarihleri arasında İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde yapılan kongre beş kol halinde çalışmalarını sürdürmüştür. Bunlar:

1. Genel Konular,
2. Halk Edebiyatı,
3. Halk Müziği - Oyun - Eğlence,
4. Gelenek - Görenek ve İnançlar,
5. Etnografya.

Programda 137 Türk ve 74 yabancı bilimadaminin katıldığı ve 146 bilimsel bildirinin sunulacağı belirtilen kongreye, daha önce çağrılan yurt dışındaki iki Türk halkbilimcinin son anda programdan çıkarılmalarını kınamak amacıyla birçok yerli ve yabancı bilimadamı katılmaktan vazgeçmiştir.

Çeşitli müzelerin ve kongre dolayısıyla düzenlenen sergilerin gezilmesini, Türk halk müziği ve oyun gösterilerinin izlenmesini de içine alan kongre beş yıl sonra yeniden toplanmak kararıyla son bulmuştur.

Kültür Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı, kongre programını, bildiri özetlerini, kongreye katılanların adreslerini içeren Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış bir kitap yayımlanmıştır. Bakanlık, kongrede okunan ve tartışılan bildirilerin tümünün bölüm bölüm yayımlanması hazırlığına girişmiş, bunlardan ikisini de yayımlamıştır. (I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I. cilt, genel konular, Ankara 1976; II. cilt, halk edebiyatı, Ankara 1976; IV. cilt, gelenek - görenek ve inançlar, Ankara 1976).

"Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri". Konya'da, geleneksel Türkiye "aşıklar bayramı"nın 10. yılı dolayısıyla, Konya Turizm Derneğince düzenlenen "Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri" 27 - 29 Ekim 1975 tarihleri arasında Mevlâna Enstitüsü salonlarında yapılmıştır. Seminer "Folklor" ve "Halk Edebiyatı" bölümleri adları altında yapılmış, komitece yayımlanan programa göre 400 Türk, 3 yabancı bilimadamı çeşitli bildiriler sunup, tartışmışlardır.

"Folklor Derleyicisi Yetiştirme Kursu". Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Eğitim ve Personel Dairesi Başkanlığı'nın düzenlediği "Folklor Derleyicisi Yetiştirme Kursu" 3 - 16 Temmuz 1974 tarihleri arasında Ankara'da yapılmıştır.

"Folklor konusunda genel bilgi vermek, Türk folklorunu özlü bilgilerle tanıtmak, derleme bilgilerini ve yöntemlerini öğretmek, halkla ilişkiler konusunda bilgi sahibi kılmak" amaçlarını güden bu kursa yurdun çeşitli yerlerinden gelen öğretmenler katılmış, üniversite öğretim üyeleriyle uzmanlar tarafından halkbilimi bütünlükten konular hakkında dersler verilmiştir.

Zaman zaman çeşitli bakanlık, kurum ve derneklerce karagöz, halkoyunları, el sanatları vb. konularında kurslar düzenlemekte, bu konulara ilgi duyanlara uzmanlarca kuramsal ve uygulamalı bilgiler verilmektedir.

"Etnografya ve Bilimsel Filmler Sempozyumu". Avusturya Başkonsolosluğu'nun 13 Nisan 1973 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlediği "Etnografya ve Bilimsel Filmler Sempozyumu" nun ağırlık noktasını "etnografik" belgelemede büyük önem taşıyan bilimsel nitelikteki filmler konusu oluşturmuştur.

Almanya'dan, Avusturya'dan, İsviçre'den ve Türkiye'den katılan bilimadamları ve uzmanları üç gün süren bu sempozyumda Türk "etnografyası"nın geçmişi, bugünü, Türk halk kültürü ürünleri ve "etnografik" filmlerin hazırlanışı, önemi vb. konularına değinen konuşmalar, tartışmalar yapmışlardır. Gerek okunan bilgiler, gerekse konulara ilişkin olarak gösterilen belgesel filmler ilgiyle izlenmiştir. Sempozyumdaki konuşmalar, sempozyum sonundaki genel görüşme ve tartışmalar da eklenerek Avusturya Başkonsolosluğu Kültür Ofisinde "Etnografya ve Bilimsel Filmler Sempozyumu" adı altında yayımlanmıştır.

"Etnografik Filmler Kursu". Avusturya Başkonsolosluğu, 1973 yılında düzenlediği "Etnografya ve Bilimsel Filmler Sempozyumu" nun gördüğü ilgiyi göz önünde bulundurarak, "... Türk halk kültürü yapıtlarının Türkiye'nin hızla endüstrileşmesi yüzünden kaybolma tehlikesiyle karşılaştığı ve bu nedenle bu kültürün etnografik bilimsel filmlerin aracılığıyla belgelenmesinin kaçınılmaz bir zorunluk haline geldiği" görüşünden hareket ederek 16 - 19 Nisan 1974 tarihleri arasında "etnografik" filmlerin kuramsal ve uygulamalı kurallarına ilişkin kursu düzenlemiştir. Almanya, Avusturya, İsviçre ve Türkiye'den katılan bilimadamlarıyla uzmanların yönettikleri bu kursa Ankara ve İstanbul üniversiteleri öğretim üye, asistan ve öğrencileriyle, Milli Folklor Araştırmaları Dairesi uzmanları ve TRT.'nin budunbilim öğrenimi görmüş kameramanları katılmışlardır.

Üç gün süren kursta "etnografik" filmlerin kural ve temel bilgileri bu alanın uzmanlarınca açıklanmış; ayrıca bu bilgi ve kuralların ışığı altında Kapalıçarşıdaki bir zanaatkârın günlük çalışmasını konu alan uygulamalı çalışmalar yapılmıştır. Kurs her yönüyle yararlı olmuş ve gelecek yıllarda da sürdürülmesi karar altına alınmışsa da ne yazık ki bu karar gerçekleştirilmemiştir.

F. HALKBİLİMİYLE İLGİLİ KURULUŞ ve DERNEKLER

Başka ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de halkbilimiyle ilgili çalışma, araştırma, inceleme, derleme ve gösteri niteliğindeki etkinliklerin çoğu çeşitli kuruluş ve dernekler tarafından yürütülmektedir. Bunlar içerisinde resmi bir kuruluş olan ve halkbilimle doğrudan ilgili bulunan "Milli Folklor Araştırma Dairesi"nin yanı sıra Turizm ve Tanıtma, Milli Eğitim, Dışişleri, Sanayi ve Teknoloji gibi

bakanlıkların bünyesinde yer alan kimi daireleri ya da şubeleri; halkevlerini; fakültelerin konuyla ilgili enstitü ve kürsüleriyle daha çok Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerde kurulmuş olan dernekleri sayabiliriz. Hepsini de olanakları ve konuya yakınlıkları ölçüsünde halkbilim ürünlerinin tanıtılıp yaygınlaştırılması çabasına derece derece katkıda bulunmuşlardır.

I. Milli Folklor Araştırma Dairesi

Ülkemizde halkbilimine yönelik resmî kurumların başında Kültür Bakanlığı bünyesinde yer alan "Milli Folklor Araştırma Dairesi" (MFAD) gelmektedir.

Bugün çeşitli alanlarda etkinliğini sürdüren bu dairenin kuruluşu 1966 yılında "Milli Folklor Enstitüsü" adı altında gerçekleştirilmiştir. Zamanın Kültür Müsteşarı Adnan Ötügen'in önerisi ve Milli Eğitim Bakanı Orhan Dengiz'in onayı ile gerçekleşen bu enstitünün kuruluş gerekçesini açıklayan ve bakanlığa sunulan metin şöyledir:

"Köklü ve çok yaygın bir mazisi bulunan ve metodlu şekilde inceleme ve araştırmalarla tedvin edilmesi gereken Türk Folklorunun halk şiiri ve edebiyatı, halk sanatı, halk âdetleri, halk müziği ve dansları, halk kıyafetleri ... gibi çeşitli kollarında çalışmalar yapmak, bir folklor arşivi kütüphanesi ve müzesi kurmak, memleketin muhtelif yerlerinde bu konularda yapılan çalışmalarını birleştirmek, teşvik etmek ve bunlara rehberlik etmek üzere Ankara'da Bakanlığımıza bağlı olarak bir (Milli Folklor Enstitüsü) kurulması yıllardan beri özlemi duyulan bir hizmet olarak telâkki edilmektedir. Böyle bir enstitünün kurulmasında ilk adım olarak Müsteşarlığımız, bağlı evrakta adları geçen ihtisas sahibi zevatı Milli Kütüphanede bir araya toplamış ve bunlara ilişikte sunulan protokolu hazırlamıştır. İlgililerce tam bir tasviple karşılanan ve kurulması büyük bir ihtiyaca cevap teşkil edecek olan bu enstitünün şimdilik, Kültür Müsteşarlığına bağlı Umum Müdürlüklerin ve Müesseselerin kendi sahalarındaki malzeme yardımlarıyla faaliyete geçirilmesi ve protokol esasları dahilinde gerekli her türlü hazırlığı yaparak lüzumlu tüzük ve kanunları hazırlaması ve çalışmalarını safha safha Yüksek Makamlarının tasvibine sunması hususlarını takdir ve tensiplerinize derin saygılarımla arz ederim".

"Milli Folklor Enstitüsü"nü kuruluşuna ilişkin olarak düzenlenen "protokol" da enstitünün amaçları, örgütleri, danışma ve merkez yönetim kurulları da aşağıdaki gibi belirtilmiştir.

TÜRK FOLKLOR ENSTİTÜSÜNÜN KURULUŞUNA DAİR P R O T O K O L

"Kuruluş

I. Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Müsteşarlığına bağlı olmak üzere müstakil bir Türk Folklor Enstitüsü Müdürlüğü kurulmalıdır.

Amaç

II. A) Türkiye ve Türk dünyası ile ilgili folklor arşivi kurmak ve bu arşivi mümkün olan süratle geliştirmek.

- B) Türkiye folklor atlası, araştırma haritası, folklor sözlüğü ve folklor ansiklopedisi meydana getirmek üzere derhal faaliyete geçmek.
- C) Folklorla ilgili monografiler, bibliyografyalar, anketler, kılavuz el kitapları, broşür, kataloglar, sözlükler, ansiklopediler, tanıtma yayınları, plâk yayınları, kısa filmler, antolojiler hazırlamak, bastırmak ve yayınlamak, konferanslar düzenlemek, halk oyunlarına ait incelemeler yapmak ve yaptırmak.
- D) Tamamen bilimsel anlamda bir dergi yayınlamak.
- E) Türkiye folklorunu değerlendirecek ölçüde yurtiçi araştırma gezileri tertiplenmek.
- F) Yurdumuzun sosyal, idarî, hukukî, iktisadî ve kültürel meseleleriyle meşgul olan müesseseler için gerekli folklor materyalini hazırlamak ve hazırlatmak.
- G) Folklor müzeleriyle açık hava müzeleri kurmak üzere ilgili teşekküllerle işbirliği yapmak.
- H) Türkiye dışındaki Türklerin folklorunu tesbit etmek, değerlendirmek ve gerekli olan her türlü bilimsel araştırma ve incelemelerde bulunmak.
- I) Uluslararası kongrelere katılmak ve uluslararası kongreler düzenlemek.
- J) Yurt içi ve dışı ilgili kurumlarla sıkı haberleşme ve temaslarda bulunmak, onlarla malzeme ve her türlü değişimleri yapmak, gerekli görülen yerlerde irtibat büroları açmak.
- J) Folklor alanında çalışmakta olanlarla aynı konuda araştırma ve incelemelerde bulunan Türk ve yabancı kimselere mümkün olan maddî ve manevî yardımı sağlamak.
- K) Folklorla ilgili çeşitli yayınları teşvik ve himaye etmek, gerekirse ödüller vermek.
- L) Şimdiye kadar yayımlanmış folklor ve maddî kültür malzemesiyle ilgili neşriyatı içine alan bir ihtisas kitaplığı kurmak ve kitaplığı yayınlarda beslemek.
- M) Folklor uygulamalarında, müzik, oyun, kıyafet ve benzeri elemanların otantik niteliğini korumak için ilmî bakımdan gereken uyarılarda bulunmak.
- N) Folklorun millî ve ahlâk ve terbiye bakımından önemi dikkate alınarak başta liseler, öğretmen okulları, eğitim enstitüleri olmak üzere çeşitli okul ve müesseselerin kültür faaliyetleri içine uygun şekilde alınması için gerekli çalışma ve teşebbüsleri yapmak.
- O) Folklor konusunda ilmî araştırma ve ihtisas yapacaklar için iç ve dış burslar temin ederek yetiştirmelerine yardımcı olmak.

Teşkilât

III. Merkez Teşkilâtı

Enstitü bir Müdürle idare edilir. Beş bölümü vardır.

BUNLAR:

1. Manevî Kültür Bölümü,
2. Maddî Kültür Bölümü,
3. Halk Edebiyatı Bölümü,
4. Müzik ve Oyun Bölümü,
5. Kütüphane, Arşiv ve Yayın Bölümü.

Bu bölümler için gerekli uzman, teknisyen ve büro memurları Milli Eğitim Bakanlığınca tayin olunur.

IV. Danışma Kurulu

Danışma Kurulu Milli Eğitim Bakanlığınca folklor ve etnografya uzman ve araştırmacıları arasında seçilen otuz kişilik bir kuruldur. Bu kurul yılda iki defa toplanır. Ayrıca Bakanlık gerekli görürse olağanüstü toplantıya çağırır. Danışma Kurulu Enstitü'nün çalışmalarına yön verir.

V. Merkez Yönetim Kurulu

Danışma Kurulu içerisinde seçilen yedi kişiden meydana gelir. Bu kurul merkez teşkilâtı ile işbirliği yapar ve Danışma Kurulu'nun aldığı kararların uygulanmasında yardımcı olur".

"Millî Folklor Enstitüsü" kurulduktan sonra müdürlüğüne Cahit Öztelli getirilmiş; bu aşamada bir halkbilim kitaplığı kurulması ve öğretmenler aracılığıyla "folklor" gerci derlenmesi işine girilmiştir. Kadrosuna genç halkbilimcilerin katılmasıyla canlılık kazanan kuruluş giderek etkinliğini artırmıştır.

Bu dairenin gerçekleştirdiği önemli işler arasında 1973 yılında Ankara'da düzenlediği "I. Uluslararası Türk Folklor Semineri" ile 1975 yılında İstanbul'da düzenlediği "I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi"ni gösterebiliriz. Bu seminer ve kongreye gerek yurt içinden, gerekse yurt dışından çok sayıda bilimadamı ve uzman katılmıştır. Böylece Türk halkbiliminin öteki bilim dalları yanındaki ezikliği devlet eliyle bir ölçüde onarılmıştır. Ancak, kongreye çağırılan iki değerli halkbilimcimizin, Pertev Naili Boratav ile İlhan Başgöz'ün son anda programdan çıkartılmaları kongrenin bilimsel amacına gölge düşürmüş, yöneticilerin bu tutumu gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında tepkiyle karşılanmıştır.

“Milli Folklor Araştırma Dairesi” (MFAD)’nin gerçekleştirdiği bir başka önemli iş de üç ciltlik “Türk Folklor ve Etnografyası”nı okuyucuya kazandırmış olmasıdır. 1971 - 1975 yılları arasında yayımlanan bu kaynakçaların hazırlanışında Gürbüz Erginer’in, Zümrüt Erk’in, Osman Nahya’nın, İsmail Öztürk’ün, Güner Sernikli’nin ve Osman Sınavuç’un büyük emekleri geçmiştir. Söz konusu kaynakçalar dışında şimdiye kadar iki sayısı çıkan “Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı”nı, seminer ve kongrede sunulan bildirileri içeren kitaplar ve Türk halkbiliminin çeşitli konularını kapsayan kimi yapıtlar MFAD’nin yayınları içerisinde yer almaktadır.

Bugün bu dairenin oldukça zengin bir uzmanlık kitaplığı vardır. Halkbilimin çeşitli alanlarını ilgilendiren üç bini aşkın kitapla, yüzü aşkın süreli yayın koleksiyonu bu kitaplığı oluşturmaktadır. Ayrıca zengin bir taş plâk koleksiyonu ile değişik yörelerin halk oyunları, el sanatları, giysileri vb. ilgili dört bini aşkın bir de slayt arşivi vardır.

MFAD yurdun çeşitli yörelerinden veri toplama işine de önem vermekte, bu amaçla düzenlediği araştırma gezilerinde elde edilen “folklorik” gereç arşive kazandırılmaktadır.

II. Dernekler, Kulüpler, Topluluklar

Türk halkbilim ve budunbetimi alanında araştırmalar, incelemeler yapmak; halkbilim ürünlerini yaşatmak ve geliştirmek; halkbilimi daha geniş bir alana yaymak amacıyla ülkemizde şimdiye kadar birçok dernek kurulmuştur. Hemen hepsi de iyi niyetle, coşkuyla ve Türk halkbilimine hizmet isteğiyle kurulan bu derneklerin baş sorunu maddî olanaksızlık ve ilgi yetersizliği olmuştur. Bu derneklerin kimileri bu sorunları göğüsleyerek halkbilimimize katkıda bulunmuşlar; etkinliklerini — çoğu zaman kopukluklara uğrayarak da olsa— uzun bir zaman sürdürebilmişlerdir. Bu derneklerden büyük bir özveriyle çalışanları minnetle anmak gerekir; çünkü devletin ve ilgili kuruluşların son zamanlara kadar nedense bir türlü ellerini uzatmadıkları ve sahip çıkmadıkları halkbilimi, bu derneklerde görev alanların sınırlı olanakları içerisinde canlı tutulmaya ve verimli kılınmaya çalışılmıştır.

Bu derneklerin başlıcalarını amaçları, etkinlikleri Türk halkbilimine yapmış oldukları katkılarıyla kısaca tanıtalım.

“*Türk Halk Bilgisi Derneği*”. 1927 yılında Ankara’da “Anadolu Halk Bilgisi Derneği” adı altında kurulan bu dernek, bir süre sonra adını “Türk Halk Bilgisi Derneği”ne çevirmiştir. Derneğin kurucuları İshak Rifat (İşitman), Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu) ve İhsan Mahvi’dir. Derneğin tüzüğünde amaçları şöyle saptanmıştır: “Türk folklor ve kültürüne dair tetkiklerde bulunmak, mecmua ve kitap neşretmek, konferanslar vermek, müsamereler ve seyahatler tertibiyle mümessillikler ihdas ve encümenler teşkil eylemek, diğer benzeri bilimsel cemiyetlerle münasebete girişmek”.

Dernek 1929 yılında etkinliğini İstanbul'a aktarmış ve o zamana kadar sadece bir sayı çıkartabildiği "Halk Bilgisi Mecmuası"nı 1 Kasım 1929'dan bu yana "Halk Bilgisi Haberleri" adı altında sürdürmüştür. Dergi bu adla 124 sayı çıkmıştır. Derginin ilk 19 sayısını dernek yayımlamış, ötekilerin yayımını ise Eminönü Halkevi üstlenmiştir. Bu dergilerde halkbilimimizin çeşitli konularını içeren çok değerli gereç vardır.

Dernek, halkbilimin konu, amaç, yöntem ve çerçevesini içeren bir kılavuz hazırlayarak "*Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber*" adı altında yayımlamıştır. Esasları Alman ve Fransız halkbilimcilerinden alınan bu rehberin kimi bölümleri dernek üyelerince yazılmıştır¹.

Derneğin önemli etkinliklerinden biri de gereç derlemek amacıyla düzenlemiş oldukları gezilerdir. Bu gezilerden ilki 1929 yılında yapılmış ve doğu illerimizin bir bölümünü içine almıştır. Abdulkadir (İnan)'ın dernek adına yaptığı bu gezide halkbilimin çeşitli dallarıyla ilgili önemli gereç derlenmiş, bu gereç "Birinci İlmî seyahata dair rapor" adıyla 1930 yılında yayımlanmıştır. Derneğin ikinci gezisiyse 1931 yaz aylarında yine Abdulkadir (İnan) tarafından Gaziantep ve dolaylarında yapılmış; bu kez geziye Ali Rıza Yalgın ile Şakir Sabri de katılmışlardır. Bu gezi sonunda derlenen gereç bir bütün halinde yayımlanmamıştır. Derneğin kitap yayımı öteki etkinliklerine bakarak ikinci derecede kalmıştır.

Halkevlerinin kuruluşuyla, 1932 yılında bütün örgütleriyle halkevlerinin bünyesinde yer alan derneğin çeşitli büyük merkezlerde ve çeşitli kentlerde şubeleri, temsilcilikleri ve muhabir üyelikleri bulunuyordu. 1946 yılında birkaç eski üyesi tarafından dernek yeniden kurulmuşsa da bu kez uzun ömürlü olmamış ve bir varlık göstermeden yeniden kapanmıştır.

Halkbilimimize katkılarıyla olumlu etkinlikleri bakımından "Türk Halk Bilgisi Derneği", Türk halkbiliminin geçmişi üzerinde duracak incelemeler için büyük önem taşımaktadır.

"*Folklor Araştırmaları Kurumu*". 1955 yılında "Türk Halk Sanatlarını ve Ananelerini Tetkik Cemiyeti" adıyla Fuat Köprülü başkanlığında kurulan bu dernek, 1959 yılında adını "Türk Etnografya ve Folklor Cemiyeti" olarak değiştirmiş, 1973 yılında da "Folklor Araştırmaları Kurumu" adını almıştır. Derneğin kurucu üyeleri şunlardır: Orhan Aydın (Acıpayamlı), Kemal Güngör, Hamit Zübeyir Koşay, Fuat Köprülü, Abdulkadir İnan, Adnan Saygun, A. Kutsi Tecer, M. Şakir Ülkütaşır, Suut Kemal Yetkin, Halil Bedii Yönetken. Tüzüğü'nün ilgili maddesinde derneğin amacı şöyle saptanmıştır: "Türk etnografya ve folklorunu bilimsel yollarla araştırır ve değerlendirir. Bu alanda çalışan kurullar ve kişilerle işbirliği yapar, yayınlarda bulunur, konferanslar düzenler ve sergiler açar".

1 Bu rehber, s. 80'de de belirtildiği gibi Z. F. Fındıkoğlu tarafından kimi eklerle "*Folklor ve Etnografya Kılavuzu*" adı altında İktisat Fakültesi yayınları arasında çıkmıştır (İstanbul 1949). Aynı rehber, Fındıkoğlu'nun yayımından habersiz görünen Naki Tezel tarafından birkaç değişiklik dışında, "*Türkiye Folklor ve Etnografya Kılavuzu*" (Milli Folklor Enstitüsü Yayınları: 3, Ankara 1969) adı altında aynen yayımlanmıştır.

20 yıldan bu yana çalışmalarını sürdüren dernek — zaman zaman kesintilere uğrayarak —, özellikle son birkaç yıldan bu yana etkinliğini artırmıştır. 1973 yılında Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü; 1970 yılında Ziya Gökalp'ın 50. yıldönümü ve 1975 yılında da Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun anısı için dizi konferanslar düzenleyen dernek, kurulduğundan bu yana sergiler açmış, bu arada yayın işini de sınırlı olanakları içerisinde sürdürmüştür. Bunlar arasında *"Türk ve İslâm Geleneğinde Ağaç"* (M. Ş. Ülkütaşır), *"Nasreddin Hoca"* (M. Ş. Ülkütaşır) ve *"Kul Nesimi"*'yi (C. Öztelli) sayabiliriz.

Dernek bugün de çalışmalarını sürdürmektedir. 1976 yılında *"Folklor Araştırma Kurumu Yıllığı"* adı altında ilk yıllığını yayımlamıştır.

"Türk Folklor Kurumu". Kurum, ilkin 1964 yılında "Y.T.G. Türk Folklor Enstitüsünü Kurma Derneği" adı altında üniversiteli gençlerin girişimiyle İstanbul'da kurulmuş; derneğin daha geniş kapsamlı bir alanda etkinlik göstermesine ilişkin gerekçeli açıklaması basına, hükümet ilgililerine ve aydınlara duyurulmuştur. Bu kuruluş aşamasında Sevgi Babaoğlu, Oktay Güzelbey ve Mete Akıncı çaba göstermişlerdir. Bir "Türk Folklor Enstitüsü"nü kurulmasını amaç edinen dernek, bu amacın gerçekleştiği 1966 yılına kadar çeşitli alanlarda etkinliğini sürdürmüştü; bu tarihte Ankara'da "Milli Folklor Enstitüsü" kurulunca "Türk Folklor Kurumu" adıyla ve yeni bir tüzükle varlığını sürdürme kararı almıştır. Kurum, bünyesi içerisinde derleme ve araştırma, halk oyunları, halk müziği gruplarıyla halk oyunları okulunu oluşturarak çalışmalarına başlamıştır. Kurum, anketler hazırlayarak yurdun çeşitli yerlerinden halkbilime ilişkin konularda gereçler derlemiş ve arşivlemiş; halk oyunları gösterileri düzenleyerek gerek yurt içi, gerekse yurt dışında yarışmalara katılmış, ödüller kazanmış; halk oyunları okulunda gençlere asıllarına uygun oyunlar öğretmiş; halk müziği kolunda önemli çalışmalar yapmış; bu arada, 1969 yılında *"Folklor"* adlı bir dergi yayımlayarak bu dergiyi 27 sayı sürdürmüştür. Sadi Yaver Ataman, Ayhan Doğanç, İhsan Hınçer ile birçok değerli genç bütün bu etkinliklerin gerçekleşmesinde önemli rol oynamışlardır. "Türk Folklor Kurumu" bugün de çalışmalarını sürdürmektedir.

"Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü". Kulüb, 1960 yılında eski Robert Kolej yüksek okulu öğrencileri tarafından kurulmuş, kolej üniversiteye dönüşünce adını "Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü"ne çevirmiştir.

Kulübün amaçları özetle şöyle saptanmıştır: "a) Halk kültürünü tanımak; halk oyunlarının, halk türkülerinin öğrenilmesi, öğretilmesi, gösteriler düzenlenmesi, sergiler açılması...", b) "Halkbiliminin bilimsel bir disiplin olarak alınmasına, bunun için gerekli metodolojik ve teorik bilgilerin yaygınlaştırılmasına ve ağırlıklı Türkiye halk kültürünün derlenmesine, araştırılmasına, incelenmesine ilişkin çalışmalar yapılması..."

Başlangıçta halk oyunlarına yönelik çalışmalar yapan kulüp; konferans, açık oturum, sergi türünden etkinliklerde bulunmuştur. Kulüp, 1969 yılında ilk

sayısını çıkardığı *"Folklorla Doğru"* adlı dergisiyle süreli yayım işini de başlatmıştır. Başlangıçta öğrenim süresince yılda sekiz sayı yayımlanan dergi, giderek yılda altı sayıya indirilmiş, sonra da iki ayda bir yayımlanmaya başlamıştır. Kulüp, ayrıca bir de yıllık yayımlayarak 1974 ve 1975 yılları sayısını çıkarmıştır. Gerek *"Folklorla Doğru"* dergilerinde, gerekse yıllıklarda halkbilimin çeşitli konularına ilişkin değerli inceleme, araştırma ve derlemeler yayımlanmıştır. Kulüp, etkinliğini çeşitli kolların aracılığıyla sürdürmektedir.

"Orta Doğu Teknik Üniversitesi Türk Halkbilimi Topluluğu". 1961 yılında kurulan ve o zamandan bu yana etkinliğini aralıksız sürdüren *"ODTÜ. Türk Halkbilimi Topluluğu"*, halk müziği, halk oyunları, araştırma ve eğitim ile halk tiyatrosu alanlarını kapsayan dört kolda çalışmalar yapmaktadır. Halk müziği çalgıları, nota derleme ve arşivleme, asıllarına uygun halk oyunlarını öğrenme ve öğretme; halk kültürünü çağdaş bilimin yöntemleriyle araştırma, üyelerine bu konularda seminer ve kurslar düzenleme, Anadolu'nun çeşitli yörelerinden derleme ve araştırmalar yaparak arşivleme; seyirlik köylü oyunlarını araştırıp sergileme vb. topluluğun bir yanıyla gerçekleştirdiği, bir yanıyla gerçekleştirmeye çalıştığı etkinlikler arasındadır.

Giysi, nota ve derleme arşivlerini de geliştirmiş olan topluluğun, halkbilim konusunda yayımlanmış kitap ve süreli yayınları içeren zengin bir de kitaplığı vardır. Topluluk gerek yurt içi, gerekse yurt dışındaki çeşitli şenliklere katılmıştır. Topluluğun *"Halkbilimi"* adıyla çıkardığı dergisinde, halkbilimin çeşitli konularını içeren yazılar, incelemeler, derlemeler ve gereçler yayımlanmaktadır.

"DGSA. Türk Halk Sanatları Araştırma Derneği". "Türk halk sanatlarının araştırılması, tanınması ve öğrenilmesi için çalışarak yeni nesillerin Türk sanatını ve Türk uygarlığını bilerek yetişmesine yardımcı olabilmek" amacıyla Devlet Güzel Sanatlar Akademisi öğrencileri tarafından kurulan "Türk Halk Sanatları Araştırma Derneği", 1969 yılında Doğu Karadeniz'de düzenlemiş olduğu araştırma gezisinde halk mimarisi, el sanatları, sosyal ve ekonomik konularda incelemeler yapmış ve çokca gereç derlemiştir. Dernek ayrıca açık oturumlar düzenleyerek, halkbilim seminer ve kongrelerine katılarak da etkinliğini sürdürmektedir.

Yurdumuzda daha çok halk oyunlarına yönelik çalışmalar yapan ve çeşitli illerimizde kurulmuş olan yüze yakın dernek daha vardır. Hepsisi de sınırlı olanakları içerisinde çevresine yararlı olmaya çalışmaktadır.

III. Halkevleri

Kültürümüzün araştırılmasında, işlenmesinde, yaygınlaştırılmasında ve halka mal edilmesinde en önemli görevi üstlenen kuruluşların başında halkevleri gelmektedir.

Halkevleri daha önce kurulmuş olan "Türk Ocakları"nın kendini "feshetmesinden" sonra 19 Şubat 1932 yılında ilkin 14 ilde kurulmuştur. Bunlar: Afyon,

Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, Konya, Malatya ve Samsun halkevleridir. 1934 yılına kadar sayıları gittikçe çoğalan ve hızlı bir gelişim çizgisini izleyen halkevlerinin, bu tarihten sonra açılış hızının yavaşladığı görülmektedir. 1950 yılında 63 ilde 477 halkevi ve 4332 halkodası bulunuyordu; 300'den aşkın halkevinin de kitaplığı vardı. 1951 yılında, o dönemin hükümeti tarafından çıkartılan bir kanunla halkevleri kapatıldı. On yıl sonra, 1961 de "Türk Kültür Dernekleri" kuruldu; aynı adla iki yıl kadar çalıştıktan sonra 1963 yılında hiç bir partiye bağlanmaması ve siyasetle uğraşmaması koşuluyla yeniden "Halkevleri" adını aldı. Bugün genel merkezi Ankara'da bulunan bu halkevleri etkinliklerini 9 kolda sürdürmektedirler. Bu kollardan yedincisi "folklor" koludur. Şurası bir gerçektir ki, bugünkü halkevleri eskilerine bakarak oldukça güçsüz ve etkisizdir.

Halkevleri, kuruluş yılları olan 1932'den bu yana Türk kültürüne gerçekten önemli katkılarda bulunmuştur. O zamana değin birkaç derneğin uğraşı alanı olan halkbilim derlemeleri, 1932 yılından sonra halkevleri aracılığıyla yürütülmüştür. Halkevlerinin tüzüğüne konan maddelerle halk yaşamında canlılığını koruyan maddi ve manevi alandaki kültürel değerlerimizi derleme, arşivleme, sergileme ve koruma işi özendirilmiştir. Yerel özellikleri içeren müzelerdeki birçok maddi ürünün çekirdekleri bu dönemde oluşturulmuştur. Yurdun her yanına yayılmış bulunan halkevleri ve halkodaları aracılığıyla ulusal kültürümüzün özgün gercininin büyük bir bölümü yitip gitmekten kurtulmuştur.

Halkevleri, halkbilime ilişkin çalışmalarını yayın alanında da sürdürmüştür. Öyle ki, 1932 ile 1950 yılları arasında konuyla ilgili olarak yayımlanan kitapların, dergilerin, broşürlerin büyük bir bölümü çeşitli halkevlerinin damgasını taşımaktadır. Bu kitabın "Halkbilimiyle İlgili Başlıca Yayınlar" ile "Tümü ya da Bir Bölümü Halkbilimini İlgilendiren Kitaplar" kesiminde tanıtılan kılavuz kitapların, elkitaplarının, çevirilerin ve monografik nitelikteki derlemelerin pek çoğu bunlar arasındadır. Öte yandan halkevlerinin yayımlamış olduğu dergilerde halkbilimi ilgilendiren makale ve incelemelerin yanı sıra yurdun dört bir yanından derlenmiş yığıla gereç de bulunmaktadır. Dokuz kol halinde çalışan bir zamanların halkevlerinde halkbilimle ilgili etkinlikler birinci kol olan dil, edebiyat, tarih ile dokuzuncu kol olan müze ve tarih içerisinde yer almaktaydı. Bugünkü halkevlerinin kollarından birisi de "folklor" başlığını taşımaktadır. Öteki kollarsa şunlardır: Köycülük ve halkeğitimi, kitaplık ve yayın, dil, edebiyat, plastik sanatlar, müzik, spor ve turizmdir. Bugünkü halkevlerinin süreli yayınları arasında en önemlisi genel merkezce çıkartılan "Halkevleri" adlı dergidir.

IV. Üniversiteler

Ülkemiz üniversiteleri içerisinde halkbilim alanına giren konuların tümünü kapsayan bir program içerisinde öğretim ve araştırma yapan bağımsız bir kürsü, bölüm ya da enstitü ne yazık ki henüz kurulmamıştır. Bugün yeni kurulan üniversitelerimiz de dahil bu bilim dalına komşu bilimlerin dışında bir

başına yer verildiği görülmemektedir. Oysa, sık sık örnek aldığımız Batı üniversitelerinde halkbilime ya bağımsız kürsüler ya da enstitüler halinde birer öğretim, eğitim ve araştırma birimi olarak yer verilmiştir.

Yurdumuzda halkbilim şimdiye değin ya insanbilimin = (antropoloji), ya budunbilimin, ya toplumbilimin ya da edebiyatın içinde yer almıştır. İstanbul ve Ankara gibi eski üniversitelerimizin kuruluş ve gelişmelerine önemli katkıları olan bilimadamlarımız ve yöneticilerimiz nedense halkbilimin önemi üzerinde yeterince durmamışlardır.

Bununla beraber başta Ankara Üniversitesi olmak üzere Atatürk ve Boğaziçi Üniversiteleri halkbilimi ilgilendiren kimi konulara ders programlarında yer vermektedirler. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi "etnoloji" kürsüsünde, "etnoloji" derslerinin yanı sıra Türk halkbilimini ilgilendiren konuların bir bölümü de yer almaktadır. Bu kürsünün öğretim üyelerinden Orhan Acıpayamlı, Nermin Erdentuğ ve Sedat Veyis Örnek monografik nitelikteki araştırmalarıyla Türk halkbiliminin doğum, ölüm, ve evlenme gibi konularına katkıda bulunmuşlardır. Aynı fakültenin Türk Dili ve Edebiyatı kürsüsünde son birkaç yıldan bu yana halk edebiyatı dersleri okutulmakta; Tiyatro kürsüsünde ise geleneksel Türk tiyatrosu dersleri verilmekte, Metin And ile Özdemir Nutku'nun bu konudaki incelemeleri de dikkati çekmektedir.

Bu fakültenin 1938 - 1948 yılları arasında halk edebiyatıyla başlayan öğretimi tam bir halkbilim kürsüsüne dönüşmeden programdan kaldırılmıştır. Bununla beraber, on yıllık bir dönem içerisinde Pertev Naili Boratav'ın öncülüğünde bu kürsüde verimli çalışmalar yapılmış ve bir arşiv geliştirilmiştir. Halk edebiyatı ürünlerinin ağırlık kazandığı bu arşiv, Boratav'ın kendi derledikleri, öğrencilerinin derleme ödevleri, kürsünün çalışmalarıyla ilgilenen kimselerin armağan ettikleri ile satın alınan gereçlerden oluşmuştur. Söz konusu arşivdeki gereç başlıca dört bölümde toplanmıştır: Bunlar: Monografiler (köy ve kasaba incelemeleri), halk şairleri, halk edebiyatı ürünleri, gelenek, görenek, inanış ve törenlerle ilgili gereçlerdir?²

Bugün bu arşivde toplanmış olan gerecin nerede olduğu bilinmemektedir. Gerek bu kürsünün, gerekse bu arşivin gelişmesinde büyük katkıları olan Pertev Naili Boratav ile İlhan Başgöz bugün Fransa ve Amerika'da Türk halkbilimine yönelik değerli çalışmalarıyla etkinliklerini sürdürmektedirler. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Hikmet Tanyu'nun kimi araştırmaları da özellikle din halkbilimi alanını ilgilendirmektedir.

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde özellikle halk edebiyatı alanına giren çalışmalar yapılmakta ve yayımlanmaktadır.

2 Bu gerecin dökümü için bkz. : P. N. Boratav, "Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde halk edebiyatı ve folklor arşivi", DTCF., 1. C., 1. Sayı, Ankara 1942, s. 101 - 111; "Folklor arşivinin bugünkü durumu", DTCF., 5. C., 3. Sayı, Ankara 1947, s. 323 - 327.

Daha çok Erzurum yöresiyle Doğu Anadolu bölgesinden derlenen halk edebiyatına ilişkin zengin gereç bu fakültenin Ensar Aslan, Muhan Bali, Umay Günay, Saim Sakaoğlu, Bilge Seyidoğlu, Fikret Türkmen gibi genç elemanları tarafından başarılı bir biçimde işlenerek yayımlanmaktadır. Ayrıca aynı üniversitenin öğretim üyelerinden Zeki Başar'ın halkbilimini ilgilendiren yöresel araştırmalarıyla Orhan Türkdoğan'ın "folklorik" gereçten yararlandığı toplumbilimsel inceleme ve araştırmalarını da belirtmek gerekir.

Boğaziçi Üniversitesinde ise Tahir Alangu (1916 - 1973) dört yıl süreyle Türkiye halkbiliminin daha çok yöntem sorunlarını ele alan dersleriyle öğrencilerine bu alanın önemini aşılamıştır. Nitekim bu üniversitenin "Folklor Kulübü" gerek çıkardıkları "*Folklorla Doğru*" dergisi, gerekse "*Halkbilimi*" yıllığıyla halkbilim alanına canlılık getirmektedirler.

Hacettepe Üniversitesinde sosyal antropoloji ve genel Türk edebiyatı bölümlerinde halkbilime ilişkin kimi konulara değinilmektedir. İnci Akidil, Ali Rıza Balaman ve Şükrü Elçin halk kültürü ve halk edebiyatı konularında yayımlarda bulunmaktadırlar. Orta Doğu Teknik Üniversitesinin ilgili fakültesinde bildiğimiz kadarıyla bu konuya yer verilmemektedir. Ancak öğrencilerin kurdukları ve yaşattıkları bir topluluk gerek yayımladıkları "*Halkbilimi*" dergisi, gerekse sergi, açık oturum, arşiv gibi etkinlikleriyle halkbilime yönelik çalışmalarında bulunmaktadırlar.

Genel çizgileriyle açıklamaya çalıştığımız şu durum da gösteriyor ki, bu alanda temel gereksemeleri karşılayacak programları, uzun süreli araştırma ve inceleme projeleri, belgelik ve kitaplıklarıyla Türk halkbiliminin ürünlerini sistemli bir biçimde derleyecek, düzenleyecek, yorumlayacak ve çağdaş bileşimlere kavuşturacak; Türk kültürünün halk yaşamındaki gelişim ve oluşumlarını bütün boyutlarıyla ve nesnel bir biçimde göz önüne serecek bir kürsü, bölüm ya da enstitü henüz üniversitelerimizin bünyesinde yer almamıştır. Çağdaş üniversite anlayışının kaçınılmaz gereği olan halk yaşamını derinliğine araştırma ve inceleme işini bilimsel yöntem ve tekniklerle bir an önce üstlenecek halkbilim kürsülerinin ya da araştırma enstitülerinin üniversitelerimiz içerisinde kurularak araştırma ve öğretime başlamaları zaman geçirilmeden gerçekleştirilmelidir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL NORMLAR

I. Yaptırımlar ve Türleri

Toplumsal yaşam bireyler, gruplar ve cemaatlar arasındaki ilişkilerin düzenli bir biçimde sürdürülmesi için bir dizi beklentiyi, kalıp davranışı, işlemi, kaçınmayı ve yasağı gerektirir. Bu türden davranış ve beklentiler sosyal normlar kavramı içinde kümelenmektedirler. Birtakım düzenleyici ve denetleyici mekanizmanın özlerini oluşturduğu sosyal normlar, sosyal alışkanlıklardan örf, âdet, töre, gelenek, görenek ve kanunlara kadar genişleyen bir tabloyu içine almaktadırlar.

Sosyal normların ortak ve belirgin özelliği yaptırımlardır. Yaptırımlar = (müeyyideler), sosyal denetimi sağlamak ve sosyal normların etkinliğini ayakta tutabilmek için bireylerin, grupların, cemaatların ve topluluğun üzerinde zorlayıcı, kınayıcı ya da özendirici, ödüllendirici tepkilerini ve baskılarını işletirler. Böylece, toplumda varolması gereken genel bir uygulanışımı düzenler ve korurlar.

Yaptırımlar, kaynaklandıkları öz ve içeriklere göre türlenirler. Her tür yaptırımın amacı aynı olmakla beraber, cezalandırma ve ödüllendirme, yasaklama ve özendirme, karşı çıkma ve olurlama bakımından ayrımlar gösterirler.

Yazılı yasalar durumuna gelmiş kuralların, kaçınmaların, davranış örneklerinin, beklentilerin çiğnenmesi, zedelenmesi, saptırılması, gereklerinin yerine getirilmemesi yasal yaptırımların uygulanmasına yol açarlar. Böyle durumlarda, yasanın öngördüğü cezanın uygulanmasını gerektiren bir suç ya da yasa zoruyla yapılan yanlışın, kötüye kullanışın düzeltilmesini ve önlenmesini zorunlu kılan bir davranış, sapma, aykırı tutum ve eylem söz konusudur. Bu türlü yaptırımın belirgin niteliği, toplumsal kuralları şu ya da bu biçimde çiğneyen kişi ya da kişileri daha önceden saptanmış ölçülere göre cezalandırmaktır. Cezalandırma, ödeme, "teşhir" edilme endişe ve korkusu, kişiyi yasalığa uygun bir davranış biçimine uymaya zorlar.

Dinselliğin ağır bastığı toplumlarda birey bir dizi kuralı yerine getirmekle kendini yükümlü sayar. Kutsal kitapların, dinsel kurumların öngördüğü, yerine getirilmesini istediği kurallara, görevlere ya da kaçınmalara uyulmadığı zaman birey, günah işlemiş duygusuna kapılarak tedirgin olur. Tanrı ya da tanrıların buyruğuna aykırı hareket eden kimse, bu hareketin karşılığı olan cezadan kurtulmak, ruhsal bakımdan arınmak zorundadır. Çünkü dinselliği ağır basan toplum, topluluk, grup ya da cemaat, beklentilerin ve kalıp davranışların dışına çıkan kişiyi baskı altında tutar. Örneğin, söz konusu dinin yasakladığı yiyecekleri yemek (bizde domuz eti), girilmesi yasak yerlere girmek, dokunulması belirli kurallara bağlanmış nesnelere gelişi güzel dokunmak "günah işleme" sayılır. Öte yandan dinin, dinsel dünya görüşünün gerekli kıldığı, yapılmasını ve yerine getirilmesini istediği şeylerse "sevap işleme" olarak nitelendirilir. Her iki durumda da, yani kişinin olumlu doğrultuda hareket etmesini sağlamak ya da olumsuz ve aykırı davranışını önlemek dinsel ve mistik yaptırımı gerektirir.

Toplumsal yaşamın gerektirdiği birtakım kurallar daha vardır ki, bunlara uymak olumlu karşılarken, aykırı davranmak yasal bir cezayı ya da dinsel yaptırımını gerektirmez. Çünkü bu türden bir tutum ve davranış aktöreysi = (ahlâkı) ilgilendirir; söz konusu kimsenin aktöresel olgunluktan yoksun oluşuyla açıklanır. Ancak böyle bir davranışta bulunan kimse kamu oyunun, yakınlarının, yaş ve cins gruplarının ayıplama, kınama, doğrulamama gibi tepkileriyle karşılaşır. Bu türden ayıplama, kınama, doğrulamama, yadırgama, küçümseme ve aşağılama kimi zaman yasal ve dinsel yaptırımlardan daha etkilidir.

Toplumsal yaşamın uygunlaşımını sağlamak amacıyla, yukardakilere ek olarak birtakım kural, gelenek, görenek, âdet ve sosyal alışkanlıkların yerine getirilmesine ya da bunlara aykırı davranışlardan kaçınılmasına dikkat edilmesi de bir başka tür yaptırımını gerekli kılar. Gerçi bunlar ne yasal, ne dinsel, ne de aktöresel birer eksiklikler; ancak sahibini başkalarının gözünde gülünç duruma sokarak alaya ve hafife aldırır. Göreneğe, sosyal alışkanlığa, alışagelmış aykırı düşen davranışlar, tutumlar, hareketler, aşırılığa kaçan giyim - kuşam, süslenme, yürüme ve konuşma biçimi vb. durumlar bu türdendir. Böyle durumlarda cezalandırma, günahtan arınma, aşırı derecede kınanma yerine, küçümseme, alaya alınma gibi tepkiler işletilir ki, buna da yergisel yaptırım denir.

II. Başlıca Normlar

Normları gerek bünyesel ayrımları, gerekse uygulanabilme nitelikleriyle başlıca üç grupta toplayabiliriz: Örfler (yasalar), âdetler ve sosyal alışkanlıklar. Bunlar kendi bünyeleri içinde örf, âdet, teamül, anane, töre, gelenek, görenek, moda gibi birtakım alt gruplara da ayrılırlar. Bunlar yaygınlıklarına, işlevlerine ve sosyal değerlerine göre değil, aynı zamanda bölgesel oluşlarına ve sosyal sınıflarına göre de ayrımlar gösterirler.

Halkbilimin çekirdeğini oluşturan bu kavramları kesin tanımlar ve sınırlarla birbirlerinden ayırmak oldukça zordur. Türkçede bu kavramların çoğu zaman birbirlerine karıştırılarak kullanıma yaygınlığı da bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Bununla beraber gerek özellikleri, gerekse işlevleri bakımından bu kavramları belirli noktalarda birbirlerinden ayırarak açıklamak ve örneklemek mümkündür.

1. Örf

Örf sözcüğü Arapça kökenlidir, dilimize de Arapça'dan geçmiştir. Sözlük karşılıkları aşağıdaki anlamları kapsamaktadır: "1. Âdet, hüküm, gelenek. 2. Sarıklıların giydikleri bir çeşit kavuk (Tanzimattan önce)¹. Şeriat ve kanunca olmayıp yerine ve zamanına göre gelenek ve hüküm"².

Çoğulu örfiyyât = (âdete, geleneğe bağlı olan şeyler) olan örfden yapılan zarf ve sıfatlara örfen = (âdet üzere); örfî, örfiyye = (örfle, âdetle ilgili, gerektiği zaman sivil yönetim yerine askerî yönetim)dir³. Ayrıca örf sözcüğünden yapılan birçok birleşik isim de vardır⁴.

Örfler, çoğu zaman toplumun katı beklentileri olarak nitelenen birtakım örnek tutum ve davranışlardır. Örfler, aynı zamanda toplumun herhangi bir değer sisteminin bünyesini oluşturan temel taşlarını da temsil ederler. Bu değer sistemi, toplumsal yapının durumuna göre giderek özel bir hukuk sistemine ya da o sistemdeki bir yasa maddesine de gerekçe olur.

Örflerin bireyle birey, bireyle aile, bireyle komşular ve akrabalar, bireyle halk ve ulus arasındaki ilişkileri, davranışları, tutum ve tavırları düzenleyen ve belirleyen işlevleri vardır. Toplumun her üyesini sürekli olarak baskı altında tutan örfler zorlayıcı, yaptırıcı ya da yasaklayıcı yaptırımlarıyla bireyin grupla, cemaatla ya da toplumla uygunlaşımını sağlar. Öte yandan cins, yaş, sınıf ve mesleklere göre belirlenmiş çeşitli örfler bunlar arasındaki bağlantıyı koruma, kollama, pekiştirme ve denetleme işlevleriyle de yüklüdürler.

Örflere karşı çıkma kimi toplumlarda yasaya karşı çıkmayla bir tutulur; hatta zaman zaman yasaların da üstünde tutularak katı ve bağışlamasız bir tutumla birey cezalandırılır. Örneğin cinsel namus anlayışına aşırı önem verilen toplumlarda, bu çerçeve içindeki değerlerin şu ya da bu biçimde zedelenmesi ve örflerin öngördüğü davranış biçimiyle uyuşmaması, yasaya karşı işlenen suçtan daha ağır olarak kabul edilmektedir. Burada örfün dışına çıkan bireyin iç dünyasında yaratılan çöküntü ve eziklik duygusu yasal cezadan daha ağır bir yoğunluktadır.

1 M. N. Özön, *Osmanlıca - Türkçe Sözlük*, Ankara 1971, s. 663.

2 F. Develi, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Ankara 1971, s. 1018.

3 Develi, s. 1018.

4 Develi, s. 1018.

Örfe yasa arasında sıkı bir ilişki vardır. Hattâ geri kalmış toplumlarda örfler yasaların işlevlerini de üstlenirler. Kimi durumlarda, herhangi bir olayla ilgili olarak yasa da bir hüküm bulunmazsa, yargıç söz konusu olayın niteliğine uygun bir örfle dayanarak karar verebilir; bu karar da bir yasa maddesi gibi geçerli ve bağlayıcıdır. Genellik kazanmış ve uzun bir süreden beri uygulanan bir örf, özel hukukta bir kural haline gelebilir. Yasalar, bir bakıma ayıklanmış, düzenlenmiş, işlerliği ve uygunluğu denenmiş örfler toplamıdır. Bu bakımdan, bir toplumda birtakım yeni gereksinimlerin karşılanması için kanunlar hazırlanırken, söz konusu halkın ya da toplumun bağlandığı örf ve âdetleri göz önünde bulundurmamak doğru olur. Halkın bu konudaki eğilimlerine, alışkanlıklarına, uygulamalarına ters ve uzak düşen yasa maddelerinin, yönetmeliklerinin ve tüzüklerinin işlerliği güçleşir.

2. Âdet

Âdet sözcüğü de Arapça kökenlidir, dilimize de Arapça'dan geçmiştir, çoğulu Âdat'tır. Âdetin sözlük karşılıkları aşağıdaki anlamları kapsamaktadır: "Alışılmış şey. Olagelmiş, görenek⁵. Usul, tabiat, alışkanlık⁶. Topluluk içinde uyulagelen, kural, görenek ya da töre⁷. Ayrıca bu sözcükten yapılan birçok birleşik isimler olduğu gibi⁸, "her vakit ki gibi, basbayağı; düzce, enikonu" anlamlarına gelen âdeta⁹ zarfı da vardır.

Yaptırım gücü örfle bakarak daha gevşek ve esnek olan âdetin birçok tanımı yapılmıştır. Örneğin: "Belirli ve alışlagelmiş ölçüler içinde uygulanan; bir topluluğun kültüründen beklenen ya da ondan güç alan, ona dayandırılan tutum ve davranış tarzı"¹⁰; "Bir toplumun istediği ve çoğu kez gelenek aracılığıyla belirlediği ve saptadığı davranış ve işlem tarzları"¹¹; "Belirli bir toplum için yapılması gerekli davranış tipi"¹²; "Bir toplumun yapmaya ve uymaya alışageldiği ve toplum tarafından yapılması gerekli görülen davranış kalıbı"¹³ gibi...

Yukardaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi âdetin karakteristiğini alışılmış birtakım davranışların giderek kalıplaşması oluşturmaktadır. Bu kalıp davranışlar ve alışkanlıklar, örfdeki yapıma ya da kaçınma zorunluğu yerine, âdetle yapılmalı ya da yapılmamalı niteliğine bürünmektedir.

5 Özön, s. 9.

6 Develi, s. 11.

7 *Türkçe Sözlük*, 6. Baskı, Ankara 1974, s. 11.

8 Özön, s. 9; Develi, s. 11.

9 Özön, s. 9; Develi, s. 11.

10 H. Schoeck: *Soziologisches Wörterbuch*, "Brauch" mad., 7. Auflage, Freiburg 1972, s. 67.

11 *Der grosse Brockhaus*, "Brauch" mad., 16. Baskı, 2. Cilt, Wiesbaden 1953, s. 304.

12 H. Z. Ülken: *Sosyoloji Sözlüğü*, "âdet" mad., Ankara 1971, s. 13.

13 S. V. Örnek: *Etnoloji Sözlüğü*, "âdet" mad., Ankara 1971, s. 13; *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, "alışık" mad., Ankara 1973, s. 12.

Âdetler, tıpkı örfler gibi birçok sosyal içerikli ilişkiyi düzenlemekte, yönetmekte ve denetlemektedirler. Toplumsal yaşamın düzenli gitmesinde, kuralların uygulanmasında âdetler etkili olmaktadır. Örneğin karşılama ve uğurlamalar; yemek ve sofrâ düzenleri; geçiş dönemleriyle ilgili kutlama ve kutsamalar; kız isteme, nişanlılık ve evlenme usulleri; cinsler, yaş grupları, meslek mensupları arasındaki ilişkilerin biçimleri; selâmlaşma, hatır sorma sırasında uyulması gereken kurallar; bayramlar, mevsimler, önemli günlerle ilgili davranış biçimleri; "yas alma", "baş sağlığı dileme" gibi durumlarda söylenecek sözler, takınılacak tavırlar ve tutumlar âdetlerin alanına girerler.

Âdetler çeşitli kökenlerden kaynaklanmış ve biçimlenmişlerdir; bunlar içerisinde geçmiş zamanların yaşama biçimleri, dünya görüşleri, ilginç raslantı ve olaylar önemli bir yer tutarlar. Bir toplumda, toplumun bütününü ilgilendiren âdetler olduğu gibi, çeşitli mesleklerin, mezheplerin, etnik grupların vb. kendilerine özgü âdetleri de vardır. Âdetlerin pratikteki uygulanışını, giderek gelenekleşmesini sağlayan, bu konuda bilinçli ya da bilinçsiz görev üstlenen yaş ve cins gruplarıyla dinsel liderler, dernek yöneticileri, oyun grubu başkanları bulunmaktadır. Kimi âdetler oldukça durağan ve sürekliden, kimisi de zamanla değişebilen niteliktedir. Âdetlerden bir bölümü toplumun büyük değişim çalkantısına ayak uydurarak özlerinde ve biçimlerinde sınırlı değişmelere uğrayarak benliklerini bir dereceye kadar korurken, bir bölümü de tıpkı canlı organizmalar gibi etkinliğini ve diriliğini zamanla yitirerek gün gelirden ortadan kalkarlar.

Halk âdetiyse ailenin, grubun, cemaatin, komşuluğun; delikanlılık, lonca vb. örgütlerin; bir etnik grubun, topluluğun; giderek halkın yaptırımlar yoluyla zorunlu, yükümlü, kimi zaman da kutsal olarak saydıkları şeyleri yerine getirmesi; bunlar karşısındaki tavrı ve hareket biçimidir. Halk inanmasıysa, halkın doğaüstü ya da doğadışı dünyaya ilişkin şeyleri gerçekmiş ya da doğruymuşçasına kabul etmesidir¹⁴.

3. Teamül

Arapça "amel"den gelen teamül'ün sözlük karşılıkları şu anlamları kapsamaktadır: "Yapılageliş"¹⁵. "1. İş. Muamele. Bir işin oluşu. 2. Bir yerde insanlar arasında olagelen muamele"¹⁶. "Öteden beri olagelen muamele"¹⁷. Teamül'ün çoğulu teamülat'dır. Bu sözcükten yapılan bir birleşik isim olan teamul-i kadim ise "eskiden beri yapılagelen muamele ve davranış"¹⁸; "eskiden beri yapılageldiği için kanun gibi sağlamlaşan bir usul"¹⁹ anlamlarına gelmektedir.

14 R. Beitzl: *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*, "Volksbrauch" ve "Volks Glaube" mad., 3. Auflage, Stuttgart 1974, s. 863; s. 871.

15 *Türkçe Sözlük*, s. 772.

16 Özön, s. 761.

17 Develi, s. 1250.

18 Özön, s. 761.

19 Develi, s. 1250.

4. Anane

Anane de Arapça kökenlidir, dilimize de Arapça'dan geçmiştir. Sözlük karşılığı başlıca üç anlamı kapsamaktadır: "1. Hadis ve buna benzer yolda din buyruklarının "an filan, an filan = (filandan, filandan) diye kimlerden geldiğini sıralama.2. (Mec.) Bir söylentiyi inceden inceye araştırıp anlama.3. Gelenek"²⁰

Gerek teamül, gerekse anane özellikleri ve işlevleri yönünden örf, âdet ve gelenekle eşanlamli sayılırlar. Bu bakımdan, bu kavramların sadece sözlük karşılıklarıyla yetinilmiştir.

5. Gelenek

Sosyal normların önemli ve güçlü bir bölümünü de gelenekler oluştururlar. Türkçe gelmek'den türetilen gelenek sözcüğü anane ile aynı tutulmaktadır; dilimizde geleneksel = (ananevi), gelenekçi gibi sıfatları da kullanılmaktadır. Bir toplumda kuşaktan kuşağa geçen kültür kalıtları = (mirasları), alışkanlıklar, bilgiler, beceriler, davranışlar vb. gelenekler içinde yer alırlar.

Gelenekler geniş anlamıyla "bir kuşaktan ötekine geçirilebilen bilgi, tasarım, boşanç, yaşantı biçimi; daha geniş anlamıyla maddi olmayan kültürdür. (Ancak belirli maddi kültür öğelerini ayrı tutmak gerekir; çünkü bunlar ya manevi kültür öğeleriyle bağlantılıdır ya da onlarla simgelenmiştir). Dar anlamda ise, kuşaklar boyunca bir toplumun örneğin kutsal ya da politik işleri gibi önemli konularındaki görüşleridir"²¹.

Gelenekler sözlü ve yazılı olmak üzere iki bölüme ayrılırlar. Tıpkı âdetler gibi, ama onlardan daha güçlü olarak toplumsal yaşamın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde önemli rol oynarlar. Nitelikleri bakımından genellikle tutucu olan gelenekler aile, hukuk, din ve politika gibi toplumsal kurumlar üzerinde daha etkilidirler; bunlara bakarak bilim ve sanat, geleneklerin daha az etkisi altındadırlar.

Bireyin bağlı bulunduğu grubun ya da toplumun geleneklerine karşı çıkması, bu karşı çıkışın derecesine göre bireyin toplulukça aforozundan saldırya uğramasına, hor görülmesinden alaya alınmasına kadar genişleyen tepki türlerinde biçimlenir. Geleneklerin tıpkı örfler gibi yasalarla belirlenmiş türleri vardır: Yasa, gelenekleri ve onlara aykırı davranışlar için verilecek olan cezaları bir ölçüye sokmaya çalışır. Gelenekler, genellikle yasalardan çok daha geniş bir alanı yönetirler²².

Köstekleyici, gelişmeyi önleyici gelenekler olduğu gibi, destekleyici, dayanışmayı ve yardımlaşmayı düzenleyici gelenekler de vardır. Özellikle büyük

20 Özön, s. 31; *Türkçe Sözlük*, s. 44.

21 Schoeck, s. 330.

22 G. N. Lundberg, C. C. Schrag, O. Larsen: *Sosyoloji*, Cilt: 1, Ankara 1970, s. 152.

kentlerin ve yerleşim merkezlerinin dışında yaşayanlar, çoğu zaman resmi yardım ve destek örgütlerinden yoksun oldukları için gerek bireylerin, gerekse bunların oluşturdukları grupların, cemaatların karşılaştıkları bunalımlı durumlarda ve olaylarda geleneklerin öngördüğü, yapılmasını ve uygulanmasını buyurduğu davranış biçimleri işletilir. Örneğin, kırsal alanda belediye örgütünün bulunmadığı yerlerde bir cenazenin defni için gerekli işlem ve yardımlar akrabalar, komşular ve söz konusu grubun üyelerince geleneklere uygun bir biçimde yerine getirilirler.

6. Görenek

Göreneğin örfe, âdete, geleneğe bakarak yaptırım gücü daha zayıftır; örfdeki yapıma zorunluğu, âdet ve gelenekteki yapılmalı özelliği görenekte yapılabil-meli niteliğini alır.

En yalın tanımıyla birşeyi görülemediği gibi yapma alışkanlığı olan görenek, öteki sosyal alışkanlıklar gibi gerekli ve uygun görülenleri kapsar, ama bunların mutlaka yerine getirilmesini istemez. Öteden beri yapılagelmekte olan, fakat henüz âdet durumunu kazanmamış olan bu davranış biçimlerine grubun, toplumun gelişmesine uygun yenileri eklenir. Bunlar süreklilik kazandığı gibi, bir süre sonra da ortadan kalkabilirler. Ama bir kez yerleşip te, geniş kitlelerce benimsenince olağan ve doğal olarak kabul edilirler. Örneğin otobüslerin ön ya da arka kapısından binmek, alış-verişte, dolmuş duraklarında kuyruğa girmek vb. artık doğallık kazanmış göreneklerdir. Bunlara uymayanlar uyarılır, gerekirse uymaya zorlanırlar.

Görenekler günlük yaşamımızın gerekli gördüğü ilişkilerin düzenlenmesinde, bireyler arasındaki sürtüşmeleri azaltmakta, toplumsal ilişkilerin kolaylaşmasında belirleyici rol oynarlar. Komşu ziyaretlerinde, hasta yoklamalarında, alış-verişte, ortak taşıtlara inip binmede, tanışma ve tanıştırmalarda nasıl davranılacağını belirleyerek ilişkilerin düzenli gitmesine yardımcı olurlar.

Birçok normatif beklentinin yerine getirilmesinde göreneklerin belirleyici etkinliği görülür. Örneğin, bir kızın erkek arkadaşı tarafından kapısı çalınarak sinemaya çağırısı yerine, bu işin sokaktan ısılıkla, bağırarak ya da otomobil kornası öttürülerek yapılması göreneğe ters düşen bir davranış biçimidir. Çünkü bu tür davranış biçimi kızın değerini küçülten, anneyi ve babayı üzen, komşuları rahatsız eden, yani bu konudaki normatif beklentiye uymayan bir niteliktedir. Bu ve buna benzer davranış biçimleri görenekler yoluyla öğrenilir; anlam ve önemlerine göre kimi zaman birkaç kuşak sürebilir. Örflere, âdetlere, geleneklere göre yaptırımları daha gevşek, ama modaya bakarak daha uzun süreli ve dayanıklı olan görenekler ülkeden ülkeye değiştiği gibi, bir ülkenin çeşitli yörelerine ve sınıflarına göre de ayrımlar gösterirler.

7. Töre

Töre, yukarda belirgin özellikleri ve işlevleriyle açıklamaya çalıştığımız normatif kavramların hepsini içine alan geniş kapsamlı bir terimdir. Sözcüğün aslı

Türkçe'dir ve Türe'den gelmektedir; örf, âdet, yol, kural, gelenek, görenek, yasa ve kuttören = (ayin) anlamlarını karşılamaktadır.

Tarama Sözlüğü'nde töreyi tanıqlarıyla birlikte anlam bakımından açıklayan birçok örnek verilmiştir²³.

Bir toplulukta, bir grupta, bir yöre halkında bireylerin uymayla yükümlü oldukları ya da uymaya zorlandıkları davranış kalıplarının ve tutumların tümünü içine alan töreler, özellikle geleneksel kesimde ve kırsal alandaki etkinliğiyle dikkati çeker. Öyle ki, töreleri zedeleyen ya da törelere aykırı sayılan davranışlar çoğu kez bağışlanmaz bir tutumla, yasaların yargılamasına da zaman bırakmadan, bu tür durumlar için toplumca belirlenmiş olan cezalara çarptırılır. Zaman zaman ölüm cezasından toplumun dışına atılmaya kadar uzayan bu tepki, topluluğun üyelerince doğrulanması ve uygulanması gerekli yaptırımlarda özlenir ve biçimlenir. Adliyelerdeki dosyalar, polis ve jandarma karakollarındaki tutanaklar, basına yansımış haberler, özellikle ülkemizin geleneksel kesimindeki törelerin kimi durumlarda bağışlamazlığını ve katıllığını göz önüne seren bir çok olayı içermektedirler.

Evlilik dışı cinsel ilişkiler, "emanete hıyanet etmek", bağlı olunan gruba, örgüte ihanet etmek, toplumca çok önemsenen ve yerine getirilmesi zorunlu görülen bir görevden kaçmak, aile büyüklerine çirkin bir biçimde karşı koymak, birinin yardımına sığınan kişiyi ele vermek vb. davranışlar yasalarca yasaklanmamış olsalar bile, törelerin yasakladığı davranış biçimleri içine girerler²⁴.

8. Moda

Moda, göreneğe bakarak daha kısa süreli olan, çabuk değişebilen, öykünme yoluyla yayılan, temelinde değişiklik ve özgünlük dürtüsü yatan geçici davranış biçimidir. Çabuk yayılması, var olana aykırı düşmesi, insanın değişiklik gereksi-

23 Bu örneklerden kimilerini olduğu gibi aktaralım:

"Siz dahi elbette sizden öndin gelenlerin türesin etseniz gerektir dedi." (XV. yy.).

"Nite ki padişahın halifesi bir nice zaman padişah huzurunda saltanat türesini ve memleket âdetini öğrenir". (XV. yy.).

"İl ilden ayruksı olmaz, türesi ayruk olur". (XV. yy.).

"Seni sevdim deyü nâhak yere kanım dökessin
Bu mudur sizde türe, böyle midir kanunun" (XVI. yy.).

"Ana, şu müslümanların ne güzel türesi var?
Acep bunların bundan yahşi neresi var?" (XI. yy.).

"Pir Sultanım katı yüksek uçarsın
Selâmsız, sabahsız gelir geçersin
Aşk u muhabbetten niçin kaçarsın
Böyle midir ilinizin türesi (XVI - XVII. yy.).

Bkz. *Tarama Sözlüğü*, Cilt: V., s. 3871 - 3874.

24 Gerek töre diye nitelendirdiğimiz davranış biçimleri, gerekse öteki toplumsal değerlerin Türklere ilgili ayrıntılı dökümü ve açıklanması için bkz. M. Tezcan: "*Türklere İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri*, Ankara 1974 (A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları: 44).

nimlerinden kaynaklanması, ticari amaçlarla desteklenmesi, cins ve yaş grupları arasında daha belirgin olması, toplum katlarına ve sınıflarına göre ayrımlar göstermesi belli başlı özelliklerindedir.

Modayı etkileyen ve yayan amaçların başında sinema, tiyatro, televizyon, basın, reklâm şirketleri, ticari kurumlar ve teknoloji gelmektedir. Bunların çoğu zaman bilinçli, kimi zaman da bilinçsiz olarak ortaya attıkları yenilikler çok geçmeden bu yenilik ve özgünlüklere açık olan kimselerce hemencecik benimsenirler. Giderek daha geniş halkaları da içine alan bu yenilikler belirli bir süre etkinliklerini sürdürürler.

Moda, en çok kendini giyim-kuşam ve süslenmede göstermekle beraber; dilde, düşüncede, hareket tarzında (jest, mimik; oturuş, kalkış, yürüyüş), adda, müzikde, plastik sanatlarda, edebiyatta, günlük ve törensel yaşamın kimi kesitlerinde de zaman zaman etkili olmaktadır.

Bir toplumun sadece sınırlı ve belirli kesimlerinde uyulan kimi modalar da vardır ki, bunları daha çok heves diye niteleyebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Bilindiği gibi insan yaşamının başlıca üç önemli "geçiş dönemi" vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Herbirinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu "geçiş"leri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu "geçiş" dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Çünkü yaygın olan inanca göre, insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere karşı açıktır.

Böylece "geçiş" dönemlerinde kümelenen âdetler, gelenekler, töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluştururlar. Geleneksel halk yaşamının başarılı bir biresimine varabilmek için, birçok başka şeyin yanı sıra bu üç önemli "geçiş" döneminin de sistemli bir şekilde araştırılması gerekmektedir.

İnsanlığın bu dönemlerle ilgili düşünce, tasarım, tutum, davranış, işlem ve uygulamaları belirli bir ülkenin, bir halkın ya da bir etnik grubun coğrafyasından ve kültüründen gelen kimi yerel ayrımların, özelliklerin dışında ana çizgileriyle evrensel bir nitelik taşımaktadır¹.

A. DOĞUM

Bu üç önemli "geçiş"ten ilki olan doğum, hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen her çocuk sadece anne ve babasını değil, aynı zamanda akrabaları, komşuları, soyu ve sopu da sevindirmiştir. Çünkü her doğum ailenin, akrabaların, soyun ve sopun sayısını artırmaktadır; sayı artışıysa gücün, dayanışmanın artması demektir. Özellikle küçük topluluklarda ve etnik gruplardaki aileler, nüfuslarının çokluğu oranında kendilerini güçlü ve dayanıklı hissetmektedirler. Yaygın olan, "çocuk, ailede ocağı tütürür" sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını açığa vurmaktadır.

¹ Bu dönemlerle ilgili yaygın ve tipik örnekler için ünlü Fransız halkbilimcisi A. Van Gennep'in "*Rites de Passage*" (Paris 1909) adlı yapıtına bakılabilir.

Öte yandan doğum, kadına duyulan saygınlığı artırdığı gibi, onun aile, akraba ve grup içindeki yerini de sağlamlaştırır. Baba ise "evlât sahibi" olmakla hem geleceğe güvenle bakar, hem de dostları ve yakınları arasında saygınlık kazanmış olur. Çünkü kısır kadın, doğuramadığı için, yakınlarınca ne kadar küçümsenirse, erkek de aynı biçimde çevreden gelen baskının ve "erkek yerine konmama"nın toplumsal ve ruhsal ezikliğini duyar.

Anneye benlik ve bütünlük, babaya güven, akrabaya, soya, sopa güç kazandıran ve yaşamın başlangıcı olan doğum olayı, gerek söz konusu çiftin, gerek yakınlarının gözünde büyük önem kazanır, doğuma ve onun kendi bünyesi içindeki evrelerine de birtakım geçiş töreleri ve törenleri eşlik ederler.

Doğum da bir "geçiş" olduğuna göre, inançlar ve gelenekler, gebe kadını daha doğum öncesinden, hattâ ta çocuk sahibi olma isteğinden başlayarak birtakım âdetlere uymaya, bu âdetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Böylece doğum, annenin gebe kalma isteğinden başlayarak yüzlerce âdetin, inancın, dinsel ve büyüsel özlü yüzlerce işlemin hücumuna uğrayarak âdeta onlar tarafından yönetilmektedir².

1. Doğum Öncesi

1. Kısırlığı Giderme, Gebe Kalma

Gelin gittiği yerde saygınlık kazanması, erkeğinin gözüne girmesi, analık zevkini tatması ve soyun devamı için, kadının doğurması gerekir. Kısır kadın, özellikle geleneksel kesimde horlanır, ezilir ve aşağılanır³. Bu nedenle kadın, gebe kalmak, çocuk doğurabilmek için birtakım çarelere ve yollara baş vurur. Bu çareler, yollar ve işlemler ana çizgileri bakımından aynı olmakla beraber, kimi yöresel ayrımları da içerirler. Bu çarelerin yaygın ve tipik olanlarından birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Toplumumuzun geleneksel kesiminde, başka bir söyleyişle erkeğin egemen olduğu yerlerde, kusur çoğu zaman kadında aranır. Onun için, erkekden önce, kadının birtakım çarelere baş vurarak kısırlığını gidermesi gerekmektedir. Bu türden çareleri başlıca üç kümede toplayabiliriz:

1. Dinsel - büyüsel nitelikte olanlar,
2. Halk hekimliği kapsamına girenler,
3. Tıbbî sağaltma alanına girenler.

2 Ülkemizde doğumla ilgili ayrıntılı bilgi için Orhan Acıpayam'ın "*Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü* (Erzurum 1961), 2. Baskı (Ankara 1975) adlı yapıtına bakılabilir.

3 "*Kuma*" filmiyle "*Bozkır Güzellemesi*" adlı oyunda, kısır kadının geleneksel toplumumuz içindeki yerinin nasıl bir drama dönüştüğü belki biraz abartılarak, ama yine de gerçeğe uygun boyutlarıyla verilmiştir.

1. Dinsel - Büyüsel Nitelikte Olanlar :

- a) Yatırlara, türbelere, ziyaretlere gidilir. Buralarda dua edilir, kurban kesilir, adak adanır. Özellikle kısır kadınlara yardımcı olduğuna inanılan yatır, ziyaret ve tekkeler yeĐenir⁴.
- b) Hocalara ve büyücülere baş vurulur. Onlardan muska alınır; onların okuduğu, afsunladığı,  f rd Ğ  yemişler yenir ( z m, fındık vb.), sular iÇilir.

2. Halk Hekimliği ve Geleneksel Sağaltmayla İlgili Olanlar :

- a)  eŐitli buğulara oturulur.  rnek: "Bir kazan iÇerisine türlü otlarla hayvan gübresi konarak kaynatılır. Kısır kadın, su ılık duruma geldikten sonra, bu karıŐımın buğusuna oturtulur. Ayrıca, bu günden sonra, on gün süreyle kadına bu ılık sudan iÇirilir (GümüŐhacıköy / Amasya)".  rnek: "Kokulu yayla ardıcı kaynatılır, buğusuna kadın oturtulur. Böylece kadının karnının yumuŐayacaĐına ve bir süre sonra da cocuğu olacağına inanılır (Darıpınar K. / Adana)".
- b) Bel çektirilir, bele yakı vurulur, kasıklar sarılır.  rnek: "Yumurtayla kireç karıŐtırılır; ortaya çıkan hamur kıvamındaki karıŐım bele sürülür. Kadın bu biçimde bir saat kadar yüzü koyun yatıp bekler (Suluova / Amasya)".  rnek: "Kasıklar yukarıya doğru çekilir. Bir kişi kasıkları tutarken, bir başkası da büyük bir sargıyla bütün bir karın kısmını sarar, sarmalar. Karın ve  asıklar bir gece sargılı kalır. Ertesi günü sargılar üzülür (Gölpazarı / Bilecik)".
- c) Rahime çeşitli il  lar uygulanır.  rnek: "Zencefil, beyaz soğan, kimyon karışımı temiz bir tülbente konur,  kın yapılır. Bu  kın zeytin yağına batırılarak, rahime konur (Korkuteli / Antalya)".
- d) Kaplıcalara, i melere gidilir.

3. Doktora, ebeye, hastahanelere baş vurulur.

Kırsal alanda yaşayanların ekonomik durumlarıyla geleneklerine bağlılıkları ve bugün bile bu konuda doktora gitmeyi ayıp saydıkları göz önünde bulundu-rulursa, bu türden geleneksel çare ve sağaltmaların yaygınlığı kendiliğinden anlaşılır.

4 Ülkemiz bu konuda çok zengin bir görüntü sunmaktadır. Hemen her ilde, ilçede ve köyde bu türden bir ziyaret, yatır ya da tekke bulunmakta, bunlar âdeta birer sağlık ocağı gibi iŐlemektedirler.

Gelenekselliğin egemen olduğu bölgelerde genellikle erkeğe kusur bulunmakla beraber, erkeğin de birtakım çarelere baş vurduğu bilinmektedir. Ancak erkek söz konusu olduğunda bu çarelerin başında tıbbî sağaltma gelmektedir⁵. Doktor muayenesi ve tedavisinden sonra “koca karı ilâçları”na baş vurma oldukça yaygındır. Ayrıca pek yaygın olmamakla beraber fındık - fıstık, balyağ, koç yumurtası gibi şeyler yemek de bu konuda örnek olarak verilebilir. Bu arada ziyaret yerlerini, yatırları yoklamak; kaplıcalara, içmelere gitmek de uygulanır çareler arasında sayılabilir.

2. Aşerme

Kadın, halk deyimiyle “aşerme” aşamasına gelince, bazı şeyleri yapmaktan, özellikle belirli nesnelere ve yiyecekleri yemekten kaçınır ya da tersine belirli şeyleri yemeye özen gösterir. Bu türden şeyler fizyolojik bakımdan kadının bünyesindeki kimi maddelerin eksikliğini gidermek amacıyla yenilir ya da içilirken, öte yandan bilinç altında yatan ve analogik = (benzetmeli) büyü'nün etkisiyle de yeğlenmektedir.

Aşeren kadın genellikle acı, ekşi ve baharatlı şeyleri yemekten kaçınır ya da yakınları tarafından kaçınmaya zorlanır. Bu tutum çok yaygındır ve “ye ekşiyi, doğur Ayşeyi” tekerlemesinde de anlatımını bulmaktadır. Buna karşılık tatlı yiyecek ve içeceklerse oğlan çocuğunun önbelirtisi olarak yorumlanmaktadır. Bu durum da “ye tatlıyı, doğur atlıyı” tekerlemesiyle açıklanmaktadır. Öte yandan, yaygın olan bir inanç da tatlı, ekşi ayrımı gözetmeksizin, aşeren kadının canının çektiğini yemesidir. Çünkü, yine çok yaygın olan bir inanca göre, canının çektiğini yemeyen kadın bunun zararını sonradan çocuğuna çektirir⁶. Aşağıdaki kaynak kişi açıklaması ve buna ekliyeceğimiz daha nicesi bu endişeyi ortaya koymaktadır:

“Aşeren kadın ne bulursa yemeli... İster iyi olsun, ister kötü, az da olsa tadına bakmalıdır. Aşeren kadın her gördüğünü yemediği takdirde çocuğu şaşı, eğri kulaklı, bükük boyunlu olur”. (Elif U., K. K., Y.: 48, 5 Çl., Öy. Aydınlık K. / Tunceli).

Halkımızın “aşerme” durumuyla ilgili adlandırma, anırtırma ve yakıştırmaları da oldukça zengin ve renkli bir tablo çizmektedir. “Deyimin aslı aş verme, bu biçimiyle “yiyecek şeylerden tikslenme” demektir. Yemek fiilinin “beğenmemek”, “kötülemek” anlamlarını biliyoruz. Deyim giderek anlam değiştirmiş ve “yükü kadının kimi yiyecekleri canı çekmesi, onları tatmaktan kendini alaması”⁷ demeye gelmiştir.

5 Bir başka araştırmamızla ilgili olarak derlediğimiz ve yayımlamaya hazırladığımız çalışmamızda konuya ilişkin gereç bunu doğrulayıcı niteliktedir.

6 Bu alandaki kaçınma ve istekler çoğu zaman birbirine karışmış durumdadır.

7 Bkz.: P. N. Boratav, *Türk Folkloru*. İstanbul 1973, s. 178.

Ülkemizin çeşitli yerlerinden derlediğimiz, aşerme durumunu niteliyen yüze yakın ad, deyim, anıştırma ve yakıştırmalardan kimilerini sayalım: "Aşeriyor, aşeriyor, aşeren, aşveren, aşveren, aş çalıyor, yerikliyor, yerüklü, yerik yeriyor, yerikli, yergin, yerikleme, başı kel, başı döngün, başı bozuk, başı bulanık, göğnü kötü..."

3. Gebelik

Kadın gerek gebeliği, gerekse lohusalığı süresince çevresinde bir çeşit hasta olarak kabul edilir ve buna göre işlem görür. Başka bir söyleyişle, gebe kadını bağlı bulunduğu grup ya da cemaatin kültürel değerleri hasta kategorisine sokarak ona o gözle bakar; ondan bu değerlere uygun beklentilere göre hareket etmesini ve rolünü üstlenmesini ister. Bu durum da kadını gebeliği süresince birtakım kaçınmalara ya da bağlı bulunduğu kültürel ortamın geçerli saydığı işlemlere uymaya zorlar.

Halkımız, gebelik durumunu da değişik ad, sıfat, yakıştıрма ve anıştırmalarla nitelemektedir. Kadının gebelik durumunu belirten ad ve yakıştırmalar, gebe kadının bedeninin aldığı biçimden başlayıp, bu biçimi sırasıyla fizyolojik, psikolojik ve toplumsal yanlarıyla değerlendiren bir nitelik kazanmaktadır. Bu adlar içerisinde en yaygın olanları "gebe", "hamile" ve "yükü"dür. Daha sonra, bunlar kadar yaygın olmamakla beraber, anlam bakımından ilginç olan adlara ve yakıştırmalara da raslanılır. Örneğin: "Çatlayasica...", "gene neye dönmüş..." gibi ayıplayıcı ve kınayıcı nitelikte olanlar da vardır. Burada bir noktayı belirtmek yararlı olacak: Doğum ve onun başlangıcı olan gebelik her ne kadar sevindirici bir olay olarak kabul edilirse de, gebeliğin başlangıcı ve seyri geleneksel kültürümüzde biraz da ayıp sayılmaktadır. Karnın büyümesi, kusma, baş dönmesi vb. birtakım gebelik belirtileri özellikle evin erkek büyüklerinden bir süre gizlenir, durum onlara sezdirilmemeye çalışılır. Onun için yukardaki ayıplayıcı - yakıştıрма sözleri bu görüş açısından değerlendirmek ve olağan bulmak gerekmektedir. Öte yandan, gebe kadının gövdesinin ve görünümünün almış olduğu biçimlere denk düşürülen "iki canlı", "arka eteği uzamış, ön eteği kısalmış", "orta kata kiracı gelmiş" gibi benzetme ve yakıştırmalara da raslanılmaktadır. Malatya'dan derlediğimiz şu küçük veri örneği, iş ve sınıf ayrımına dayalı kimi kadınların, gebelik durumunu nasıl adlandırdıkları bakımından ilgi çekicidir.

<i>İşi</i>	<i>Gebe Kadını Adlandırışı</i>
Öğretmen	Hamile
Ev Kadını (Kentli)	Gebe
Ev Kadını (Kentli)	İki canlı
Ev Kadını (Köylü)	Guzlacı = (gebe hayvan)

4. Çocuğun Cinsiyeti

Gebelik sırasında önemli bir nokta da doğacak çocuğun cinsiyeti konusudur. Anne ve babanın erkek ya da kız çocuğu istemesinin dışında, belki onlardan da çok, kişinin bağlı bulunduğu ailenin, grubun, cemaatin ya da toplumun isteği ağırlığını duyurmaktadır. Geleneksel kültürümüzde erkeğin ağırlığı ve üstünlüğü düşünülürse, hiç değilse ilk doğan çocuğun erkek olmasının istenme yaygınlığı kendiliğinden anlaşılır.

Aileden başlayarak topluma kadar genişleyen bu isteğin, gebe kadının üstündeki baskısı küçümsenemez. Bu bakımdan, geleceğin annesi doğuracağı çocuğun cinsiyetini etkileyeceğine inandığı birtakım inançlarla da yüklüdür. Bunlar geleneklerle kuşaktan kuşağa aktarılarak etkilerini sürdürmektedirler.

"Analoji"ye dayanan, büyü'nün, mistik görüşün bildiğimiz ilkeleriyle açıklanan bu türden inanç ve pratiklerden birkaç örneği şöyle sıralayabiliriz :

Adak ve kurban adanır.

Yatırlara, ziyaretlere, türbelere gidilir.

Hocalara baş vurulur, muska ve tılsım yazdırılır.

Kadın cinsel birleşme sırasında sağına yatar, sağından kalkar.

Gelinin yatağına, oğlan çocuğu yuvarlanır.

Evlendiği gün, kadının kucağına oğlan çocuğu verilir.

Ağaca taş atılarak "kızı boşladım, oğlana başladım" denilir.

Son doğan kızın adı "Yeter", "Döndü", "Döne", "Durdu", "Kâfiye" vb. konur.

Oğlan doğuruncaya kadar doğum yapılır.

Bu pratiklerin ve uygulamaların dışında sorunu Tanrının gücü ve gizemiyle ele alıp yorumlayan edilgen bir tutuma da raslanılmaktadır. Bu tür görüş sahipleri, bu konuda "Allahın bileceği bir iştir, hiç bir şey yapılmaz" demektedirler.

Kız çocuğu söz konusu olunca, daha değişik bir tutum görülmektedir. Bu tutumun genel karakteristiği, umursamazlıktır. Öyle ki "çaresi yoktur, hiç bir şey yapılmaz" gibi bir yargıdan hareket edilerek, "kızlar makbul olmadığı için bir şey yapılmaz" gibi edilgen bir tutuma geçilmektedir. Bu tutumunun yanı sıra kız isteyenlerin, yukarıda erkek çocukları için istenen ve uygulananlardan bir bölümünü aynen, bir bölümünü de tersinden yaptıkları görülmektedir:

Kurban ve adak adanır.

Hocaya, üfürükçüye baş vurulur.

Birleşme sırasında ve sonrasında kadın sol yanına yatar, sol yanından kalkar.

Bununla beraber, kız çocuğu konusunda, geleneksel kesimin tutumu yukarıda da belirttiğimiz gibi edilgen bir çizgidedir. Bunun nedeni ise, toplumumuzun özellikle gelenekselliğin ağır bastığı yerlerinde kız çocuğuna verilen değer, oğlan çocuğuna bakarak daha aşağı bir durumda olmasıdır. Aşağıda sadece Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'dan seçtiğimiz beş-altı örnekteki kaynak kişi açıklama ve yorumları bunu çok güzel bir biçimde açıklamaktadır.

Örnek 1. *"Hiç kimse kız istemez bizim köyde. Çünkü kızlar belâlidir. Yani korunmaya ihtiyaç duyulan, az iş yapabilen kişilerdir". (Kibar Ö., K. K., Y. 39, 6 Çl. Öy., Aydınlık K. / Tunceli).*

Örnek 2. *"Kız da neymiş... Oğlan çocuğu daha iyi". (Elif E., K. K., Y. 65, 4 Çl., Öy., Maraş).*

Örnek 3. *"Kızı çok sevmeyiz ki doğurmak için çareler alalım. Kız elâlemin ocağını tütürür, bizim ocağımızı oğlan çocuğu tütürür. Bizde kız tüketici, sömürücü olarak görünür". (Saadet E., K. K., Y. 23, 4 Çl., İO., Pülümür / Tunceli).*

Örnek 4. *"Biz pek kız evlâdı sevmek..." (Seher Ç., Y. 50, 7 Çl., Üngüt K. / Maraş).*

Örnek 5. *"Bizim burada kız doğurmak isteyen hemen hemen yok gibidir. Birkaç oğlu olan anne kız istiyorsa, birkaç doğum daha yapar; kıza olmazsa o kadın kocası tarafından daha makbul sayılır, 'oğlan anası' diye çağrılır. Hep kıza olan bir baba, çevrede 'kız babası' diye kızdırılır". (Hatice K., K. K., Y. 31, 5 Çl., İO., Hekimhan / Malatya).*

Örnek 6. *"Vallahi bizim buralarda kız çocuğuna rağbet yoktur. Hiçbir kadın nedense kız doğurmak istemez. Çoğu erkek oğlu olmadığı için karısını boşamıştır". (Güzel Ç., K. K., Y. 41, 4 Çl., Öy., Keban / Elazığ).*

Örnek 7. *"Bizim burada kıza pek isteyen olmaz. Gene de beyle buluşunca sola yattın mı kız olur derler ama, ben pek bilmem"... (Sevim B., K. K., Y. 33, 3 Çl., İO., Diyarbakır).*

5. Gebe Kadının Kaçınmaları / Uygulamaları

Anne karnındaki çocuğu olumlu ya da olumsuz yönden etkileyeceğine inanılan birtakım "analojik" özlü eylemler vardır ki, bunlardan kaçınmak ya da bunları yerine getirmek isteği ya da korkusu annenin benliğini sarar. Bu türden olup ta, olumsuz eylemler (kaçınmalar) diye nitelediklerimize, aşağıdaki oldukça yaygın kaçınmalar örnek olarak verilebilir.

Gebe kadın :

Ayıya, maymuna, deveye bakmaz.

Balık, tavşan, paça, kelle yemez.

Cesede, cenazeye bakmaz.

Gizli, saklı birşeyi alıp yemez.

Bu kaçınmaların temelinde, anne ile karnındaki çocuğunun arasında, sıkı bir yazgı birliği, bir özdeşlik olduğu tasarımı yatmaktadır. Fikir çağrışımları ve "analojik" düşünceyle beslenen bu tür kaçınmalar sadece geleceğin annesinin davranışlarını değil, aynı zamanda onun yakınlarını da ilgilendirmekte, giderek grubun benimsediği ve uyguladığı birer kaçınma kalıbı durumuna gelmektedirler.

Yukarda saydıklarımızın dışında birtakım uygulamalar vardır ki, bunlar da aynı çıkış noktasından kaynaklanan ve istekle yüklü olanlardır.

Gebe kadın :

Aya, gökyüzüne bakar.

Güzel kimselere bakar.

Gül koklar.

Ayva, elma, yeşil erik, üzüm yer.

Yaygın bir inanç ta çocuğun ana karnında ilk oynadığı sırada, annenin baktığı, gördüğü, yediği nesnelerin etkileyici gücünün çok daha yoğun ve belirleyici olmasıdır. Çünkü, çocuğun oluşumu, o andan başlamış sayılmaktadır.

Bütün bu kaçınma ve uygulamaları sıradan birer boşinanç olarak kabul etmek, sorunu çözmeye yetmez. Gebe kadın, normal kadınların içinde bulunduğu ruh durumundan ayrı bir yapıdadır; endişeleri ve korkuları vardır. Bağlı bulunduğu kültür değerlerine göre "geçiş" dönemlerinin önemli bir aşamasını yaşamaktadır. Gebe kadınla karnındaki çocuk arasında varsayılan etki mekanizması toplum, cemaat ya da grup gözünde işler ve geçerlidir. Kaynak kişilerin bu konudaki açıklama ve yorumları da bunu doğrulamaktadır. Bu açıklama ve yorumlardan birkaç örneği aşağıya alalım.

Örnek 1. "... Anne hamile iken iyi beslenirse, çocuğunun sağlıklı olmasını ve fizik yapısının düzgün olmasını sağlar. Gebe kadın özenerek bir şeye bakarsa doğacak çocukta ona benzer veya onda görülen hassalar çocukta da belirir. Ben hamile iken hastahaneye muayeneye gittim, orada daha yeni mezun olmuş bir erkek doktor vardı. Ben farkında olmadan 'aman şu karnımdaki şunun gibi olsa...' dedim, "zaten hiç erkek çocuğum da olmuyor." Neyse... doğum yaptım, kız oldu.

Kızım liseye geldi ve bitirdi. Şimdi kızım doktorun kopyası oldu. Kalem tutuşuna kadar tıpkısının aynısı. Tabii ki Allahın işine karışılmaz..." (Hacer P., K. K., Y. 42, 7 Çl., İO., Yuva K. / Ankara).

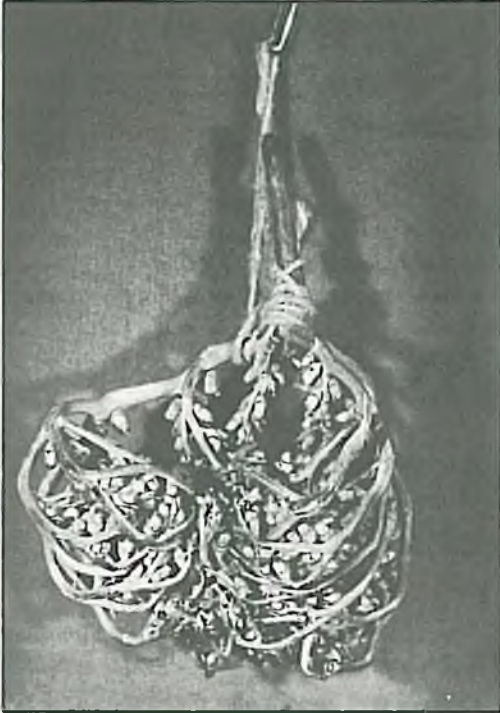
Örnek 2. a) *Teyzemin kızı sahibinin izni olmadan bir yerden bir yaprak alıp dolma yapmış. Bu sırada da elini kolunun üstüne koymuş. Şimdi çocuğun kolunda yaprak izi var.*

b) *Babamın sol kalçasında portakal biçiminde bir et var. Bunun nedenini babaannem şöyle açıkladı: Bir gün portakal bahçesinden geçerken portakal almıştım. Onu belimde tutmuşum. Oğlumun kalçasındaki portakala benzer et de bundan oldu". (Emine A., K. K., Y. 46, 4 Çl., İO., Manisa).*

Örnek 3. *"Karnında çocuk oynadığında kadın neye baksa çocuğun ona benzeyeceğine inanırlar. Kazara kediye, köpeğe bakarım diye gebe kadın dünyada etrafına bakmaz. Bizim köyde sinema yok ama, olsa bile gebe kadını kıyamette oraya götürmezler, çocuğu sinemadakilere benzer diye..." (Selam Y., K. K., Y. 75, 8 Çl., Saska K. / Kars).*

II. Doğum Sırası

Kadınların, doğum sırasındaki güçlüklerini gidermek, onların kolay doğum yapmalarını sağlamak için bir dizi çarenin, inancın, uygulamanın da doğum olayı çevresinde kümelendiğini görüyoruz.

(38)
**Doğumu
kolaylaştırdığına
inanılan
"Havva ya da
Fadime Ananın
Eli" denilen
bitki.**

Şimdiye değin açıklamaya ve serimlemeye çalıştıklarımız doğum öncesiyle ilgiliydi. Doğum denen biyolojik olayın gerçekleştiği bu aşama çok önemlidir; bu nedenle de çevresinde doğumu kolaylaştıracak, çabuklaştıracak birtakım uygulamaların kümelendiği görülmektedir. Çocuk isteğinden başlayıp, aşerme ve gebelik aşamalarından geçip yeni bir canlının ortaya çıkacağı bu noktaya varma, yani doğurma eylemi, geçiş dönemlerinden birincisi olan doğumun en dramatik noktasıdır. Başka bir söyleyişle, bütün o hazırlıklar, doğum olayı ile, yani çocuğun gizel dünyasından gelmesiyle gerçekleşecektir. Bu gelişin kolay olması ve anneye çocuğa zarar vermemesi için birtakım yollara ve çarelere baş vurulmaktadır. İşte bu amaçla doğum sırasında:

ر	ط	ب
ج	ح	ز
ح	ل	و

(39)
Doğumu
kolaylaştırdığına
inanılan
bir "Vefk"
(Tılsım).

Kadının saç bağları çözülür.

Kilitli kapılar, kilitli sandıklar, kapalı pencereler açılır.

Kolay doğum yapmış kadınlar, gebe kadının sırtını sıvazlarlar.

Kuşlara yem serpilir.

"Tanrı düğümlediği düğümü çözer", "biz göçtük, sen de göç" gibi dileklerde bulunulur.

Silâh atılır.

"Fadime Ana" otu su içine konup, su kadına içirilir.

Çeşitli "vefk"ler = (tılsımlar) kullanılır.

Üstü yazılı tuğla parçaları, saksılar kadının ayağı altına konup, kadına kırdırılır.

Bütün bunlar dinsel - büyüsel içerikli uygulamalar olup, gerek dinin, gerekse büyü'nün gücünden kaynaklanarak biçimlenmekte; doğumu "kazasız belâsız" gerçekleştirme amacına yönelmektedirler.

Öte yandan, geleneksel kesimde de, doğum zamanından önce, nice yılların kazandırdığı deneylerle, gebe kadınlara sık sık hareket etmeleri, ağır şey kaldırmaları, şişmanlamamaları, yiyecek ve içeceklerine özen göstermeleri, sık sık yıkanmaları, temizlik kurallarına uymaları gibi tıbbın da desteklediği önlemler öğütlenmektedir.

(40), (41), (42), (43)
Çocuklarının
doğumlarını
akraba ve
dostlarına
duyurmanın
giderek
Kent
göreğine
dönüşmesiyle
İlgili
dört
gazete
kesiği.

(40) (Hürriyet Gazetesi, 30.9.1976)

(41)
(Milliyet Gazetesi,
18.1.1975)

III. Doğum Sonrası

1. Çocuğun Göbeği ve Eşi

Nasıl gebe kadının yediği içtiği şeylerin, baktığı kimse ve hayvanların karnındaki çocuğunu etkileyeceği tasarımı ve inancı varsa, çocukla göbeği ve eşi = (plasenta) ya da "sonu" arasında da aynı inanç söz konusudur. Onun içindir ki, doğan çocuğun göbeği ve eşi birtakım işlemlerden geçirilir. Çocuğun geleceğini, ilerdeki uğraşısını ve işini etkileyeceği inancıyla göbek gelişi güzel atılmaz.

Çocuğun göbeği:

Cami duvarına, cami avlusuna gömülür (dinci olsun diye).

Okulun duvarına, bahçesine gömülür, atılır (okuyup adam olsun diye).

Ahıra gömülür ("malcı", hayvan sever olsun diye).

Evin içinde bir yere gömülür (evde kalsın, gözü dışarda kalmasın diye).

Suya atılır (kısmetini dışarda arasın, huyu su gibi temiz olsun diye).

Dikiş makinesinin gözüne konur (terzi olsun diye).

Çocuğun "eşi" ya da "sonu"na da çocuktan bir parça, hatta çocuğun kendisi gözüyle bakıldığı için, doğumdan sonra genellikle "eş" temiz bir beze sarılarak bir yere gömülür. Ancak burasının belirli, öteden beri bilinen yerler olması gerekmektedir. Tıpkı göbekte olduğu gibi "eş" in gömülmesinde de aynı "analojik" düşünce egemendir. "Eş" ile ilgili inanma ve işlemlerden, "eş" in toprağa gömülmesinin dışında bir başka kümelenmeye raslanılmamaktadır. Ancak, temizlik endişesinin dışında "eş" le çocuk arasında yazgısal ve büyüsel bir birliğin yaygınlığı kendini göstermektedir. Bu durum da kimi belirli işlemleri ya da kaçınmaları beraberinde getirmektedir.

(43)
(Milliyet Gazetesi,
16.1.1975)

Hastahanelerde yapılan doğumlarda bu türden işlemler söz konusu değildir. Bu da bize, doğum yapılan kültürel ortamın değişmesiyle, birtakım inançların bunlara bağlı uygulamaların da etkinliklerini yitirdiklerini göstermektedir. Ancak, bu durum bile geleneksellikten kaynaklanan ve kadının bilinçaltında yatan kimi kaygıların hepten giderilemediğini göstermektedir⁸.

2. Lohusalık

Yeni doğurmuş, doğurup ta henüz yataktan kalkmamış kadına "lohusa", "loğsa", "doğazkesen", "emzikli", "nevse" gibi adlar verilir⁹.

8 O. Türkdoğan, Erzuruma bağlı Ilıca ilçesinde yaptığı bir araştırmada belirli sayıdaki kadınların hastahane doğum yapmamalarının nedenini plasenta faktörüyle açıklamaktadır. Bkz.: *Doğu Anadolu'da Sağlık - Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması*, Erzurum 1972, s. 105.

9 Acıpayamalı, s. 65.

Doğumdan sonra yatakta kalma süresi kadının fizyolojik durumuna, doğumun güç ya da kolay oluşuna, iklime, çevre koşullarına, ailenin varsılığine yoksulluğuna, gelinin sevilip ya da horlanmasına ve kimi âdetlere¹⁰ bağlıdır. Büyük kentlerde doğumlar doğumevlerinde yapıldığı için, bu süre doktorlar tarafından belirlenmektedir. Ayrıca resmi iş yerlerinde çalışan kadınlara doğumdan önce ve sonra izin ve rapor verilmektedir. Doğum, kadının bünyesinde önemli bir sarsıntı meydana getirdiği için, kadın belirli bir süre dinlenmek gereksinimindedir. Bu dinlenme ve toparlanma gereksinimi kentlerde, çalışan kadınlar için raporla sağlanmakta, kırsal bölgede ise bunu âdetler, gelenekler ve töreler düzenlemektedir. Devletin yasayla belirlediği ve kadına doğum sonrası tanıdığı dinlenme süresi altı haftadır. Geleneğin sınırladığı, önkoştuğu süreyse genel olarak kırk gündür. Ancak, kadın bu kırk günlük sürenin tümünü yatakta geçirmez. Yatakta geçirilen süre doğumunun ilk gününden başlayarak bir hafta on gün sürer.

“Lohusaya doğumun ilk haftasında gözaydın, ikinci haftasında hatır sorma ziyaretleri yapılır. Bu ziyaretlerde lohusa evine sütlâç, muhallebi, kurabiye, baklava, piliç söğüşü, süt, çorba, peluze, börek, tatlı, şeker, pilâv, ekmeğin içinde haşlanmış yumurta, al kurdele ile bağlanmış lohusa şeker, bal, helva” gibi yiyecek içeceklerle “yemeni, başörtüsü, basma, havlu, kumaş, terlik, çorap, namaz bezi, çocuk çamaşırı, çift pazı, oyuncak”¹¹ türünden hediyeler götürülür. Konuklara ise “lohusa şerbeti” denilen şekerli ve renkli bir şerbet sunulur. Böylece, doğuran kadın, içinde bulunduğu geçit döneminden dolayı, tatlı birşey içilerek kutlanmış olur.

3. Alkarısı Tasarımı

Lohusa kadınlara ve çocuklara sataştığı, kimi zaman da onları öldürdüğü tasarımlanan alkarısı “al, alanası, alkızı”¹² gibi adlarla anılmaktadır.

İnsan - hayvan karışımı bir görünümde tanımlanan bu öldürücü dev ya da cin, “uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, bazan zenci suratlı, memelerini masallardaki devler gibi omuzlarından geriye atabilen, tepesinde gözü olan, çok çirkin, al gömlek giyen bir yaratıktır”¹³. Lohusalara ve çocuklarına sataşan bu öldürücü cinin zararından korunmak için lohusalar yalnız bırakılmaz. Ayrıca alkarısını yakalamak ve etkisiz hale getirmek için birçok yollara başvurulur. Bunlar arasında alkarısının “bir yerine iğne, çuvaldız

10 Budunbilimde “erkek lohusalığı” diye bir âdet vardır. Çocuğa ve anneye sataşacak olan kötü ruhları, cinleri yanılma ve çocukla baba arasındaki ilişkiyi pekiştirme amacıyla kocanın doğum öncesi, doğum sırası ya da doğum sonrası çocuğu doğuran kendisiymiş gibi davranması, lohusanın yerini alması biçiminde görülen bu âdete Kuzey ve Güney Amerika’da, Okyanusya’da, Güney Hindistan’da ve Güney-Batı Avrupa’da raslanılmaktadır. Bkz. S. V. Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara 1971, s. 77 - 78.

11 Acıpayamlı, s. 71.

12 Acıpayamlı, s. 76.

13 Acıpayamlı, s. 77.

batırmak veya bu cadının üzerine zift dökmek lâzımdır. Bu takdirde alkarısı, elindeki ciğeri sahibine derhal iade eder. Kendisini yakalayan şahıs da ocaklı olur. Bu gibi şahıslara aynı zamanda alcı da denir. Alkarısı alcı ile alcının sülâlesinden olan bir kimseye dokunmadığı gibi, evlerinde ve üzerlerinde alcıya ait eşya bulunduranlara kötülük yapamaz¹⁴

Al; cin, dev ya da kötü ruh olarak değil de, hastalık olarak tasarımılandığında yukarda sayılanların dışında "gelincik, karıştı, havele, alacama, cinuğrağı, ağırlık çökme, albasu ve özellikle albasması"¹⁵ adlarını alır.

Halk, ağıl, samanlık, viranelik, su kıyısı, kaya, çeşme ve su kaynaklarını alkarısının eğleştiği ve saklandığı yerler olarak kabul eder; buralara besmeleyle ve "destur!" çekerek yavaşır.

Lohusa ile çocuğuna albasması için baş vurulan çarelerden kimileri şunlardır:

Lohusa ve çocuğunun bulunduğu yere süpürge, Kur'an, soğan, sarmısak, nazarlık asılır.

Lohusa ile çocuğunun yastıklarının altına Kur'an, Enam, kama, orak, bıçak, maşa, kurgu, ocaklı kılıcı, demir, makas, ekmek, soğan, erkek pantolonu ve yeleği konur.

Lohusa ile çocuğunun yastığının altına iğne ya da çuvaldız sokulur.

Lohusaya ocaklı tákkesi, gömleği ya da erkek külâhı giydirilir ya da erkek tarafından kullanılmış bir kuşak sarılır¹⁶.

«Kırk gün içinde doğan çocukları, kırkı karışır diye bir araya getirmediğini işitiyoruz. Ben böyle şeylere inanmam ama ne de olsa insanın içine bir kurt düşüyor. Sizin düşünceğiniz nedir?» diye yazıyorsunuz. Biz de buna inanmıyoruz. Tıbbi bir mahzur olsaydı, doğumevlerinde yeni doğmuş bir çok yavruyu bir araya koymazlardı.

(44)
"Kırk karışması"
endişesinin
basına yansıyan
bir örneği.
(Hayat Dergisi,
23.1.1975).

14 Acıpayamlı, s. 77 - 78.

15 Acıpayamlı, s. 77.

16 Acıpayamlı, s. 81, 82, 83.

Bunların ve bunlara eklenecek bir sürü önlemin amacı, çocuğa ve annesine zarar verecek olan alkanısını uzaklaştırarak, onu etkisiz duruma sokmaktır. Bu türden önlemlerin içerisinde yer alan öğelerin hepsinin dinsel ve büyüsel önleyici güçleri olduğuna inanılmaktadır¹⁷.

4. Kırk Basması Tasarımı

Lohusayla çocuğunun, doğumdan sonraki kırk gün içerisinde hastalanmalarına ve hastalıklara halkımız "kırk basması, kırk düşmesi, kırk karışması, lohusa basması"¹⁸ gibi adlar vermektedir.

Annenin ve çocuğunun bu süre içerisinde hastalanmalarını, yani kırk basmasına uğramamaları için baş vurulan önlem ve çarelerden en önemlileri şunlardır :

Anne ve çocuk kırk gün süreyle evden dışarı çıkmaz.

Kırklı kadınlar ve çocukları birbirleriyle karşılaşmamağa dikkat ederler.

Eğer lohusa ve çocuğu bu süre içerisinde dışarı çıkmak zorunda kalırlarsa ya da lohusalara ve çocukları birbirleriyle karşılaşırlarsa, kırk karışımını önlemek için birtakım kaçınmalara ve pratiklere dikkat edilir.

Kırk olmanın belirgin özelliği, annenin bu süre içerisinde tabu, yani pis sayılmasıdır. Kadının tabusal nitelikteki birtakım kaçınmalarının temelinde bu pislik tasarımı yatmaktadır¹⁹.

5. Kırklama İşlemi

Lohusaya ve çocuğuna kırk basmaması için kırk gün içinde yapılan pek yaygın bir işlem vardır ki, bunun adına "kırklama" denir. Bu yaygın adın dışında, bu işleme "kırk dökme", "kırk çıkarma" dendiği de olur. Kırklama işlemi için en yaygın süre kırk günlük süredir. Bu süre içerisinde 7., 20., 30., 37., 39. ve 41. günler de dikkati çekmektedir²⁰.

17 Türk halkının alkanısı tasarımı hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. : O. Acıpayamlı, "Untersuchungen über Al und Al-Frau in der türkischen Volksliteratur", DTCF., Cilt: 19, Sayı: 7 - 12, Ankara 1961, s. 165 - 176.

18 Acıpayamlı, s. 85.

19 Bu pislik duygusu oldukça yaygındır. Doğum yapan kadınların belirli bir süre başkalarına tabu olması çeşitli kültürlerde yer almaktadır. İslâm kültür çevresinde de aynı durumu görüyoruz. Ortaçağda müslümanlarda "kırk gün anne pisliğinden temizlenemez sayılırdı. O ne evden dışarı çıkabilirdi, ne de dağlara bakabilirdi, çünkü temiz olmadığından kaynakları kuruturdu. Yirmibir gün saçlarını ıslatması ve herhangi birşeye dokunması yasaktı. Yoksa pisliği yaymış olurdu". Bkz. : A. Mazaheri: *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, İstanbul 1972, s. 49.

20 Bu işlemle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Z. Erk: "Anadolu'da Kırklama", I. UTFKB., Cilt: IV. Ankara 1976, s. 101 - 109.

Ülkemizde iki türlü kırklama işlemi saptanmıştır: Suyla yapılan kırklama, susuz yapılan kırklama. Suyla ve susuz yapılan kırklama işlemleri genel çizgileriyle aşağıdaki gibidir:

1. *Lohusa ile çocuğunun üstüne, içerisine altın, gümüş, ustura; yumurta; kırk tane arpa, buğday, çakıl, fasulye, fındık; demir, anahtar vb. konulan su dökülür.*
2. *Beşiğin altına kaba bir döşek yerleştirilir. Köyün ileri gelen kadınlarından ikisi, beşiğin sağına ve soluna oturur. Sağdaki kadın başı kibleye gelmek şartıyla çocuğu kucağına alarak: "Sallû salavat, sallû Muhammet diyenin akibeti hayrolsun" der ve çocuğu beşiğin altından soldaki kadına yuvarlar. Soldaki kadın, çocuğu hemen beşiğin altından sağdaki kadına yuvarlar. Çocuk üç kez bu biçimde yuvarlandıktan sonra, kırklama işlemi sona ermiş olur²¹.*

Eski İstanbul yaşamında "kırk hamamı" âdeti ise şöyle anlatılmaktadır: "Kırkinci günü lohusayı ve çocuğu hamama götürürler. Hısım akraba, konu komşu kırk hamamına davetlidirler. Hamamın dışarısında lohusayı ve ebe hanımın kucağındaki çocuğu çengiler ve çalgıcılar çalıp oynuyarak üç defa dolaştırırlar. Bundan sonra içeriye götürürler. Artık hamamın dışında çengi ve çalgı akşama kadar devam eder.

Lohusa ile çocuk hamamda iken, şayet kırk hamamı için başka bir lohusa getirilecek olursa, kırk basmamak için, çocuğu hemen kucağına alıp yukarı kaldırmak lâzımdır. Bu gibi hallerde etrafında bulunan kadınlar açıkgoz olurlar. Bir mahallede kırk gün içinde iki çocuk doğarsa bunların kırkları karışmış olduğundan herhangi bir evdeki ilk karşılaşmalarında çocukları sırt sırta getirmek gerekir, zira kırk basması büyük bir ihtimal dahilindedir"²².

B. ÇOCUK

Doğumdan sonra, çocuğun gelişimini izleyen; onun anneye babayla, ailenin öteki üyeleriyle ve toplumsal çevresiyle ilişkilerini düzenleyen bir dizi kural, âdet, tören, işlem ve pratik vardır. Çocuğun korunması, büyütülmesi, giderek bağlı bulunduğu grubun ya da kültürel ortamın benimsediği, birörnekleştirdiği kalıplara, değer yargılarına, kısaca modele uydurulması için birçok aşamadan, erginleme işleminden geçmesi gerekmektedir. Bu işlem ve pratikler, töre ve törenler önem ve sıralarına göre kimi zaman katı, kimi zaman da esnek bir biçimde uygulanırlar.

21 Acıpayamli, s. 96.

22 Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey: *Bir Zamanlar İstanbul*, BBTE., İstanbul 1973, s. 110 - 111.

I. Ad

Bunlardan ilki çocuğa ad konulmasıdır¹. Ad, yasalara göre de zorunludur. İnsanlar bir kişinin, bir nesnenin, bir durumun ya da bir olayın adını koymadan, onu bir belirtiyile, bir sıfatla, bir özellikle nitelendirmeden rahat edemezler. Adsız biri, bir olay, bir durum tedirgin edicidir. Belli olan, belirli kılınan, bilinen şey insanoğlunu rahatlatır; kargaşayı, karışıklığı, yanılma ve yanlışlığı önler, ilişkileri düzenler.

Ad, "insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simgedir"². Onun için, yeni doğan bir çocuğa gelişigüzel bir ad konulmaz; adın taşıdığı, karşıladığı ya da içerdiği anlamın çocuğun karakterini, kişiliğini, geleceğini, toplum içindeki yerini ve başarısını damgalıyacak, biçimlendirecek simgesel bir öz taşımasına özen gösterilir. Ad, bir bakıma insanın tinsel varlığını da simgelemektedir. Kısaca söylemek gerekirse, adın sözcük anlamının, o adı taşıyana geçtiğine inanılmaktadır. Örneğin bir çocuğa Demir adı verilirken bu işin psikolojik temelinde, çocuğun demir gibi sağlam ve dayanıklı olacağı isteği ve inancı yatmaktadır.

Kimi toplumlarda adla kişilik arasında o denli sıkı bir ilişki ve bağlantının varolduğu düşünülür ki, o toplumun üyeleri yabancılara adlarını söylemekten âdeta çekinirler.

Ad, insanın bir parçasını oluşturduğuna göre, ad üstüne yapılacak ak ya da kara büyü, sempatik büyü türünün "parçanın başına gelen, bütünün de başına gelir" ilkesince, o adın sahibini de etkileyecek demektir. Bu nedenle ad büyücülükte de önemli bir rol oynamaktadır.

Ayrıca ad, insanın etik kişiliğinin de simgesidir. "Adımı beş para etti", "adını anmak bile istemem", "adı batsın" gibi deyimler de bunu göstermekte; adın çoğu kez onurla bir tutulması da bunu belgelemektedir. Bir onur zedelenmesi sorununda söylenen, "eğer benim adım Memet ise, ben de bunu senin yanına koymam" ya da "sen benim adımı ağzına alacak adam mısın?" türünden sözler, adın kişilikle aynı tutulduğunu göstermektedir.

Şu halde, hangi yandan bakılırsa bakılsın, ad gerek kişisel, gerekse toplumsal karakteriyle, yaşam düzeninin en önemli simgelerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1 Adla ilgili açıklamaları iki yıl önce yayımladığımız bir makaleden — bir iki değişiklik ve eklemenin dışında — aynen aktarıyoruz. Bkz. S. V. Örnek: "Türk Folklorunda Ad Seçme ve Ad Kayma", BÜHY. 1975, İstanbul 1975, s. 101 - 112. Okuyucu adla ilgili Türkçe başlıca kitap ve makaleler için adı geçen makaleye bakabilir. Ayrıca bkz. İ. Başgöz: *İnsan Adları ve Toplum*", TD., Sayı: 294, Ankara 1976, s. 164 - 170; M. Ş. Ülkütaşır: "Türkiye Türklerinde Ad Verme İle İlgili Gelenek ve İnançlar", I. UTFKB., Cilt: IV., Ankara 1976, s. 369 - 384.

2 S. V. Örnek: *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1973, s. 2.

Deniz üzerinde doğdu "Deniz" adını aldı

Heybeliada'da oturan Nurcihan Karaman'ın doğuma daha normal yirmi günü vardı. Yanına götürmcesini de alarak kontrol için Zeynep Hastanesi'ne gidiyordu. Ancak vapura bindikten az sonra sancısı tuttu kolay bir doğumdan sonra üç buçuk kilo ağırlığında bir kız çocuğu

(45)

*Doğum yeriyle ilgili olarak konan adı gösteren bir gazete kesigi.
(Günaydın Gazetesi, Temmuz 1976).*

1. Ad Koyma

Geleneksel kesimde yeni doğan bir çocuğa ad konması genellikle dinsel nitelikli bir törenle olur. Giderek etki gücünü yitirmekle beraber, dinsel niteliğin yine de çoğu yerde etkinliğini sürdürdüğünü görüyoruz.

Çocuğa ad koyma, sıradan bir olay olmadığı için, bu iş küçük çapta da olsa kutlanarak ve kutsanarak yerine getirilir. Daha önce saptanmış olan ad, ad koyma amacıyla düzenlenen toplantı sırasında çocuğa verilir. Bu amaçla çağrılan hoca, müftü ya da dinseliliğiyle tanınan saygın kişi ezan okur ve çocuğun kulağına adını üç kez söyleyerek "hayırlı, uğurlu" olmasını diler; hazırlanan yemekler yenir; havlu, para, şeker vb. hediyeler verilir. Kimi yerlerde, ad verilmesiyle ilgili olarak mevlûd okutulduğu da olur.

Adı, hoca yerine, çocuğun dedesi, dedesi yoksa babası da koyabilir. Bu kişilerde, aynı biçimde ezan okuduktan sonra seçilmiş olan adı çocuğun kulağına üç kez söylerler.

Ad koymayla ilgili olarak düzenlenen törende yemek, ziyafet, mevlûd okutma; törende yakınların ve büyüklerin bulunması; ezan okunması; adın üç kez çocuğun kulağına söylenmesi; çocuğu kible yönüne çevirme; adı sağ kulağına söyleme gibi kalıplaşmış işlemler dikkati çekmektedir. Bu işlemler adın kutsallığını vurgulamakta, ada dinsel bir nitelik kazandırmaktadır.

2. Adı Belirleyen Etmenler

Çocuğa verilen adın şöyle ya da böyle bir ad olmasında çeşitli etmenler rol oynamaktadırlar. Ad, hiç bir zaman gelişigüzel seçilmez.

Çocuğun doğduğu gün³, zaman, ay ve mevsim; doğum yapılan yer; doğduğu sıradaki olaylar; kimi kişilere karşı duyulan hayranlık, şükran ve minnet duyguları; gelenekler; ailenin varsıllığı, yoksulluğu; daha önceki kardeşlerinin yaşayıp yaşamadıkları; moda; kültür değişimleri vb. etmenler adın seçilmesinde birinci derecede rol oynarlar.

3 Konya'da, aftan yararlanarak dışarı çıkan bir erkeğin aynı gün doğum yapan eşi, çocuğuna "al" adını koymuştur. Bkz. *Milliyet*, 12 Mayıs 1974.

"Samsun'da bayram süresince 43 çocuk dünyaya geldi. 26'sı erkek olan çocuklara "Bayram" göbek adı takıldı". Bkz. *Milliyet*, 21 Ekim 1974.

«TUFANDA DOĞDU, ADI TUFAN OLSUN»

Günlerden beri inleyen Lice'de dün ilk defa mutluluğun çığlığı yükseldi. Evlerini ve sekiz çocuklarından üç tanesini yerle bir olan Lice'de bırakan Hüseyin ve Gülnaz Karataş'ın şimdiki yaşantılarını sürdürdükleri Siro dağının ateğindeki çadırlarında bir kız çocukları dünyaya geldi. Günlerden beri can veren Licelilerin arasına

katılan ilk yeni candı bu... Babası Hüseyin, "Tufanda doğdu. Adı Tufan olsun, kardeşleri ve bizler gibi kadersiz olmasın" dedi ve sonra kendisine bir kız evlat kazandıran ebe Saliye Sak'ın ve İknur Demirezen'in kucağında yeni doğan çocuğunu arak bağına bastı...

(ERGIN KONUKSEVER)

(46)

Doğum sırasındaki olayla ilgili bir ad. (Milliyet Gazetesi, 15.9.1975).

Konya'da da aftan yararlanan Ahmet Çeşmeci'nin eşi Dursune Çeşmeci, eşinin salıverildiği gün bir erkek çocuğu dünyaya getirmiştir. Bu nedenle çocuğa "Af" adı verilmiştir.

(47)
Adli bir olayın ada dönüşmesi.
(Milliyet Gazetesi, 12.5.1974).

Bayramda dünyaya gelen iki çocuğa "Bayram" adı verildi

Sosyal Sigortalar Kurumu Bakırköy Doğumevinde Kurban Bayramının ilk günü 11 çocuk dünyaya gelmiştir. İlk dünyaya gelen iki erkek çocuğa, "Bayram" adı verilmiştir.

Bütün hastaneler olduğu gibi Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi de bayram günlerinde ziyaretçilerle dolup taşmıştır. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde tedavi gören hastalar kendi aralarında bayramlaşmışlar, ziyaretçiler bunu büyük bir ilgiyle izlemişlerdir.

Bayramın ilk günü dünyaya gelen ve Bayram adını alan yavrular hem girenin kucağında.

(48)

Bayram adını açıklayan bir gazete keşiği. (Bayram Gazetesi "İstanbul", 14.12.1975).

Şimdi bunları temellerinde yatan nedenleri belirgin örnekleriyle görelim.

a) Çocuğun Doğduğu Gün, Ay ve Mevsimle İlgili Adlar

Ulusal günler: Doğum günü ulusal bayramlardan birine rastlarsa, bu ileri için bir belirti sayılarak, çocuğa o günü anımsatacak, o günün anısı olacak bir ad verilir. Örneğin: Cumhuriyet (Cumhuriyet Bayramı), Devrim (27 Mayıs), Kurtuluş (o ilin kurtuluş bayramı) gibi. Dinsel günler, aylar: Cuma, Cumali, Cumaziye (Cuma günü); Kadir, Kadriye, Leylâ (Kadir günü, gecesi); Arif, Arife (arafe günü); Ramazan (ramazan ayı); Muharrem (aşure ayı); Kurban, İsmail (kurban bayramı); Mevlüt, Mevlüde (mevlit ayı), Bayram (bayram günü) vb. Belli günler, belli aylar: Nevruz (nevruz günü); Bahar (bahar aylarından biri); İlkey (yılın ilk aylarından biri) vb. Günün belli zamanları: Gündüz, Seher, Şafak, Tan, Fecri, Nehar, Leylâ vb.

b) Yatırlar ve Ziyaretlerle İlgili Adlar

Çocuklarının olmasını yatırlarda, ziyaret yerlerinde ve tekkelerdeki "ulu ve mübarek" kişilerin himmetine bağlayan anne ve babalar manevi bir borç olarak çocuklarına bunların adlarını verirler⁴. Bir de, kadınların ve çocukların satılmasıyla çocuk sahibi olduklarına inananlar çocuklarına Satı, Satılmış adlarını koyarlar.

c) Tanrının Sıfatları, Peygamberler ve Peygamber Yakınlarıyla İlgili Adlar

Abdullah, Abdurrahman, Abdulrezak, Abdüssamet (Tanrının ad ve sıfatları); Muhammet, Mehmet, Mahmut, Ahmet, Mustafa, Resul, Ekrem (Muhamme-

Beş oğluna Mustafa, Kemal, Paşa, Gazi ve Ata, kızına Makbule adını verdi!

Aydın'a bağlı Köşk bucağında yaşayan Hüseyin Dallar (42) adlı bir işçi, Atatürk'e olan sevgisinden ötürü altı çocuğuna ad olarak Atatürk'ün ad ve ünvanlarını koymuştur. Dallar, beş erkek çocuğuna yaş sırasına göre Mustafa (20), Kemal (18), Paşa (13), Gazi (8) ve Ata (1) adlarını vermiştir. Beşinci çocuğu kız olduğu için ona da Atatürk'ün kardeşi Makbule Hanım'ın adını koymuştur. Hüseyin Dallar, bir erkek çocuğu daha olursa ona da Türk adını koyacağını,

böylece Atatürk'ün adını tamamlamış olacağını belirtmektedir.

Hüseyin Dallar, yedi yıl önce ölen, kendisi gibi Atatürk hayranı kardeşinin Ali Rıza (15) ve Zübeyde (13) adlı iki çocuğunu da yanına almıştır.. (İsmail YILMAZ-AYDIN)

(49)

Atatürk'ün ad ve sanlarının yeni doğan çocuklara seçilmesini gösteren bir gazete kesigi. (Günaydın Gazetesi, 22.4.1975).

4 Örneğin Sivas'da Ahmet Turan adının sık sık raslanırlığı il yakınındaki Ahmet Turan tekkesine; aynı biçimde Gaziantep ve Maraş'da "Ökkeş" adının çokluğu da Ökkeş tekkesine bağlanmaktadır.

din ad ve sıfatları); Bekir, Osman, Ömer, Ali (dört halifenin adları); İbrahim, Âdem, Davut, Zekeriya, İsmail, Yakup, İdris (peygamber adları); Hasan, Hüseyin (Ali'nin çocukları, özellikle Aleviler arasında); Hatice, Ayşe, Fatma, Emine, Zeynep (Peygamberin eşleri, annesi, kızı) gibi...

d) Tarihi Kahraman ve Siyasi Liderlerle İlgili Adlar

Tarihi kahramanların, kumandanların, ünlü kişilerin ve siyasi liderlerin adlarını koyma âdeti de yaygındır. Ulusa, ülkeye ya da bir etnik gruba benliğini, özgürlüğünü kazandıran; ulusun, ülkenin adını yücelten kahraman ve liderlere; yine ulusun, ülkenin ya da etnik bir grubun belli dönemlerinde önemli rol oynamış olan kimselerin adları da yeni doğanlara ad olarak seçilir. Örneğin: Atilla, Cengiz, Timur; Yavuz, Bayazıt, Fatih, Murat; Birinci Dünya Savaşı'nın ünlü kişilerinden olan Enver, Niyazi, Talât; Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal, İsmet, Kâzım (Karabekir); demokratik hayata geçiş döneminin liderlerinden Celâl (Bayar), Menderes (Adnan); 27 Mayıs devriminden

Kıbrıslı ikizlere Ecevit ve Güneş adları verildi

- Akıncılar köyündeki Halil İbrahim ve Emine Halil bundan sonra doğacak ikizlerine "Savaş" ve "Barış" adını vereceklerini söylediler.

LEFKOŞE, (Hürriyet) - Üç tarafı halen Rumlar tarafından çevrili bulunan Kıbrıs'ın Türk Akıncılar köyünde 38 yaşındaki Emine Halil adındaki kadın ikinci sefer doğduğu ikizlerine Ecevit ve Güneş adlarını vermiştir.

13 çocuk sahibi Halil İbrahim ve eşi Emine Halil, ikizlerine Ecevit ve Güneş adlarını vermelerini, Kıbrıs Türklerinin özgürlüğe kavuştuğu 20 Temmuz ve ikinci barış hareketleri sırasında Ecevit'in Başbakan, Güneş'in Dışişleri Bakanı olmalarına bağlamışlardır.

Anne Emine Halil ikinci sefer ikiz olarak doğum yaptığı çocuklarına Savaş ve Barış adlarını vermek istemiş, ancak baba Halil İbrahim, "Hayır bu ikizlerime Ecevit ve Güneş adlarını vereceğiz. Yalnız önmümüzdeki yıl üçüncü sefer ikiz olursa o zaman senin istediğin olan Barış ve Savaş adlarını koyarız" şeklinde cevap vermiştir.

Barış hareketleri sırasında üç tarafı Rumlar tarafından çevrili olduğu için gece gündüz köylerini savunan Akıncılar köyülülerinden olan Halil İbrahim elektrik ustası olduğunu söyleyerek şunları söylemiştir:

"Allah bana 17 yılda 13 çocuk verdi. Bunlardan dörder yaşlarında olan Zehra ve Pembe adlarındaki ikizlerimden sonra Ecevit ve Güneş'in doğmaları beni çok mutlu etti. Allah bunlardan sonrakilere uzun ömür versin."

(50)

**Politikacılardan
seçilen
iki adı
belgeleyen
bir kesik.
(Hürriyet
Gazetesi,
18.4.1975).**

Gürsel gibi... Son zamanlarda ise Ecevit⁵ bu türden adlar arasında sayılır. Ayrıca Namık Kemal, Ziya Gökalp gibi Türk siyaset ve kültür hayatında önemli yerleri olan kimselerin adları da sevilerek konan adlardandır.

e) Hayvanlarla, Madenlerle, Bitkilerle İlgili Adlar

Kimi hayvanların, madenlerin, bitkilerin dikkati çeken özellik ve niteliklerini çocuklarına geçirmek düşüncesi ve isteğiyle konulan adlara da oldukça sık raslanılmaktadır. Bunların başında Arslan, Kaplan, Alageyik, Ceren = (ceylân), Gazal; Kartal, Şahin, Tuğrul, Doğan, Keklik, Dudu, Bülbül gibi kırallığı, gücü, yırtıcılığı, inceliği, güzelliği simgeleyen çeşitli hayvan kuş adları; Elmas, Altın, Gümüş, İnci, Yeşim, Kehribar gibi değerli ve pahalı maden adları; Yaprak, Selvi, Mine, Lâle, Sümbül, Çiğdem, Menekşe, Nergiz, Çiçek, Gül, İtir, Yasemin, Şebboy vb. ağaç ve çiçek adları; seyrek olmakla beraber Kiraz, Şeftali, Fındık gibi meyve ve yemiş adları gelmektedir. Yukardaki maden, çiçek ve yemiş adlarının hemen hepsinin kadın adları olarak verildiği dikkati çekmektedir.

Gül'den türetilen ya da bu sözcüğü ek olarak alan adların —birkaçının dışında— hepsi de kız çocukları için seçilmektedir. Aşağıdaki güllü adlar bunu örneklemektedir:

“Ağgül (Akgül), Anlargül, Ayşegül, Badegül, Bahtigül, Beşgül (erkek), Betigül, Bağdagül, Birgül, Destegül, Dilgül, Güliz, Gülizar, Gülkız, Güllü, Güllüzar, Gülname, Gülnaz, Gülnehir, Gülnihal, Gülniyaz, Gülnur, Esengül, Ergül, Gül, Gelengül, Goncagül, Gülağca, Gülâli (erkek), Gülağa (erkek), Gülamber, Gülây, Gülbay (erkek), Gülbahar, Gülban, Gülbânu, Gülbeşeker, Gülbeyaz, Gülbıçer, Gülbin, Gülbün, Gülcihan, Gülcıçek, Gülçin, Gülçüm, Gülçüm, Güldal, Güldalı, Güldane, Gülden, Güldenem, Gülderen, Güldeste, Güledâ, Güler, Güleser, Gülengül, Güley, Gülfidan, Gülfıye, Gülgün, Gülhan, Gülhanım, Gülhayat, Güliçi, Gülistan, Gülipek, Gülpâze, Gülören, Gülpembe, Gülperi, Gülriz, Gülsaf, Gülsafâ, Gülseher, Gülsenem, Gülsen, Gülser,

İlk çocuklarına “Hayat,, adını koyacaklar

Geçen yıl mecmuamızın, «Hayat Arkadaşı» servisi kanalıyla tanışıp nişanlanan Nadiye Sümer ile Erdoğan Özcan, geçenlerde evlendiler. Nikaâh töreninde, genç çiftte mutluluk yolunun kapısını açan Hayat mensupları da bulunuyordu. Defteri imzaladıktan sonra, şükranlarını belirten Sümer ve Özcan, doğacak ilk çocuklarına, Hayat adını vereceklerini söylediler. Resimde, Almanya'da yerleşecek olan genç evliler nikaâhta.

(51)

Şükran duygusu sonucu konan adlara bir örnek. (Hayat Dergisi, 15.8.1974).

5 Özellikle “Kıbrıs Barış Harekâtı” sonucu, harekâtı başlatan Bülent Ecevit'in adının, Kıbrıs Türkleri tarafından yeni doğan çocuklara verildiğini görüyoruz. Örneğin 6 Ağustos 1974 tarihli *Milliyet* ile 18 Nisan 1975 tarihli *Hürriyet* gazetelerinde bunu tanıttayan iki haber yer almıştır.

Gülseven, Gülsevî, Gülsevin, Gülsüm, Gülsün, Gülşafak, Gülşah, Güllüşah, Gülşeker, Gülşen, Gülşifa, Gültaze, Gültekin (erkek), Gülten, Gülümden, Gülümser, Gülünden, Gülüs, Gülüş, Gülüver, Gülyüz, Gülzaman, Hepgüler, Hepgül, İncigül, İsmigül, Nurgül, Özgül, Rengigül, Sadegül, Safigül, Sevgül, Şengül, Yurdağül, Zatiğül"⁶.

f) Çocuğun Doğduğu Yerle İlgili Adlar

Çocuğun doğduğu yeri bir ömür boyu korumak ve geleneğe uymak amacıyla konulan adlar da vardır. Bu tür doğumlar, alışagelen koşullar içinde olmadığı için, doğumun yapıldığı yer belirtilmek istenir. Örneğin tren yolculuğu sırasında doğanlara Demir, vapur yolculuğu sırasında doğanlara Deniz adı verilir. Öte yandan, bir kişi tarafından kurulan ve bir çeşit vakıf olarak çalışan hastahanelerde yapılan doğumlarda, çocuklara o hastahanelenin kurucusunun adının verildiği de giderek bir kent geleneği haline gelmektedir⁷.

13-6-1972

Cok mübâreem Sayın hâlis beyim ilkönce
 Selâm ve saygılarımı sunar sizlerin daim
 iyi mutluluk olmasını Allah'tandiler ve
 şücrâcâyım- sizde bir kızı doğarsanız
 Şükür Allahımıza hastamız Fatma'yı
 İnen gayretle Osman'da iyiyim
 Fatma-ki doğum yaptı kız çocuğu oldu
 adına övsel koyduk sizleri ömürleri
 müjrin sonuna kadar unutmayacağız
 ve unutmuyoruz. İteside birde oğlumuz
 olursa adında hâlis. Koyacağız inşâallah
 sizleri hiç unutmuyoruz
 doktorumuz övsele Selâm ve say
 gılar sunar hepimize mutluluklar
 dileriz İnşâallah 45-60 gün sonra
 görürüz çocuk 7-4-1972 günü
 doğdu Selâmlar Osman Acar
 Fatma Acar Selâmlar
 Hasan ÖZ Selâmlar

(52)

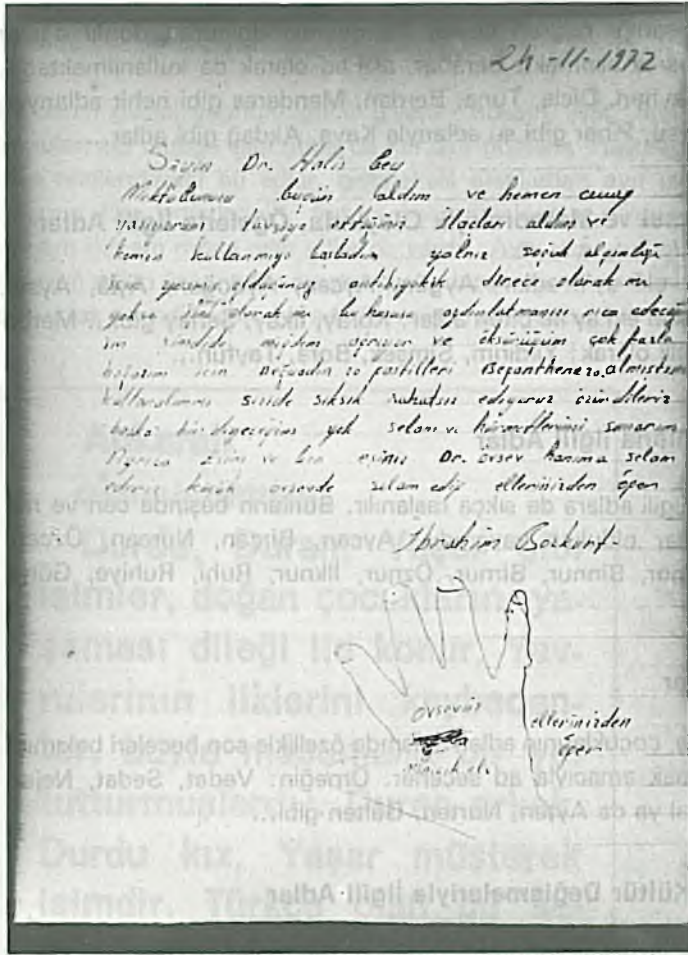
**Çocuğa,
 anneyi
 sağaltan
 doktorun adını
 vermekte
 ödenen
 gönül borcunu
 dile getiren
 bir mektup.**

6 M. Üçer: "Folklorumuzda Gül", SF., Sayı: 2, Sivas 1973, s. 3 - 5.

7 İstanbul'un ünlü doğumevlerinden birisi olan "Zeynep Kâmil" hastahanesinde doğan çocuklara çoğu zaman kıza Zeynep, oğlansa Kâmil göbek adı verilmektedir. Burada dikkatimizi çeken nokta, hastahaneyi kuran ya da kurulmasına yardım eden kimsenin bir ocaklı gibi kabul edilmesi âdetinin çağdaş yaşama ayak uydurmasıdır.

g) Minnet, Şükran, Hayranlık ve Dostluk Duygularıyla İlgili Adlar

Bu türden duygular sonucu konan adları, Türk insanının duyarlılığı ve vefa duygusuyla açıklayabiliriz. Öyle ki, çoğunluğu köylerden gelen ve asker ocağında olgunlaşan, deney sahibi olan kırsal alan delikanlıları, askerlikleri sırasında yakınlık gördükleri, etkilendikleri ve hayran oldukları kumandanlarının, üstlerinin adlarını çocuklarına koyarak bu duygularını tatmin ederler. Aynı durum bir hastalık nedeniyle hastahanedeyi yatıp da sağlıklarına kavuşan kişiler için de söz konusudur. Onlar da kendilerini sağaltan, ölümden kurtaran hekimlerinin adlarını çocuklarına koyarak gönül borçlarını öderler⁸. Öte yandan sıkı dostlukların olduğu zamanlarda iki taraftan birisi bu dostluğu daha anlamlı kılmak ve pekiştirmek için çocuğuna arkadaşının adını verir.

(53)
**Annesini
sağaltan
doktorun
adını
taşıyan
çocuğun
elinin
resmi.**

8 Ankara'daki "Türkiye Yüksek İhtisas Hastahanesi" kardiyologlarından Doç. Dr. Övsev Dörtlemes'in ilk adı, gönül borcunu bu yolla ödemek isteyen hastalar ve hasta sahipleri tarafından çocuklarına ad olarak seçilmiştir: Trabzon'da Övsev Uzuner, Bartın'da Övsev Acar, Tarsus'da Övsev Bozkurt gibi.

h) Ölmüş Büyüklerle İlgili Adlar

Geleneklerin etkisiyle ve vefa duygusuyla ölmüş büyüklerin adlarını çocuklarına koyma halkımız arasında oldukça yaygındır. Bu türden adlar "ölenlerin adlarının yerde kalmaması; onları hatırdan çıkarmama, yaşatma, saygı ve sevgiyle anma" amacıyla konulmaktadır.

i) Toponimi İle İlgili Adlar

Kimi adlarında bir yerle, bir kent ya da köyle ilgisi vardır. Bu durum soyadında daha yaygın ve belirgindir.

j) Coğrafi Ögelerle İlgili Adlar

İnsanın içinde yaşadığı coğrafi çevre, bu çevreyi dolduran doğal ögeler özellikle soyadı olarak alınmakla beraber, asıl ad olarak da kullanılmaktadır. Örneğin: Fırat, Seyhan, Dicle, Tuna, Berdan, Menderes gibi nehir adlarıyla, Bingöl, Deniz, Birsu, Pınar gibi su adlarıyla Kaya, Akdağ gibi adlar...

k) Kozmik, Göksel ve Meteorolojik Olaylarla, Ögelerle İlgili Adlar

Güneş, yıldız; ilk eki ay'lı adlar: Aygün, Aycan, Aydoğan, Aylâ, Aysel, Aysema, Aynur; son eki ay ile biten adlar: Koray, İlkay, Şenay gibi... Meteorolojik olaylarla ilgili olarak: Yıldırım, Şimşek, Bora, Tayfun...

l) Manevi Organlarla İlgili Adlar

Ruhsal yanımızla ilgili adlara da sıkça raslanılır. Bunların başında can ve nur sonekini alan adlar oldukça yaygındır: Aycan, Bircan, Nurcan, Özcan, Tezcan; Nur, Aynur, Binnur, Birnur, Öznur, İknur; Ruhi, Ruhiye, Gönül gibi...

m) Uyumlu Adlar

Kimi ana babalarsa, çocuklarının adları arasında özellikle son heceleri bakımından uyum sağlamak amacıyla ad seçerler. Örneğin: Vedat, Sedat, Nejat; Öcal, Hıncal, Vural ya da Ayten, Nurten, Gülten gibi...

n) Modayla ve Kültür Değişmeleriyle İlgili Adlar

Türkiye'nin çeyrek yüzyıldır yoğun bir kentleşme ve toplumsal değişme süreci içerisinde bulunduğu; buna bağlı olarak halkımızın birtakım kültür değişmelerinden görünür biçimde etkilendiği göz önünde tutulursa, bu değişmelerin giderek ad seçimlerinde de geleneksel dokuyu gevşetmesini doğal bir olgu olarak kabul etmek gerekir.

Büyük aile tipinin giderek küçük aile tipine dönüşmesi; iç turizmin yoğunluk kazanması; yurt dışına çalışmaya giden işçilerimizin dünya ve yaşam görüşlerindeki değişiklikler gibi etmenler gelenekselliğin etkisini zayıflatmaktadır.

Öte yandan sinema, tiyatro gibi görsel sanatların Anadolu'nun kıyı ve köşelerine kadar yayılması; radyo, televizyon, basın gibi kitle haberleşme araçlarının son zamanlardaki yaygınlığı ve etkinliği ister istemez halkın beğenisini etkilemekte ve halka ad konusunda yeni seçmeler kazandırmaktadır.

Köyden, kırsal alandan kopan kimseler, örneğin büyük kentlerdeki apartman kapıcıları, kent yaşamının koşullarına uymaya çalışmakta; yeni iş olanakları arıyarak, çocuklarını okutarak bir daha geldikleri yerlere dönmek istememekteler. Bu tutunma ve yenileşme çabası başka şeylerin yanı sıra kapıcıların ve gecekondualarda yaşayanların, kentte doğan çocuklarına verdikleri adlarda da kendini göstermektedir.

Modanın geçici yaptırım gücü giyim - kuşam, jest, mimik, yeme - içme konularında olduğu gibi adda da kendini gösterir. Halkımızın "moda adlar" diye nitelendirdiği bu adlar, geleneksel olanlardan ayrı olanlardır. Bunların çoğunu film sanatçılarının, roman kahramanlarının adları oluşturur. Ayrıca dönem dönem moda olan adlar da vardır. Aynı yaş grubunun ya da belli bir kuşağın adları üzerine bir araştırma yapılacak olursa, o dönem ya da o kuşak için ortak geçerliliği olan bir ad kümesine raslamamız her zaman mümkündür.

Ankaralı

Okuyucumuza:

Durdu, Duran, Yaşar gibi isimler, doğan çocukların, yaşamaları dileği ile konur. Yavrularının ilklerini kaybedenler, böyle masumane bir yol tutmuşlardır. Duran erkek. Durdu kız, Yaşar müşterek isimdir. Türkçe olan bu adları doğacak yavrunuza koyabilirsiniz. Güle güle besleyiniz. Analı babalı büyüsün.

*(54)
Bir derginin,
çocukları
yaşattığına
inanılan adlarla
ilgili olarak
okuyucusuna
verdiği
yanıt.
(Hayat Dergisi,
Eylül 1974).*

ö) Yaşatıcı Güçle İlgili Adlar

Adla ilgili yaygın inançlardan birisi de yaşamayan çocukları yaşatmak için, onlara belirli birtakım adları koymaktır. Burada adın sözlük anlamının dinamik gücünden yararlanma söz konusudur. Adın, büyüsel ve mistik bir özü de anlamında sakladığı inancı düşünülürse, yaşatıcı gücü olduğuna inanılan bu türden adların, çaresizlik içinde kalanlarca bir dayanak sağlayacağı umudu kendiliğinden anlaşılır. Bu adların başlıcaları şunlardır: Yaşar, Yaşabey, Yaşagül, Duran, Dursun, Dursune, Durmuş, Durdane, Dursel, Dursev, Durgül, Ömür, Hayat, Hayati, Türer, Satı, Satılmış... Son iki ad, "çocuğu satma" pratiği sonucu konur. Kız çocuğundan oğlan çocuğuna dönmeyi sağlamak için son doğan kızın adı Döndü, Döne, Yeter, Kâfiye, Songül, Bıktık vb. konur.

Çocuğu adı aracılığıyla yaşatmanın bir yolu da, çocuk oğlansa babasının, kızsaa annesinin adını vermektir.

Çocuğu yaşamayanlar ya da cız ve hastalıklı olanlar "adı yaramadı, bu ad ağır geldi, kaldırmadı çocuk" gibi düşüncelerle, eski adı bırakıp, yeni bir ad koyarlar. Bu tür ad değiştirmelerde, adla sahibi arasındaki yazgı bağı inancı kendini göstermektedir. Bu inanç ve tasarımı dışı vuran uygulamalardan birkaç örneği aşağıya sıralayalım:

Örnek 1. *"Yakın akrabam olan teyzemin kızı doğuştan hastalıklı, gelişim geriliği gösteren bir çocuktü. Yaşı yirmi olmasına rağmen hâlâ büyüymemişti. Gülser olan adı yaramadı diye Ayşe olarak değiştirildi". (Emine V., K. K., Y. 45, 3 Çl., İO., Afyon).*

Örnek 2. *"Ben oğlumun adını Ali koymuştum. Fakat çocuk devamlı hastaydı. Sonradan adını Ali İhsan yaptık, çocuk yine yaşamadı". (Şerife Ö., K. K., Y. 30, 2 Çl., İO., Çaykenarlı K. / Antalya).*

Örnek 3. *"Bizim burada adı Nur olan bir kız çocuğunun üzerine devamlı felâket gelmesi yüzünden adı Nurgül olarak değiştirildi". (Hatice D., K. K., Y. 45, 4 Çl., OO., Uzunköprü / Edirne).*

Örnek 4. *"Bir çocuğa Metin adını verdiler. Sonra çocuğun babası ölünce babasının adını koydular. Çocuk akciğer ameliyatı oldu. Altı yaşında çocuğun adını Metin yaptılar". (Meliha B., K. K., Y. 40, 2 Çl., Öy., Kulu / Konya).*

Örnek 5. *Gerek Türkiye'de, gerekse Almanya'da doğan çocuklarının bir süre sonra ölmeleri nedeniyle, Mainz kentindeki bir işçi ailesi yeniden doğan çocuklarına bir Alman adı olan Ilona'yı vermiştir?*

9 Bkz. N. Gözaydın: "Almanya'da Çalışan Türk İşçileri Arasında Dil ve Folklor Olayı Üzerine", TFA., Cilt: 16, No. 307, İstanbul 1975.

Bu kategoriye sokamayacağımız, fakat değiştirme olayıyla ilgili bir başka durum daha vardır. Bu durum da ad değiştirme, kişinin statüsünün, ekonomik gücünün, mesleğinin değişmesiyle ilgilidir. Örneğin yoksul bir kızın varıl bir aileye gelin gitmesi, giderek evinin hanımı olması; yeni ve değişik çevresine adı ile ters, komik düşmemesi için seyrek de olsa adını değiştirdiği görülmektedir. Ayrıca hizmetçi ve evlâtlık adlarının hanımları tarafından kültürel çevrelerine uyacak biçimde değiştirildiklerini de biliyoruz.

3. Göbek Adı

Halkımız arasında "göbek adı" koyma geleneği de yaygındır. Çocuğun doğduğu sırada, göbeği kesilirken konan ada "göbek adı" denmektedir. Genellikle dinselîğiyle ün yapmış kişilerle kutsal kitaplardan seçilen bu adlar, resmî kayıta geçtiği gibi, geçmeden de çocukların ana babaları, akrabaları ve yakınları tarafından kullanılabilir. Halk göbek adı konmasını genellikle dinselîlikle açıklamaktadır. Örneğin bu konuda fikirleri sorulanlar, "kabrde o adla çağırılmış da, ondan konurmuş", "öte dünyada göbek adıyla çağırılmış insan", "tövbe telkin edilirken o adla çağırılır" diyerek birbirini tutan ve belli bir görüşü vurgulayan cevaplar vermektedirler.

4. Takma Ad

Kişinin asıl adının dışında, özellikle yakınları ve bağlı bulunduğu grubun üyeleri tarafından rahatlıkla kullanılan bir takma adı da olur. Takma adlar, daha çok geleneksel kesimde, özellikle köylerde çok görülmektedir. Buralarda hemen hemen herkesin bir takma adı vardır. Bu ad kişinin ardından söylendiği gibi, rahatlıkla yüzüne de söylenir. Bu adlar kişinin ruhsal, bedensel, fizyolojik bir özründen; toplumsal yaşamındaki uyumsuz ve aykırı bir davranışından; işinden, uğraşısından; başından geçmiş bir olaydan vb. dolayı takılır. Örneğin tek başına Ali adı birşey ifade etmeyebilir; ama "Kel Ali", "Gavur Ali" ya da "Ali Çavuş" gibi takma adlar, köylük yerde, Ali'nin fizyolojik bir özrünü, dinsel koşulları yerine getirmeyişini, ya da okur yazarlığını anlatmaktadırlar. Ayrıca, eskiden soyadının bulunmayışı, lâkapların ve takma adların yaygın bir biçimde kullanılmasını büyük ölçüde etkilemiştir¹⁰.

Eskiden olduğu gibi bugün de —daha az olmakla beraber— köylerde hemen her ailenin, sülâlenin ve soyun birer lakabı vardır. Geçmişteki bir olayla, etnik durumla, yerleşik ya da göçer olmakla, aile reisinin, sülâlenin ileri geleninin belirgin bir özelliğiyle bağlantılı olarak alınan ya da takılan bu adlar ve lakaplar kuşaktan kuşağa geçerek kullanılmaktadır. Bunların içerisinde en yaygın olanı erkekler için "ağa", kadınlar içinse "hatun" lakabıdır. Köylük yerde takma ad ve lakap biraz da zorunlu ve yararlıdır. Çünkü büyük bir bölümünü geleneksel ve benzer adların oluşturduğu kırsal alanda, günlük ve resmi işlerdeki kimi yanlışları önlemek için aynı adı taşıyanların lakaplarıyla anılması gerekmektedir.

10 Bu konuda ünlü romancı Kemal Tahir'in "Büyük Mal" adlı yapıtında, Çorum'un bir göçmen mahallesinde oturanların takma adları ve lakaplarıyla ilgili ilginç örnekler bulunmaktadır. Bkz. Kemal Tahir: *Büyük Mal*, 1. Basım, Ankara 1970, s. 480 - 486.

Aynı adı taşıyanların birbirlerinden ayırt edilmeleri, kent yaşamında bir camianın, grubun, derneğin ya da kulübün üyeleri arasında da söz konusudur¹¹.

II. Çocuk Görme

Kadın doğum yaptıktan sonra akrabaları, komşuları ve yakınları tarafından ziyaret edilir. Bu ziyaret hem soya ve sülâleye yeni bir üye kazandıran annenin, hem de ilerde toplum içerisinde yerini alacak olan çocuğun kutlanması amacıyla yapılır. Komşuluk ilişkilerinin pekiştirilmesine, şu ya da bu nedenle gevşemiş olan bağların yeni baştan sağlamlaştırılmasına da olanak hazırlayan bu kutlama ziyareti değişik adlarla anılmaktadır; en yaygını "göz aydınına gitme"dir. Bu adın dışında buna "mübarek olsun gitme", "lohusaya gitme", "bebeğe gitme", "bebe görmeye gitme", "uşak görmeye gitme" gibi adlar da verilmektedir.

Anneyi ziyaret ederek yeni doğmuş olan çocuğu görme doğumun ilk üç gününden başlayıp kırkinci gününe kadar uzamaktadır. En yaygını da doğumun haftasından başlayıp kırkinci gününe kadar olan süredir. Burada dikkat edilen nokta, aynı süre içerisinde lohusa olan kadınların, kırk günlerini tamamlamadan birbirlerini ziyaretten kaçınmalarıdır. Böylece çocuklarının "kırklarının karışmaları"ni önleyeceklerine inanılmaktadır. Çünkü, böyle bir ziyaret sonucu kırkları karışmış olan çocuklar ya hastalanırlar ya da "göze gelirler".

Doğuran kadının anne, kardeş ve babası dışındaki yakın akrabaları ve arkadaşları kendilerini bu kırk günlük süreyle kayıtlı tutmazlar. Doğumdan başlayarak, olayın içerisinde üstlerine düşen rolleri alırlar. Bilindiği gibi bu türden önemli olaylarda aile üyelerine, akrabalara ve komşulara belirli roller düşer, onlar da bu rollerini geleneklerin, âdetlerin, göreneklerin, yani törelerin öngördüğü biçimde üstlenirler.

Zamanında ziyaret yapmayanlar anne ve yakınları tarafından kınanırlar. Bunların bu tutumları türlü biçimlerde yorumlanır; ya böyle sevindirici bir olayı çekemediklerine ya da hediyeden kaçmalarına bağlanarak ayıplanırlar. Yüzyüze bakan toplumlarda (örneğin köylerde) geleneklerin düzenlediği biçimde ziyaret yapma törelerin gereğidir. Töreyle yerine getirmeyenler, geleneksel toplumları oluşturan yaptırım güçlerini karşılarında bulurlar.

"Göz aydınına" ya da "çocuk görmeye gitme"nin yaygın ve geçerli kuralı çocuğa bir armağan götürmektir. Armağan, genellikle ilk ziyarette götürülür. Bununla beraber, anneyi kutlamak için yapılan hediyesiz ilk ziyaretten sonra

11 Örneğin futbol takımlarında adları Mehmet olan oyuncuların "Büyük Mehmet", "Küçük Mehmet", "Fuji Mehmet" gibi sıfatlarıyla takım arkadaşları, çalıştırıcıları, yöneticileri, spor yazarları ve seyirciler tarafından ayırt edildiklerini biliyoruz.

bir ziyaret daha yapılır. Bu ziyarette hediye getirmek gerekir. Çocuğa götürülen hediye, ziyaret edenin aileye yakınlığına ve uzaklığına, varsılığına ve yoksulluğına, yol yordam bilişine, törelere bağılı olup olmayışına göre değışir.

Ayrıca hediyelerin seçilişinde pahalı ya da ucuz oluşunda birtakım hesapların yapıldığı da bilinmektedir. Çünkü hediye karşılık esasına göre işler. Anne adayı gelinler, doğuracak gelin sahibi kaynanalar, evlenme çağında çocukları bulunanlar, "nasıl olsa o da benimkine getirecek" düşüncesiyle hareket ederler. Nitekim, "o benim doğumumda çocuğumu görmek için bir altın getirmişti, ben de ona bir altın götürüyüm" düşüncesi çoğu yerde geçerlidir. Bu karşılık mekanizması, hediye alıp ta, sırası geldiğinde karşılığını götürmek isteyen baskı altında tutmaktadır. Bu baskı sonucunda, halk söyleyişle "kimse kimsenin yükü altında kalmak" istemez; uygun bir hediye ile gönül alınır. Çünkü karşılığı götürülmeyen hediye komşuluk ilişkilerinin bozulmasına da yol açabilir.

Ülkemizde çocuğa götürülen hediyelerin başında çocuk giysileri gelmektedir. Ziyaretçi, ekonomik gücüne göre ya içi ve dışıyla tam bir giysi takımı ya da sadece tek bir giysi parçası götürür. Bebek takımından sonra yaygın olan bir hediye türü de altındır. Kuyumcularda kırmızı, mavi kurdelelerle hazırlanmış olan altın lira "makbul" bir hediyedir. Altının türü, gramajı, sayısı annenin ziyaretçiye yakınlık derecesi ve ziyaret edenin ekonomik gücüyle de ilgilidir. Altından başka maşallah, mavi boncuk, "kırk gömleği" vb. hediye olarak götürülmektedir. Son zamanların kent göreneklerinden olan bir hediye biçimi de, çocuk adına bankada bir hesap açtırmaktır. Ayrıca, feodal düzen artığının etkinliğini sürdürdüğü yerlerde, grubun, sülâlenin, camianın gerek ekonomik, gerekse siyasal güç bakımından ileri gelenleri tarla bağışlamaktan koyun, kuzu armağan etmeye kadar uzayan bir armağan yarışına girebilirler. Böylece hem saygınlıklarını artırmış, hem doğum yapan ailenin üyelerini bir tür baskı altında tutmuş olurlar.

Doğum sonrası yapılan ziyaretlerde sadece çocuğa hediye götürülmez, anne de birtakım hediyelerle hoşnut edilir. Zaten bu aşamada anneye ve çocuğa özdeş gözüyle bakılmaktadır.

Anneye daha çok yakınları hediye götürürler. Bu kimseler doğuran kadının anne ve babasından başlayarak yakın akraba halkalarını içine almaktadır. Gelenekselliğın egemen olduğu yerlerde komşularca doğumdan sonraki ilk hafta içerisinde anneye kendini çabuk toparlasın diye süt, yoğurt, muhallebi, haside = (şeker, yağ, un karışımı bir yiyecek) bisküvi vb. şeyler götürülür. Ayrıca havlu, peşkir, giysilik kumaş da hediye edilir.

Çocuk görme ziyareti sırasında anneye ve çocuğa birtakım kalıp sözler de söylenir. Bunlar, anneyi ve çocuğu kutlayan ve kutsayan nitelikteki dileklerdir. Sözün etkileyici gücünü yansıtan ve çocuk için söylenen bu dileklerin başlıcaları şunlardır:

*Uzun ömürlü olsun.
Hayırlı uğurlu olsun.
Analı babalı büyüsün.
Güle güle büyüsün.
Binası (sağlığı, yapısı) kuvvetli olsun.
Yaşı uzun olsun.
Allah akıl-hidayet versin.
Allah akıl, kemal versin.
Allah akıl, fikir versin.
Vatana millete hayırlı olsun.
Allah nazardan saklasın.
Başı devletli olsun.*

Anne içinde birtakım kalıp sözler söylenmektedir. Bunlar da kutlama ve dilek niteliğinde sözlerdir. Bunlardan kimileri şöyledir:

*Hayırlı olsun.
Geçmiş olsun.
Mübarek olsun.
Allah seni kurtardı, sana bıraksın.
Allah sana bağışlasın.
Siz sizi soğuktan koruyun.
Gözünüz aydın olsun.
Hayrını göresin.
Allah çocuğunu ölmezler defterine yazsın.
Allah nasibini bol etsin.
Fazlalığın (ziyaden) analı babalı büyüsün.
Allah başa kadar korusun.
Ağzının tadıyla büyütesin.*

Gerek toplumun yeni üyesini kutlama ve kutsamasıyla, gerekse akrabalık ve komşuluk bağlarını pekiştirici, kaynaştırıcı işleviyle olumlu yönden dikkatimizi çeken "çocuk görme" âdeti, hediye ve dilek gibi, ilişkilerin düzenlenmesinde önemli yeri olan iki öğeye de bünyesinde yer vermektedir.

III. Dış Hediği (Buğdayı)

Çocuğun biyolojik gelişmesinin belirtilerinden birisi olan dış çıkarma, halkımızca genellikle bir törenle kutlanır. Bu törenin temelinde değişik görüşler yatmaktadır. Bu görüşler içerisinde çocuğun beslenmesiyle ilgili olanlar dikkati çekmektedir. Yiyeceğin ezilmesinde, parçalanmasında ve öğütülmesinde birinci dereceden rolü olan dışın ortaya çıkışı nedeniyle düzenlenen bu tören-eğlencede yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını artırma, bereketi çoğaltma gibi dileklerin yanı sıra çocuğun dışının sağlam olması isteği de yer almaktadır.

Değişik bölgelerde değişik adlarla anılan bu tören - eğlencenin halk arasındaki yaygın adı "diş hediği"dir. Hedik, buğdayın suda kaynatılmışına verilen addır. Ayrıca buna "diş aşı", "diş bulguru", "diş buğdayı" adları da verilmektedir. Diş buğdayı eğlence - törenin düzenlenişiyle ilgili olarak aşağıdaki örnekleri verelim:

- Örnek 1. *"Çocuğun ilk dişi çıkınca, bulgur tepsiye konur. Bulgurun üstüne cerez, şeker yerleştirilir. Tepsinin içinde mumlar yana yana, çalgı çala çala tepsi misafirlerin önüne getirilir. Bulgurlar çocuğun başından atılır. Çocuğun eteğine düşen 7 tanesi ipe dizilip nazar değmesin diye çocuğun boynuna asılır". (Fadime B. K. K., Y. 70, 5 Çl., Öy., Çorum).*
- Örnek 2. *"Biz bu âdete diş hediği deriz. Çocuğun dişi çıktığı zaman akrabalar, komşular toplanır, eğlence yaparlar. Hediyeler götürülür. Çocuk tepsi içine konup, başına biraz hedik dökülür. Çocuğun karşısına iğne, ayna, makas, bıçak, kalem konur. Çocuk elini hangisine atarsa mesleğini seçmiş olur. Meselâ kalemi seçerse okur yazar; aynayı seçerse berber; ipliği seçerse terzi olur". (Methiye R., K. K., Y. 45, 5 Çl., Bulanık K. / Muş).*
- Örnek 3. *"Çocuğun ilk dişi çıkınca buğday pişirilir ve çocuğun başına dökülür. Bu âdet çocuğun dişinin kolay çıkması için yapılır. İnancımıza göre buğday patlayınca diş etleri de patlar". (Mükerrem Ç., Y. 34, 4 Çl., Camıdağı K. / Rize).*
- Örnek 4. *"Biz buna diş hediği deriz. Çocuğun dişleri çıktığı zaman yapılır bu âdet. Pişmiş buğday kuru üzümle kaynatılır, yedi eve dağıtılır. Dağıtılan evlerse, çocuğa bir sabun ile bir metre bez getirirler. İsteğe ve varlığa göre hediyelerin cinsi ve sayısı değişir". (Efendi T., Y., 60, 9 Çl., İO., Köle K. / Ağrı).*
- Örnek 5. *Çocuğun ilk kez diş çıkardığını görenin çocuğun gömleğini yukardan aşağıya kadar yırtması gerekmektedir. Ancak bu işi yapanın yeni bir gömlek alarak çocuğa giydirmesi de usuldendir. Böylece çocuğun diş çıkardığı belirtilmiş olur, birkaç gün içerisinde de diş hediği töreni yapılır. Bu törene bir bölük hısım - akraba ile komşu kadınlar çağırılır. Daha önceden hazırlanmış olan hedik, orta yerde, bir sofraya bezinin üstünde duran çocuğun başından aşağı saçılır. Sonra çocuğun önüne, bir kab içerisinde En'am, kâğıt, kalem, makas, altın vb. konarak, bunlardan birini seçmesi beklenir. Seçtiği şeye göre çocuğun geleceği hakkında fikir yürütülür. Bu arada dişlerinin sağlam ve düzgün olması için başından aşağı serpilen hedikten birkaç tanesi çocuğun ağızına konur, başka tanelerden de bir dizi yapılarak boynuna asılır. Hedik törenine çağırılmış olanlara, hedikle*

*birlikte kışmış, iç ceviz, fındık vb. yemişler sunulur. Çağrılılar da gelirken kimi ufak tefek hediye getirirler*¹².

IV. Geleneksel Sağaltma Pratikleri ve İşlemleri

Çocuğun sağlıklı büyümesi, doğuştan ya da sonradan olan özürlerinin giderilmesi için birtakım geleneksel sağaltma pratikleri ve işlemlerinin uygulanması halkımız arasında oldukça yaygındır. Çocuğun doğal gelişmesini engelliyen bedensel, zihinsel ve ruhsal özürlerini gidermenin; çocuğu nazardan ve büyüsel içerikli zararlı dış etkilerden korumanın halk arasında eskiden beri uygulanan geleneksel sağaltma pratikleri vardır. Bunlar en çok çocuğun yaşamaması, yürümemesi, konuşmaması, çok ağlaması ya da bu yeteneklerini kullanmada gecikmesi ile nazara uğraması gibi durumlarda uygulanmaktadır.

Doğumdan sonra öleceği sanılan çocukları yaşatmak için kimi adlarda, sayılarda, nesnelere ve ziyaret yerlerinde varolduğuna inanılan dinsel, gizemsel ve büyüsel güçlere baş vurulur. Örneğin, kırk evden toplanan parçalardan dikilen gömleğin çocuğa giydirilmesi; çok yaşamış kimselerin adları ile Yaşar, Dursun, Durdu, Durmuş, Kaya, Demir vb. adların konulması; yaşatıcı gücüne inanılan ziyaretlerin dolaştırılması yaygın uygulamalar olarak sayılabilir.

Geleneksel kesimdeki hastalık kavramında, doğaüstü yaratıkların (cin, peri, dev vb.) etkilerine büyük yer verilir. Bu bakımdan çocuğu öldürdüğü sanılan cin tasarımı ve inancı da yaygındır. Bu tür cinler tarafından çarpılmış çocuklara "tıpkılı", "tıgalı", "tebeli" çocuklar denir. Çocuğu bu öldürücü cinlerden kurtarmanın yolu, "tıpkı"yı ya da "tıga"yı başka birşeye geçirmektir. Bu amaçla, örneğin, "anne çocuğunu emzirmeden önce, bir köpek yavrusunu emzirir". (Eski Apardı K. / Sivas)¹³.

Normal süre içerisinde yürümeyen ya da yürümesi geciken çocuk, yürümeyi özendiren ve taklit eden oyunlarla; yatırları ziyaret etmekle; kutsal diye bilinen kişilerin yardımına ve "nefes"ne sığınmakla bu özüründen kurtarılmaya çalışılır. Yaygın olan halk inancına göre, çocuğun yürüyememesi ya da yürümeye başlamaktaki gecikmesinin nedenlerinden en önemlisi ayağındaki "köstek"tir. Genellikle zararlı cinler tarafından vurulduğuna inanılan bu köstek, genellikle "köstek kesme" diye adlandırılan bir işlemlerle giderilmektedir. Öte yandan, çocuğu bu özüründen kurtarmak ve sağaltmak için başvuru olan bu türden işlemlere değişik bölgelerde değişik adlar verilmektedir. Örneğin: "Adağını kesme, adağını kestirme, adak kesme, ağdeş pişirme, ayak çizme, ayak kesme, ayak kösteğini kesme, ayak poğaçası yapma, aydaş kaynatma, düşşak kesme, hoppala, iplik kesme, köstek kesme, köstek kestirme, köstekleme, köstek kırma, kötürüm kösteğini kesme" gibi¹⁴.

12 Z. Başar: *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Ankara 1972, s. 115.

13 S. V. Örnek: *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara 1966, s. 68.

14 O. Acıpayamlı: *"Türkiye'de Yürümeyen Çocukları Yürütme Gelenekleri"*, I. UTFSB., Ankara 1974, s. 357.

(55)
Yürümesi
geciken
çocuklar için
kullanılan
bir "vefk"
(tulsım).
(Gizli İlimler
Hazinesi'nden,
3., s. 216).

۷۹۲	۸۳۷	۷۷۴
۷۸۳	اخر	۸۱۹
۸۲۸	۷۶۰	۸۱۰

"Köstek kesme" işlemini ana çizgileriyle açıklamak için, Yalvaç'da uygulanan örneği verelim: İşlem çoğunlukla, söz konusu çocuğun evinin önünde yapılır. Çocuğun ayakları bir bıçağın kolaylıkla kesebileceği ince iplikle bağlanır. Anne kucağında oturan çocuğun ayakları açık tutulur. Ev yerine, yakındaki bir cami de bu amaçla seçilebilir. O zaman, çocuğu, annesi yerine babası ya da ağabeyisi tutar. Yaşları ve bedensel gelişimleri birbirine uygun, 10 - 15 yaşlarında iki çocuk seçilir ve onlara gidecekleri yol önceden anlatılır; ellerine birer bıçak verilir. Çocuğun annesi üç "Kulhuvallahu" ile bir "Elhamdü" okuyup, çocuklara işaret verir. İki yarışçı çocuk birbirlerine ters doğrultuda, kösteği kesilecek çocuğa koşarlar; önce gelen ipi keser. Bu iş için Cuma günü salâ zamanı seçilir ve işlem üç Cuma yapılır¹⁵.

۱۸	۲۸	۱۴
۱۶	هاری	۲۴
۲۶	۱۲	۲۲

(56)
Konuşamayan,
geç konuşan
çocuklar için
kullanılan
bir "vefk"
ömeği.
(Gizli İlimler
Hazinesi'nden,
3., s. 190).

15 A. T. Tütüncü: "Ayak Kösteğini Kesmek", TFA., Sayı: 262, İstanbul 1971, s. 5971.

Yürümeyen ya da yürümesi geciken çocuklar için yapılan işlemlerden iki işlem örneği daha verelim :

Örnek 1. *“Geç yürüyen çocuğun iki ayağı bağlanıp bir kadının eline makas verilerek, Cuma günü camiye gönderilir. Çocuğun ayağındaki bağ, camiden ilk çıkan kimseye kestirilir”*¹⁶.

Örnek 2. *“Selâ vakti, iki kişi karşı karşıya durur. Bunlardan biri, yürümesi geciken çocuğu koltuk altlarından tutarak ileri geri sallarken, diğeri elindeki satırla yerde çizgiler çizer. Bu arada, çocuğu sallamakta olan kişi karşısındakine sorar:*

— *Neyi kesersin?.. O da cevap verir:*

— *Çocuğun korkusunu!..”*¹⁷

**GECE UYUMAYAN VE HUYSUZLUK YAPAN
ÇOCUKLAR İÇİN**

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ سُورَةُ قَامِيَةَ إِذْ أَوَى الْفِتْيَةَ فَقَالَ
رَبَّنَا إِنَّا أَمِنَّا بِكَ رَحْمَةً وَهِيَ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشْدًا. فَفَرَّقْنَا
عَلَى أَدْنَاهُمْ فِي الْكُهْفِ سِنِينَ عَدَدًا. وَلِشَوَاقِيهِمْ فِيهِمْ
ثَلَاثَ مِائَةٍ وَأَزْدًا دُونَ ذَلِكَ. وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتِ لِلرَّحْمَنِ
فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا. أَمَّا هَذَا الْكَلِمَاتِ يَجِبُونَ وَتَنْصَوْنَ

(57)
Jykusuzluğa
ve
huysuzluğa
karşı çare.
(Gizli İlimler
Hazinesi'nden,
1., s. 222).

Konuşmayan ya da konuşması geciken çocuklar için de birtakım çarelere baş vurulmaktadır. Bu çareler ve işlemler başlıca üç grupta toplanırlar: Açma, kesme ve okutma işlemleri... “Dillenmeyen” çocuğun ziyarete götürülerek, ağzında anahtar bükülmesi; dil bağının kesilmesi; nefesi “kuvvetli” hocalara okutulması bu işlemlerin tipik örnekleridir. Ayrıca insan hayvan ayırımının belirgin özelliklerinden olan ve konuşma yeteneğini vurgulayan bir işlemi de belirtelim: “Çocuk ahırın kürününe (hayvanların yem yediği yere) götürülür; “hayvansan ye, insansan konuş! Malsan mele, insansan söyle!” denir”¹⁸. Bu işlemin bir başka türü ise: “Çocuk kameri ayının ilk Çarşamba günü ahıra götürülerek boynuna Gab (büyükbaş hayvanları bağlama aracı) takılarak üç defa tekrarlanmak suretiyle şöyle denir: İnsan isen dile gel, hayvan isen gab’a gel”¹⁹

16 S. V. Örnek, s. 69.

17 O. Acıpayamlı, s. 359. Bu konudaki sağaltma pratikleri için Acıpayamlı'nın yukarıda adı geçen makalesine bakılabilir.

18 S. V. Örnek, s. 70.

19 Z. Başar, s. 119.

ÇOCUĞA NAZAR DEĞDİ

✱ Aksaray'ın ünlü "Hoca hanım"ı, anide hastalanan bir aylık Zeynep Korel'i sağlığına kavuşturdu. Annesi Hülya ile

(58)

Nazarla ilgili bir uygulamanın kent kesimindeki geçerliğini gösteren bir kesik. (Hafta Sonu, 28.3.1975).

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, çocuğun yürüyememe ya da geç yürüme kusuru, büyüünün bilinen ilkelerinin "açma", "kesme" işlemlerindeki taklidi ve "söz" deki etkin güçle giderilmeye çalışmaktadır.

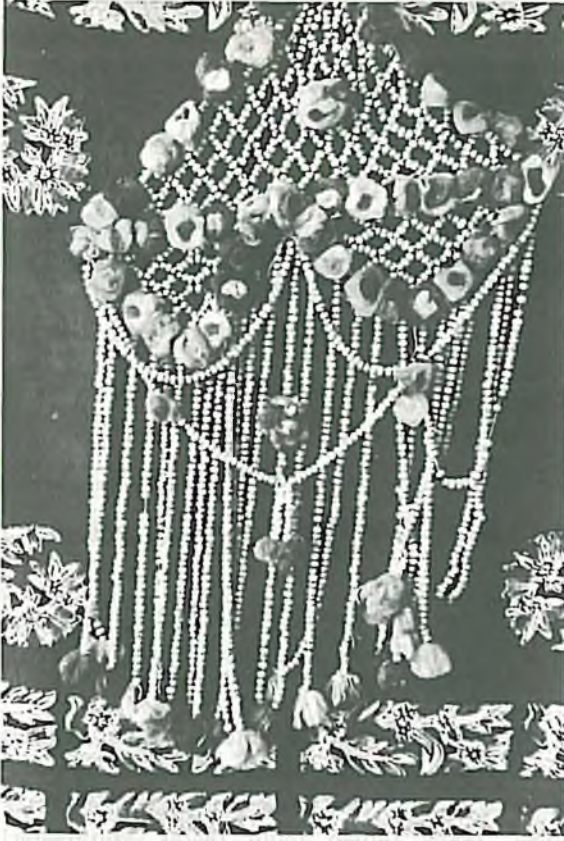
Çocuğun çok ağlaması da, annesi ve yakınlarınca kötüye yorulur. Durup dinlenmeden ağlıyan çocuğun evde yarattığı huzursuzluktan daha da önemlisi, bu ağlamaların anne ve baba tarafından bir yıkımın önbelirtisi olarak kabul edilmesidir. Bu yıkımsa, çoğu zaman ölüm olarak yorumlanır. Boşınancın psikolojik etmenlerinden birisi olan fikir çağrışımı, çok ağlayan çocuğun eve yıkım getireceği inancında temellenmektedir. Ağlamak, özellikle uzun uzun ağlamak, çocuğun "kötü birşey sezdiğinin" belirtisi sayılır. Şu halde anneye, babaya ya da eve, ocağa gelecek olan bu yıkımı önlemenin ilk yolu, bu yıkımın habercisi sayılan ağlayan çocuğu susturmaktır. Bu amaçla baş vurulan önlemlerin ya da işlemlerin bünyesini "susturucu" hareketlerle, sözün "uzaklaştırıcı", "geri çevirici" özü ve niteliği oluşturmaktadır²⁰.

V. Çocuğu Nazardan Koruma

İslâm ülkelerinde, bu arada Türkiye'de de nazar inancı çok yaygındır. İslâm ülkelerinin hemen hepsinde, insanların bir bölümünün nazardan öldüğü inancına raslamaktayız. Bizde, halk arasında söylenen "deveyi kazana, insanı mezara" deyişi, nazarın öldürücü gücünü açığa vurmaktadır.

Yunanlıların "matısma", Arapların "elayn" = (göz) ya da "isabet-i ayn" = (göz değmesi), İranlıların "bed nezer" = (kötü göz), Hintlilerin "sihir" dedikleri bu çarpıcı gücün Türkiye'deki adları "nazar", "göz", "göz değmesi", "göze gelme", "pis göz", "kötü göz", "kem göz"dür.

²⁰ Gerek çok ağlayan, gerekse uyumayan ya da geç uyuyan çocuklara uygulanan geleneksel pratikler için S. V. Örnek'in yukarda adı geçen yapıtına bakılabilir. S. 70 - 71.

(59)

**Nazarı ve
zararlı
etkileri
önlediğine
inanılan
"üzerlik"
otundan yapılmış
bir ev
nazarlığı.**

**"Üzerliksin havasın
Her dertlere devasın
Ak göz, kara göz
Mavi göz, yeşil göz
Sarı göz, elâ göz
Hangisi nazar etmişse
Onların nazarını boz".**

sözleri çabuk çabuk
söylenir ya da
bu sözlerin yerine:

**"Elemtere fiş
Kem gözlerle şiş
Üzerlik çatlasın
Nazar eden patlasın"**
denir.

(M. H. Bayrı:
"Nazar ve Nazarlık",
TFA., Cilt: 3,
Sayı: 70,
İstanbul 1955,
s. 1107).

Anadolu'daki nazar inancı üstüne yaptığı özlü bir araştırmada²¹ O. Acıpayamlı, "Türkiye'yi bir uçtan bir uca kateden nazar"ın, "bir folklor müessesesi kimliğinde" olduğu sonucuna vararak, "psiko-sosyal değerler sonunda" doğduğunu ve "halen bu esaslar dahilinde" işlediğini belirtmektedir²².

Toplumumuzda göz değmesi'nin psikodinamiği²³ üzerine sınırlı bir bölgede (Ankara yakınındaki Kazan bucağı ve çevresi) yapılan bir başka araştırmanın verilerine dayalı olarak: "Geleneksel toplumda yaygın olan göz değmesi inancının bireydeki güvensizlik ve saldırganlık - kıskançlık duygularını inkâra ve yansıtmaya yarayan bir inanç sistemi" olduğu ileri sürülmekte; "ruh sağlığı ve toplum hekimliği yönünden göz değmesi inancının bireyin ilerlemesini, daha iyiye doğru gitmesini, hastalara erken yardım sağlamasını önleyen bir inanç olarak görülmesi yerinde olur" denmektedir²⁴.

21 O. Acıpayamlı: "Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar", DTCF., Cilt: XX., Sayı: 1 - 2, Ankara 1962.

22 O. Acıpayamlı, s. 15.

23 O. Öztürk - F. Tekeşin: "Geleneksel Türk Toplumunda Göz Değmesi İnancının Psikodinamiği", V. Millî Nöro-Psikiyatri Kongresi Tutanaklarından ayrı baskı, Tarih ve yayın yeri yok.

24 Öztürk - Tekeşin, s. 308, 313.

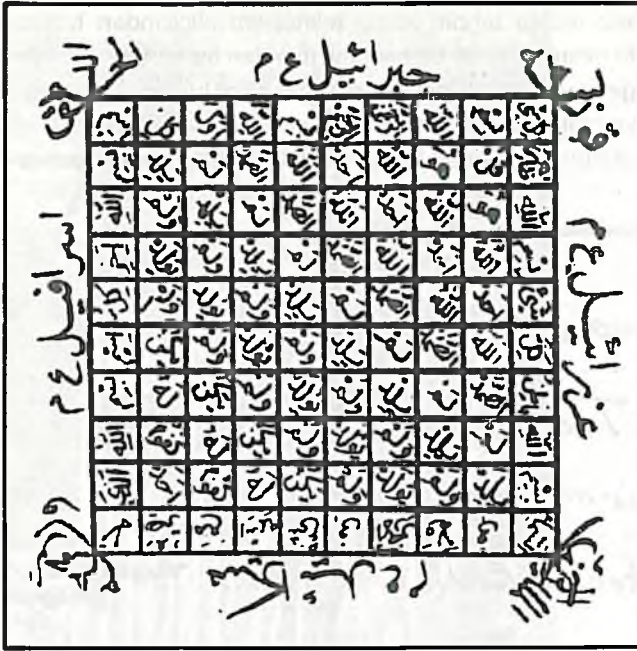
Her türlü canlı ve cansız varlığı tehdit eden, televizyon alıcısından boyacı sandığına kadar her türlü nesneye zarar vereceğine inanılan bu çarpıcı ve öldürücü gücün, özellikle geçiş dönemlerindeki çocuklar için büyük bir tehlike taşıdığı inancı çok yaygındır. Bu nedenle çocuk sahibi anneler ve aileler, çocuklarını bu çarpıcı gücün zararından korumak için birçok çareye başvururlar.

Sayın İsmail Çebel
ve Mehmet Trafik
kazası geçirmiştir
çok fena korkmuştun
uyku uyuyamıyor
bu gün hocayla kurşun
döküne ceviz mehmedir
bu gün saat 10,30 da
göndermenizi rica
ederim selâmlar

(60)
"Kurşun Dökme"
pratiğiyle
ilgili
bir
pusula.
(Milliyet
Gazetesi,
14.3.1978).

Bu çarelerin ve önlemlerin bir bölümü, nazarı uzaklaştıracağına inanılan "nazarlık" taşıma çevresinde toplanmaktadır. Öte yandan çocukları isteyerek pis ve kirli gezdirmek; çocuklara yırtık-pırtık şeyler giydirmek de baş vurulan çareler arasındadır. Çocukları "nefesi kuvvetli" hocalara okutmak, bunlardan alınan muskalarla donatmak; ziyaretlere götürmek; evde "üzerlik" otu bulundurarak gerektiğinde bunlardan birkaç tanesini ateşe atıp tütsü yapmak ve özellikle nazarı degeceği inanılan kimselerden uzak tutmak sık raslanılan önlem ve işlemlerdir. Nazarın temelinde yatan "haset" ve "çekememezlik" duygusunu uyandırmamak için, elden geldiğince çocuksuz ya da çocukları hastalıklı ailelerle beraber olmaktan kaçınmak da bu türden önlemler ve çareler dizisi içerisinde yer almaktadır.

Nitekim nazar inancının temelinde yatan psikolojik etmen yukarda sözünü ettiğimiz araştırmada şöyle açıklanmaktadır: "İnancın yaygınlığı herkesin biri-

(61)
Her türlü
"belâ ve
afattan
mahfuz
kalmak"
için
kullanılan
bir "vefk".
(Gizli İlimler
Hazinesi'nden,
4., s. 152).

birine güvensizliği, herkesin birbirini diğerinden kıskandığı ve herkesin birtakım majik yollarla kendisini ve sevdiklerini korumağa uğraştığını göstermektedir. Böyle bir ortamda bilinç dışı güvensizlik ve saldırganlık dürtülerini önde gören psikodinamik bir açıklama gerekmektedir. İncanın homeostatik görevi bu güvensizlik ve saldırganlık duygularının yatıştırılmasıdır. "İçimde kıskançlık ve haset yok, komşuda var" derken, komşu da "bende yok, onda var" şeklinde inkâr ve yansıtma mekanizmalarına baş vurmakta ve bunun yanı sıra toplumun sağlamış olduğu majik koruyucu metodları da kullanarak daha da rahatlamaktadır"²⁵.

VI. Sünnet

Türkiye'de çocukla ilgili geleneksel işlemlerden birisi de sünnettir. Dinsel ve töresel işlemler içerisinde en katısı ve en yaygın olanı sünnet geleneğidir. Hiç bir çocuk sahibi anne ve baba bu köklü geleneğin dışında kalmak istemez. Sünnet geleneğinin yaptırımı, bu konuda bir karşı koyuşa ve tartışmaya meydan vermeyecek kadar güçlüdür.

Sünnet sözcüğü Arapça kökenlidir ve ilk anlamıyla "işlek yol" demektir. Daha geniş anlamındaysa Tanrının yolunu ya da insanın âdet durumuna soktuğu iyi ya da kötü davranışı anlatır²⁶.

İslâm dininde Peygamberin yaptığı, uyguladığı ya da yapmayı, uygulamayı öğütlediği şeylere uymaya "sünnet" denmektedir²⁷. Örneğin, "Sunna

25 Öztürk - Tekeşin, s. 312.

26 *İslâm Ansiklopedisi*, Cüz: 113, İstanbul 1968, s. 254 - 266.

27 P. N. Boratav: *Türk Folkloru*, İstanbul 1973, s. 194.

(62A)
Geleneksel
kesimde
kucakta
çocuk
taşıma.

(62B)
Kırsal
kesimde
anayla
çocuk.

(62C) Kırsal kesim ninesi torunuyla

(62D) Anne ve çocuğu: Çocuğun başı da anneninki gibi bağlanmıştır.

(63) Kırsal alan bebeleri.

Resullallah" sözü, "Peygamber bu âdeti koydu" anlamına gelmektedir. Geleceğin köklü oluşunun bir başka gerekçesi de Peygamberin sünnetli doğmuş olduğu inancıdır. Böylece, İslâm dininin kurucusunun bedensel bir özelliği, bu dinden olanlara doğuşlarından sonra kazandırılmak istenmiştir.

Arapça'da sünnet operasyonunun karşılığı sanıldığı gibi sünnet sözcüğü değil, "hitan" sözcüğüdür. Bu sözcük Osmanlıcada da aynen korunarak kullanılmıştır. Fakat halk arasında yaygın olan sünnet sözcüğüdür. Bunun yanı sıra Anadolu'da bu operasyonu anlatmak için sünnet yerine "kestirme" sözcüğü de kullanılmaktadır.

Sünnet işleminin dinsel kural olarak yer aldığı din Yahudiliktir. Bu dinin kutsal kitabı olan Tevrat'da (I. Kitap, Bap 17), Tanrının İbrahim peygamberden ve yakınlarından sünnet olmalarını istediği buyruk olarak bildirilmektedir²⁸. Böylece sünnet Yahudilerde Yehova'nın, yani Tanrının birliğinin bir belirtisi, işareti sayılmıştır. Sünnet pratiği, İslâm ve Yahudi dinlerinin dışında kalan birçok toplumca da uygulanmaktadır. Avustralya'da, Okyanusya'da, Afrika'da ve Amerika'nın birçok bölgelerindeki yerlilerin sünnet pratiğini çeşitli biçimlerde ve çeşitli amaçlarla uyguladıklarını biliyoruz²⁹.

Oldukça yaygın bulunan bu pratiğin doğuşunun ve ortaya çıkışının nedenlerini açıklamaya çalışan değişik nitelikte görüşler vardır. Pratiğin çok yönlü bir işlevi olması bu konudaki değişik görüşlerin ortaya atılmasına yol açmıştır. Dünyanın değişik yerlerinde uygulanan sünnet pratiğinin gerek operasyon olarak birbirinden ayrılığı, gerekse temelinde yatan dinsel, toplumsal, cinsel ve psikolojik etmenlerin çeşitliliği, sünnetin ortaya çıkışını tek bir görüşle açıklamamıza engel olmaktadır.

Sünnet operasyonu, üreme organının uç tarafını kapayan derinin keskin bir araçla çepeçevre kesilip atılmasından ibarettir. Sünnetin yaygın olan biçimi budur. Daha seyrek görülen bir başka biçimi de siyeğin alt kısmını biraz yarmaktan ibarettir. Sünnet pratiğinin kızlara uygulandığı yerler de vardır. Doğu Afrika'da, Arabistan'da kızlar da sünnet edilirler. Kızların sünnetinde klitoris bir parçası ya da küçük dudakların bir parçası kesilir.

Sünnet zorunluluğu, İslâmiyetin kutsal kitabında açıkça belirtilmemiş ve buyurulmamış olmasına karşın, yine de "İbrahim Peygamberin bu husustaki şeriatına tâbi ol" ayeti genel bir kural olarak kabul edilmiştir. Türkiye'de sünnet geleneğinin yüzyıllar boyu sıkı ve kesin bir biçimde yerine getirilmesinde birtakım inançlar ve görüşler egemendir. Bunların bir bölümü dinsel, bir bölümü de toplumsal, hijyenik ve cinsel içeriklidirler. Çocuk sünnet yoluyla İslâm topluluğuna katılmaktadır. Böylece müslüman bir çocuk müslüman olmayandan ayrılmaktadır. Bu etmen çok önemlidir. Bir müslümanla evlenen yabancıdan başka birtakım şeylerin yanı sıra çoğu zaman sünnet olması da istenmektedir. Bu durumda, sünnet, dinsel bir işaret olmaktadır. Sünnetli olanın sünnetsiz olandan daha temiz olduğu inancı ve görüşü de önemli rol oynamaktadır. Özellikle, dinsel baskının ağırlığını duyurduğu yerlerde, namaz çağındaki çocukların ibadet için gerekli temizliğin sünnetli olanlarda daha iyi yapıldığı

28 *Kitabı Mukaddes*, I. Kitap, Bab 17, İstanbul 1947, s. 14.

29 S. V. Örnek: *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara 1971, s. 214.

inancı egemendir. Öte yandan birörnekliliğin dışında kalma korkusu ve tedirginliğini de belirtmek gerekir. Geleneksel toplumun bu konudaki hoşgörüsü ve bağışlaması yok denecek kadar azdır. Nitekim şu ya da bu nedenle sünnetleri gecikmiş delikanlılar bunun tedirginliğini duyarlar. Ülkemizde yaşı gelip geçtiği halde sünnet olmamış kimselere "gavur", "kabuklu domuz" türünden aşağılayıcı ve kınayıcı yakıştırmalar oldukça yaygındır. Bu konuda köklü bir geleneğin yaptırım gücü yoğun bir biçimde işletilmektedir.

Ülkemizdeki sünnet düğünleri ve törenleri hakkında elimizde, konuyu bütünüyle ele alan monografik bir araştırma ya da inceleme yoktur. Ancak çeşitli köy monografyalarında ve halkbilimsel çalışmalarda konuya betimsel yönüyle değinilmiş, ayrıca ülkemizin çeşitli yerlerinden sünnetle ilgili bilgiler derlenmiştir.

1. Sünnet Çocuğunun Yaşı, Sünnetin Zamanı

Sünnet olacak çocuğun yaşı hakkında Türkiye'nin her yanında geçerli bir kural yoktur. Bu yaşın belirlenmesinde çeşitli etmenler rol oynamaktadırlar. Ailenin durumu, ekonomik etkinliği, kimi vesileler bu etmenlerin başında gelmektedirler. Ancak çocuğun en geç 14 - 15 yaşına varmadan sünnet edilmesine de özen gösterilir. Çocuklar dört - beş yaşından başlayarak on dört - on beş yaşına kadar geçen süre içerisinde sünnet edilirler. Ancak son zamanlarda, büyük kentlerde, kimi ana babaların, çocuklarını doğumlarından hemen sonra sünnet ettirdiklerine raslıyoruz. Çocuk birkaç günlükken ve henüz hastahanedeki sünnet ettirilmektedir. Bu çok erken sünnetten amaç, çocuğun bilinçli olarak acı çekmesini ve korkmasını önlemektir. Öte yandan, akranlarının, zamanı geldiğinde törenle sünnet olmaları ve hediyeler almaları çocuğu imrendireceği için, kendisini bu sevgi ve ilgi odağı olaydan yoksun kıldıklarından dolayı anne ve babasına karşı çocuğu geçici bir süre de olsa soğutabilir³⁰.

Kentlerde yaşayan ve rasyonel düşündüklerini savunan kimi ailelerin uyguladıkları bu türden erken sünnete geleneksel kesimde yaşayanlarda pek raslanılmaz. Yüzyüze bakan birörnek toplumlarda sünnetin birçok işlevi vardır. Öyle ki, sünnetle, hele tantanalı bir sünnet töreniyle aile hem üyesi bulunduğu grup içerisindeki saygınlığını tazeler ve artırır, hem de çocuğunun "mürüvvetini" görür. Çünkü bu kesimlerde çocuğun bakımı, sünneti, evlendirilmesi ana ve babanın "boynuna borç"dur; ana baba da ekonomik koşullarının elverdiği ölçüde bu sorumlulukları en iyi bir biçimde yerine getirmekten mutluluk duyar. Hatta, bu amaçla ekonomik olanakların zorlandığı ve borca girildiği de olur.

Kimi zaman, birden çok çocuğu olan aileler, hepsini birden sünnet ettirirler. Burada "hepsi bir arada çıksın" düşüncesi egemendir; böyle bir durumda en küçük çocuğun yaşı pek hesaplanmaz.

30 Sünnetin çocuktaki travmatik etkisiyle toplumsal anlamı arasındaki çatışma için bkz. O. Öztürk; *Sünnetin Psikolojik Etkileri Üzerine Bir Araştırma* (Basılmamış Doçentlik Tezi), HÜ., Tıp Fakültesi, Ankara 1964, s. 88 - 89.

Yoksul ya da öksüz çocukların sünnetlerini varlıklı kimseler ya da akrabalar kendi çocuklarıyla birlikte yaptırırlar. Bu görevi kimi kurumların, yardım derneklerinin üstlendikleri de olur.

Sünnet zamanı ve mevsimi olarak en çok ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsimleri seçilir. Çocukların okul durumları, yaranın iyileşme süresi, tarımla, çiftçilikle ve bahçecilikle uğraşanların ürünü kaldırma işleri bu üç mevsimden birinin seçilmesinde rol oynamaktadır. Ama sünnet için en çok sonyaz yeğlenmektedir.

Şimdilerde, özellikle kentlerde sünnet töreni ya da düğünü için Cumartesi Pazar günleri seçilmektedir. Eskiden, daha çok Perşembe günü yeğlenmekteydi. Eskiden Cumanın tatil olması ve Perşembenin uğurlu sayılan Cumadan bir önceki gün olması bunun nedeni olsa gerek.

Oğullarım
ENSÂR ve SERDAR KILIÇ'ın

*Sünnet cemiyeti minnak betiyle
tekrar olunacak meclisleri
serifi tesrifinizden mutluluk
duyarız.*

Babaları
Celâl Kılıç

18 Ağustos 1974 Pazar günü saat 14 de
Mithatpaşa Mah. Altınova Sok. No 52
Adapazarı

(64) Bir "Sünnet Cemiyeti" çağırma kartı.

2. Tören ya da Düğün Hazırlığı

Çocuğunu ya da çocuklarını sünnet ettirmeye karar veren aile, sünnet gününü saptadıktan sonra bir hafta on gün öncesinden konuklara haber verir. Bu haber, bu duyuru iki biçimde olur: "okuyucu", "elçi" çıkartılarak ya da davetiye bastırıp dağıtılarak... Daha çok köylerde ve küçük kasabalarda uygulanan "okuyucu" çıkartma usulünde, "okuyucu": "Ahmet bey selâm söyledi, filânca gün çocuklarını kestirecek, sünnet düğünümüze buyursun dedi" çağrısını çağrılılara duyurur. "Okuyucu" ya da "elçi" kimi yerlerde gerek düğün sahibinden, gerekse çağrılılardan hediye alır.

Özellikle geleneksel kesimde düğüne çokca kimsenin çağrılmasına dikkat edilir. Düğün bir mahalledeyse ve durum elverişliyse mahallelinin tümü

çağrılmak istenir; düğün köydeyse yine aynı biçimde köyün tümünü çağtırmaya dikkat edilir. Yüzyüze bakan yerlerde olanaklar ölçüsünde kimse küstürülmek istenmez; çünkü bunların yüzyüze bakarlığı ilişkilerin aksamadan ve düzenli bir biçimde gitmesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca sünnet düğünleri, tıpkı evlenme düğünlerinde olduğu gibi, dargın ailelerin ve kişilerin barışmaları, toplumsal, ekonomik ve hatta siyasal ilişkilerini yeniden düzenlemeleri için de bir vesile olur.

ÇOK SAYIN,

ENİŞTE, DAYI, AMCACIĞIM,

YENGE, TEYZE, HALACIĞIM.

DIZI SÜNNET ETTİRMEYE

KARAR VERMİŞ BABACIĞIM.

BİR YOLUNU BULADILSEM

İNANIN KAÇACAĞIM.

MUTLULUK VERİN DİZE

BENK KATIN GÜNÜMÜZE

SİZLERDE BEKLERİZ

SÜNNET MEVLİDİMİZE.

UĞUR - HAKAN

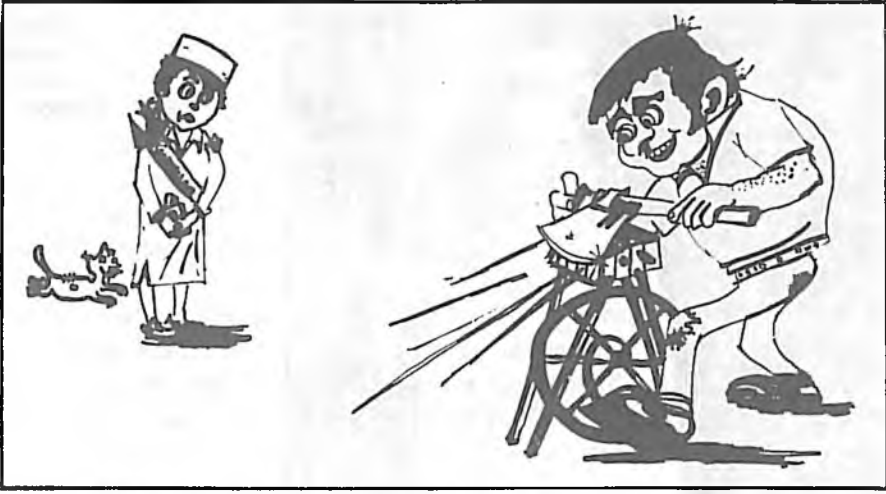
BABASI

ANNESİ

(65)
"Sünnet
Mevlidi"
için
değişik
türde
bir
çağırma kartı.

Davetiye usulüyle son 20 - 25 yılın göreneğidir. Mali durumları elverişli olan ve kentlerle, gelişmiş ilçelerde yaşayanlar genellikle bu usule baş vurmaktadırlar. Söz konusu davetiye kartlarında sünnetin yapılacağı gün ve yeri belirtilmekte, saygılı bir üslûpla çağrılılardan törene katılmaları istenmektedir. Davetiyeler, sünnetin dinselliğini vurguladıkları gibi, yalınkatlığını da dile getirebilirler. Ayrıca üzerlerinde sünnet işlemiyle ilgili resim ve karikatürler bulunan çeşitli kartlar da bu amaçla piyasada satılmaktadır.

"Okuyucu" ya da basılı kart yoluyla düğün günü duyurulduğu sırada, öteki hazırlıklara da başlanılır. Bu hazırlıklar içerisinde konukların ağırlanacağı yer başta gelmektedir. Ailenin durumuna göre bu yer ya çocuğun kendi evi, ya da bir dernek, açık hava sineması, orduevi, gazino ya da yazlık bir bahçe olabilir. Eğer düğün evde yapılacaksa çocuğun kesilmesinden sonra yatacağı odası ve yatağı hazırlanır, süslenir, donatılır. Çocuğun yatağının ya da yatacağı odanın görünür yerlerine Kur'an, nazarlık vb. asıldığı da sık sık raslanılan alışkanlıklardandır. Öte yandan konukların ağırlanacağı, yemek yiyecekleri yerler de titiz bir biçimde hazırlanırken, çalgıcıların ve oyuncuların oynayacakları ve oturacakları yerler de gözden geçirilir.

(66)

Kesme işlemini karikatürize eden çağın kartlarından bir örnek.

Son zamanların kent göreneklerinden olan gazino, yazlık bahçe ya da salon kiralama işiye, daha çok ailenin ekonomik koşullarıyla ve tek erkek çocuk sahibi olmasıyla ilgilidir. Töreni bu türden bir yerde düzenlemenin hem saygınlığı artırma, hem de konukları ağırlamayla ilgili işlerin düzenli gitmesini sağlamak gibi iki amacını da göz önünde bulundurmamak gerekir. Aslında son zamanlarda, özellikle büyük kentlerdeki kültür değişimleri sonucu gerek sünnet, gerek evlenme düğünleri bu amaçla iş yapan yerlerde düzenlendiği gibi, cenaze törenleri de son dört - beş yılın ürünü olan "İslâm cenaze işleri" tarafından düzenlenmektedir.

Sünnet düğünü düzenlemeden, sadece kestirme işlemini yaptırarak, istenirse bir de mevlit okutturup bu işi kısa yoldan çözümlleyen aileler de vardır. Bunlar daha çok yoksul ya da orta tabakadan gelen ailelerdir. Ayrıca sünnet düğünü sırasında kurban kesildiği de bilinmektedir.

3. Çocuğun Hazırlanması

Çocuk, törenden birkaç gün önce hazırlanır. Aslında çocuk çok daha önce psikolojik bakımdan hem sünnet olma sevincine, hem de psikozuna girmiştir. Geleneksel eğitimimizde anne ve baba çocuğunu bu önemli geçiş pratiğine hazırlamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Çocuk, sünnet olacağı gün belli olduktan sonra daha da artan gizli bir korkuyu ve ürkekliği içinde taşımaya başlar. Annenin, babanın ve yakın çevrenin çocuğun bu korkusunu gidermek için ona yeterince yardımcı olduğu söylenemez. Esasen, çocuk küçük yaştan beri sünnetçiyle korkutulduğu için, bu ürkekliğin kökü daha da gerilere gitmektedir.

Sünnet olacak çocuğa bir sünnet giysisi yaptırmak âdettendir. Bu giysi, hazır olarak satılmakta ya da örneğine uygun olarak yaptırılmaktadır. Bu tip giysi,

(67)
**Sünnet
giysisi
içinde
bir çocuk.**

(68)
**Dedesı ve
sünnet edilecek
torunu:
Biri
hayatın başında,
biri sonunda.**

genellikle üzerinde maşallah yazılı bir başlıktan, beyaz bir pantolon ve ceketten ibarettir. Giysinin üzerine kırmızı ya da mavi renkte bir pelerin, bu olmazsa aynı renklerde bir kurdele geçirildiği görülmektedir. Eğer çocuğun ailesi bu tür bir "sünnet elbisesi" alamıyacaksa, çocuğa bir kat yeni giysi yaptırır; kirvelik geleneğinin bulunduğu yerlerde çocuğun giysisi kirve tarafından sağlanır. Ayrıca, sünnet işleminde ve kesilme sonrasında giyilmek üzere genişçe, gecelik biçiminde bir giysi hazırlanır. Bu giysi çocuğun bacaklarını açmasını rahatça sağlar ve yaranın kanamasını önler.

Çocuk, birkaç gün öncesinden ya da aynı gün ata, arabaya, otomobile bindirilerek dolaştırılır. Köylerde ya da küçük yerlerde çocuklar atla, arabayla ve traktörle dolaştırılırlar³¹. Bu geziye mahallenin öteki çocukları da katılırlar; davul zurna çalınır, böylece çocuğun sünnet olacağı bir gösteriyle ilân edilmiş olur. Çocuk, sünnet olmadan önce temiz bir biçimde yıkanır, traş olur.

4. Sünnet İşlemi ve Sünnetçi

Sünnet işlemi daha önce de belirttiğimiz gibi, cinsel organın uç kısmındaki derinin çepeçevre kesilmesinden ibarettir. Çocuk, varsa kirvesi, yoksa bir yakınının kucağına oturtulur ve bacaklarının iki yana açılması sağlanır; çocuğun kucağına oturduğu kimse onun kollarını sıkı sıkıya tutar. Bu sırada çocuğa korkmaması için yüreklendirici, erkekliği vurgulayıcı sözler söylenir. Çocuğun dikkatini başka bir yöne çekmek için, yukarda bir yer gösterilerek "kuşa bak! kuşa!..." denir. Kesilmeden önce ve kesilme sırasında "Allahu Ekber! Allahu Ekber!" denilerek tekbir getirilir. Ayrıca "oldu da bitti maşallah!" diye çok bilinen ve yaygın olan tekerleme de söylenir.

FENNİ SÜNNETÇİ	FENNİ SÜNNETÇİ
Sağlık Memuru	Sağlık Memuru
MUSTAFA AKKAYA	CEMALETTİN ÖZGÜR
Diploma No : 304	Tel Ev : 17 04 37
Dikişli, Dikişsiz, Ağrısız	İş : 19 21 80/369
sünnet ve hertürlü enjeksiyon	AĞRISIZ
yapılır.	HASTANE USULÜ
Tel : 16 46 62	DİKİŞLİ — PRATİK
Adres : Ziraat mah. Ahter sok	SÜNNET YAPILIR
Güler Ap. 8/10 (Camii Yanı)	Ballıbaba Sok. 63/8
Yıldırım Beyazıt	K.Esat — ANKARA

(69) Ankara Telefon Rehberi'nden alınan iki "fenni sünnetçi" reklâmı.

31 23 Mayıs 1974 tarihli *Hürriyet* Gazetesinde, Ödemiş'de sünnet edilecek çocukları develere bindirip gezdirmenin moda halini aldığı bildirilen bir haber-röportaj yer almıştır.

Doğu'da ve Güney Doğu'daki kimi yerlerde sünnetçinin, kirvenin ve çocuğun üzerine bir örtü örtülür. Kesilme işlemi bu örtünün altında yerine getirilir. Örtü yerine, bu amaçla hazırlanmış bir çadırın kullanıldığı da olur. Bu örtünme hem işlemin gizlilik gerektirdiği nedeniyle, hem de çocuğa nazar değmemesi için yapılmaktadır diye açıklanmaktadır.

Kesilme işlemi bittikten, gerekli cerrahi önlemler alındıktan sonra çocuk kirvesinin ya da yakınlarından birinin kucağında yatağına yatırılır.

Sünnet, yani kesme işlemini yerine getirenin genel adı sünnetçidir. Bununla beraber Orta Anadolu ile Güney - Doğu Anadolu taraflarında sünnetçiye "Abdal" ya da "Kızılbaş abdal" da denmektedir. Günümüzde bu işi sağlık memurları yapmaktadır. Bunların kent kesimindekiler kendilerini "fenni sünnetçi" diye tanıtmaktadırlar. Son zamanlarda bunlar gazetelere verdikleri ilânlarda ağrısız, sızısız sünnet yaptıklarını belirtmektedirler. Eskiden —hatta şimdi— uzak ve geri kalmış köylerde, kesim işlemi sağlık ve temizlik kurallarına gerekli titizlik gösterilmeden yapılırdı. Kanın durması ve yaranın sağılması için en çok kullanılan antiseptik ve merhem odun külüyle ağaç tozuymdu.

5. Hediye - Armağan

Tören karakteri taşıyan bu önemli "geçiş dönemi" pratiği çeşitli hediyelerle süslenmektedir. Hediye konusunda ülkemizin her yanında geçerli bir kural yoktur. Yöresel özellikler, toplumun geleneklerine sıkı sıkıya bağlılığı ya da gevşekliği hediyelerin çokluğunu, azlığını ve türünü belirler. Ancak hemen her yerde hediyein odak noktası sünnet edilen çocuktur. Ayrıca çocuğun ana ve

**SAYIN VELİLER;
ÇOCUĞUNUZ HAYATTA EN
KIYMETLİ VARLIĞINIZDIR.
USULSÜZ VE DİKKATSİZ
SÜNNETİN ZARARI TELAFİ
EDİLEMEZ.
23 YILLIK TECRÜBE
AĞRISIZ, KANSIZ,
DİKİŞLİ VEYA DİKİŞSİZ
ÖZEL YAPIŞMAYAN GAZLI
BEZLERLE SAMİMİ TEDAVİ**

(70) Bir sünnetçi reklâmı.

babasına da hediyeler verildiği olur. Konuklara da hediye verilmesi âdetine daha çok Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da raslanılmaktadır. Kirvelik kurumunun yaygın olduğu yerlerde, kirve, çocuğu hediye ile donattığı gibi, çocuğun yakınlarına da hediye verir. Aynı biçimde çocuğun babasının da kirveye armağan sunması âdettendir.

Çağrılılar maddi olanaklarının elverdiği ölçüde ya da sünnet edilen çocuğun ailesine olan yakınlığı derecesinde hediyeler getirirler. Kentlerde türlü oyuncakların yanı sıra altın hediye etme âdeti de yaygındır. Geleneksel kesimde hediyeler daha gösterişli olmaktadır. Tören sırasında, sünnetçiye, çalgıcılara, türkücülere tören sahibi tarafından hediye ve para verilir. Bu hediyelere ve bahşişlere çağrılıların katıldıkları da olur.

Diyarbakır'ın Daşdirek köyünde gözlemlenen bir sünnet düğününde aşağıdaki hediyeler saptanmıştır³².

(71) Kesilme açısından sonra hediye alma sevinci.

Sünnet sahibi tarafından "elçi" ile çağrılılara gönderilen hediyeler: Çorap, at yuları, ipekli entari, at bellemesi, entarilik... Bunlara karşılık, çağrılıların sünnet evine getirdikleri hediyeler: Koyun, keçi, öküz, at, koç, şeker...

Kirve'nin çocuğun ailesine verdiği hediyeler: Bir çift kundura, mantar tabancası, iki tane mintan, iki çift renkli çorap, askılı keten pantolon, maşallah yazılı üçgen biçiminde bir altın takımlık (çocuğa). Bir naylon gömlek, bir çift çorap, askılı tabanca kılıfı, bir çift kundura, kasket, takımlık kumaş (çocuğun

32 Bkz. S. V. Soley: *Diyarbakır İli ve Bu İle Bağlı Daşdirek Köyünde (Dotkan Aşireti) Sünnet Pratiği ve Bu Uygulama İle İlgili Âdet, Gelenek ve İnanmalar*, Bitirme Tezi, AÜ., DTCF. Etnoloji Kürsüsü, Ankara 1969, s. 25 - 26.

babasına). 4 metre ipekli başörtülük, iki madeni yüzük (biri gümüş), bir takım ipekliden entarilik kumaş, bir çift kundura (çocuğun annesine). 3 metre elbiselik ipekli kumaş, iki tane ipekli başörtüsü, boyuna takılacak boncuk (çocuğun ablasına).

Yiyecek ve eşya: Bir koyun, bir küçük kasa domates, on kilo taze fasulye, altı kilo yeşil biber, beş kilo toz şeker, beş kilo kesme şeker, üç kutu akide şekeri, dört kutu lokum, 20 tane çay bardağı ve tabağı, kaşığı, 650 liralık pilli bir radyo.

Çocuğun ailesinin kirveye verdiği hediyeler: Bir takım elbiselik kumaş, bir koyun, bir keçi, yağ, peynir, iki çift gömlek, iki çift kundura, bir odalık serimlik keçe, keçi kılından yapılmış bir odalık başka bir sergi ve yün. (Bu hediyelerin hemen bu törende verilmeyeceği, ayrı ayrı zamanlarda takdim edileceği belirtilmiştir).

Bu yöreye özgü âdetlerden birisi de para toplanmasıdır³³. Bu âdet aşağıdaki biçimde dört kez yapılarak yerine getirilmektedir. Törene katılan çağrılılar, çadrların içerisinde, oturdukları yerde geniş bir halka biçimini almakta; orta yaşlarda birisi elindeki tepsiyle ve yardım amacıyla para toplamaya başlamaktadır. Para toplama işi dört kez tekrarlanmakta; bu tekrarlara da "tur" denilmektedir. Bu "tur"lar şunlardır:

1. Tur: *Sünnetçiye toplanan para.*
2. Tur: *Çalgıcılara toplanan para.*
3. Tur: *Seyyitlere (Muhammet soyundan geldiği söylenen bir tür derviş) toplanan para.*
4. Tur: *Gazelhanlara ve türkücülere toplanan para.*

Bu para toplama işinden sonra, sünnet işlemine geçilmektedir.

Sünnet düğünlerinin büyük bir tantanayla yapıldığı durumlar da vardır. Büyük aile tipinin egemen olduğu ya da aşiret yaşamı sürdürülen yerlerde, komşular ve başka aşiretler üzerinde etkili olmak amacıyla birkaç gün süren büyük düğünler düzenlenmektedir. Bu türden büyük sünnet düğünlerinde gösteriş, komşu aileye ya da aşirete "nisbet", saygınlığı artırma vb. etmenler rol oynamaktadırlar.

Eskiden Osmanlı yönetimi sırasında padişah, vezir ve büyük devlet adamlarının çocukları için düzenledikleri törenler tam bir şölen niteliğinde olur ve günlerce sürerdi³⁴. Özellikle sultanların çocuklarının sünnet düğünlerine yabancı misyon temsilcileri de katılır, karşılıklı hediye sunumları Osmanlı devletiyle yabancı devletlerin temsilcileri arasında bir saygınlık alış verişine dönüşürdü.

33 Adı geçen tez, s. 27.

34 Bu konuyla ilgili olarak bkz. Ö. Nutku: *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*, TTK Yayınları, VII. Seri, Ankara 1972, s. 61.

6. Kirvelik

Kirvelik konusunda elimizde başarılı bir monografik araştırma bulunmaktadır³⁵. Bu araştırmadan öğrendiklerimize göre kirvelik: "Bir erkek çocuğun sünnet töreninin külfet ve masraflarını, başka bir aile büyüğünün üzerine alması ile iki aile grubu arasında kurulan sanal akrabalığa verilen addır. Kirve, esas itibariyle, sünnet töreninin masraflarını kısmen olsun yüklenecek ve tören sırasında çocuğu kucağına alarak çırpınmasına engel olacak kimsedir (...) Genellikle eş durumdaki aileler arasında kurulan kirvelik iki taraftaki kişileri anlamlı bir dostluk ilişkisiyle birbirine bağlar. Çocuklarını birbirleriyle evlendiren aileler nasıl adına hısımlık denilen kurumlaşmış bir dostluk ve yakınlık kurarlarsa, bir çocuğun sünnet töreninin üstlenilmesiyle birbirine bağlanan ailelerde kurumlaşmış bir yakınlık kurarlar. Bu şekilde tanımlanan sanal akrabalık"³⁶ kirvelik adı altında bilinmektedir. Böylece, kirve, çocuğa karşı birtakım sorumlulukları da yüklenmiş olur.

"Kivrelük", "kirivlik", "kirvaluk", "kirvalık" biçiminde de kullanılan kirvelüğün³⁷ en yaygın ve benimsenmiş olduğu yerler Kars, Sivas, Mersin hattının çevrelediği bölgelerdir. Bu çevreye kuzey ve batıdan komşu olan bölgeler töre'nin seyrek uygulandığı yerlerdir. Artvin'le Samsun arasındaki Karadeniz sahil şeridinde ve Samsun'la Mersin arasında kalan kara şeridinin batısındaki bölgeler ise kirvelüğün bilinmediği ve yerli halkın çoğunlukla töreden habersiz olduğu yerlerdir³⁸.

Kirvelik kurumu sözünü ettiğimiz araştırmaya göre aşağıdaki işlevleri yerine getirmektedir. Kirvelik:

"Var olan ilişkileri pekiştirir; ailelerin sosyal ilişkiler ağını genişletir; bir sosyal sigorta mekanizmasıdır; sosyal alışkanlığı artırıcıdır; farklı dil, din, ve etnik gruplardaki aileleri birleştiricidir; bürokratik devlet mekanizmasının halka tam anlamıyla ulaşamadığı bölgelerde halk - devlet ilişkisini kolaylaştırır; bir yöreye dışardan gelen kişilerin bu yöreye intibaklarını kolaylaştırır; ailelerin veya kişilerin denetimindeki insan gücünü artırır ve önemli bir pazarlık gücü kazandırır"³⁹.

35 A. Kudat: *Kirvelik*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1974.

36 Kudat, s. 7, 8.

37 Bu konuda ayrıca bkz. O. Türkdoğan: "*Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği*", TK., Yıl III - VI, Ankara 1969, s. 197 - 213.

38 Kudat, s. 12.

39 Kudat, s. 3 - 2.

(20) *Hayatın başlangıcı ve sonu: Bir dükkânda yanyana satılan beşik ve tabut.*

(21)
**Beşikte
çocuk.**

(22)
**Anne,
beşik ve
çocuk.**

(23)
Bēşikte
çocukla
annesi.

(24)
**Annenin
tarlada çalışırken
bebeğinin sesini
duyacağı yere
kurduğu
geçici bir
salıncak.**

(25)
**Anne
tarlada,
babesi
ağaç gölgesinde.**

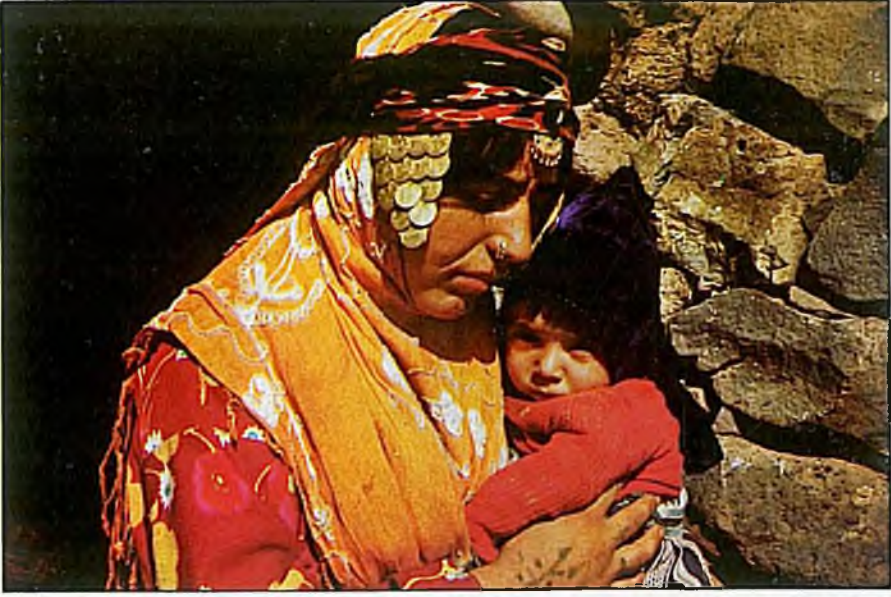
(26) Salıncakda çocuk.

(27)
Nine
ve
torunları.

(28)
Ana
kucağındaki
bebe.

(29)
**Anayla
çocuğu.**

(30)
**Dördüncü
çocuğunu
bekleyen
bir ana.**

(31) Nineyle torunları.

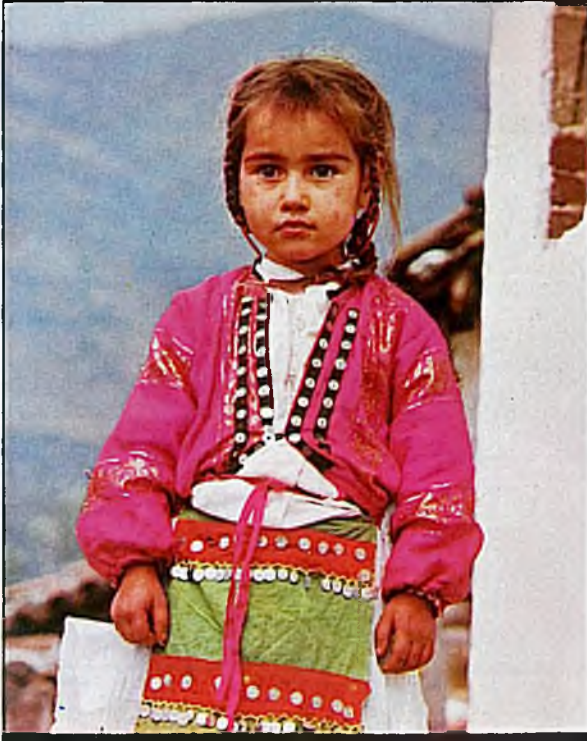

(32)
*Bir
obadan
analar ve
bebeler.*

(33) Bayramlık giyimiyle tezekler önünde çocuk.

(34)
Ana sırtında,
kuşğa bağlı
çocuk.

(35)
Bayramlık
giyimiyle
cocuk.

(36)
*Omuzunda
nazarlık
bulunan çocuk.*

(37)
*Nazarlıklı
bir
kız.*

(38)

**Çeşitli
nazarlık
boncukları.**

(39)
**Geç konuşan
çocukların
boyunlarına
takılan
dinsel ve
büyüsel
özlü
bir kolye.**

(43)
**Çocuğun
sünnet
işlemine
hazırlanışı.**

(44)
**Sünnetten
sonra
çocuklar
ve hediyeleri.**

C. EVLENME

Yaşamın ikinci geçit dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözüyle görülmüştür. Ailenin, toplumsal yapının temeli olması, bu birliği sağlayan evlenme olayına evrensel bir karakter kazandırmıştır. Dünyanın her yerinde her aşaması, bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle tören, töre, âdet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo çizmektedir.

Öte yandan toplumların tarihsel boyutları, ekonomik yapıları, yerleşim düzenleri, üretim ilişkileri, gelenekleri, kısaca kültürleri evlenme biçimlerini de belirlemektedir. Her toplum ya da grup, kendi yapısına uygun evlenme biçimlerini yeğlerken, yapısına aykırı düşecek olanları da önlemeye çalışmaktadır.

Kız kaçırma yüzünden iki aile birbirine girdi, 1 ölü, 7 yaralı var

CEYHAN(A.A.)-Bağören köyünde 6 gün önce kaçırılan bir kız yüzünden Avcılar, Akdağ ile Gedik ve Atız aileleri tabanca, tüfek ve sopa - larla birbirine girmişler. Ayşe Atız adlı 40 yaşlarında bir kadın ölmüş, 7 kişi yaralanmıştır.

Öğrenildiğine göre, 6 gün önce N.D. adında 18 yaşındaki kız kaçırılmıştır. Kızın kaçırılması üzerine dün sabah köyde bir arbede kop-

muş 4 aile birbirlerine tabanca, tüfek ve sopalarla girmiştir. Güçlülükle bastırılan arbedede, Ayşe Atız alınından yediği kurşunla ölmüş Hayriye Gedik, Mustafa Gedik, Hüseyin Avcılar, tabancayla Eyüp Akdağ, İbrahim Akdağ, Ali Akdağ adlı şahıslar tüfekle ve Mustafa Akdağ adlı genç ise sopayla ağır yaralanmışlardır.

11 kişi gözaltına alınmış, kovuşturmaya başlanmıştır.

(72) Basında sık sık yer alan kız kaçırma olaylarından birinin kesiği.
(Günaydın Gazetesi, 2.2.1975).

I. Evlenme Biçimleri

Türkiye’de, kültürel değişmelerin daha etkin görüldüğü büyük kentlerde doğrudan tanışıp, anlaşarak evlenmeler giderek yaygınlığını arttırırken, gelenekselliğin ağır bastığı yerlerde görülen evlenme biçimlerinin başında hâlâ “görücülük” gelmektedir. Görücülüğün aslını, evlenecek erkeğin aile üyeleriyle, akraba ve komşularından seçilen birkaç kadının daha önceden üzerinde durulan ya da tanıdıklarca önerilen kızın evini ziyarete gidip, hem kızı yakından incelemeleri, hem de niyetlerini belli etmeleri oluşturmaktadır. Buna “kız bakma”, “görücü çıkma”, “dünür gezme” gibi adlar da verilir. Görücüler kızı görüp, olumlu bir yargıya varduktan sonra, daha ayrıntılı bilgiler edinmek için ziyaretlerini sona erdirirler. Bu, aynı zamanda kız ailesine de bir düşünme payı bırakmak, — eğer kızlarını vermeye razı iseler— onlara da damat adayı hakkında bilgi edinmeleri için zaman tanımak anlamına gelmektedir. Her iki

tarafın olumlu bir karara varması sonucu görücülerin işi bitmiş olur. Bundan sonra kız isteme, söz kesme, nişan gibi daha bağlayıcı aşamalara geçilir ki, evlenme olayını genel çizgileriyle ele aldığımız alt bölümde bunlara değineceğiz. Görücülük yoluyla evlenme biçiminde, evlenecek erkek ve kızdan çok, ailelerinin girişimi, isteği ve beğenisi rol oynamaktadır.

Türkiye’de görülen evlenme biçimleri içerisinde “kız kaçırma” yoluyla gerçekleştirilenler de önemli bir yer tutmaktadırlar. Bu konuda bir araştırma yapan İbrahim Yasa’ya göre, genel anlamıyla kız kaçırma “ister tek tarafın, isterse iki tarafın da rızası bulunsun veya bulunmasın, evlenme ve dolayısı ile bir yuva kurmak amacı ile meydana gelen bir toplumsal olay olarak”¹ kabul edilmelidir. Aynı araştırmacıya göre, kaçırma olayında iki biçim egemendir: Birincisi kızın isteği olmaksızın kızı zorla kaçırma; ikincisiyse kız istekli ve gönüllü olduğu halde ailesinin erkeği istememesi ya da başka nedenlerden dolayı kızı kaçırma². İkinci durumda kızla oğlan arasında bir anlaşma söz konusudur.

Erkeğin kızı zorla ya da gönüllü olarak kaçırmasının dışında, daha seyrek olmakla beraber, kızın bohçasını alarak oğlan evine gidip oturması durumu vardır ki, buna halk arasında “oturakalma” denmektedir. Örneğin “Kütahya, Sivas, Kastamonu illerinde oturaklama olaylarına raslanmakta, Kastamonu’da bir kızın bazan gözünün tuttuğu herhangi bir erkeğe kaçtığı sık sık tesbit edilmiş bulunmaktadır”³ Yasa, kızın bu türden bir evliliğe baş vurmasını iki nedenle açıklamaktadır: Birincisi kızın sevdiği kişiyle evlenmesine ya kendi ailesinin ya da karşı tarafın razı olmaması; ikincisiyse yoksulluktur. Neden ne olursa olsun, kız, onurunu hiçe sayarak oğlan evine gelip oturduğu için, çoğu zaman oğlanın ailesi tarafından kabul görmektedir. Yasa’ya göre, oturakalma olayında “erkeğin kaçırılması söz konusu olmamakla beraber, erkeğin evine gelip oturan kız reddedilmediği takdirde bu olaya erkeğin sembolik bir şekilde dahi olsa kız tarafından kaçırılması gözü ile bakılabilir”⁴.

Kız yerine, kızı ait bir şeyin kaçırılmasının, kızı kaçırmakla eş tutulduğu bir âdete de Hakkâri’de raslanılmaktadır. Yerel adı “Dezmal Kaçırması” olan bu âdete göre, kız çeşmede, yolda ya da evdeyken delikanlı kızın başörtüsünü (dezmalını) zorla çözüp kaçıır. Başörtüsü kaçırılan kız gerçekten kaçırılıp, iffal edilmiş gibi sayılır ve oğlan ailesi kızın ailesiyle anlaşmak zorunda kalır. Kimi zaman kızın ailesi ve akrabalarıyla oğlan ve oğlan tarafı arasında bu yüzden silâhlı çatışmalar da olmakta ve kan dökülmektedir⁵.

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Yasa: *Türkiye’de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bununla İlgili Bazı İdari Meseleler*, TODAİE. Yayınları, Ankara 1962, s. 2 ve araştırmanın tümü.

2 Yasa, s. 3.

3 Yasa, s. 3. Bu konuda daha değişik bir örnek için bkz. A. R. Balaman: “*Teve’de Oturakalma*”, TFA., Cilt: 14, Sayı: 284, s. 6575 - 76.

4 Yasa, s. 6.

5 Bkz. U. Barlas: *Hakkâri İli Evlenme Töre ve Törenleri*, Karabük 1975, s. 64.

Kız kaçırma yoluyla evlenmenin temelinde yatan ve yukarda belirtilen sosyo-ekonomik ve psikolojik nedenlerden başka, oç alma duygusuyla girişilen olaylar da dikkati çekmektedir. Özellikle aralarında kan davası bulunan feodal dönem kalıntısı kimi büyük aileler, karşı tarafın onurunu ve saygınlığını zedelemek için zaman zaman bu yola baş vurmaktadırlar. Öte yandan, kız kaçırma yoluyla evlenmenin önemli nedenlerinden olan "başlık" sorunu, zorla ya da gönüllü olarak kaçan kızın ailesinin başlık isteğinden vaz geçmesi anlamına gelmez. Kız ailesinin, bu durumda bile, yine de karşı taraftan belli bir miktarda başlık aldığı olaylar da bilinmektedir.

Ülkemizde raslanılan evlenme biçimlerinden birisi de "Beşik Kertme"dir. Dede Korkut hikâyelerinde de adı geçen⁶ beşik kertme yoluyla çocukları nişanlamının çok eski bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır. Çocuklar çok küçükken —henüz beşikte iken— nişanlarının yapılması, Derleme Sözlüğü'nden de anlaşıldığına göre, birçok il, ilçe ve köyümüzde bilinmektedir⁷. Bir aileyle hısımlık kurmak isteyen ya da bir yakınıyla varolan dostluk bağıını, ekonomik ilişkisini daha da pekiştirmek isteyen başka bir ailenin, söz konusu kimsenin yeni doğmuş kızını oğluna nişanlaması bu geleneğin aslını oluşturur. Böylece çocuklar, ergin yaşa geldiklerinde birbirleriyle evlenmek üzere, daha çocuk yaşta iken, kendi istemlerinin dışında nişanlanmış olurlar. Bu bağıın belirtisi olarak da çocukların beşiklerine birer kertik yapılır; beşik kertme adı da buradan gelmektedir. Temelinde sosyo-ekonomik ve psikolojik etmenlerin yattığı bu tür nişanlanma Hindistan ve Avustralya'da da görülmektedir⁸.

Bu yolla gerçekleştirilen nişanın ilerde birtakım sürtüşmelere ve gerginliklere yol açtığı da bilinmektedir. Oğlanın ya da kızın evlenme çağına geldiklerinde, birbirleriyle evlenmek istemeleri ailelerini güç durumda bıraktığı gibi, kimi zaman da ailelerden biri herhangi bir nedenle sözünden dönmektedir. Özellikle töre'nin uygulandığı yerlerde, bu durum, onurla oynanma ve saygınlığı sarsma olarak yorumlanabilmekte, seyrek olmakla beraber, kimi zaman kanlı bir olaya da dönüşebilmektedir. Aşağıya aldığımız örnek olay da bunu kanıtlamaktadır: "Olay Kastamonu'nun Taşköprü ilçesine bağlı bir köyde geçer. Bu köyde iki aile arasında beşik kertme nişan yapılmıştır. Erkek çocuk henüz 16 yaşındayken kendisine yüz vermeyip küçük düşüren beşik kertme nişanlısını, bazı akrabalarının da kışkırtması sonucu, ağır şekilde yaralar. Dava mahkemede görüldüğünde, kızın çocuğa karşı hukuken suç sayılabilecek hiç bir fiilde bulunmadığı anlaşılır. Kızın, çocuğun beşik kertme nişanlısı oluşu, kız açısından herhangi bir hukukî sorumluluk doğurmamaktadır, bu sebeple de çocuğa yüz vermemesi hiç bir surette çocuğun öldürme teşebbüsünü haklı göstermemektedir. Fakat, dava sonucu, hâkim, Medenî Kanunun kendisine tanıdığı Takdir Hakkı'nı kullanarak suçluya verilecek cezayı 1/5 oranında indirir. Cezanın indirilmesine sebep görünürde çocuğun henüz reşit olmama-

6 O. Ş. Gökyay: *Dede Korkut*, İstanbul 1963, s. 32.

7 Bkz. *Derleme Sözlüğü* II, B, TDK. Ankara 1965, s. 643.

8 S. V. Örnek: *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara 1971, s. 46.

sıdır. Fakat asıl sebep bölgenin törelerini iyi bilen hâkimin şu gerçeğin farkında olmasıdır: Kızın çocuğa yüz vermeyip onu küçük düşürmesi çocuğun hareketini töresel açıdan haklı kılmaktadır”⁹

Özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da uygulanan bir evlenme biçimi de “Berder” evliliğidir. Başlık sorununu ve yükümlülüğünü ortadan kaldıran bu tür evlilik; hem kız, hem de oğlu bulunan iki ailenin, karşılık olarak hem kızlarını hem de oğullarını birlikte evlendirmeleri suretiyle gerçekleştirilmektedir¹⁰. Başlık ödeme konusunda güçlük çeken aile, evlilik çağındaki kızını ve oğlunu evlendirmek istediği zaman, aynı durumda bulunan aileleri arayarak bunlardan birini seçmektedir. Aile, oğluyla evlendireceği kıza karşılık başlık almama ve vermeme koşuluyla, aynı durumdaki bir aileye kendi kızını önerir. Karşı taraf bu öneriyi olumlu bulunca, evlenme işi gerçekleşir. Böylece A ailesi, B ailesine kızını verir ve oğluna da B ailesinin kızını almış olur¹¹. Bu yolla kurulan evliliğe berder ya da “bedel evliliği”¹² denildiği gibi “kızların değiş tokuşu”¹³, “değişik usulü”¹⁴ gibi adlar da verilmektedir.

Bu tür evliliğe benzeyen, ancak gerçekleştirilmesinde zor kullanılan bir evlilik biçimine de Hakkârî’de raslanılmaktadır. Adına “Kepir” ya da “Yaban Değiş” denilen bu evlenme şöyle gerçekleştirilmektedir: “Evlenmek isteyen fakat başlık ve düşün masraflarını karşılayacak kadar paraları olmayan veya zengin oldukları halde ailelerinin çıkaracağı zorluktan çekinen bekâr iki arkadaş, kendi aralarında anlaşarak kız kardeşlerini birbirlerine vermeğe yani kızları kendi aralarında değişmeğe karar verirler. Delikanlılar, ailelerine ve kız kardeşlerine sezdirmeden, aralarında kararlaştırdıkları bir zamanda, genellikle bir akşam üzeri, kız kardeşlerini bir bahane ile yanlarına alarak, daha önce kararlaştırılan ve köyden oldukça uzak ıssız bir yere giderler. Yanlarında kız kardeşleri olduğu halde burada buluşan delikanlılar aralarında kararlaştırdıkları işareti verir vermez, birbirlerinin kız kardeşlerinin üzerine atılıp bu “tuzak”tan habersiz olan kızlara orada zor kullanarak, mücadele ederek sahip olurlar. Delikanlılar “işleri bitince” yanlarına karılarını alarak birlikte obalarına, köyelerine dönerler. Bu durumda evden bir kız gitmiş, fakat bir gelin gelmiştir. Aileler aynı olaya maruz kaldıklarından aralarında küskünlük olmaz. Fakat kız kardeşlerinin “namusunu” kendi eli ile teslim edip, kendi yanında onun iğfal edilmesine ses çıkarmayan oğulları ile her iki aile de bir süre küsülü kalırlar”¹⁵

9 E. Ercan: “Beşik Kertme Nişan ve Bazı Hukuk Uygulamaları”, FD., Sayı: 30, s. 28 - 29. Ercan’ın yazısında konuyla ilgili birkaç olay daha verilmektedir.

10 İ. Beşikçi: *Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar*, Ankara 1969, s. 163.

11 A. R. Balaman: “Güneydoğu Anadolu’da Berder Ailesi”, TFA., Cilt: 16, Sayı: 307, s. 7221.

12 A. R. Önder: “Geleneksel Halk Hukuku”, I. UTFKB., Cilt: IV, Ankara 1976, s. 230.

13 Beşikçi, s. 163.

14 C. Tanyol: “Baraklarda Örf ve Âdet Araştırmaları”, SD., Sayı: 7, İstanbul 1932, s. 66.

15 U. Barlas, s. 63.

Başka bir evlenme biçimi de "Taygeldi" evliliğidir. Dul kadının, eski kocasından olan çocukları da alarak dul bir erkekle ya da dul bir erkeğin eski kocasından olan çocukları da alarak dul bir kadınla evlenme biçimine taygeldi evlilik denmekte, bu çocuklara da taygeldi adı verilmektedir. İlk kez İbrahim Yasa'nın üzerinde durduğu bu evlilik biçimi, araştırmacıya göre: "Türk ve İslâm topluluklarının yaşama şartlarının bir sonucu olarak halk tarafından bulunmuş"tur¹⁶. Taygeldi evliliğinin temelinde sosyo-ekonomik ve psikolojik etmenler rol oynamaktadırlar.

II. Evlilik Çağı - Yaşı

Geleneksel kesimde kızın ve erkeğin evlenme çağına geldiklerini belirleyen birtakım ölçütler vardır. Bunların başında bulüğe erme gelir. Ülkemizde bulüğü çağı 10 - 14 yaşları arasında başlar. Gerek kızda, gerekse erkekte görülen birtakım biyolojik ve fizyolojik gelişmeler bulüğü çağının belirtileridir. Annelik ve babalık için gerekli olan bu gelişmeler, onların biyolojik ve sosyo-kültürel kişiliklerini geliştiren önemli belirtilerdir. Bu değişiklik ve belirtilerle kişisel sorumluluklar da başlar. Kızlar bu aşamada üyesi buldukları ailenin ekonomik, toplumsal ve kültürel etkinliklerine katılırlar. Aynı durum erkek çocukları için de söz konusudur. Erkek çocukta, aile içerisinde, gerek cinsinin, gerekse

Damat 13, gelin 12 yaşında

Kenan GEDİKOĞLU

ADANA, (hha) - Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki başlık parası geleneği, ilk kez Doğanlı köyünde yapılan bir düğünle bozulmuş, 13 yaşındaki yakışıklı damat, tek kuruş başlık parası ve hiç bir hediye vermeden 12 yaşındaki güzel sınıf arkadaşıyla evlenmiştir.

Başlık parası geleneğinin bozulması, Adana'da Nusaybin'in Akarsu bucağına bağlı Doğanlı Köyü İlkokulu'na gönüllü olarak giden Öğretmen Yücel Kılıçyaldır sayesinde olmuş-tur.

Köy İlkokulunu bu yıl bitiren 13 yaşındaki Hasan Orbay, öğretmeni Yücel Kılıçyaldır'a birlikte mezun oldukları 12 yaşındaki Ferga Acar ile evlenmek istediğini, ancak, istenen 30 bin lira başlık parasını veremeyeceğini bildirmiştir. Araya giren öğretmen Kılıçyaldır, kocası 2 yıl ölen ve dördü kız, biri erkek 5 çocuğu bulunan Ayşe Acar'a "Hasan Orbay hem kızına kocalık, hem de sana ve çocuklarına babalık edecek. Ömür boyu sizleri geçindirecek. Bundan iyi başlık parası mı olur" diyerek, konuyu çözümlenmiştir.

(73)
*Kanunun öngördüğü
yaş sınırının
çok altında
gerçekleştirilen
bir
evlilikle
ilgili
haberini kesigi.
(Hürriyet
Gazetesi,
13.3.1975).*

yaşının gerektirdiği etkinliklere katılarak, geleneklerin öngördüğü tavrını almaya çalışır.

Kızın ergin yaşa girmesi; ev işlerine katılması, aile ve grup içerisinde genç kızlık çağının gerektirdiği role bürünmesi ve karşı cinsle ilgilenmesiyle evlenecek duruma geldiğini göstermektedir. Erkek çocuğunsa, aynı biçimde toplumsal rolüne bürünmesi, evin ekonomisine katkıda bulunması, askerliğini yapması ve bir iş sahibi olması evlenmesi için gerekli ve geçerli sayılan ölçütlerdir.

Öte yandan evlenme işinde, bir de "sıra gözetimi" vardır. Bu konuda abilerin ve ablaların daha önce evlenmelerine dikkat edilir. Ancak, küçük kızın evlendirilmesinde, büyük kızın ya da kızların henüz evlenmemiş olmaları önemli bir engel sayılmamaktadır. Kırsal alanda evlenme, kentlere bakarak daha erken yaşlarda olmaktadır. Yasalarımıza göre, çocuğun reşit sayıldığı yaş on sekizdir. Medeni Kanununun 88/1. maddesi, evlenebilmek için kızın on beş, erkeğin de on yedi yaşını doldurmasını gerekli görmektedir¹⁷. Öte yandan, kanun koyucu on dört yaşını doldurmuş kızla on beş yaşını doldurmuş olan erkeğe, olağanüstü bir durumun varlığı halinde yargıç kararı ile evlenebilme olanağını tanımıştır. Nedir ki, böyle bir durumda yargıç evlenme kararını vermeden önce, ana babayı ya da varisi dinler.

İster kırsal, ister kentsel kesimde olsun, evlenme yaşını ve zamanını ekonomik etmenlerin, kimi sosyal olayların, göçlerin, ölümlerin belirlediğini de söylemek gerekir. Evlenme girişiminde bulunmada toplum kıza ve erkeğe aynı hakkı tanımamıştır. Başka bir söyleyişle erkek ve erkek ailesi bu konuda aktif bir durumdayken, kız ve kız ailesi pasif bir durumdadır. Girişim, genellikle erkekten ve erkek ailesinden gelir.

III. Evlenme Aşamaları

1. Görücülük, Dünürcülük / Kız Bakma, Kız İsteme

Geleneksel kesimde, evlenme işine girişme "kız bakma", "kız arama", "kız soruşturma" ile başlar. Oğullarını evlendirmek isteyen aileler, ilkin akrabalarından, komşularından, yakın çevrelerinden başlayarak kız aramaya çıkarlar. Bu konuda kendilerine komşuları ve tanışları da yardımcı olurlar.

Evlenecek delikanlıya kız aramak, kız bakmak için baş vurulan bu âdete "görücülük", "görücüye çıkma" gibi adlar verilir. Evlenecek delikanlının ya da ailesinin daha önceden benimsediği birisi varsa, ilkin bu eve gidilir. Olumsuz cevap alındığı ya da alınacağı sezilirse, başka adaylar üzerinde durulur. Görücüye çıkma, kız bakma Türkiye'nin değişik bölgelerinde kimi ayrıcalıklar

17 23 Nisan 1975 tarihli *Milliyet* Gazetesinde, evlilik yaşının erkeklerde on beşe, kızla da on dörtte indirileceği hakkında bir kanun tasarısı hazırlandığına ilişkin bir haber yer almıştır.

ve yöresel özellikler¹⁸ göstermekle beraber, yine de bu usul ana çizgileri bakımından aynıdır. Eldeki derlemeler ve bilgiler bunu doğrulamaktadır. Biz burada, görücüye çıkma konusunda, 1975 yazında, Orta Anadolu'dan görücülükle ilgili olarak derlediğimiz bilgiyi örnek olarak aktaracağız.

"... İki ev halkından, iki de komşulardan yaşlı kadın toplanır, erkence kızın evine gidilir. Erkence gitmenin sebebi, kızı sabahleyin ev işi yaparken görmek, böylece temiz mi, hamarat mı, düzenli mi olup olmadığını anlamak içindir. Bu arada kızdan su istenir; suyu veren kız, töre gereğince, su içilene kadar ayakta durur. Böylece gerek suyu içen, gerekse ötekiler kızı iyice süzerler..." (A. Bağ, K. K. Y. 68, Çl. 2, Ö. Sonradan sadece okuma, Sivas).

Ancak, kesin karara varmadan önce gerek oğlan, gerekse kız ailesi adaylar hakkında bilgi toplamaya çalışırlar. Elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi kız için "ışğuzar", namuslu, terbiyeli, evine ve törelerine bağlı olup olmadığı; oğlan içinse kötü alışkanlıklarının bulunup bulunmadığı, işine, mesleğine bağlılığı noktalarında toplanmaktadır. Kız ve oğlan evlerinin karşılıklı olarak bir değerlendirmeye varmaları sonucunda, kızı istemeye, yani dünürcülüğ aşamasına geçilir. Aynı kaynak kişi dünürcülüğü de şöyle anlatmaktadır:

"... Görücülüğe, kız bakmaya çıkan kadınlar, eğer kızı beğenmişlerse, bu sefer kızı istemeye giderler. Ve "Allahın emri, Peygamberin kavli" ile kız anasından babasından istenir. Ardından da "eğer gönlünüz varsa, ortaya çıkalım" diye sorulur. Kız evinin yetkilisi (babası, amcası, dayısı, anneanesi vb.) eğer vericiyse, "Allah yazdıysa, biz ne diyelim" diyerek rızasını bildirir. "Hayırlı, uğurlu olsun" temennileri arasında bir delikanlı tek tek herkesin elini öper; bu arada "Allah hayırlı etsin" temennileri yeni baştan söylenir. Misafirlere kahve ikram edilir. Bütün bunlar olurken kız ortalıkta görünmez".

2. Söz Kesimi

"Söz kesimi" dünürcülüğ, yani kız isteme aşamasından sonra gelmektedir. Dünürcülüğ yoluyla anlaşılan ailelerin, bu anlaşmalarını daha geniş bir çağrılı huzurunda sözle iyice pekiştirmelerine söz kesimi ya da söz kesme denmektedir. Söz kesimi'nde başlık ve hediyeler de konuşulur, söze bağlanır. Aynı kaynak kişi söz kesimi aşamasını da şöyle anlatmaktadır:

"... Dünürcü kadınlarla kız ailesi anlaştıktan sonra, aralarında tespit ettikleri günün akşamı, oğlan evinden gelen erkekler kız evine buyur edilir. Bunlar

18 Bu durum sadece görücülüğde değil, evlenmeyi bütünleyen öteki aşamalarla bu aşamalar bünyesinde yer alan töreler ve pratikler için de söz konusudur. Biz konuyu ayrıntılarına inmeden genel çizgileriyle serimlediğimiz için, sadece birkaç örnek açıklama ya da derleme metni vermekle yetiniyoruz. Evlenmeyle ilgili ayrıntılı bilgi için okuyucu — bu amaçla derlenip yayınlanmış çok sayıda gerecin dışında — başlıca şu yayımlara bakabilir: H. Z. Koşay: *Türkiye Türk Düğünleri*, Ankara 1944; N. Erdentuğ: *"Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Törenleri ve Görenekleri"*, (sürekli makale), Antr., Sayı: 4, 5, 6, 7, Ankara 1969, 1970, 1971, 1973; P. N. Boratav: *Türk Folkloru*, İstanbul 1973.

umumiyetle oğlanın babası, amcası, dayısı, akrabaları, komşularından bazılarıdır. Bazan el öpmek için bir de delikanlı götürülür. Söz kesmeye gidenlerin yaşları, işleri, varlıklı kimselerden olmaları erkek evini mühimsetir ve itibarını artırır, kız evi üstünde tesirli olur. Biraz hoş-beşten, günlük konuşmadan sonra asıl konuya geçilir. Resmen kızı isteme vazifesini üstüne almış olan kimse "Allahın izni ve Peygamberin kavliyle kızınızı filâncanın oğluna istiyoruz" der. Kız tarafı da resmen rızasını bildirir. Misafirlere kahve, şeker ikram edilir. Eskiden şerbet verilirdi, şimdilerde meşrubat veriliyor. Bu arada başlık, ziynet eşyası, gelin hamamı için kurna sayısı da konuşulup, tespit edilir. Böylece söz kesilmiş olur. Artık bundan sonra öteki hazırlıklara geçilir".

Bu aşamayı bir de Erzurum'daki biçimiyle örnekleyelim:

"Kadınlarca önceden başlanılmış ve yapılmış olan teşebbüslerden sonra, sıra erkeklere gelmiş olur. Evlenecek delikanlının babası, amcası, dayısı, ağabeyi, diğer akraba ve komşulardan teşekkül eden küçük bir grup kız evine veya köyüne giderek babası, ağabeyi ve yetkili olan diğer akrabalarla görüşmüş olurlar. Hoş, beşten sonra "Allahın emri, Peygamberin kavli ile" kızınız 'ı oğlumuz 'a istemeye geldik, denir. Kız tarafı "Allah yazmışsa ne diyebiliriz" şeklinde muvafakatını bildirdikten sonra misafirlere yemek verilir. Yemek esnasında veya sonrasında ağız tatlılığı yapılmış ve bu maksat için çoklukla şerbet ikram edilmiş olur. Bu şekilde söz açıldıktan, isteme işi yürütüldükten ve ağız tatlılığı yapıldıktan sonra kesime geçilir. Kesim konuşmasında başlık miktarı, şerbet şekli, çerez durumu vesair birçok konular üzerinde durulur. Mutabakata varılır. Bundan sonra misafirler yani oğlan tarafları ayrılıp köylerine dönmüş olurlar"¹⁹.

KIZIMIZ	OĞLUMUZ
<i>Ayşe ile İsmail'in</i>	
22 Kasım 1975 Cumartesi günü hanımlar için yapı- lacak olan düğün törenle- rine şeref vermenizi rica ederiz.	
annesi	annesi

(74)
Yalnız
hanımlar
için
düzenlenen
düğün
töreninin
çağın kartı.

19 Z. Başar : Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları, Ankara 1972, s. 7.

Bütün bunlar konuşulurken, sözü edilen kızın ortalıkta görünmemesi gerekir. Öte yandan, eğer oğlan ya da kız tarafı yaşlı ise, yaşlı tarafa saygılı davranmak için, gerek söz kesimi, gerekse nişan sade bir biçimde yapılır. Dikkat edilirse, söz kesimi bir "yarı geçiş" olarak kutsanmakta ve kutlanmaktadır.

3. Nişan

Söz kesimi'nden sonra gelen aşama nişandır. Nişan töreni genellikle kız evi tarafından düzenlenir. Nişan elbisesini giyen kıza kayınvalidesi ile oğlanın yakınları tarafından "taki" denilen ziynet eşyası takılır. Özellikle kasaba ve kentlerde, daha önceden yaptırılmış ya da hazır olarak satın alınmış olan yüzükler, bir büyük tarafından bu tür törenlerde âdet olduğu üzere kalıplaşmış söz ve dileklerle adayların sağ ellerinin nişan parmaklarına takılır. Bu arada çağrılılar çeşitli içecek ve yiyeceklerle ağırlanırlar. Geleneksel kesimde nişan töreni erkeklerin ve kadınların ayrı yerlerde oturdukları bir evde yapılır. Bununla beraber varlıklı ve kültür değişmelerine açık kasabalıların nişan töreni için gazino kiraladıkları, nişanı tantanalı ve "kaç-göç" âdetine uymadan kutladıkları da bilinmektedir. Kentlerde ise, bu tören daha özgür biçimde, "kaç-göç"e önem verilmeksizin, kadın erkek bir arada yapılmakta ve kutlanmaktadır. Nişanlıların gazetelere verdikleri ilân yoluyla nişanlandıklarını başkalarına duyurmaları da son zamanların kent görenekları içinde yer almaktadır.

Aydın köylerinde düğün davetilerine " Lütfen silâhsız" gelin diye not ekleniyor

AYDIN, (A.A.) - Özellikle köy düğünlerinde sık sık meydana gelen olayların önlenmesi için Aydın yöresi köylerinde düğün davetilerine yeni bir not yazıldığı bildirilmektedir. Davetiyenin altına yazılan notta, "Lütfen silâhsız gelin" denmekte ve davetiyeler öyle dağıtılmaktadır.

İlgililerden alınan bilgiye göre ayrıca düğün evinin kapısında da bir kız, bir de erkek tarafı gelenlerin üstlerini aramakta, daha sonra da davetlileri içeri bırakmaktadırlar.

Köy muhtarları, iki aydan beri devam eden bu adetin düğünlerdeki olayları büyük ölçüde önlediğini ve bunun devam etmesini dilediklerini belirtmektedirler.

(75)
**Geleneksel kesimdeki
düğünlerde
silâh atılmasında
önlemenin yeni yolu.**
(Hürriyet
Gazetesi, 3.11.1974).

Nişanlılık süresinin kesin bir kuralı yoktur. Bu süre daha çok iki tarafın anlaşmasına bağlıdır. Kimi özel durumlarda — askerlik, okul, gurbetten dönüş, hastalık, ölüm vb. — süre uzatılabilir ya da kısaltılabilir. Sürenin uzatılmasında ya da kısaltılmasında her iki tarafın hazırlanması ve kimi ekonomik etmenler de rol oynamaktadır. Kentlerde nişanlıların birlikte çıkmaları, gezmeleri olağan karşılanırken, geleneksel kesimde nişanlıların birbirlerini görmeleri, konuşmaları ve bir arada bulunmaları çoğu zaman aile üyelerinin izinleri ya da yanlarında bulunmalarıyla olabilmektedir.

Dinsel bayramlardan biri nişanlılık dönemine raslarsa, oğlan evi, örneğin kurban bayramında kıza kurbanlık koç gönderir. Ramazan bayramında ise, kız ve oğlan evi karşılıklı olarak birbirlerini iftara çağırırlar ya da yiyecek - içeceklerle donatılmış "iftar sinisi" yollarlar.

IV. Düğün

1. Kına Gecesi

Ülkemizde evlenmeyle ilgili yaygın geleneklerden birisi de "kına gecesi"dir. Kına gecesi, gerdekten bir gün önce kadınlar arasında kız evinde yapılır. Kız kınası kadar yaygın olmamakla beraber, güveye de kına yakıldığını biliyoruz. Erkek evinde toplananların düzenledikleri gecede, kız evinden bir tepsi içerisinde gelen kına²⁰, sağdıç tarafından erkeğin eline yakılır. Gerek kızın, gerekse erkeğin eline kına yakma gelenekselliğinin ağırlığını duyurduğu yerlerde uygulanmaktadır.

Köylerde kıza kına yakılırken, kızın evli ya da bekâr arkadaşlarına, kız evince yemek verilir; buna "kına yemeği" denir. Kına gecesinde eğlenceler düzenlenir, maniler ve türküler söylenir, oyunlar oynanır. Türkülerin bir bölümü kızı ve anneyi ağlatan türden ezgilerdir.

Kına gecesi'nde yerine getirilen âdetlerden birisi de "baş övme" ya da "gelin övme"dir. Halk deyimiyle "başı bütün" olan, yani başından ikinci bir nikâh geçmemiş bulunan, mutlu bir evlilik sürdüren bir kadın, ortada kınası yakılan kıza bu amaçla düzenlenmiş ve kalıplaşmış türküyü söyler. Aşağıda, Yozgat köylerinden derlenmiş olan örnek bir türkü:²¹

*Elimi soktum astara
Elimi kesti testere
Mevlâm şirinlik göstere
Kız anam kınan kutlu olsun
Yarının ağzı tatlı olsun*

20 Kına, Arapça hınna sözcüğünden gelmektedir. Arabistan'da yetişen ve yapraklarından kına yapılan bir cins ağaçtır. Bkz.: *İslâm Ansiklopedisi*, Kına mad.

21 M. Köktürk: "Yozgat Köylerinde Nişan ve Düğün", TFA., Cilt: 13, Sayı: 259, İstanbul 1971, s. 5881.

*Biner atın iyisine
Çıkar yolun kıyısına
Çağırın bey dayısına
Ayrılık anam ayrılık
Ayrılık eşim ayrılık*

*Kurdular düğün aşını
O da över kızın başını
Çağırın kızın kardaşını
Kız anam kınan kutlu olsun
Yarının ağzı tatlı olsun*

*Saç ağası saçtan yüce
Görelim ayrılık nice
Sen duracaksın bu gece
Ayrılık anam ayrılık
Ayrılık eşim ayrılık*

*Atımın kuyruğu saçak
Sineme vurdular bıçak
Ayrılık günlerin gerçek
Ayrılık anam ayrılık
Ayrılık eşim ayrılık*

2. Düğün

Düğün, evlenme dediğimiz geçit döneminin en belirgin özelliğidir. Yukarda genel çizgileriyle değindiğimiz aşamaların amacı düğünle dışa vurulur. Onun için düğünün geleneksel değerlere ve kurallara uygun bir biçimde kutlanmasına çaba sarfedilir. Düğüne elden geldiğince çok kimse çağrılmak istenir. Yüz yüze bakan toplumlarda kimsenin unutulmamasına ve küstürülmemesine özen gösterilir. Düğün, çağrılıların dışında, başkalarına da açıktır. Onlar da çağrılılar gibi ağırlandırlar.

(77)
Düğün
çorbası
içen
kadınlar.

Düğünün zamanı ve yeri, kimler arasında olduğu, düğün öncesi çıkarılan "okuyucu"lar tarafından bildirilir. Tıpkı sünnette olduğu gibi, evlenmelerde de geleneksel kesimin kırsal alanı bu çağırma işini okuyucular aracılığı ile duyurur. Bu işe "okuntu" çıkarmak ta denir. Davetiye bastırıp yollamak ise daha çok yeni göreneklere açık ilçelerde ve kentlerde görülmektedir. "Okuyucu"lar, ülkemizin kimi yerlerinde çağrılılara hediyeler götürdükleri gibi, çağrılılardan hediyeler de alırlar. Gelenekselliğin ağırlığını duyurduğu yerlerde tıpkı nişanda olduğu gibi, düğünde de kadınlar ve erkekler ayrı yerlerde oturarak törene katılır ve eğlenirler.

Gelin atla (bu âdet yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır) ve motorlu araçlarla güvey evine getirilir. Gelin, gerek kendi evinden çıkarken, gerekse oğlan evine getirilirken birtakım töreler ve ritüel işlemler yapılır. Bunların belli başlılarına daha sonra değinilecektir.

3. Nikâh - Gerdek

Medeni ya da dinsel nikâhtan sonra gelinle güveyin bir araya gelmelerine "gerdek" denir. Böylece gelinin ve güveyin evliliği yasa, din ve bağlı bulunduğu toplum üyelerinin onayı ile geçerli sayılmış olur. Yasalarımız, ancak devletin bu işle görevlendirdiği yetkili memurun huzurunda ve usulüne uygun olarak kıyılan nikâhı evlilik için geçerli saymaktadır. Yasa gözünde geçersiz olmasına karşın, imam nikâhı denilen "dinî nikâh" da halen yaygınlığını sürdürmektedir. Kimi ailelerse medeni nikâhın yanı sıra, sonradan bir de dinî nikâh yaptırarak, evlilik birliğini kutsamış olurlar. Hatta kimi durumlarda sadece dinî nikâh yaptırmakla yetinilmektedir. Özellikle kuma kurumunun

(78) Düğün çorbası için sofraya oturan yaşlı kadınlar.

görüldüğü ve işletildiği yerlerde, erkek ikinci karısını imam nikâhıyla almaktadır. Çokeş evliliğin yasak olması nedeniyle, birden çok kadınla evlenen erkek, yasa gözünden kaçırıldığı yasak evliliği dinsel kişinin tanıklığı ve ilânıyla bağlı bulunduğu gruba kabul ettirmektedir. .

İster yasal yoldan, isterse yasalardan kaçınılarak gerçekleştirilmiş olsun, nikâhın amacı kadın erkek beraberliğini ilân etmek, toplumun gözünde geçerli saymak, kutlamak ve kutsamaktır.

Nikâhtan sonra bir araya gelecek çiftin kalacağı yere "gerdek evi", "gerdek damı", "gerdek odası" gibi adlar verilmektedir. Sağdıç ve arkadaşları tarafından şamatayla ve yumruklanarak getirilen güvey, gerdek odasına sokulur. Geleneğin ve dinseliliğin ağır bastığı yerlerde güvey başkalarıyla birlikte namaz kıldıktan sonra, ilâhiler arasında gerdeğe sokulur. Gelinle güveyin karı koca oldukları geceye "gerdek gecesi" ya da "zıfâf gecesi" denmektedir. Kentlerde, özellikle son on - on beş yıldan bu yana, maddî olanakları elveren kimseler, gerdek gecesini ya evlerinin dışındaki bir otelde ya da başka bir kentte geçirmektedirler. Buna yaygın adıyla "balayına çıkma" denmektedir. Bu, giderek kent âdetleri arasında yer almaktadır.

Ülkemizde gelinin "masum" ve "temiz" olmasına önem verilir. Kızın, evlenmeden önce başka birini tanımamış olması üstünde titizlikle durulur. Törelere etkinliğini sürdürdüğü yerlerde, "yenge" kadınlar gerdek sonucunu beklerler. Kimi yerlerde kızın "temiz" çıktığı belli olunca, sonuç evin damına bayrak asmak ya da silâh atmakla ilân edilir. Gelinin "kız çıkmadığı" anlaşılırsa, baba evine yollanması da bilinen olaylardır.

Gerdekten sonraki günlerde gelin ve güveyin baba evlerini ziyaret ederek el öpmeleri ve hediye almaları da evlenme töreleri içerisinde yer alan yaygın âdetlerdendir. Buna "el öpme", "baba evine gitme" vb. adları verilmektedir.

V. Hediye, Bağış ve Ödemeye İlgili Âdetler

Evlenme olayının hemen her aşaması hediyeyle, bağışla, ödemeye, ziyaretle, bir araya gelmeyle ilgili birtakım âdetleri de gerekli kılmaktadır. Oldukça zengin bir tablo çizen ve yöresel özellikleri de içererek çeşitlenmeler gösteren bu gelenek ve âdetlerin yerine getirilmelerine özen gösterilir. Böylece, yaşamın bu önemli olayı, geleneklerin belirlediği çerçeve içerisinde, söz konusu toplumun ya da grubun olurundan geçirilerek, değerler sistemiyle ve bu sistemleri işleten mekanizmalarla uygunluk sağlanmış olur. Tersisi durumda, yani törelerin öngördüğü beklentilere uyulmaması durumundaysa, çevrenin ayıplayıcı, kınayıcı ve zorlayıcı nitelikteki yaptırımlarıyla karşılaşılır ki, bunu da kimse istemez.

Bu âdetlerden birisi "gelin hamamı" genel adıyla bilinenidir. "Kına hamamı", "on beş hamamı" (Divriği), "tel hamamı" (Isparta) adları da verilen bu âdet

gereğince her iki taraftan çağrılanlar bir araya gelerek yıkanır. Varlıklı olan aileler hamamı tümünden tutarlar; durumları elverişli olmayanlarsa belli sayıda kurna kiralamakla yetinirler. Hamamda konuklara serinletici içecekler, mevsimlik meyveler sunulur. Kimi yerlerde, örneğin Sivas ve Yozgat'da gerdekten önce, güvey ve arkadaşları için "güvey hamamı" düzenlenir.

Evlenmenin çeşitli aşamalarında geline sunulan hediyeler de önemli bir âdet kümesini oluştururlar. Bu türden âdetler yöreden yöreye kimi değişiklikler, çeşitlemeler göstermekle beraber aynı amaca yöneliktirler. Bunlar içerisinde "takı" genel adıyla bilinen en yaygın olanıdır. Özellikle kına gecesi ve nişan sırasında geline kayınpederi, kayınvalidesi, görümcesi ve oğlan evinin yakınları tarafından armağan edilen altın, beşbiryerde, kremse, bilezik, yüzük, saat vb. hediyelere takı denilmektedir.

Gelin yeni evine gelirken, gelinlik töresi gereği kayınpederi ya da kayınvalidesi tarla, bahçe, hayvan gibi şeyler bağışlar ki, buna "bağışlama" adı verilir. Gelinin bağışı alıncaya kadar, atından inmediği, yeni evine girmemekte direndiği de olur. Yine gelin, güvey evine geldiği zaman oğlan evinin çağrılıları gelinin başından aşağı kuru yemiş, şeker, buğday, darı saçarlar. Bu âdetin temelinde bereket simgesi yatmaktadır. Bekâr kızlar ve erkekler için kullanılan "darısı başına" deyişi de buradan gelmektedir. Gerek başa saçılan, gerekse akrabalar ve komşularca geline verilen çeşitli hediyelerle paraların tümü "saç" adıyla yaygınlık kazanmıştır.

Nişandan sonra araya dinsel bayramlardan birinin girmesi durumunda, her iki tarafın birbirlerine sundukları bayramlık giysi, şeker, tatlı vb. türünden hediyelerle nişan ya da düğün sonrası gelinin oğlan evinin akrabalarınca çeşitli armağanlar ve tatlı yiyeceklerle ziyaret edilmesi âdeti de "yoklama" adıyla bilinmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi, nişandan sonra araya kurban bayramı girmişse, oğlan evince süslenen bir koç kız evine gönderilir ki, bu âdeti de yoklama içine sokabiliriz.

Evlenmenin çeşitli evrelerinde oğlanla kız evinin karşılıklı olarak birbirine yolladıkları çorap, gömlek, giysilik kumaş, iç çamaşırı, ayakkabı, peşkir, heybe, başörtüsü türünden hediyeler de "yol", "yolluk", "yol-töre" adları altında anılmaktadır.

Güveyin gerdeğe girdiği gece, gelinin duvağını açmadan önce "yüz görümlüğü" adıyla bilinen âdet gereğince bir hediye vermesi de usuldendir.

Gelinin evinden ayrıldıktan sonra, oğlan evine giderken, gelin alayının yolunun kesilip para istenmesi, gerektiğinde parayı alıncaya kadar direnilmesi de yaygın âdetlerden birisidir ki, buna da "toprak bastı", "yol bastı" denmektedir.

Başlık parasından kaçan sevgililer donarak can verdi

Yazın HAYALOĞLU

ELAZIG, (HA) - Sivrice ilçesinde birbirini öldürdüğü gibi seven Ahmet Yücesoy ve Asiye Satılmış adındaki gençler 20 bin liralık başlık parası yüzünden ölenemedüklerinden kaçmayı tercih etmişler, ancak yıllarca kaybettiklerinden donarak ölmüşlerdir.

(Devranı Ka. 11. 54.8'de)

Başlık parasından

(Baştarafı I. Seyfoda)

Sivrice ilçesinde geçen Ahmet Yücesoy ile yıl önce sevdiği Kuzey köyünün güzel kız Asiye Satılmış'ın babası Nuri'den istemesi. Genç kızın babası bu isteği kabul etmiş, ancak 15 bin lira başlık istemiştir.

19 yaşındaki Asiye'yi deliler gibi seven Ahmet Yücesoy, işe imzalı kurtuluş ayrılarak başlık parası bittikten sonra İstanbul'a gitmiş, iki yıl içinde on bin lira toplamıştır. Bu arada üzüntüyle sarılaşmış ve hastalıklarla Ahmet Yücesoy, on bin lira ile Sivrice'ye dönüp Nuri Satılmış'ın karısına çıkmıştır.

"HAYAT PAHALILANDI, BAŞLIK PARASI 20 BİN LIRAYA ÇIKTI"

Nuri Satılmış, başlık parasının artması üzerine kızını gurubere çıkarıp Ahmet Yücesoy'a "Çok geç kaldın. Her neyse zaman gelmiş. Başlık parası da 20 bin liraya çıktı. Artık kazansa 20 binde senin sevgi vermem" demiştir. Bunun üzerine çılgınlaşarak annesini tehdit ederek İstanbul'da dönen Ahmet Yücesoy bir ay önce sızıldanmış bir mektup almıştır. Asiye babasının kendisini bir başlık parasıyla evlendirmek istediğini bildirmiş, sevgilisinin derhal dönmemesini istemiştir.

Genç aşık bunun üzerine hezime Sivrice'ye dönmüş, Nuri Satılmış'a giderek sözünü

çıkarmaya çalışmış ve Hazarbaşa dağına donarak ölmüştür. Gençlerin sevgilerini bulan Hasan Şapmaz adındaki çoban "Eklele tutmuşlardır. Nasıl ayrılmak istemişlerdir. Eklelele bakkalından ayrılmadım" demştir.

Mardin'de başlık parası 50 bin liraya çıktı

MARDIN, THA

Mardin ilçe ve köylerinde başlık paraları hızla artmaktadır.

Bir yıl önceyse kadar 20 bin lira civarında olan başlık parasının köylerde 50, merkezde ise 30 bine ulaştığı belirtilmektedir.

Başlık paralarının artması, kız kaçırma olaylarının fazla laymasına da yol açmaktadır. Mardin'de son beş ay içinde 63 kaçırma olayı meydana gelmiştir.

(Hürriyet Gazetesi, 18.1.1975)

(79A) (Milliyet Gazetesi, 16.6.1975).

Sorgun'da gençler bekâr mı kalacak!

Başlık parası 60 bin lira!

Herkesin bir derdi vardır, biz Sorgunlu gençlerinde başlık parası derdi var. Yozgat'ın Sorgun kazasında başlık parası da pahalılığa ayak uydurarak 60 bin lira oldu. Kız ailelerine diyorlar gidildi mi önce damadın mesteğini sorarlar ve damadı tanıyıp nasıl insan olduğunu öğrenmek için birkaç gün izin isterler. Aslında bu izin damadı öğrenmek için değil, başlık parasını kararlaştırmak içindir. Birkaç gün sonra yine kız evine gidildiği zaman 30 bin lira para 25 Batman yün isterler. Eğer bu parayı biraz düşürelim diye damat aileleri söylerse cevap hazır "Bizde satılık kız yok, bizim kızın falancanın kızından neyi eksik.. derler. Damat bu parayı biriktirmek için 2 yıl geçer bu zamanda gelen bayramları nişan, düğün masrafı tam 60 bin lirayı bulur. Bu yüzden kız kaçırma olayları her geçen yıl artıyor. Kaçan genç çifçileri polis ve jandarma yakalayıp adalete teslim ediyorlar. Mutlulukları da böylece sona eriyor. Acaba buna sebep olan kız aileleri biraz anlayışlı olamazlar mı? Gençlerin mutlu bir yuva kurmalarına yardımcı olacak günah mi olur? Sonra hükümet bu başlık parası için bir kanun çıkaramaz mı?

Yazar AKTAS. Hürriyet Gazetesi ERCİYES. Ali KESKİN-Sorgun

(79B)

(Hürriyet Gazetesi,

23.3.1975).

(79A), (79B), (79C)

"Başlık" geleneğiyle ilgili olarak basında yer alan haberlerden üç kesik.

Başlık parası alan ana ve babaların cezalandırılması için kanun teklifi hazırlandı

CHP İstanbul Milletvekili Reşit Üker başlık parasının yasaklanması hakkında bir yasa önerisini meclise vermiştir. Üker, başlık parası ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

"Başlık parası evlenmeyi sağlamak için kus tarafına, babasına, kardeşine veya yakınlarına verilen para ve eşyadır. Bu taşınmaz mal ve eşya olarak ödemir. Başlık" Ba-

ba hakta, kus parası gibi edildir. Başlık, insanlık ödeğemi için nişan töreninde tabii olarak verilen hediye olarak değil de bu maksatla yapılan masraflardır. Örneğin evlenecek kimse veya yakınları tarafından yerel örf ve adete göre verilen armağanlardır. Ve yine evlendikten kadın tarafından erkeğe verilmesi gereken drabandan farklıdır.

"Başlık parası almak ve başlık parası vermek yasaktır. Bu yasağa uymayanlara bir aya kadar hapis, 250 liradan 10.000 liraya kadar hapis para cezası verilir."

7 SORU

Başlık parasından kızın vergisi levheli mi? Mustafa GÜLEÇ-Ufa Havir başlık parası geleneksel bir alış veriş olduğu için vergi alınmaz.

30/12/79.

(79C) (Günaydın Gazetesi, 30.2.1974).

Gerek toplumumuzda, gerekse başka toplumlarda uygulanan ve "başlık" genel adı altında bilinen gelenekse başlı başına bir inceleme konusudur²². Öteki âdetlerde tuttuğumuz ölçüye uyarak, bu geleneğe de sadece ana çizgileriyle değineceğiz.

En kısa tanımla başlık, evlenecek erkeğin ya da ailesinin kız tarafına, çoğu kez kızın babasına verdiği nakit para ve eşyadır. Başlığa, "bedel", "kalın", "ağırlık" da denmektedir. Başlığın temelinde hem ekonomik, hem de saygınlık etmeni yatmaktadır. Evlenme yoluyla evden ayrılan kızın iş gücünü karşılamak ve ekonomik boşluğunu doldurmak karşılığında alınan para ve paraya çevrilebilecek değerli hediyeler dengelyi sağlamaya yöneliktir. Öte yandan, başlık geleneğinin geçerli olduğu yerlerde, töreye uyarak, toplumun değerler sisteminin dışına düşmemek de önemli bir noktadır. Bu bakımdan, saygınlığı korumak için, başlığın miktarıyla kızın toplumsal yeri eşit bir oranda tutulmaya çalışılır.

Türkiye'nin çoğu yörelerinde ve bölgelerinde başlık geleneği etkinliğini sürdürmekte, kimi zaman da toplumsal ilişkilerde önemli sürtüşmelere yol açmaktadır. 1976 Türkiye'sinde, bu geleneğin ağırlığını duyurduğu yerlerde, evlenme çağındaki delikanlıların ortalama 10 bin liradan 50 bin liraya kadar değişen bir miktarı göze alması gerektiğini biliyoruz.

22 Bu geleneğin etnolojik ve sosyolojik yaniyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. N. Erdentuğ: "Türkiye Geleneksel Toplumlarında Başlık", I. UTFKB., IV. Cilt, Ankara 1976, s. 93 - 99; O. Türkdoğan: "Evlenmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması", I. UTFKB., IV. Cilt, Ankara 1976, s. 315 - 362.

İslâm hukukunda, evlenme sözleşmesinde kadına ödenmek üzere belirlenen paraya da "mehr" ya da "mihr" denmektedir. Bu, dinsel nikâh sırasında kararlaştırılır. Karı kocanın ayrılmasında, boşanmasında ya da kocasının ölümü durumunda kadına verilmek üzere dinsel nikâh sırasında belirlenen bu parayı, bugün ülkemizde uygulanan başlık geleneğiyle karıştırmamak gerekir. Ödeme ve belirlenme biçimlerine göre değişik adlar alan (mehr-i musamma, mehr-i muaccel, mehr-i müeccel) bu islâmi gelenek evliliğin ciddiyetini ve kadının geleceğini güvence altına almayı amaçlamaktadır.

VI. Evlenmeyle İlgili Ritüel ve Büyüsel İçerikli İşlemler

Kısmet açmaktan başlayarak gerdek gecesine kadar uzayan aşamalar içerisinde uygulanan, dinsel, ritüel ve büyüsel içerikli birçok âdet, işlem ve pratik vardır. Bunların bir bölümü gelin ve güveyin mutluluğuna yönelik dilek ve pratikler çerçevesinde toplanırken, bir bölümü de kara büyü alanına giren işlemler içerisinde yer alırlar.

Geleneksel kesimde, hatta büyük kentlerimizde bile yaygınlığını koruyan inanca göre, bir kızın evlenebilmesi için ilkin "kısmetinin açılması" gerekmektedir. Kızın uzun süre evlenememesi, onun henüz kısmetinin açılmamasına bağlanır. Kısmet kendiliğinden açıldığı gibi, kısmetin açılmasını çabuklaştıracak, hatta zorlayacak birtakım işlemler ve pratikler de vardır. Bunlar, evlenme

Üfürükçülük sayesinde 250 bin liralık servet yaptı

İZMİR (İzot)- Üfürükçülükle 250 bin liralık servet yapan İzmirli Recep Aydın, Gsmüsteri hakkında giren kadın polisler, tarafından suçlu yakalanmıştır.

Karşıyaka Şemikler semtindeki evini tekke hâline getiren "Hoca" namıyla maruf Recep Aydın, rakolda verdiği ifadesinde, "Benim kimseye zararı yok ben insanların çilelerini dindirmeye çalışan bir garibim" demiştir.

46 yıldır bu işi yaptığı anlatılan ve güncel ortalamaya 300 lira kazandığı tespit edilen Recep Hoca'nın Üfürükçülükten şimdiki kadar 200 bin lira değerinde mülk

dındaki ortaya çıkmıştır. Polisler, Üfürükçü Recep Hoca'ya alt Karşıyaka ve diğer semtlerdeki ev ve dükkanların bir bir tepepti omışlardır. Üfürükçülüğün ayrıca bankada nakit 50 bin lirası olduğu anlaşılmıştır.

(80)

Günümüzde üfürükçülüğün hâlâ geçerli bir iş olduğunu gösteren bir haber kesigi. (Günaydın Gazetesi, 19.3.1973).

HEKİMDEN ÖNCE ÜFÜRÜKÇÜ

Kendilerinde "*Neuroz*" belirttileri hisseden kadınların; hekimden önce bir büyücü ya da falcıya gittikleri, gene ruh hekimleri tarafından tesbit edilmiş bir gerçektir. Sıkıntılarının, bunalımlarının düzeleceğine dair bir teselli bulmak umudu, kadınları, bu konularda çok usta olan büyücü ve falcılara götürmektedir. Bu yüzden falcıların büyük paralar kazandıkları söylenmektedir. Ruh hekimleri, "*Bize gelen hastaların yüzde 80'i önceden hoca üfürüğünden geçmiş oluyor. Kadın hastaların çoğunlukla başvurdukları bu yol, asıl tedavinin gecikmesinden ve güçleşmesinden başka bir sonuç vermiyor*" diyorlar.

(81)
*Günümüz
kadınları
doktorun
yanı sıra
üfürükçülere de
baş
vurmaktadırlar.*
(Kelebek, 28.1.1973).

çağına gelmiş kızlarca uygulandığı gibi onların yakınlarıncı da uygulanır, yerine getirilmeye çalışılır. Sivas ve çevresinden derlenmiş olan şu işlemleri bunlara örnek olarak gösterebiliriz: Cuma günü, selâ verildiği zaman, ayak altına bir anahtar konularak "*bahtım açılsın*" denir; bekâr kızın adı, evlenen kızın ayakkabısının içine ya da eteğine yazılır; gelin olanın duvağı, evde kalmış kızın başında çözülür.

Gelinin bahtının açık olması, yeni evine bağlanması, uğur ve bereket getirmesi, yumuşak huylu olması amacıyla da kimi şeyler yapılmaktadır. Bunlar arasında, başı üstünde ayna tutulmasını; daha önce de değindiğimiz gibi başına buğday, arpa, darı serpilmesini; güveyle birlikte tatlı yedirilmesini; yeni evine girmeden önce koyun postuna bastırılmasını; ocağın çevresinde dolaştırılmasını; ölmüş büyüklerinin mezarlarının ziyaret ettirilmesini; baba evinden bir parça tuz ve yağ getirmesini örnek olarak verebiliriz.

Nikâh ve gerdek, evlenme aşamaları içerisinde önemli iki "*geçiş*" sayıldığı için, özellikle güveyin bu sırada kara büyüünün etkisine açık olduğuna ilişkin yaygın

(82)
**Tasın
içindeki
su
aracılığıyla
geleceği
okumaya
çalışan bir
"bakıcı".**

bir inanç vardır. "Bağlama büyüü"²³ adı altında bilinen büyü tekniği, nikâhı kıyılan ya da gerdeğe giren güveyin güveylik görevini yerine getirememesi amacıyla uygulanır. Bağlama büyüüne örnek olarak, ilgili duayı bir ip üstüne okuyarak düğüm atılmasını; nikâh sırasında herhangi birşeyin düğümlenmesini ya da bir kilitin kilitlenmesini; açık makas ve bıçağın kapatılmasını²⁴; oğlanın bir boy resminin kalça hizasından kesilip, alt kısmının yakılmasını²⁵ sayabiliriz. Ayrıca bu amaçla kullanılan çeşitli tılsımlar ve muskalar da vardır. Bunlar, bu işle uğraşanlara yaptırılarak usulüne göre kullanılır.

Güvey bağlanmasına bakarak daha seyrek olmakla beraber, gelinin bağlanması amacıyla birtakım büyüsel işlemlere baş vurulur. Örneğin yumurtanın asal öge olarak kullanıldığı büyüsel bir işlem şöyledir: Üç yumurta alınarak, her birinin üzerine bir küçük daire çizilip içine "vav" yazılarak kızın adı söylenip "bağladım" denilir. Bu yumurtalar birer muşambaya sarılarak gerdek evinin dışında, üçgen olabilecek biçimde, evi çevreleyen üç ayrı yere saklanır²⁶.

Bağlama büyüünün zararlı etkilerinden korunma isteği, birtakım önlemleri ve savunma mekanizmalarını da geliştirmiştir. Bunların başında karşı tarafın elindeki silâha aynı silâhla, yani aynı araç ve teknikle karşı koymak gelir. Böylece örneğin nikâh kıyan hoca nikâhtan önce mendilini bağlar, nikâhtan

23 Gerek bağlama, gerekse çözme büyüleri; bunların çeşitleri, uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için, okuyucu aşağıdaki incelemelere ve derlemelere bakabilir.

S. V. Örnek: *Sivas ve Çevresinde ... Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara 1966.

U. Barlas: *Anadolu Düğünlerinde Büyüsel İnanmalar*, Karabük 1974.

M. İloğlu: *Gizli İlimler Hazinesi*, 5 cilt, İstanbul 1970 - 71 - 72 - 73 - 74.

İ. Z. Eyüboğlu: *Cinsel Büyüleri*, İstanbul 1975.

24 Örnek, s. 82, 83.

25 Barlas, s. 41.

26 Eyüboğlu, s. 75.

sonra da çözer; güveyin yakınlarınca bıçak kapatılır, kilit kilitletir, güvey gerdeğe gireceği sıra açılır²⁷; gerdek yatağının yastığı altına tabanca ya da kurşunu konur²⁸; nikâh sırasında nikâhta bulunanların elleri dizleri üzerine koydurulur²⁹.

Bağlanmış kimseleri çözmek, zıtlık çağrışımına dayanmaktadır. Benzerlik ya da zıtlık nedeniyle ortaya çıkan çağrışımlar, çoğu kez aynı konuda ve aynı işlemde etkili olabilmektedirler. Büyüsel önlem ve araçların çift değerli psikolojik kökenleri, bu türden uygulamalarda da rol oynamaktadırlar. Bu bakımdan, düğüm atmak, dua okumak, bıçağı, makası, kilidi kapamak ve kilitlemekle yapılan büyüsel işlem, bu işlemlerin tersini yapmakla etkisiz duruma sokulmak istenmektedir. Çok eskiden beri bilinen bu teknik, bugün de bu alanda uygulanan işlemlerin özünü oluşturmaktadır. Ayrıca, birini bağlama amacıyla yapılmış ya da yazdırılmış tılsımların, muskaların bulunup yok edilmesiyle de zararlı etkilerin önlenmiş, ortadan kaldırılmış olacağına inanılmaktadır. Bu amaçla örneğin evdeki bağlı şeyler çözülür, kilitli olanlar açılır; soğuk su ile yıkanılır; çözücü nitelikteki muskalar ve tılsımlar kullanılır.

جبرائيل عليه السلام			
الفوز العظيم	وذلك هو	فاستبشروا الذي بيئكم به	فاستبشروا الذي بيئكم به
١٢٧٠	١١٩٥	١١٧٤	٧٦٨
١١٩٦	١٢٧٣	٧٦٥	١١٧٣
٧٦٦	١١٧٢	١١٩٧	١٢٧٢

اسرافيل عليه السلام

عزرائيل عليه السلام

جبرائيل عليه السلام

(83)
Evlenecek isteyen kızlar için kullanılan bir "vefk".
(Gizli İlimler Hazinesi'nden, 2., s. 268 - 269).

27 Örnek, s. 84 - 85.

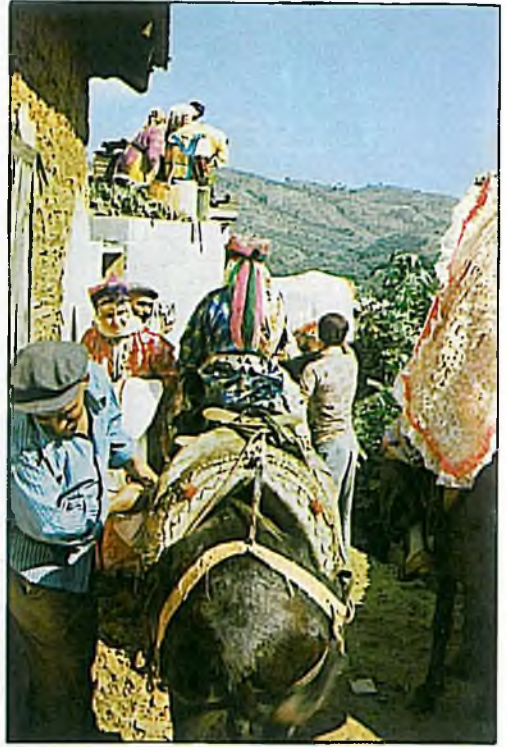
28 Barlas, s. 71.

29 Örnek, s. 84.

(45) İki köylü kızının bayram giysilerinin arkadan görünüşü.

(46)
Merkep üstünde
bir
"gelinci"
kadını.

(47)
Türkmen
düğününde
bir düğün
bayrağı.

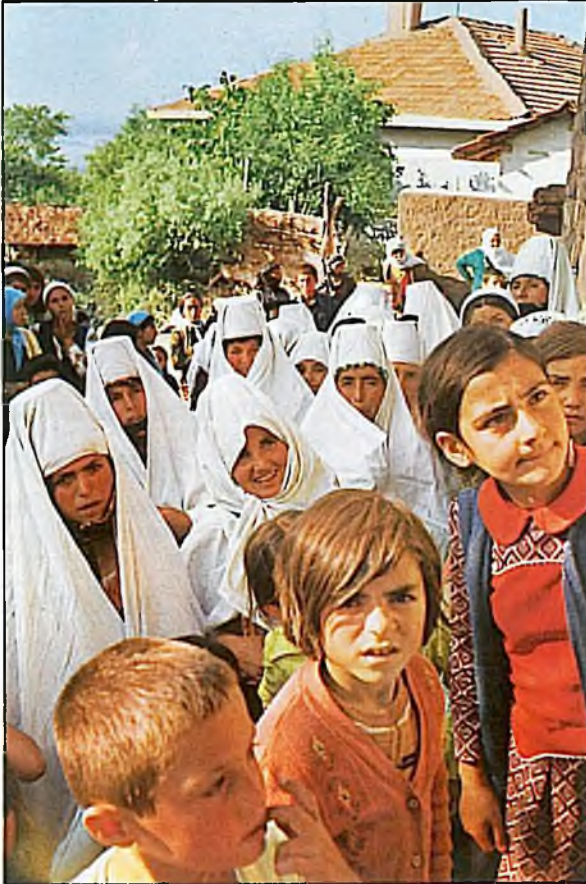
(48)
**Türkmen
düğününde
düğün bayrağı
ve
süslenmiş
atıyla
bir düğüncü.**

(49)
**Bayrak çekilmiş
düğün evi
ve
çağrılılar.**

(50)
**Bayrakla
belirlenmiş
bir
düğün evi.**

(51)
**Gelin
almaya gelen
"gelinciler".**

(52)
"Gelin Kız"ı
almaya gelen
"gelinciler".

(53)
Babasıyla
vedalaşan
yüzü örtülü
gelin.

(54)
Gelin,
evinden
çıkarken.

(55)
Kent
kesiminde
gelinin
evden çıkışı.

(56)
*Kent kesiminde
süslü bir
gelin arabası.*

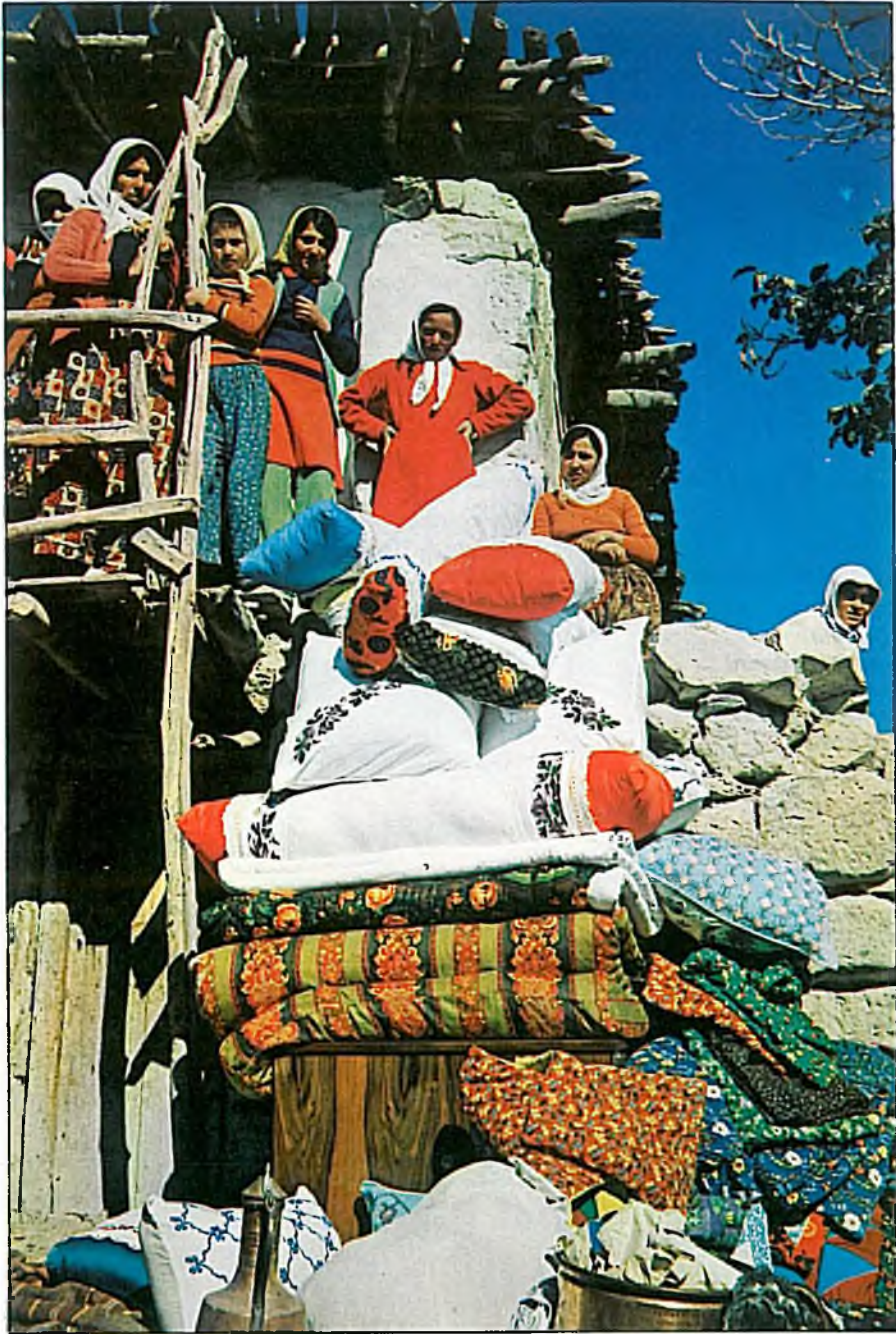
(57)
*Geline
uğur getireceğine
inanılan ayna.
Bu ayna
"gelinciler"
tarafından,
gelin
oğlan evine
girinceye
kadar taşınır.*

(58)
Yeni evinin
kapısı önünde
gelinin
başı üstüne
tutulan ayna.

(59)
Düğünlerin
iki
vazgeçilmez
kişisi:
Davulcuyla zurnacı.

(60) Gelinin çeyizi oğlan evine taşınmak üzere sergide.

(61)
**Çeyizin
maddi değerini
saptayan
erkekler grubu
ve çeyiz.**

(62)
**Bir
çeyiz
sergisi.**

(63)
Gelinin
yeni evine
gönderilmiş
çeyizden
yapılmış yatağı.

(64)
Gelinin
çeyiz
sandığı.

(65)
**Gelinin
çeyizini oluşturan
eşyasından
biri.**

(66)
**Gelin
oğlan evine
geldiği sırada
köy
mezarlığı önünde
dua eden
erkekler.**

(67)
*Düğün sırasında
genç kızları
seyreden
dalikanlılar.*

(68)
*Gelinin
başı üstündeki
tepsiye konulan
hediyeler.*

(69)
*Yaşlı kadınların
düğün
yemeğinden önce
dua edişleri.*

(70)
*Düğün için
giyinmiş
iki
köylü kadını.*

(71) Gelinin başı üstündeki hediye tepsisi.

(72)
**Geline ve
damada
para hediyesinde
bulunan
erkekler.**

(73)
**Düğün yemeği
pişirilen
kazanların önünde
düğünü
sevredenler.**

D. ÖLÜM

Doğum ve evlenmede olduğu gibi, ölüm çevresinde de birçok inanma, âdet, töre, tören, ayin, kalıp davranış, işlem kümelenmektedir. Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum üyelerini kuşatan bu inanmalar, âdetler, işlemler, törenler ve kalıp davranışlar başlıca üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan bir grubu ölenin "öte dünyaya gidişini" kolaylaştırmak; onun gerek geride bıraktıklarının gözünde, gerekse "öte dünyada" saygın ve mutlu bir kişi olmasını sağlama amacına yönelik olanlardır. Bir başka grupsa ölenin geri dönüşünü önlemek, yakınlarına ve geride bıraktıklarına zarar vermesini engellemek amacıyla yerine getirilenlerdir. Üçüncü grupta toplananlarsa ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını sağaltmak; sarsılan toplumsal ilişkilerini düzeltmek ve yeniden topluma katılmalarını sağlamak için uygulananlardır.

Ölümün herkes için kaçınılmaz bir son oluşu, dünyanın her yanında ölüm çevresinde toplanan âdetlere ve işlemlere evrensel bir karakter kazandırmıştır. Bu bakımdan aralarında gerek coğrafi, gerekse kültürel bakımdan ayrımlar bulunan değişik yapıdaki toplumların konuyla ilgili inanmaları, âdetleri ve işlemleri arasında çoğu zaman şaşırtıcı benzerlikler görülmektedir¹.

(84)
**Eski
bir
mezarlıktan
bir
bölüm.**

¹ Bu konu daha önce yayımladığımız monografik bir araştırmadan büyük ölçüde yararlanılarak ve özetlenerek hazırlandı. Ölüm konusunda ayrıntılı bilgi, kaynakça ve başka ülkelerdeki benzerlikler için, S. V. Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, (OTCF. Yayınları, Ankara 1971) adlı kitaba bakılabilir.

I. Ölüm Öncesi

1. Ölümü Düşündüren Önbelirtiler

Ölüm korkusunun bilinç altındaki baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, alışlagelmişin dışındaki birtakım davranışları, araç-gereçlerin şu ya da bu biçimdeki kullanılışlarını, meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve seslerini, düşlerdeki görüntülerle hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir işareti, bir önbelirtisi saymaktadır.

(85) "Dert"lerden yakının iki mezar taşı.

Ev, ev eşyası, araç-gereç ve yiyecek çevresinde kümelenen birtakım inanmalar vardır ki, bunlar çoğu zaman halk tarafından yaklaşan ölümün önbelirtileri ya da ölüm getirecek eylemler olarak nitelenirler. Evde, ev eşyasındaki "gıcırdama", "çıtırdama", "kütürdeme", "kırılma", "çatlama" gibi fiziksel olaylarla beklenmedik bir zamanda kapı çalınmasına ve pencere vurulmasına bağlanan bu gizli korku sadece ölümün değil, aynı zamanda başka yıkımların da = (felâketlerin) yaklaştığına yorumlanır.

Bu konudaki inanmaların başlıcaları şunlardır:

Kapı, tavan, direk, dolap çıtırdaması, gıcırdaması, çatlama ve kırılması.

Geceleyin, beklenmedik bir sırada kapı çalınması.

Eşyanın dış etki olmaksızın kırılması, yere düşmesi.

Geceleyin evden bir şey verilmesi.

Özellikle gece verilen kazan, kimi yerlerde tam bir ölüm belirtisi sayılır. Örneğin Sivas ve Divriği’de “gece vakti bir evden kazan çıkarsa, o evden ölü çıkacak” denir. Kayseri’de ve Kırşehir’de özellikle altı kara kaplar “kara haber” için birer işaret sayılırlar. Yaygın inanmalardan birisi de makasla ilgili olandır. Makas ağzının açık kalışı, çağrışım sonucu kavgaya, ölüme ve kefen biçmeye yakıştırılır. Bunları önlemek için de açık makas ağzının kapatılmasına dikkat edilir.

Ay ve güneş tutulması, yıldız kayması, şimşek çakması ve gök gürlmesi gibi olaylarda halk inanmalarında çoğu zaman ölüme önbelirti sayılmaktadır. Örneğin aşağıdaki olaylara önbelirti sayılan ay ve güneş tutulması, geniş anlamıyla ölümü kapsamaktadır.

Büyük adamlardan biri ya da birkaçı ölecektir (yaygın).

Kıyamet belirtisidir (yaygın).

Ortalık karışacak, savaş çıkacak, kıtlık başlayacaktır (Afyon, Aksaray, Çubuk, Maraş, Kastamonu, Kayseri, Sivas).

Halk deyimiyle “yıldız kayması” da aynı biçimde yorumlanmakta; gökyüzüyle yeryüzü arasında kurulan analogik düşünce sonucu “insanların gökyüzünde birer yıldız olduğu” tasarımı, insanlarla yıldızlar arasında “kayma”, “göçme” ve “sönme” yönünden benzerlikleri düşündürmektedir.

Halk inanmalarında ölümü önceden haber verdiği sanılan belirtiler arasında hayvanlarla ilgili olanlar büyük bir yer kapsamaktadır. Hayvanların insanlarda bulunmayan kimi yetenekleri, sezileri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz sayılmaları bu türden inanmaların oluşmasında ve evrensel bir çizgiye erişmesinde büyük bir rol oynamaktadırlar. Evcil ve yabanıl hayvanların ötüşleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, alışılmışın dışındaki davranışları yaklaşan bir ölümün önbelirtisi ve işareti olarak yorumlanmaktadır.

Bu türden hayvanlar içerisinde köpek, kedi, at, koyun, keçi, inek ve öküz gibi evcil olanları; tavşan, tilki, kurt, çakal, yarasa, yılan gibi yabanıl olanları; horoz, tavuk, kaz gibi kümes hayvanlarıyla baykuş, yarasa, karga ve leylek gibi yabanıl kuşları sayabiliriz. Bunların içerisinde özellikle köpek ve baykuşla ilgili inanmalar çok yaygındır. Evcil, sadık ve sezi yeteneği çok gelişmiş olan köpeğin sadece ulumasıyla değil, uluma biçimi, uluma zamanı ve uluduğu yerle de yaklaşan bir ölümü haber verdiğine inanılmaktadır. Köpeğin bu türden ulumasını önlemek için de, köpek kovalanır, taşlanır, önüne ekmek doğranır, “başını ye!” denir. Baykuşun sesinin ve yüzünün sevimsizliği, yıkıntılarda ve terkedilmiş yerlerde yuva yapması bir “ölüm kuşu” olarak bilinmesinin temelinde yatan nedenlerdendir. Başkuşun da tıpkı köpek gibi salt ötümesiyle değil, aynı zamanda ötüş biçimi, ötüme zamanı, konduğu ve öttüğü yerlerle de ölüm habercisi olduğu görülmektedir.

Bilinçaltında kümelenen çeşitli olayların simgesel birtakım çağrışımlarla da desteklenerek kimi düşlere dönüşmesi, gerek düşü gören, gerekse yakınları için çoğu zaman bir ölüm belirtisi olarak yorumlanmaktadır. Halk düşüncesi zaman zaman düşünle gerçek arasına kesin bir çizgi çekememektedir. Öyle ki, düşünde örneğin manda ya da kazan gören biri, mandanın ve kazanın düş yorumlarında ölüm motifi sayıldıklarını anımsayarak etkilenmekte ve tedirgin olmaktadır. Düşleri konu edinen "Rüya Tabirleri", "Fal Kitapları" vb. yayımlardaki geleneksel bilgiler ve yorumlar da bu türden inanmaların halk arasındaki yaygınlığını ve geçerliliğini pekiştirmektedirler.

Halk arasında ölüme yorulan düşleri² ana motiflerine göre, aşağıdaki gruplarda toplayabiliriz:

Ağaç, sebze ve meyve ile ilgili olanlar: (Düşde fidanın sökülmesini, ağacın devrilmesini, kara ve sarı renkli meyveleri görmek gibi).

Dişle ilgili olanlar: (Düşde diş çektirme, dişlerin dökülmesi, kırılması gibi).

Hayvanlarla ilgili olanlar: (Düşde yılan sokmasını, köpek ısırmasını; manda, at ve deveyi görmek gibi).

Kutsal kişi ve ölümlerle ilgili olanlar: (Düşde kutsal biri tarafından öleceğinin bildirilmesini, ölmüş birinin düşü göreni çağırmasını ya da bir yere götürmesini görmek gibi).

Ateş ve dumanla ilgili olanlar: (Düşde ateş, duman, yangın görmek gibi).

Araç-gereçle ilgili olanlar: (Düşde kara kazan, kara yün, kara ip, kıyısı kırık değirmen taşı görmek gibi).

Suyla ilgili olanlar: (Düşde bulanık ve çamurlu su görmek, denizde boğulmak gibi).

Gelinle, düğünle, şenlikle ilgili olanlar: (Düşde gelin alayı, düğün, ev önünde kalabalık görmek gibi).

Hastada görülen birtakım psikolojik ve fizyolojik değişiklikler hasta yakınlarının dikkatle gözlenerek değerlendirilirler. Hastanın "gidici" olduğuna, artık sonunun yaklaştığına birer işaret sayılan bu değişikliklere ve isteklere önem verilmekte, ona göre hazırlığa girilmektedir. Aşağıda sıralanan psikolojik ve fizyolojik belirtilerin, isteklerin kimisi hastanın hemen öleceğini, kimisi de artık kaçınılmaz sonunun giderek yaklaştığını gösteren "septomlar" olarak kabul edilmektedir.

Psikolojik belirti ve isteklerden kimi örnekler:

Hasta ayağa kalkmayı deneyerek "gitmem gerek" derse (Aksaray, Sivas, Uşak, Merzifon, Maraş, Kırşehir, Kayseri,

2 Bu düşlerin bir bölümü de iki değerlidir; bunların arasında sadece ölüme yorumlanmayıp, tersine uzun ömüre, mutluluğa, sağlığa vb. yorumlananlar da vardır. Burada "contraria contrariis" ilkesi düşünülmelidir: Birşey tersinin çağrışımına yol açar.

Afyon, Çorum, Çankırı, Ayaş).

Güvendiği ya da sevdiği birini görmek isterse (Çorum, Çankırı, Doğan K./Erzurum, Söğütözü K./Erzincan, İnciğez K./Kastamonu, Kayseri, Maraş, Merzifon, Uşak, Sivas, Urfa).

Ölümden söz açarsa (Uşak, Merzifon, Maraş, Kayseri, Ankara, Çankırı, Çorum).

Sorularına karşılık vermezse (Çorum, Çankırı, Afyon, Kayseri, Maraş, Merzifon, Divriği, Aksaray).

Gaipten ses duyduğunu, birtakım kimseleri gördüğünü söylerse; sayıklarsa (Döğer B./Afyon, Afyon, Kayseri, Maraş, Uşak, Kevenli K./Sivas, Divriği, Çorum, Çankırı, Aksaray, Niğde, Yalören K./Sivas, Zara, Konya, Kırşehir, Söğütözü K./Erzurum).

Evine ya da doğduğu yere gitmek isterse (Gaziantep³, Kayseri, Maraş, Çankırı, Sivas, Zara, Divriği).

Fizyolojik belirti ve isteklerden kimi örnekler:

Bedeni soğumaya başlarsa (Divriği, Çankırı, Uşak, Merzifon, Maraş, Kayseri, Afyon, Ankara, Sivas).

İştahı birdenbire açılırsa (Sivas, Çankırı, Hopa, Rize, Çubuk, Ankara, Divriği, Merzifon, Maraş, Konya, Talas, İnciğez K./Kastamonu, Erzurum).

Bedeni sararır ya da morarır (Aksaray, Sivas, Ankara, Afyon, Erzurum, Kayseri, Konya, Maraş, Urfa, Merzifon, Uşak, Çorum, Çankırı, Niğde, Divriği, Çubuk, Ayaş).

Bedeni şişerse (Aksaray, Sivas, Kayseri, Konya, Maraş, Merzifon, Çorum, Niğde, Divriği, Çankırı, Eskişehir).

Ölüme işaret sayılan belirtiler arasında tabut, kazma kürek ve kazanla ilgili inanmaların yanı sıra cesetle ilgili olanlar da vardır. Cesetle ilgili belirtilerden hem başkalarının ölüp ölmeyeceği, hem de ölenin yazgısı hakkında bilgi edinilmeye çalışılmaktadır. Cesetle ilgili inanmalar "nekromanti"nin = (ceset aracılığıyla fala bakma; ölüm nedenini araştırma) bozulmuş bir biçimi olarak görülmektedir.

Tabut taşınırken sallanırsa (Kayseri, Merzifon), gıcırdayarsa (Çankırı, Çubuk, Çorum, Kayseri), taşıyanlara ağır gelirse (Çubuk, Merzifon); mezar eşilen kazma kürekle eve girilirse (Niğde, Çubuk, Nusret K./Balıkesir, Maraş, Divriği, Eskişehir), kazma-kürek üst üste gelecek biçimde mezar üstüne bırakılırsa (Sivas, Çorum, Erzincan), ölüyü yıkamak için su ısıtılan kazan devrilirse (Niğde, Eskişehir, Lalahan K./Ankara, Çorum, Sivas, Maraş, Kırşehir,

³ Özellikle Gaziantep'lerde görülen bu istek, çoğu zaman gerçekleştirilmektedir. Kişi, hastalanmadan önce de, eğer yaşlanmışsa ya da artık ölümünün yaklaştığına inanıyorsa Gaziantep'e dönüp orada ölmek istemektedir.

Boğazlayan), cesedin gövdesi yumuşarsa (Niğde, Uşak), ceset tabutta yan dönerse (Çubuk), ceset evde uzun süre bırakılırsa (Afyon, Kızılcahamam, Maraş) gibi inanmalar bu kümeye girerler.

2. Kaçınmalar

Çağrışım yoluyla ölümü hatırlatan, başka bir söyleyişle ölüme önbelirti sayılan belli olayların, eşyanın, düşlerin, psikolojik ve fizyolojik değişikliklerin yanı sıra, yerine getirilmediği zaman ölüm getireceğine inanılan birtakım işlemler ve davranışlar da vardır. Aşağıda sıralanan bu işlemler, ölenle ilintili kimi araç-gerecin, davranışın ve durumun ölüm getireceği korkusunda temellenmektedir. Bu korkudan kurtulmak, daha doğrusu ölümü uzaklaştırmak, saptırmak ve etkisiz kılmak için, halk inanmalarına göre, birtakım uygulamalara, kaçınmalara dikkat etmek gerekmektedir.

Ölü evindeki yemekler boşaltılır (Hopa, Rize); yemek dolu kaplar boşaltılır (Çubuk); yiyecek ve içecekler dışarı çıkarılır (Doğankent B./Giresun).

Bir mahallede ölen olursa, o mahalledeki su dolu kaplar boşaltılır (yaygın).

Ölü yıkanırken uyuyan kimseler uyandırılır (yaygın).

Cenaze çıkınca ardından su dökülür (yaygın).

Ölü yıkandıktan sonra su ısıtılan kazan ters çevrilir (yaygın).

Mezar dönüşü, eve gelindiğinde, ölenin yakınları arkalarına bakmazlar (yaygın).

VEFAT

ÜSTAD

SELAHATTİN REFİK SIRMALI

3 Ocak 1975 Cuma akşamı vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine gazete-lerde ilân olunmayan Cenaze Merasimi, 6 Ocak 1975 Pazartesi günü öğle namazını müteakip icra edilmiş ve merhum Edirnekapı Sakızağacı Şehitliğine defnedilmiştir.

Acımızı tesadüfen öğrenip iştirak eden dost ve akrabalara Teşekkürü borç biliriz.

Mevla rahmet eyleye.

Milliyet: 432

EŞİ ve YAKINLARI

(86)

Ölüm olayının gazeteler aracılığıyla duyuruluşunu gösteren ilânlardan biri.

II. Ölüm Sırası

1. Ölüm Olayının Duyurulması

Ölüm olayının duyurulmasının en-doğal biçimi ölenin geride bıraktıklarının ağlamalarıyla olur. Olayı duyan komşular ölü evine toplanarak, ölenin yakınlarının acılarına ortak olmaya, onları avutmaya, ilk hazırlıkları yapmaya yardımcı olurlar. Bu arada komşular ve ölü sahipleri gerekli yerlere olayı haber verirler. Bu iş küçük yerlerde adam çıkartıp "haber okutmak" ve eşe dosta haber vermekle olur. Eskiden kasaba ve köylerde haber için tellâlar çıkarıldığı gibi, özel habercilerin de kullanıldığı görülüyordu. Giderek bu tür haberleşmenin, özellikle tellâl çıkartmanın azaldığını söyleyebiliriz.

Ölüm olayının duyurulması genellikle aşağıda gösterilen biçimlerde yapılmaktadır:

Ölü sahipleri tarafından.

Komşular tarafından.

Camilerde salâ verdirerek.

Belediye ya da muhtarlık hoparlörlerinden "anons" ettirilerek.

Telefon edilerek, telgraf çekilerek.

Gazetelere ilân verdirilerek.

Radyo ve televizyondan yararlanarak.

MEVLİD

Ankara eşrafından Hacı Raşit Koç'un
eşi,

Kıymetli Varlığımız,

HACI BELGÜZAR KOÇ'un

Aziz ve temiz ruhuna ithaf edilmek üzere vefatının seneyi devriyesine tesadüf eden 16 Ocak 1975 Perembe günü öğle namazını müteakip Hacıbayram Camii'nde ünlü hafızlarca okunacak. Mevlid-i Şerif ve Hatim Duasına bütün dost, akraba ve din kardeşlerimizin teşrihleri rica olunur.

EVLATLARI

(87)

Ölüm yıldönümünde okutturulan bir mevlid ilânı. (Hürriyet Gazetesi, 15.1.1975).

Köylerde, ilçelerde ve küçük kentlerde "evden eve haberleşme"nin, "okutucu çıkarma"nın yanı sıra en yaygın usul salâ verdirmektir. Küçük yerler de salâyı duyan kimse, birinin öldüğünü anlayarak, ölenin kimliğini soruşturur. Ayrıca belediye hoparlörleri aracılığıyla da ölüm olayı ve ölenin kimliği halka duyul-

rulur. Gazetelere ilân verme yoluyla olayı duyurma daha çok büyük kentlerde görülmektedir. Gerek büyük kentlerdeki nüfus yoğunluğu, gerekse ölüm ilânı vermenin giderek bir tür moda olması gazete yoluyla olayı duyurmayı yaygın bir duruma getirmiştir. Ölenin varlığı, işi, mesleği, toplum içindeki yeri gazetelere verilen ilânların büyüklüğünü, küçüklüğünü, göze batırılığını belirlemektedir. Bu ilânlar ölenin yakınları tarafından verildiği gibi, ölenin çalıştığı kurumlar tarafından da verilmektedir.

Büyük kentlerde cenaze işlerini alan ticari kuruluşlar da vardır. Bunlar defin için gerekli hazırlıkların yanı sıra ölüm ilânlarını da üzerlerine almaktadırlar. Eskiden sadece azınlıkların ölümleri için çalışan "Cenaze İşleri Servis"lerine son bir iki yıldan beri "İslâm Cenaze İşleri" de katılmıştır.

2. Ölümünden Hemen Sonra Yapılan İşlemler

Ölümünden hemen sonra yapılan işlemlerin bir bölümü doğrudan cesetle ilgiliyken, bir bölümü de ceset çevresinde toplanmaktadır. Ölünün öte dünyaya gönderilişine ön hazırlık niteliğindeki bu işlemlerin kimilerinin temelinde ölene "canlı" gözüyle bakmanın ve önden korunmanın tipik belirtileri yatarken, kimilerinde de hijyenik endişeler ve dinsel gelenekler rol oynamaktadırlar.

Bu tür işlemler içerisinde tipik ve yaygın olanlar, ölünün gözlerinin kapatılması, çenesinin bağlanması, başının kible yönüne çevrilmesi, ayaklarının yan yana getirilmesi, ellerinin yanlara ya da göbek üstüne konulması; üstündekilerin soyulması, "rahat döşeği"ne alınması; karnına bıçak, demir, makas, bakır vb. konması; bulunduğu odanın pencerelerinin açılması ve aydınlatılması, başucunda kuran okunmasıdır. Halk, bütün bunları, kendince geçerli saydığı birtakım inanmalara ve gerekçelere dayandırmaktadır. Örneğin ölenin gözlerini kapatmayla ilgili olarak: "Gözüne toprak kaçmasın", "bu dünyada gözü kalmamasın", "çirkin ve korkunç görünmesin", "ardından birini götürmesin", "yıkılırken canlıymış gibi görünmesin" gibi düşüncelerden hareket etmektedir. Aynı durum çenenin bağlanması için de söz konusudur. Bu konuda yapılan kaynak kişi açıklamaları "korkunç ve çirkin görünmesin", "yıkılırken ağzına su gitmesin", "çenesi sarkmasın", "ruhu yarılmasın", "ağzına toprak dolmasın", "içine şeytan girmesin" gibi görüş, inanış ve düşünceler çevresinde toplanmaktadır. Ölenin karnına konulan ağırlıklarsa "şişmemesi", "şeytanın gelmemesi", "günahının azalması", "hortlamaması" amacıyla yapılmaktadır. Cesedin bulunduğu odanın pencerelerinin açılmasıyla "ruhun serbestçe çıkmasına", "ölüm kokusunun dağılmasına", "azrailin çıkmasına" ve "meleklerin içeriye girmesine" yöneliktir.

3. Ölünün Gömülmeye Hazırlanışı

Yukarda belirtilen ön hazırlıktan sonra gömme için gerek dinsel, gerekse geleneksel bakımdan zorunlu olan hazırlığa geçilir. Bu hazırlık üç önemli işlemden geçmektedir: Yıkama, kefenleme ve cenaze namazı. Her üç işlemin

çevresinde dinsel olanların yanı sıra, birçok geleneksel âdet ve inanma da kümelenmekte, bunlar çoğu zaman da ön plana geçmektedirler.

Şimdi, halkın kendi açıklama ve yorumlarıyla ölünün bir an önce gömülmeye hazırlanışının gerekçeleriyle yıkanma, kefenleme, cenaze namazı, tabutun süslenmesi ve toprağa verililişini görelim.

(88) Bir musalla taşı.

Ölen biri elden geldiğince çabuk gömülmeye hazırlanır. Kişi sabahleyin ya da gece ölmüşse öğle namazına, öğleyin ölmüşse ikindi namazına yetiŐtirilir. İkindiden sonra ölenler o gece bekletilerek sabahleyin gömülürler. Uzaktaki yakınlarının cenaze törenine katılmalarını sağlamak amacıyla ölünün bekletildiği durumlar da vardır.

Ölenin bir an önce gömülmeye hazırlanmasının gerekçeleri:

“Kokmasın” diye (Ankara, ubuk, Lalahan K./Ankara).

“ te dünyada bir an önce gidip hesap versin” diye (Ayaş).

“Beyni soğumasın” diye (Sivas).

“ilesi daha fazla sürmesin” diye (Nallıhan).

“ŐiŐmesin” diye (Kayseri).

“Acı bir an önce unutulsun” diye (Balören B./Çankırı).

“Bir an önce toprağına kavuŐsun” diye (Kayseri).

 l , meslekten yıkayıcılar, hocalar, bu işte tecrübeli olanlar, “dini bütünler” tarafından yıkanır.  l  yıkanırken, yıkayana yardım eden bir iki kişiyle ölünün

yakınlarından ve komşularından kimileri de bulunur. Genellikle yıkama sırasında az kimse bulunmaktadır. Kadınları kadın, erkekleri erkek yıkayıcılar yıkarlar. Kadının yıkandığı yerde erkek, erkeğin yıkandığı yerde kadın bulunmaz. Büyük kentlerde yıkama işi mezarlıkların gasilhanelerinde yapılmaktadır. Daha önce belediye cenaze işleri müdürlüğüne ödenen belli bir para karşılığında yıkama işiyle görevli kimseler ölüyü yıkarlar. Çoğu küçük kentlerde, ilçelerde ve köylerde bu iş ücret karşılığında yapıldığı gibi "sevabına" da yapılır. Ancak ölü sahipleri yıkayıcılara para ya da ölenin giysilerini vererek onları memnun etmeye çalışırlar.

Anadolu'nun çoğu kent ve köylerinde, belediye gasilhane yapmamışsa, evlerin avluları ölü yıkamak için en çok kullanılan yerler olarak görülmektedir. Eski evlerin hemen hemen hepsinin birer avlusu bulunması bu durumu kolaylaştırmakta ve yaygın bir duruma getirmektedir. Avlu bulunmayan evlerde ise "siperlik bir yer", "evin bahçesi, bu iş için kurulan çadır, yıkama yerleri olarak kullanılmaktadır. Ayrıca — daha çok eskiden —, küçük yerlerde cami avlularından yararlanılmaktaydı. Hasta, hastahane ölmüşse oranın gasilhanesinde yıkanmaktadır. Belediyenin gömme ile ilgili işleri üzerine aldığı yerlerde, yıkama için mezarlıklarda gasilhaneler bulunmaktadır.

Ölünün gerek yıkınışı, gerek kefenlenişi sırasında değişik kokulu maddeler yakılıp tütürüldüğü gibi cesede ve kefene çeşitli kokular, yağlar sürülür, kutsal sular dökülür. Yakılarak koku çıkarılan maddelerin başında buhur, günlük, kâfuru ve ödağacı gelmektedir. Cesede ve kefene dökülen, sürülen, kokusu sindirilen maddelerin başlıcaları ise gülsuyu, gülhatmi, gülyağı, gülkurusu, kına (kadınlar için), hacıyağı, hacısürmesi, esans, kolonya, zezem suyu, kâfuru, çörek otu, misk, karanfil tozu, kokulu çiçekler ve kokulu yapraklar⁴.

Ölü yıkamak için kullanılan gerekli araç-gereçlerse şunlardır: Sabun, gülsuyu, kazan,saplı⁵, maşraba, kulplu tas, kova, sabun, köpürtme leğeni, kepçe, ibrik, teneşir tahtası⁶, ölü lifi (kendirden ya da yapağı yünden), kese, peşkir = (havlu), eldiven (lastikten ya da patiskadan), peştamal = (önlük), kuruluk, terlik, takunya, tülbent, yazma, sıtır⁷.

Ölünün gömülmeye hazırlanışı için gerekli olan ikinci işlem ölünün kefenlenmesidir. Kefenleme işlemi İslâm geleneğine göre yapılır. Kefenlik bezin rengi

4 Toroslarda yaşayan Karatepelilerde "ölünün yıkanacağı suyun içine harağacı adını taşıyan bir ağacın yaprakları atılır. Bu yapraklar kokuludur. Har kelimesi Karatepeliler arasında koku manasını yaşatır. Bu ağaç yabanî hardal ağacına çok benzemektedir". Bkz. A. R. Yalçın: *Toroslarda Karatepeli Bölgesi*, Ankara 1950, s. 65.

5 Tutmak için sapı bulunan, içi oyulmuş kabaktan yapılmış tas. Saplılar ağaç, çömlek ve bakırdan da yapılır.

6 Kimi yerlerde "sal tahtası" da denilen, üzerinde ölü yıkanan, genellikle 2 metre uzunluğunda, 80 santimetre eninde, dikdörtgen tahta kerevet.

7 "Sır örtüsü" de denilen ve ölünün yıkanırken belli yerlerinin kapatılması için kullanılan örtü.

beyazdır. Erkek kefeni gömlek⁸, izar⁹ ve lifâfe denilen üç parça bezden, kadın kefeni ise himâr¹⁰, dir¹¹, hırka¹², izâr ve lifâfe denilen beş parça bezden hazırlanır.

Diyanet İşleri Reisliği'nin yayımladığı "İslâmiyetde Cenâze" adlı bir broşüre göre, erkek ve kadın ölünün kefenlenmesinin aşağıdaki gibi yapılması gerekmektedir: "Erkek ölünün evvelâ lifafesi temiz bir yere döşenerek üzerine gülsuyu veya haram olmayan diğer güzel kokulu bir su serpilir. Lifâfenin üzerine de izâr döşenip yine koku serpilir, onun üzerine de gömlek döşenir ve kokulanır. Havlu ile kurulanmış olan ölü, muvakkat bir örtü ile örtülü olduğu halde gömlek üzerine yatırılarak gömleğe sarılır. Bundan sonra evvelâ sol, sonra da sağ tarafında izâr ve lifâfe ile birbiri ardınca vücudü kapatılır. Açılmak ihtimali varsa, belden bir bez kuşakla bağlanır. Kadın ölünün kefeni de aynı şekilde serilir ve kokulanır. Ölünün, evvelâ memeleri bezle bağlanır, üzerine gömleği sarılır. Saçları, gömlek üzerine çıkarılır. Sonra başörtüsü, izârı, lifâfesi ve hırkası ile sarılıp üzeri bez kuşakla bağlanır. Erkek ve kadın kefenlendikten sonra varsa altındaki kilim veya seccade ile kapatılarak, yoksa kefenle tabut içine konularak musallaya (cenaze namazı kılınacak yere) götürülür"¹³.

Halk arasında, kişinin sağlığında kefenini alıp bir köşeye saklaması ya da bunun için para ayırması âdetine de raslanılmaktadır. Daha çok bir "tedbir" niteliğinde görülen bu âdeti kaynak kişiler şöyle açıklamaktadırlar.

Örnek 1. *"Dünyanın bin bir türlü hali var; kocamız ölür, oğlumuz bakmaya-bilir. Göz görür, el tutarken şuraya bir miktar ayıralım, altımız üstümüz verilir". (Hüsniye K., K. K., Y. 60, Öy., Maraş).*

Örnek 2. *"Meselâ benim, Allah gecinden versin, kefenim de mezarım da hazırdır. Hiç kimseye muhtaç olmadan ölmek isterim". (Fatma B., K. K., Y. 63, Öy., Lalahan K./Ankara).*

Örnek 3. *"Kimi kimsesi olmayanlar kefen ve cenaze masrafları için para ayırarak, bunu 'yuyucuma - kuyucuma' verin derler". (Nazife H., K. K., Y. 58, Öy., Kızılcahamam).*

Ayrıca, bu konuda "o sırada telâş olmasın" (Eskişehir, Çorum, Çankırı, Sivas, Kayseri, Ankara); "insan öldüğü zaman başkalarına yük olmasın" (Ankara, Çankırı, Merzifon, Niğde); "kendî helâl parasından olsun" (Boğazlayan, Divriği, Konya, Urfa) gibi gerekçeler de ileri sürülmektedir.

8 Gömlek; omuzdan ayağa kadar örtülen bez.

9 Baştan ayağa kadar örtülen bez. Lifâfe de baştan ayağa kadar örtülen beze verilen addır.

10 Başa örtülen bez.

11 Göğüse konulan bez.

12 Göğüsten göbeğe ya da diz kapağına kadar örtülen genişçe bez.

13 H. F. Başoğlu: *İslâmiyetde Cenaze*, 2. Baskı, Ankara 1959, s. 9.

Eskiden genellikle yaşlı kadınlar bir köşeye ayırdıkları kefenlerini "sevap olur" diye yılda bir kez sarınırlarmış. Hac ziyareti yapanların çoğu, zemmam suyu ile ıslatılmış ve kurutulmuş kefenliklerini de beraberlerinde getirmektedirler. Ayrıca Hacca gidenlere kefen ismarlayanlar da vardır.

Üçüncü önemli işlem de cenaze namazıdır. Cenaze namazı dört tekbirden meydana gelir. Musalla taşına konulan cenazenin önünde imam durur, cemaat da imamın arkasına sıralanır. Gerekli duaların¹⁴ okunduğu cenaze namazı şöyle kılınır: "İmam, 'Allahu ekber" diyerek birinci tekbiri alırken ellerini kulakları hizasına götürür, tekbirden sonra da ellerini göbeğinin altında bağlar. Cemaat da imamlarla birlikte ellerini kaldırarak içlerinden tekbîr alıp ellerini göbekleri altında bağlarlar. Bundan sonra imam ellerini kaldırmaksızın açık sesle ikinci tekbîri alırken cemaat da içlerinden imama iştirak ederler. İmam ve cemaat üçüncü tekbîri alır. İmam ve cemaat yine aynı şekilde dördüncü tekbîri alır almaz hiç bir şey okumadan ellerini iki tarafa salıverirler. Sonra da evvelâ sağ tarafa, sonra sol tarafa birlikte selâm verirler. Selâm verirken de ölü, cemaat ve meleklerle niyyet edilir"¹⁵.

Namazı kılınan ölü hakkında bir çeşit aklama yapılır. İmam oradakilere: "Ey cemaat, bu ölüyü nasıl bilirsiniz?" diye sorar. Onlar da "İyi biliriz, Allah rahmet eylesin" diye cevap verirler¹⁶. Bundan sonra cenaze omuzlar üzerine alınarak, duruma göre de arabaya konarak gömülmek için mezarlığa götürülür.

Ölünün kefenlendikten sonra içine konularak taşındığı sandığa tabut denir. Tabut en çok çam ve kavaktan yapılır. Seyrek olarak meşe, gürgen, çınar, ceviz ve ardıçtan da yapıldığı olur. Kimi özel durumlarda ağaç yerine maden kullanıldığı ya da tenekeyle kaplandığı da görülmektedir. Tabutun üzerine örtülen örtü varsa ölü evinden, komşulardan yoksa camiden alınır. Bu amaçla Hac'dan getirilmiş örtüler de vardır. Genellikle yeşil renkli olan ve üzerlerinde Arapça yazılı dualarla kutsal kişilerin adları bulunan bu örtülere "tabut örtüsü", "Kâbe örtüsü", "cenaze örtüsü", "sal örtüsü" denmektedir. Bu örtülerin yerine tabut üstüne halı, kilim, battaniye, kumaş vb. örtüldüğü de olur; ölen, sağlığında vasiyet etmişse, bunlar sonradan camilere hediye edilir.

İçindeki cinsiyetini, mesleğini belirtmek amacıyla tabutun üzerine giyimle ilgili eşya konmaktadır. Kadınlar için yemeni, başörtüsü, krep, yazma, tülbent, manto, hırka, eşarp, yaşmak, çember vb.; erkekler içinse şapka, palto, ceket, sarık, kavuk, havlu örtülür. Genç kızların ya da gelinlerin tabutları tel-duvakla, çeyizinden birkaç parçayla, pullu, ipekli, al renkli kumaşla süslenir. Ölen kişinin mesleğini belirtmek amacıyla da tabutun üzerine o mesleği simgeleyen şapka,

14 Bu duaların yerleri ve nitelikleri mezheplere göre değişmektedir. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, (Çev.: H. Egel), Ankara 1971, s. 478 - 484.

15 Başoğlu, s. 11 - 12 - 13.

16 Başoğlu, s. 14.

kokart, sarık vb. konur. Kimi yerlerde de tabutun ağaç dallarıyla süslendiği ya da tabutun önünde ağaç dalları götürüldüğüne raslıyoruz. Tokat ve Zile’de “cenaze giderken salın önünde söğüt ve kavak dalları, renkli bez parçalarıyla süslenerek götürülür”¹⁷. Eskiden, Harput’da “bahar, yaz ve sonbaharda ölenlerin cenazelerinin önlerinde iki söğüt dalı mezarlığa kadar götürülür, definden sonra bunlardan birisi mezarın başucuna, diğeri de ayak tarafına dikilir ve orada sulanır”¹⁸.

Cenaze namazı kılındıktan sonra tabut cemaat tarafından mezarlığa kadar izlenir. Cenazenin taşınmasında “tabutun baş tarafındaki sol kol sağ omuza alınıp en az on adım gidilir, sonra ayak tarafındaki kola geçilir; on adım götürüldükten sonra baş tarafındaki sağ kol omuza alınır ve on adım gidildikten sonra ayak tarafındaki kola geçilir ve bu suretle tabutun dört tarafından onar adım götürülmüş”¹⁹ olunur.

Cenaze alayına çocukların dışında herkes katılabilir. Küçük yerlerde kadınların cenaze alayına katılmaları hoş karşılanmaz. Buna karşılık büyük kentlerde artık bu geleneğin dışına çıkıldığı, kadınların cenaze alayına katıldıkları ve mezarlığa kadar gittikleri görülmektedir.

Ölü mezara kible doğrultusunda konulur, sağ tarafı üzerine kibleye döndürülür. Ölüyü mezara koyanlar “Allah Taalanın ismile ve Resullahın milleti üzerine seni defnediyoruz” derler²⁰. Bundan sonra imam ve cemaat oldukları yere otururlar. Yâ-sîn, Tebâreke, İhlâs (on bir kez), Muavvizeteyn ve Fâtiha sûreleri okunarak ölünün ruhuna armağan edilir.

Duadan sonra imam, mezarın baş tarafına oturarak, ölenin sorgucu meleklerle vereceği cevapları kolaylaştırmak amacıyla ona birtakım sözler söyler; buna telkin ya da halk deyimiyle “tövbe talkın” denilir. Arapça okunan telkinin Türkçesi şöyledir: “Ey Abdullah! Ey Zeyneb oğlu! Hayatında müdavim ve mutekid olduğun veçhile “Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve enne Muhammeden resulüllâh” kelimeî şahadetini zikret, şüphesiz Cennet haktır, Cehennem haktır, bas haktır, kıyamet haktır, bunda şüphe yoktur. Allah Taalâ kabirlerde bulunanları muhakkak diriltip mahşer yerinde toplayacaktır. Ve sen yad et ki Allah Taalanın rubibiyetine, İslâmın din oluşuna, Muhammed aleyhisselâtü vesselâmın nübüvvetine, Kur’anın imam, Kâbe’nin kible ve müminlerin kardeşler oluşuna razı bulunmuş idin. Ey Abdullah! deki: Allah’tan başka ilâh yoktur. Deki: Rabbim Allah’tır, dinim İslâmdır, Peygamberim Muhammed aleyhisselâtü vesselâmdır. Yarabbi! Bu ölüyü yalnız bırakma. Sen varislerin hayırlısısın”²¹.

17 C. Öztelli: “Başa Toprak Savurmak”, TFA., Sayı: 116, s. 1861.

18 İ. Sungurluoğlu: Harput Yollarında, Cilt: 4, İstanbul 1958, s. 48.

19 Başoğlu, s. 15.

20 Ö. N. Bilmen: *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul 1962, s. 337.

21 Bilmen, s. 339.

Ölen bir müslümanın sağlığında çeşitli nedenlerle tutamadığı oruçları, kılamadığı namazları ve yerine getiremediği yeminleri için bir fakire fidye verilmesi gerekmektedir. Bu işleme fıkıh dilinde "devir" ya da "ıskat" denilmektedir. Fidye için, ölen kişi sağlığında bir miktar para ayırdığı gibi, mirasçıları ya da vekilleri de onun adına bu iş için para ayırabilirler²².

III. Ölüm Sonrası

1. Belli Günler

Ülkemizde ölenin dinsel törenle ve yemekle anıldığı belli günler vardır. Bunların başında ölünün "kırkinci", "elli ikinci" günleriyle "yılı" gelmektedir. Daha seyrek olmakla beraber, "üçüncü" ve "yedinci" günlerde de ölen kişi belli bir biçimde anılmaktadır. Aslında belirli sayıların karşıladığı bu tür günler, söz konusu sayılara kazandırılmış olan dinsel, büyüsel ve geleneksel niteliklerden dolayı önemsenmişler, giderek birtakım âdetlerin bünyelerine ana öge olarak yerleşmişlerdir. Yaşamın çeşitli dönemlerinin çevresinde kümelenen âdetlerin ve inanmaların çoğunun biçimsel ve işlevsel özelliğini oluşturan bu türden sayılar başka halkların halkbilimlerinde de önemli bir yer kapsamakta ve karşıladıkları günleri kutsal, törensel ve töresel alanın içine almaktadırlar.

Bu günler içerisinde ölümden sonraki "kırkinci" gün en yaygın ve tipik olanıdır. "Kırkinci" günde ölünün yemeği verilir, helva, su, "kırklığı" dağıtılır, mevlidi okutulur, hatimi indirilir, yasini okunur, "kırk duası" okutulur. "Elli ikinci" günü yapılan işlemlerse, ölünün kemiklerinin etinden bugün ayrıldığı tasarımıda temellenen yaygın bir inanmaya dayanmaktadır. Bu yaygın inanışa göre, özellikle burun kemiğinin düşmesi ölüye büyük acı vermektedir. Örneğin bir kaynak kişi bu durumu ve o gün verilen yemeğin nedenini şöyle açıklamaktadır: "Elli ikinci günü cesedin el ve burun kemikleri düşer. Burun kemiği düşerken ceset acı çeker. O gün halka verilen yemekleri, melekler, altın tabaklar içinde ölünün önüne koyarlar. Ölü, bunun sevinci ile burun kemiği düşerken verdiği acıyı duymaz. İşte bundan dolayıdır ki, elli ikinci gün mevlid okutularak yemek verilir". (Cemile E., Uşak).

"Elli ikinci" günde de mevlid okutulur, Kur'an okunur, "elli ikinci gecesı duası" okunur, dua edilir, yemek verilir, helva dağıtılır.

Bu iki günün dışında, ölüm yıl dönümünde, ölenin yakınları ekonomik durumlarına göre camilerde ya da evlerde "ölenin ruhu için" mevlid okutmakta, şeker dağıttırmaktadırlar. Okutulacak mevlid, daha önceden ya "okuyucu" ya da gazeteye verilen ilân aracılığıyla duyurulur. Ölenin "üçüncü" ve "yedinci" günlerinde de mevlid okutulduğu, dua edildiği, yemek verildiği ve helva dağıtıldığı bilinmektedir.

²² Bu konuda geniş bilgi için Bilmen'e (s. 307 - 310) ve Başoğlu'na (s. 18 - 22) bakılabilir.

2. Ölü Yemeği

Değişik adlarla karşımıza çıkan "ölü yemeği", ölenin ruhu ya da canı için verilmektedir. Ölümle ilgili âdet ve inanmaların önemli bir bölümünü oluşturan bu yemek bir yanıyla ölenin öte dünyada da yaşamını sürdürdüğü, başka şeylerin yanı sıra yemeye ve içmeye de ihtiyacı olduğu tasarımını vurgularken, bir yanıyla da ölüm olayına eşlik eden "geçiş" törelerinin gerekliliğini açığa vurmaktadır. Çünkü, ölü'nün öte dünyaya uğurlanışının tam ve geçerli olabilmesi için, dinsel kuralların ve işlemlerin yanı sıra geleneksel olanların da yerine getirilmesi gerekmektedir. Tersi durumda ölenin ruhunun geride bıraktıklarını tedirgin edeceğine inanılmaktadır. Öte yandan toplumun geleneklere bağlı kesimi, alışlageleni yerine getirmeyen ölü sahiplerini kınamakta ve geleneksel olanı yapmak için onları baskı altında tutmaktadır.

"Ölü yemeği" ya da "ölü aşı" diye genel bir ad altında topladığımız bu yemeğin öteki adları şunlardır: "Kı" (Çubuk), "kırk ekmeği" (Balören B./Çankırı, Erzurum çevresi), "kazma takırtısı" (Divriği, Güney Yörükleri, İçel Köyleri), "ölünün kırkı" (Divriği), "kırk yemeği" (Çetinkaya K./Sivas, Tunceli), "can aşı" (Çetinkaya K./Sivas, Tunceli, Kevenli K./Sivas, Şebinkarahisar, Alacahöyük), "zıkkım yemeği" (Trafşin K./Kayseri), "can helvası" (İçel), "hayır" (Karasu), "ölü ekmeği" (Doğanköyü/Erzurum), "kazma-kürek helvası" (Urfa ve Siverek), "hayat yemeği" (Gaziantep), "ölü aşı" (Karatepelilerde, Alacahöyük, Karaatlı K./Burdur), "yiyeceğini vermek" (Karatepeliler), "hayırlı vermek" (Tahtacılar).

Ayrıca "ölü yemeği" yerine sayılan, fakat onun gibi bir ziyafet niteliği taşımayan yiyecekler de vardır. Bunlar: "Şemşek" (Kilis), "köncülü" (Maraş), "ölü çöreği" (Maraş), "hamur, yağ, soğan" (Maraş), "ölü giliği" (Sivas), "meyve" (Yemençayır K./Kars), "lokma" (İçel, İstanbul), "can helvası" (İçel), "yoğurt ekmek" (Haymana), "çay" (Karahana K./Van, Çayören K./Sivas, Çetinkaya K./Sivas).

Evrensel nitelikteki "ölü yemeği" âdeti eski kültürlerde görüldüğü gibi, zamanımızda başka toplumlarda da hâlâ yaşamaktadır²³.

Ölü sahipleri tarafından verilen "ölü yemeği"nin listesi yöreden yöreye değişmekte; ekonomik durum, alışkanlık, mevsim, ölenin vasiyeti vb. etmenler listenin zenginliğini ya da sadeliğini belirlemektedir. Özellikle ölenin en çok sevdiği —bu durum önemlidir, çünkü yemek her şeyden önce ölü için verilmektedir— ya da sevipte sağlığında, ölümünden önce yiyemediği yemek çeşitlerinden seçilir. "Ölü yemeği"ne akrabalar, komşular, tanışlar, cenaze törenine katılanlar, hocalar, yıkayıcılar, mezar kazıcılar, yoksullar çağrılır. Bu

23 Gerek yukardaki adlarla, gerekse bu âdetin eski kültürlerle zamanımız toplumlarındaki ayrıntılı örnekleri ve kaynakçası için bkz. S. V. Örnek: *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara 1971, s. 88 - 89.

yemeğin çeşidi gibi zamanı da değişiklik göstermektedir. Yemek, ölüm olayının üçüncü, yedinci, kırkıncı, elli ikinci günlerinde verildiği gibi; yıldönümünde, mezar dönüşünde (daha çok köylerde görülüyor), mezar kaldırma sırasında, ilk perşembesinde ya da ilk akşamında da verilmektedir.

Komşular tarafından ölü evi için verilen yemek de ilk günlerden başlayarak bir hafta on gün sürer. Komşuların verdikleri yemek bir yanıla toplumsal dayanışmanın ve komşuluk ilişkilerinin güzel bir örneğini gösterirken, bir yanıla da ölümün "ölü evi"ndeki yiyecek ve içeceği bozduğu tasarıma dayanmaktadır. Acılı ve üzüntülü olan "ölü evi"nde ilk günler "kazan kaynamadığı" ve yemek pişmediği için, bu işi onlar adına komşular sıraya koyup yemek yaparlar ve "ölü evi"ne gönderirler. Öte yandan, ölümün, evdeki yiyecekleri bozmuş ve zehirlemiş olması inancı da, evdeki yiyeceklerin ve içeceklerin dökülmesini ya da bir süre bunlara dokunulmamasını gerektirmektedir. Örneğin Muş'da "üç gün ölü evinde yemek pişmez, komşular yemek gönderirler. Evdeki yemeklere Azrail'in zehir döktüğüne inanılır"²⁴.

İslâm dini, halk tarafından yerine getirilen ölümle ilgili âdet ve işlemlerin çoğuna olduğu gibi "ölü yemeği"ne de karşı çıkmakta, başsağlığı için toplananlara yemek hazırlamayı kederli olayla çelişkili görmekte²⁵; İslâmiyete aykırıdır diyerek, ancak "ölenin evinde bulunanlara komşuları tarafından yemekler gönderilmesinin"²⁶ doğruluğunu kabul etmektedir.

3. Yas

Toplumsal, ekonomik, biyolojik ve duygusal yönden bağlı bulunduğumuz bir insanın kaybindan duyduğumuz acı insancıl bir tepkidir. "Yas, toplum tarafından bizim için "önemli" olarak tanımlanmış insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybıyla duyulan acı ve üzüntüyü toplumsal kalıplar içerisinde ifade etmektir"²⁷. Toplumsal bir kurum niteliğinde olan yasla ilgili âdetler; bu âdetlere bağlı işlemler, kaçınılmaz acı çeken belli etme, belirli bir süre yeni durumuna alıştırmaya, acısını azaltmaya ve giderek bu durumdan çıkarma amacına yöneliktir. Dünyanın her yanında, gerek ilkel gerekse yüksek kültürlerde bu amaçla uygulanan birtakım âdetler ve törenler görülmektedir²⁸. Aynı durum Anadolu halkı için de söz konusudur. Şimdi budunbilimsel temeli bakımından aynı, fakat biçimsel ve yöresel özellikleri bakımından ayrımlar gösteren bu âdetlerden kimilerini görelim.

24 S. San: *Dün ve Bugün Muş*, Kayseri 1947.

25 Bkz. *Dört Mezhebin Fıkıh El Kitabı*, s. 509.

26 Bkz. Başoğlu, s. 18.

27 H. Alois: *Einstellungen zum Tod und ihre soziologische Bedingtheit*, Stuttgart 1968, s. 126, 131.

28 Bu türden âdetlerin yaygınlığı ve örnekleri için A. Van Gennep'in "*The Rites of Passage*" (s. 146 - 165) adlı yapıtına bakılabilir.

Ülkemizde ölenin ardından “yas tutma”nın süresi kesin bir zaman parçasıyla sınırlanılmamakta, bu süre üç gün ile birkaç yıl arasında değişmektedir. Yas süresinin “üç gün”, “bir hafta”, “bir ay”, “kırk gün”, “altı ay”, “bir yıl” ve “bir yıldan çok” olarak sınırlandığı zaman birimleri içerisinde en yaygın olanı “kırk gün”lük süredir. “Kırk günlük” yas süresinin çok yaygın olması, kırk rakamının dinsel ve büyüsel niteliğiyle bağlantılıdır. Kişinin acısından ve ölümün dolaylı olarak bulaştırdığı “pislikten” arınması için, tıpkı kırklı kadınlarda ve çocuklarda olduğu gibi “kırk günlük” bir sürenin geçmesinin gerekliliğine inanılmaktadır. Şu halde, yas süresi belli, değişmez zamanlarla sınırlandığı gibi, bu süre gevşek ve oynak da tutulabilmektedir. Bunda psikolojik, ekonomik, dinsel, geleneksel ve toplumsal etmenler belirleyici bir rol oynamaktadırlar. “Kırk gün”lük yas süresinin önünde ve ardındaki sürelerin belirlenmesi ölenin yakınlığına, uzaklığına; genç ve yaşlı oluşuna; erkek ve kadın oluşuna; kişiliğine; toplumsal yerine; çevresine; sayılıp, sevilmesine; ölüm biçimine; başsağlığına gelenlerin azlığına, çokluğuna bağlıdır. Ayrıca sürenin belirlenmesinde geleneğin ve dinsel bayramların da rolü büyüktür.

Genel olarak kadınlar erkeklere bakarak daha uzun süre yas tutarlar. Kadının duygusallığı, işi gereği çoğu zaman evde oluşu, anılarına bağlılığı, başsağlığına gelenleri karşılaması; öte yandan kocası aracılığıyla toplumsal kişilik kazanması ve ekonomik destek bulması; bu desteğin kaybıyla da büyük bir kişilik bunalımına düşmesi, acısına yoğunluk ve süreklilik kazandırmaktadır. Buna karşılık erkeğin, karısının ölümüyle toplumsal yerini, mesleğini ve kişiliğini kaybetmemesi, dışa dönüklüğü, ekonomik sorumluluğu yas süresini kadın gibi uzatmasını engellemektedir.

Yas süresince gerek kadın, gerek erkek, gerekse ailenin öteki üyeleri birtakım şeyleri yapmaktan kaçınırlar. Genellikle renkli ve süslü şeyler giyilmez; süslenilmez; gezmeye, eğlenceye gidilmez; yıkanılmaz, traş olunmaz. Bu arada nişan, düğün, sünnet vb. törenler ya ileri bir tarihe alınır ya da sessiz sedasız yapılır. Komşular ve akrabalar da ilişki derecelerine göre, birtakım şeylere dikkat ederek yaşlı ailenin acısına ortak ve saygılı olmaya çalışırlar. Bu durum, ölenin üyesi bulunduğu cemaatin ya da topluluğun —daha az derecede— yasa katılmasını göstermektedir. Çünkü birinin ölümü, yakınlarının dışında, bağlı bulunduğu grubun ve toplumun üyelerini de derece derece etkilemekte, dengesiz duruşunu sarsmaktadır.

Ülkemizde yas giyiminin rengi karadır. Çok seyrek olmakla beraber kara yerine ak giyildiği de olur²⁹. Yas belirtisi olarak, rengin dışında, giysileri ters giyme âdetine de raslıyoruz. Örneğin Kars’ın Yemençayır Köyünde kadınlar ölünün 52. gününe kadar giysilerini ters giyip başlarına kara başörtüsü bağlarlar. Öte

29 Örneğin İnevi’nde “yas rengi aktır, ama ekonomik koşullar yas giyimi diktirmeye her zaman elverişli değildir. Onun için “giyimlik takımı (işliği, çintiyarı çok şalvar) ters çevirip içini dışarı getirirler. Giyimlerinin de astarı üstüne gelmiş olur. Başlarına da ak çember bağlarlar. Böylece baştan ayağa ak giyinmiş olurlar”. Bkz. İ. Özalp: *İnevi’nde Ölüm ve Yas Görenekleri*”, TFA., Cilt: 1, Sayı: 21, İstanbul 1951, s. 335.

yandan Erzurum'un Doğan Köyünde ölü sahipleri, yaşlarını belli etmek için giysilerini yıkamazlar, Van'ın Karahan Köyü'nde kadınlar bir ay süreyle giysilerini ters giyerler³⁰. Yaşlı olmanın bir başka belirtisi de saçlarla ilgili olanıdır. Yaşlı kadınlar saçlarını kestikleri gibi, örgülerini de çözerler. Gaziantep dolaylarındaki Türkmen ve Baraklarda ölenin yakın akrabası olan kadınlar saçlarını keserler³¹. Urfa'da, ölen kimse kadının çok yakınıysa, kadın saçının bir yanını keser. Erzurum çevresinde bir kadının kocası ölünce:

*"Bir saçımı ağ ördüm
Bir saçımı kara ördüm,
Senin uğruna dağıttım"* der³².

Erkeğin yaşlı olduğunu gösteren belli bir giyim biçimi yoktur. Ancak bir süre gösterişli giymekten kaçınır ve traş olmaz.

Yas kaldırma ve yaşlıların normal hayata dönüşü, gerekli yaş süresinin dolmasına ve birtakım işlemlerin yerine getirilmesine bağlıdır. Yasın son bulması için, belli yaş sürelerinin dışında, ölüm olayından sonra gelen ilk dinsel bayramı da (Ramazan ve Kurban bayramlarından birini) geçirmek gerekmektedir. Kimi yerlerde³³ birden çok bayramın geçmesi gerekmektedir. Bu bayrama "yas bayramı" (Boğazlayan, Sivas, Zara, Hal K./Elazığ³⁴, Malatya³⁵), "kederli bayram" (Ayaş), "acılı bayram" (Çubuk), "karalı bayram" (Divriği) denmektedir. Yas bayramında, yaşlı ailenin üyeleri, özellikle yaşlıları dışarı çıkmazlar; komşular tarafından ziyaret edilirler. Ziyaretçilere tatlı ve şeker yerine sigara ve acı kahve sunulur. Ziyaretçiler, yaşlı aileye yeniden başsağlığı dilerler, avutucu sözler söylerler.

Yasın kaldırılmasında yas giysileri de çıkarılır. Örneğin Van'ın Muradiye ilçesine bağlı Karahan Köyünde yas bitince, "ölünün yas tutan yakınlarını köyün ileri gelenlerinden biri evine çağırır. Yemek yenilmeden önce, kadınların ters giysileri düzeltilir, başlarındaki kara yazmalar alınır, yerine al veya ak bir yazma bağlanır. Erkeklerin sakalları traş edilir. Buna "yaş kaldırma" denilir. Yakınlarıyla beraber yas tutan köylüler de yas tutmazlar artık³⁶. İnevi'nde "yas biteceğinde, nişanlı bulunan kızların kaynata ve kaynanaları gelinlik kıza birtakım giyim (işlik, çintiyan)le birlikte açık, mor, vişne rengi bir çalk (yazma) getirirler. Gelinlik kız, getirilenleri giyerek yasına son verir!"³⁷. Siverek'de ölü

30 N. K. Tan: "*Karahan'da Ölü Görmme ve Yas Tutma*", TFA., Cilt: 9, Sayı: 189, İstanbul 1965, s. 3813.

31 Ö. Özbaş: *Gaziantep Dolaylarında Türkmen ve Baraklar*, Gaziantep 1958, s. 52.

32 O. Türkdoğan: *Erzurum ve Çevresinde Sosyal Araştırmalar*, Ankara 1965, s. 106.

33 N. Erdentuğ: *Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki*, Ankara 1956, s. 105 - 106.

34 Erdentuğ, s. 105 - 106.

35 H. Duman: "*Malatya'da Cenaze Âdetleri*", HBH., Cilt: 7, Sayı: 80, s. 174.

36 N. K. Tan: TFA., Cilt: 9, No. 189, s. 3713.

37 Özalp: TFA., Cilt: 1, Sayı: 21, s. 335.

sahipleri gibi üç gün kara giyinen komşular ve ahabplar üçüncü gün bunları çıkarıp, ölü evine renkli giysiler götürürler³⁸.

Yasdan çıkmanın gerektirdiği önemli bir âdet de yaslı aile üyelerinin yıkanmasıdır. Bu âdet, suyun arıtıcı ve temizleyici niteliğiyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Yaslı aileyi akrabalar ve komşular hamama çağırarak gibi, yaslı aile de "yas hamamı" yaparak akraba ve komşuları, özellikle ölü için yemek gönderenleri çağırır. Örneğin Erzincan'da ölümden bir hafta on gün sonra komşular ölü evini hamama çağırırlar; hamamda yemek verilir. Urfa'da ölü sahipleri akrabalar tarafından hamama çağırılır, erkekler de traş olmaya götürülürler. Zara'da ölümden on beş gün ya da bir ay sonra komşular yaslı ailenin kadınlarını evlerine götürüp yıkarlar. Merzifon'da ölünün kırkıktan sonra akrabalar "yas hamamı" yaparlar. Ölü sahipleriyle birlikte yakın komşular da çağırılır. Hamamda çağrılılara yiyecek sunulur. Kayseri'de kırk günlük süre bitince, ölü sahipleri, "acıları dökülsün" diye akrabaları ya da yakın komşuları tarafından hamama götürülürler. Hamamda meyve ve gazoz sunulur. Niğde'de ölünün yakın akrabaları ölü sahiplerini "yastan çıkarmak" için hamama götürürler. Erzurum'da üç gün ya da bir hafta sonra ölü sahipleri komşu kadınları hamama çağırırlar. Çorum'da ölünün kırkıktan sonra ev halkı "acımız sönsün" diye hamama gider; hamama pekmezli yufka ekmeği ve dürüm götürülür. Urfa ve Siverek'de "cenaze çıktıktan kırk gün sonra ölenin ailesi hamama gider; entarilik, mendil, çorap, kına, çörek göndererek komşuları ve tanıdıkları hamama davet ederler"³⁹. "Sivas'da ölüm olayından on beş gün sonra yakın dostlardan ya da hısımlardan biri ölü evini hamama çağırır. Buna (ölü hamamı) denir. Epeyce kalabalık bu hamamda (ağıt ağlanır), ölenin hatırları yâdedilir. Bu hamama kim ölü yemeği görmüşse veya yoklatmışsa onlar çağırılır"⁴⁰.

'Yas hamamı'nın belli kuralları ve usulleri vardır. Örneğin Sivas'da yas hamamı şöyle yapılır: "... Ya ölü sahibinin akrabası, ya komşulardan biri ya da ölü sahibinin kendisi on beş gün sonra hamam yapar. Kim ölü yemeği göndermişse, kim ölü evini yoklatmışsa onlar hamama çağırılır. Mali durumu elverişli olanlar hamamı tümünden tutarlar; olmayanlar çağırılı sayısına göre kurna tutarlar. 'Yas hamamı'ndan iki gün önce bir okuyucu çıkarılır: "Filâncanın iki gün sonra yas hamamı var, ona göre hazırlanın" der. 'Yas hamamını' düzenleyen şeker, kahve, sigara bulundurur; çağrılılara kahve, sigara ikram edilir, sabun dağıtılır. Ölü sahipleri hamama girmeden önce ağlaşırlar. Sade (acı) kahve içilir. Sonra ölü sahibinin büyüğü ve küçükleri komşuları tarafından soyulup, içeriye sokulur. Bu arada da maniler söylenerek yeni baştan ağlaşırlar. Ölü sahiplerini komşuların genç kızları ve taze gelinleri yıkarlar. Yıkanıp, elbiseler giyildikten sonra şekerli kahve içilir ve yeniden başsağlığı dileğinde bulunulur.

38 M. İnan: "Urfa ve Siverek'de Ölümle İlişkili Âdet ve İtikatlar", HBH., Cilt: 6, Sayı: 66, İstanbul 1938, s. 143.

39 M. İnan, HBH., Cilt: 6, Sayı: 66, s. 143.

40 V. C. Aşkun: Sivas Folkloru, Cilt II, Sivas 1943, s. 22.

Bu arada hamamcıya, külhancıya ve natırlara da ikişer kalıp sabun, kahve ve bahşış verilir". (Naciye Ö., K. K., Y. 70, Öy. Sivas).

Yaslı aileyi günlük yaşam düzeyine çekmenin, yasından uzaklaştırmanın bir başka biçimi de, ailenin yaşlı kadın üyesine hediye vermektir. Hediye aracılığıyla "yas alma", "yoklama" ya da "yoklatma" baş sağlığı ve "ölü yemeği" verme âdetiyle karışmaktadır. Örneğin Sivas'da "ölü evi için yemek göremeyen, ölü evini" yoklatır. Bunun için ekseriya "ağız tatlılığına işaret olmak üzere birer tepsi baklava ile peşkir vs. gönderilir"⁴¹. İmranlı ilçesine bağlı kevenli Köyünde ise ölü sahibine yağ, bulgur, şeker ve meyve götürülür. Çorum'da yaşlı aileye şeker götürülür ve başsağlığı dilenir. Zara'da elma ya da çay şekeri, sabun, tülbent vb. ile yaşlı aile "yoklanır". Konya'da yaşlı aileyi yoklatanların mali durumuna göre verilen hediye bir kutu şekerden bir koyuna kadar değişmektedir. Van'ın Muradiye ilçesine bağlı Karahan Köyünde "başsağlığı dilemeye gelenler tek tek değil, beşer onar kişilik gruplar halinde gelirler. Bu gelenlerden zengin olanlar, köye gelmeden önce ölünün en yakınına bir koç gönderirler. Durumu elverişli olmayan köylüler en az 5 - 10 Kg. olmak üzere çay şekeri alıp getirirler"⁴². Aybastı'da "ölü görmeye" tatlı ile gelinir.

4. Başsağlığı ve Avutucu Sözler

Başsağlığı dileme, sözün etkileyici ve sağaltıcı gücünden yararlanarak hem acıyı, hem de yası azaltmaya yönelik bir âdettir. Ölenin yakınları, tanıdıkları, dostları ölümle ilgili âdetleri yerine getirmeseler bile, kederli ailenin acısını paylaşmak ve ruhsal sarsıntısını dengelemek için başsağlığı dilemekte, avutucu sözler söylemekte "kusur etmezler". Başsağlığı dilemenin geçerli biçimi "ölü evi"ne giderek söylenendir. Uzakta olanlar da telgraf, telefon, mektup ve gazete ilânlarıyla bu önemli görevi yerine getirirler.

En yalın biçimiyle "başınız sağolsun ya da başın sağolsun" kalıp söyleyişinde anlatımını bulan başsağlığı dileme, ölüm gününden başlayarak bir yıla kadar uzayabilir.

Kalıplaşmış başsağlığı dilekleriyle, acılı aileyi avutmak, yaşamın gerçek alanına çekmek ve ölenin ardından "yanıp yakılma"nın boşluğunu ve zararını belirtmek amacıyla söylenen sözlerden birtakım tipik örnekleri sıralayalım:

Başınız sağolsun (çok yaygın).

Allah başka acı vermesin (çok yaygın).

Allah sizlere uzun ömür versin (çok yaygın).

Allah ecir-sabır versin (oldukça yaygın).

41 Aşkun, s. 21 - 22.

Ayrıca bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. M. Üçer: "Sivas'ta Yoklatma", I. UTFKB, Cilt: IV, Ankara 1976, s. 363 - 367.

42 N. Tan, TFA., Cilt: 9, No. 189, s. 3713.

Allah evlâtlarınıza uzun ömür versin (Ayaş).
Mekânı cennet olsun (Ankara, Çorum, Sivas).
Allah bu acıyı unutturacak acı vermesin (Ankara, Durağan).
Allah iman, Kuran nasip etsin (Çubuk).
Allah taksiratını affetsin (çok yaygın).
Allah size Eyyub Sultan sabrı versin (Kayseri).
Allah elinizden aldı, bari acısını da kalbinizden alsın (Çorum).
Görüp göreceğiniz bu olsun (Zara).
Canınız sağolsun (Sün K./Elazığ)⁴³.
Hüküm Allahtan, başınız sağolsun (Karaatlı K./Burdur).
Allah beterinden saklasın (Çubuk).
Allah Fadime Ana sabrı versin (Afyon).

Bunların dışında söylenen avutucu nitelikte birtakım sözler daha vardır. Örneğin: "Ne yaparsınız, ölenle ölünmez" (Ayaş), "neylersiniz, hepimizin gideceği yer orası"; bugün sana, yarın bana (Kızılcahamam); "ölüm-kalım bizim için" (Durağan), "dünyanın hali... giden gelmez" (Sivas), "hepimiz o yolun yolcusuyuz" (Çankırı), "ölüm ölüm hezen ölüm, her düzeni bozan ölüm (Uşak), "Az yaşa, çok yaşa, akıbet mevt (Kayseri)" vb.

Ölenin ardından çok yanan kimselere söylenen sözler ise: "Ölüyü gömerler, deliye gülerler, aklını başına al da, deli olma" (Sünli K./Ankara); "ölenin ardından ölmüş var mı ki, kendini o kadar telef ediyorsun?" (Çankırı); "aklını başına al, akıllıca yan" (Kızılcahamam), "Ölü dirinin düşmanı, akıllıca yan" (Kızılcahamam) vb.

5. Destanlar ve Ağıtlar

Ölüm olayı ile ilgili olarak halk arasında söylenen beyitler, dörtlükler ve şiirlerin yanı sıra destanların da özel bir yeri vardır. Ağızdan ağıza dolaşan, basılı olarak satılan "Hayat Destanları"nın bir bölümü tümüyle ölüm olayına ayrılmaktadır. Aşağıda örneklediğimiz bu türden bir "Hayat Destanı"nın bir bölümüyle, ölüm için gerekli işlemleri sırasına uygun olarak çok güzel anlatmaktadır. Kayserili Ali Kavafoğlu'nun yazdığı "Hayat Destanı"⁴⁴ insanın kökeni ile başlamakta, yaşam boyunca geçirdiği önemli dönemleri sıralamakta, ölümü ve ölümle ilgili işlemleri şöyle anlatmaktadır:

*"Ali baba der ki, bu dünya fani,
Veren alır imiş o tatlı canı,
Hıfz edebilirsem eğer imanı,
Dünyayı bir pula satıp gidiyom.*

43 N. Erdentuğ: *Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki*, Ankara 1959, s. 55.

44 Bu destan Sayın Nebile Tilev aracılığıyla sağlanmıştır.

*Ruh çıkınca ceset ortada kalır,
Bütün insanları bir gayret alır,
Kurulur bir kazan çabucak yanır,
Dedim sükûtumla düştüm gidiyorum.*

*Rahat döşeğine hemen koyarlar,
Gömleği yırtarak hemen soyarlar,
Kavum hisim öldüğümü duyarlar
Yumdum gözlerimi sükût ediyom.*

*Bağlarlar çeneni örterler yüzün,
Parmaklar bağlanırlar uzanır dizin,
Eğer açık ise yumarlar gözün,
Güzelce ruhumu teslim ediyom.*

*Çabucak boyuna bir ip ölçerler,
Güzelce üstüne kefen biçerler,
Öd tüttürüp zemzemini saçarlar,
Onları geriden ben seyrediyom.*

*Dört kişi dört yandan tutarlar hele,
Korlar teneşirin üstüne bile,
Hocalar peştemal sararlar bele,
Büyük muradıma erip gidiyom.*

*Biri yur, birisi suyunu koyar,
Ağzına, burnuna köpükler yığar,
Bir yandan ufalar, bir yandan sığar
Büyük abdestimi alıp gidiyom.*

*Töplanır hocalar hemen bir yere
Derler ki oturun hemen devire,
Verirler "kabultu ve heptu" diye,
Borcumu edâ edip verip gidiyom.*

*Bir yanda teneşir salaca hemen,
Yakasız gömleği giyen o zaman,
Dört kişi dört kola girdiği zaman,
Evlât ayalimi koyup gidiyom.*

*Sağlam yere koydu ise temelin,
Eğer ki var ise hayır amelin,
Bülbül gibi söyle güzelce dilin,
Kolayca sualim verip gidiyom.*

Tabutun içine seni koyarlar,
Salacaya kolan ile sararlar,
Çoluk çocuk nerde deyi ararlar,
Omuzdan omuza uçup gidiyom.

Götürürler musallaya koyarlar
Er kişiye niyet edip uyarlar
Duymayanlar "Bu kim?" diye sorarlar
Bütün ahbaplara sükut ediyom.

Ali baba nere koydun malını
Hiç birisi sormaz oldu halimi,
Kaparlar ağzına yedi salını,
Kaba yeller gibi esip gidiyom.

Açarlar mezar beklerler seni,
İçine koyarlar tabutla teni,
Okurlar bir yasin dönerler geri,
Dünyadan alâkam kestim gidiyom.

Cenazeyi gömüp dönerler geri,
Toplanırlar eve hep ufak iri,
Orda Kur'an okur hocanın biri,
Başınız sağolsun diyen gidiyor.

Yakın akrabalar kalır orada,
Kimi ağlar, kimi güler arada,
Kimisi mal saklar o sırada,
Her biri bir yandan gayret ediyor.

Derler ki; yalayalım bir parmak balı,
Getirin ortaya bölelim malı,
Kimi kilim ister kimisi halı,
Sehmine düşeni alan gidiyor.

Unuturlar seni üç gün geçmeden,
Ruhun için biraz helva pişmeden,
Kimi gider, su getirir çeşmeden,
Bunların cümlesini ben seyrediyom".

ALİ KAVAFİOĞLU
Kayseri, 1956

“Ağıt, genel olarak ölenin, seyrek olarak da kişiıyı ve toplumu derinden etkileyen olayların ardından, bu olaylarla ilgili kimselerin başlarına gelenlere, kişiliklerine vb. yanlarına değinen, belli geleneksel eylemlere uyularak belirli bir ezgiyle söylenen, kendine özgü dizelenme ve uyaklanma usulü bulunan bir türkü çeşididir”⁴⁵. Ağıt, gâh ölüye yakınan kişinin ağlama töreni sırasındaki ruh durumunu, gâh ölüünün yakın ya da uzak geçmişini anlatır; bu sonuncu durumda, söyleyiş, geçmişü bugüne getirerek anlatmada özel bir yöntem kullanabilir, o zaman ölü de koruşan kişi sıfatı ile söze karıřabilir⁴⁶. Biz burada ölen kimse için yakılan ağıtların öz, biçim, anlatım, yöresel deyiş ve söyleyiş özelliklerini konunun uzmanlarına bırakarak, birinin dışında ötekilerini basılı metinlerden aldığımız birkaç örnekle yetineceğiz.

Kırşehir’in Kaman kazasından bir ailenin dört oğlu da asker olur ve Kars’daki savaşta dördü de şehit düşer. Aşağıdaki ağıt, bu olay üzerine anaları Emine tarafından yakılmıştır :

*“Ana ağlar bacı ağlar
Ağ gelinler gara bağlar
Hep kapandı büyük evler
Goca kaldı kariyınan*

*Yaz gelir de bilbil öter
Dağlar melil melil tüter
Has bahçada güller biter
Hayva turunç nariyınan*

*Ladiflar geliyo dense
Müdecisi eve gelse
Halil Kaham gıra binse
Sülemenim doruyunan*

*Goyun geldi sürüyünen
Evler yandı yerişinen
Hep melekler harbe gitmiş
Al bayraklı periyinen*

*Gars’da gavga guruluyo
Ladif orda deriliyo
Tpampetler vuruluyo
Mızıkalı boruyunan*

45 M. S. Koz: “Elbistan ve Adana Yöresinde Ağıtlar”, BÜHY., 1975, İstanbul 1975, s. 59.

46 P. N. Boratav: *Türk Folkloru*, İstanbul 1973, s. 243.

*Eminem derkine aman
Üstümüzden gahsa duman
Bizim vatanımız Gaman
Mor sümbüllü goruyunan''⁴⁷*

Elbistan'ın Ekinözü kasabasında Fatma İnan adlı bir kadının genç yaşta ölen yakınlarından Durdu için söylemiş olduğu ağıt:

*Ne yohuşun başındayım
Ne inişin dibindeyim
Daha onbeş yaşındayım
Bana dulluk yakışır mı*

*Asgerler giyer garayı
Kepin darayı darayı
Dohtur bile bilemedi
Yüreğindeki yarayı*

*Göğsun'un göğel durnası
Gürün'ün yağal elması
Bu da bizden ganil galsın
Onbeşinde dul galması*

*Celâ'nın da büyük özü
Sen kime ediyon nazı
Getme guzum burda alen
El alır gönüyün düştüğü gızı*

*Gapıgızın önü dölek
Felek güldürmez ki gülek
Eli oynatdı güldürdü
Sana hoyun bahtı felek''⁴⁸*

1938 yılında, Kayseri'nin Yalak Köyünde görev yaparken zatürreye tutulan Bekir öğretmen, mevsimin kış olması ve çevre koşullarının elverişsizliği nedeniyle kente inemez, doktor bulamaz, ölür. Köyce çok sevilen Bekir öğretmen için, öğrencilerinden M. Demirci'nin anası Yeter Bibi aşağıdaki ağıtı yakar. Oldukça uzun olan bu ağıtın kimi dörtlükleri şöyledir:

*Altın yüzük parmağında
Kaput giyer tırnağında
Burda bir muallim ölü
Atatürk'ün örneande (örneğinde)*

47 K. S. Göğceli: *Ağıtlar, I*, Adana 1943, s. 13.

48 M. S. Koz, s. 62 - 63.

*Hasta Bekir Beyim hasta
Gara kekil deste deste
Anan ağlar, bacın ağlar
İncesu'ya varır posta*

*Yekin Bekir Beyim yekin
Dakım giyer döküm döküm
Tel çekin Hâfız Efendi
Angaradan gelsin hekim*

*Âl-Efendi tel vuruyor
Sıkıyalar (sıhhiyeler) gelsin diye
Kim beddua verdiydi
Baş muallim ölsün diye*

*Tavsır (tasviri) elden ele gezer
Söylemişler değmiş nazar
Tez gel Bekir Beyim tez gel
Talebeler kırgın gezer*

*Bekir Bey insanın hası
Cümleyi yakar acısı
Oda duysa gelir m'ola
İncesu'daki bacısı*

*Sabahınan zil çalındı
Talebeler düzülüyor
Can veriyor Bekir Beyim
Gelin gibi süzülüyor*

*Yaşa Bekir Beyim yaşa
Ünü gider dağa-taşa
Bayrağı direğe çeker
Sanırsın ki Kemal Paşa"⁴⁹.*

Zara'da çevresinde saygınlık kazanmış bir babanın ölümüne yakılan ağıt ise şöyledir:

*"Buyur beyler beyim hasta
Şurubu var altın tasta
Bu konağı yapan usta
Hayırlı olsun dememiş mi?*

49 O. G. Aydemir: "Bekir Öğretmene Ağıt", TFA., Cilt: 9, No. 189, s. 3708 - 3709.

N'oldu beyim n'oldu n'oldu
Sarardı gül benzim soldu
Mustafendi yetim kaldı
N'olduysa bana oldu

Sağ yanımda yanar ışık
Sol yanımda ala beşik
Kutup küçük oynar aşık

N'oldu beyim n'oldu n'oldu
Sarardı gül benzim soldu
Mustafendi yetim kaldı
N'olduysa bana oldu"⁵⁰

(89)
**Sahibinin
mesleğini
hem taştaki
trenli kabartma,
hem de şirle
belirten bir
demiryolcu
mezarı.**

6. Mezarlıklar, Mezar Taşlarına Yazılanlar, Simgeler

Türkiye'de mezarlıkların büyük bir bölümü terk edilmişliğin ve bakımsızlığın en ilkel çizgisindeyken, çok az bir bölümü de temiz, derli toplu, çiçekli ve süslü bir parkın özenli görünümündedir. Köylerde, ilçelerde ve illerin çoğundaki dağınık ve bakımsız mezarlıklara karşılık özellikle büyük kentlerdeki kimi mezarlıklar Batı Ülkelerindeki benzerlerinden hiç de aşağı kalmayacak kadar bayındır ve iç açııcıdır.

50 Naciye Örnek'den 1970 yılında derlenmiştir.

Belediye örgütlerinin bulunduğu yerlerdeki mezarlıkların bakımı ilgili memurlar ve işçiler eliyle yürütülmekte, bekçiler tarafından korunmaktadır. Genellikle kentlerin dışına yakın yerlere kurulmuş olan mezarlıkların etrafı taş duvarlarla ya da çitlerle çevrilidir; içlerinde ya da yakınlarında çoğu zaman bir küçük cami ile gasilhane bulunmaktadır. Taşradaki mezarlıkların büyük bir bölümü bu düzenden yoksundur.

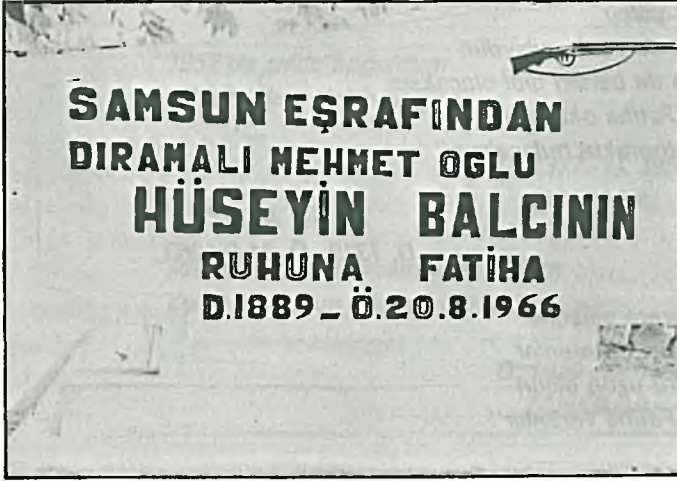
(90)
*Hukuk
amblemi
işlenmiş
bir
mezar.*

Köy ve kent mezarlıklarının genel görünüşü arasındaki büyük ayırım mezarların tipleri, yapımı, taşları ve süslenmesinde kendini göstermektedir. Köylerde, çoğu ilçe ve illerdeki "megalit" kültür geleneğini sürdüren ilkel mezarlara karşılık, büyük kentlerdeki kubbeli, pahalı taşlı, mimar elinden çıkma ve hiçbir üslup özelliği taşımayan mezarlar hızla çoğalmaktadır. Kentlerdeki kültür değişmeleri bu tür mezarların yaygınlaşmasında önemli rol oynamaktadır.

Yurdumuzda, seyrek de olsa, ölenlerin mezarlıkların dışında bir yere gömüldükleri de görülmektedir. Eskiden camilere, tekkelere gömülenlerin olduğunu biliyoruz. Bugün daha çok köylerde yol kıyısına, tarla sınırına, çeşme başına gömülenler de vardır. Bu yerler ölenin kendi arazisidir ve onun vasiyeti sonucu mezar olarak kullanılmaktadır.

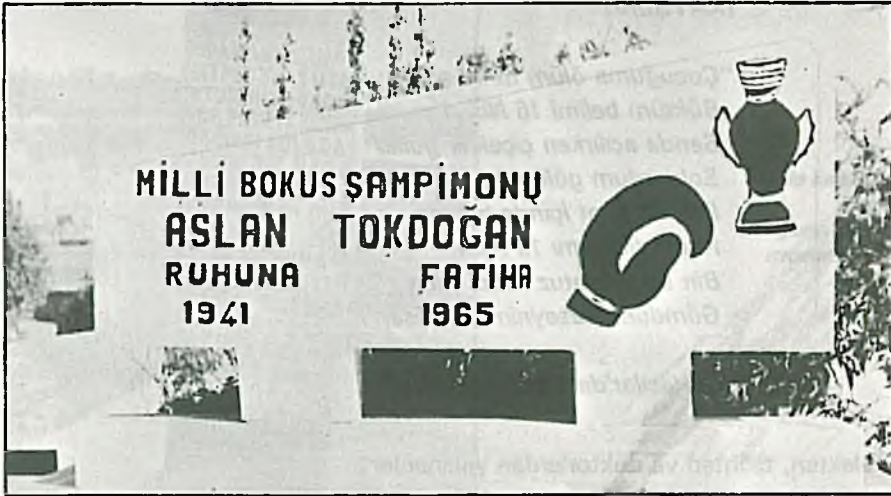
Mezarların süslenmesi için ağaç, çiçek ve birtakım otlar kullanılmaktadır. Mezarların baş ucuna ağaç dikmek, üzerlerine çiçek ekmek, bakımlı otlar yetiştirmek daha çok ilçe ve kentler için söz konusudur. Mezarların süslenme-

sinde en çok selvi, akasya, asma, çam, iğde, kavak ağaçlarıyla gül, zambak, karanfil, menekşe ve sümbül gibi çiçekler; pelin, arabsaçı gibi otlar kullanılmaktadır.

(91)
Sahibinin
kimliğini
belirten,
tüfekte
süslü
bir
mezar
taşı.

Ölenin kimliğini, cinsini, mesleğini, yazgısını belirtmek amacıyla mezar taşlarına yazılar yazılması ve işaretler yapılması çok yaygındır. İslâm dininin sadece ölenin adı yazılı bir taşla yetinilmesini öğütlemesine⁵¹ karşın, halk bu konuda bir sınır tanımamakta; mezar taşlarına ölenin adının, soyadının, nereli olduğunun, doğum ve ölüm tarihlerinin yanı sıra "fatiha" istekleri, şiirler, beyitler, özdeyişler yazdırmakta; mezardakinin ölüm nedenini, sürdüğü hayatın mutsuzluğunu, doktorların ya da bir kazanın kurbanı olduğunu vb. dramatik ve dokunaklı biçimlerde ifade etmekte; daha çok büyük kentlerde görüldüğü gibi ölenin fotoğrafını da koydurmaktadır.

(92) Genç yaşta ölen bir boksörün mezar taşı.

Yukardaki özellikleri içeren mezar taşlarından kimi örnekleri verelim :

Fatiha isteyenler :

*“Dur yolcu
Ben de senin gibiydim
Sen de benim gibi olacaksın
Bir Fatiha okursan
Bu toprakta bulacaksın”*

*BİLÂL AKÖZ
D. 1319 - Ö. 31.8.1963*

*“Ziyarete gelenler
Görür bizi erenler
Ömrü uzun olsun
Bir Fatiha verenler”*

*SALİHA KAROL
D. 1924 - Ö. 20.8.1969*

Öldüğü günü ve tarihi belirtenler :

*“Gezdim aranızda, gönlün dostunda
Oturmuşum meğer veli postunda
Külük camisinde, kürsü üstünde
Tevhitle can verdin Kadir gecesi
Şehitliğin olmaz bundan yücesi”
(KAYSERİ)*

*“Çocuğuma ölüm tarihi oldun
Büktüm belimi 16 Nisan
Sende açılırken çiçekler güller
Soldurdum gülümü 16 Nisan
Beş altı saat içinde hemen
Kırdın fidanımı 16 Nisan
Bin üç yüz otuz ikinci yılda
Gömdüm Hüseyinimi 16 Nisan”⁵²*

(Tahtacılar’daki bir Mezardan)

Felekten, talihten ve doktorlardan yakınlar :

*“Dağlar başıma felek
Gözüm yaşıma felek*

52 A. Yılmaz: *Tahtacılar da Gelenekler*, Ankara 1948, s. 86.

*Akıbet kuş kondurdun
Mezar taşıma felek''*

(DİVRİĞİ)

*''1957'de selde boğuldum
Hayata doymadan öldüm''*

D. 1317 - Ö. 1957
(ANKARA)

*''Altı senede 5 defa ameliyat oldum
Zalim doktorun elinden öldüm''*

D. 1319 - Ö. 1962
(ANKARA)

Erkek ve kadın mezarlarına kimi yerlerde belli işaretler konmaktadır. Örneğin Kızılcahamam'da kadın mezarlarına ''yenge mezarı'' denmekte ve mezarların başına beş kollu, çatala ya da yabaya benzer bir tahta dikilmektedir. İçel'de kimi yerlerde ölen kadınsa mezar taşına bir saç beliği, erkekse bir serpuş resmi yapılır⁵³. Divriği'de kadın mezarlarına çiçek, erkek mezarlarına da tabanca, tüfek resmi yapılır. Balıkesir'in Nusret Köyünde başucuna dikilen tahtaya ölen erkekse tek kertik, kadınsa çift kertik yapılır.

(93)
**Sele kapılıp
ölen
bir genç kızın
mezar taşı.**

Mezar taşlarına ölenin adının, soyadının, doğum ve ölüm tarihinin; yukarda birkaç örneğini verdiğimiz yazıların, şiirlerin, özdeyişlerin ve "Fatıha" isteklerinin yanı sıra desenler, motifler ve daha çok büyük kentlerdeki mezarlıklarda görüldüğü gibi meslek belirten işaretler ve amblemler işlenmektedir.

Mezar taşlarına yapılan motifler içerisinde çiçeğin yaygınlığı dikkati çekmektedir. Çiçek salt süs olsun diye yapıldığı gibi, genç ölenleri belirtmek amacıyla da yapılmaktadır. Çiçeğin yanı sıra ağaç motifleri de yapılmaktadır. Kuş figürü de oldukça yaygındır. Ayrıca ölüm nedenini ya da ölenin kişiliğini açıklayan resimlere de raslanılmaktadır. Örneğin İçel'de kişi öldürülmüşse bıçak ve tabanca; hastalıktan ölmüşse külâh resmi; suda boğulmuşsa bardak resmi yapılmaktadır⁵⁴. Erzincan'ın Söğütözü Köyünde, mezar taşına yapılan ibrik resmi, içinde yatanın "dini bütün ve temiz" olduğunu anlatmaktadır. Sivas'ın İmranlı ilçesine bağlı Kevenli Köyünde mezar taşlarına ölenin sağlığında sevdiği meyve resmi, tabanca, av resimleri ve konukseverliğin belirtisi olarak da çay bardağı ve fincan resimleri yapılmaktadır. Tunceli'nde "düzgünce yontulmuş kaya parçaları üzerine tüfek, Ali'nin Zülfikârı resmedilir; ağaların ve ağazadelerin yiğitlik ve kahramanlıklarını belli etmek için koç başlı mezarlar yapılır"⁵⁵. Tahtacılar'da⁵⁶ ve Güneydeki kimi yörük oymaklarında⁵⁷ mezar başına kırmızı renkte bayrak takma âdeti vardır.

Bunlara karşılık ölenin toplumsal yerini, özellikle mesleğini belirten resim, simge ve amblemlere en çok büyük kentlerin mezarlarında raslanılmaktadır⁵⁸. Ankara "Asri Mezarlığı"nda saptadığımız resim, simge ve amblemlerle bunların karşıladıkları mesleklerden kimileri şöyledir: Terazî (hukukçu), lokomotif (demiryolcu), kitap ve meşale (öğretmen, eğitimci), kokart (subay), sol anahtar (müzisyen), kavuk, sarık (din adamı), çapa (denizci), tuval (ressam), makas (terzi), boks eldiveni ve kupa (boksör).

54 Uğur, s. 25.

55 N. Uluğ: *Tunceli*, İstanbul 1938, s. 110.

56 A. Yılmaz: *Tahtacılar da Gelenekler*, Ankara 1948, s. 82.

57 A. R. Yalçın: *Toroslarda Karatepeli Bölgesi*, Ankara 1950, s. 77.

58 T. Saraçoğlu - F. Saraçoğlu tarafından 1975 yılında Ankara'da açılan ve "Karacaahmet-1" adını taşıyan mezar taşlarıyla ilgili sergide, ülkemizin ilginç mezarlıklarından birinin taşlarında gerek halkbilim, gerekse kültür tarihimiz bakımından nasıl bir zenginlik taşıdıkları; belirli bir dönemin toplumsal yapısını nasıl belirledikleri görülmekteydi.

Mezar taşları konusunda ayrıca şu kitaba da bakılabilir: Z. Başar: *Erzurum'da Eski Mezarlıklar ve Resimli Mezar Taşları*, Ankara 1973.

Very faint, illegible text, possibly a list or a set of instructions. The characters are too light to be read accurately.

(74)
Megalit
karakterdeki
bir
köy mezarlığı.

(75)
Yığıma
taşla yapılmış
bir
mezar.

(76)
Bir
kent
mezarlığı.

(77)
Eski ve yeni
taşların
yan yana
bulunduğu
bir kent
mezarlığı.

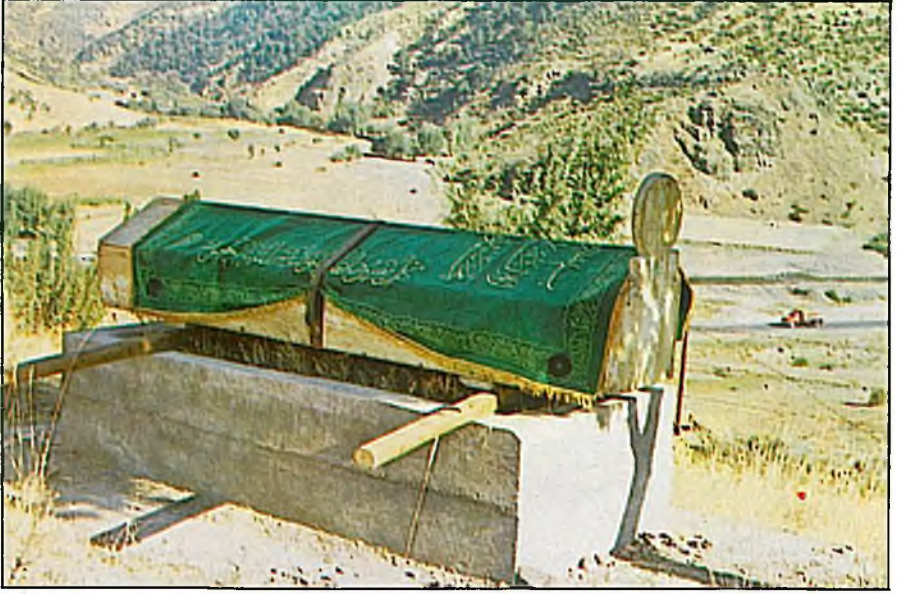

(78)
Bir köyde
mezar kazılışı;
tabut ve
cenazeye
katılanlar.

(79)
Bir
kasabada
mezar
kazıcıları.

(80)
**Üstü
dualı
tabut örtüsü.**

(81)
**Çiçekli
mezar taşı.**

(82)
"Cami"li
mezar.

(83)
Çapalı
bir
denizci
mezar.

(84)
Yüksek
demir
parmaklıklarla
korunan
bir mezar.

(85)
Bisiklet
yarışı
sırasında
ölen
birinin mezarı.

(86)
"Yenge mezarı"
diye
adlandırılan
bir kadın
mezarı.

(87)
Oyuncaklarla
donanmış
bir çocuk
mezarı.

(88) *Bir gelin mezarı.*

S O N S Ö Z

Cumhuriyetin ilânından önceki dönemde yayımlanan ve halkbilimin niteliğini, önemini belirten birkaç yazıyı saymazsak, Türk halkbilimine dönük ilk bilinçli çalışmaların 1927 yılında başladığını söyleyebiliriz. Bu tarihte "Anadolu Halk Bilgisi Derneği" adıyla kurulan, bir süre sonra da adı "Türk Halk Bilgisi Derneği"ne çevrilen bu örgüt, üyeleri aracılığıyla derlediği halkbilimsel gereci yayımlayarak Türk halkbilimine önemli bir hizmette bulunmuştur. Bu derneğin başlattığı derleme işi bugün de çeşitli kurumlarca sürdürülmektedir. Nedir ki, elli yılı bulan bu derleme işinin sistemli bir biçimde yapıldığını söyleyemeyiz. Üstelik bu gereç birikiminin, bu alanda çalışanların yararlanabileceği bir arşive dönüştürülmesi de henüz gerçekleştirilememiştir.

1938 - 1948 yılları arasında Ankara Üniversitesinin bünyesinde yer alan halkbilim, akademik saygınlığını kazanmak üzereyken, dar görüşlü bir zihniyet sonucu öğretim programından kaldırılmıştır. Gerçi bugün aynı üniversitenin ilgili fakültesiyle başka fakültelerde öteki disiplinlerin yanı sıra halkbilim derslerine de yer verilmektedir; ancak Türkiye'nin hiç bir yüksek öğretim kurumunda bağımsız bir halkbilim kürsüsü ya da enstitüsü henüz kurulamamıştır.

Üniversitelerimizin bir türlü önemsemediği bu işi son yıllarda başka bir resmi kuruluş üstlenmiş görünmektedir. Kültür Bakanlığının bünyesinde yer alan "Millî Folklor Araştırma Dairesi", özellikle son yıllardaki etkinlikleriyle dikkati çekmektedir. Düzenlediği uluslararası kongre ve seminerleri, yayınları ve derleme gezileriyle şimdیه değin çeşitli demeklerin sınırlı olanaklarıyla canlı tutmaya çalıştıkları Türk halkbilimine sahip çıkmıştır. Ancak bu kuruluş, güncel siyasanın geçici etkisinden ve bürokratik yapısındaki tıkanıklardan sıyrılarak uzun süreli ve sistemli derleme, araştırma programları düzenlediği; bunları gerçekleştirmede bilimadamlarıyla işbirliği kurduğu ve araştırmacı kadrolarını tamamladığı zaman Türk halkbilimine yararlı olacaktır.

Türk halkbilimi alanında şimdiye değin değerli araştırmalar yapılmış ve yayımlanmıştır. Son zamanlarda bunlara yenileri de eklenmektedir. Özel konulara yönelik bu çalışmalarda gereç derleme, derlenen gereci işleme, yorumlama ve bir bireşime vardırma başarıyla gerçekleştirilmiştir. Nedir ki, bu türden yayınlar yeterli sayıya ulaşmamıştır. Öyle ki, halkbilimi bütönlöyen konu kümelerinin pek çoğuna henüz el atılmamıştır. Öte yandan kimi halkbilim konularının başka bilim dallarıyla ortaklaşa araştırılacağı anlayışı da henüz yeterince yaygınlık kazanmamıştır.

Türk halkbilimi henüz durağan nitelikteki anlayıştan canlı ve üretici bir anlayışa geçememiştir. Böyle bir ortamda, ulusal özlerimizden ve kültürel değerlerimizden çağdaş yaratmalar aşamasına varmak elbetki kolay değildir. Bu tıkanıklığı gidermenin yolu devletin benimsediği bir kültür politikasından geçmek zorundadır. Böyle bir kültür politikasıysa henüz gerçekleştirilememiştir. Temel çizgileriyle halkımızın sezgisine, beğerine, becerisine ve yaratma gücüne dayandırılacak kültür politikamız; kültürel değerlerimizin yozlaşıp yokolmasını önleyeceği gibi, onları koruyup artarak yerelliklerine ve ulusallıklarına çağdaş boyutlar kazandıracaktır. Kültürümüzün atar damarlarından beslenecek çağdaş yaratmalar hem ölkemize saygınlık kazandıracak, hem de insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunacaktır. Bu onurlu katkının gerçekleşmesinde halkbilimimize de önemli bir görev düşecektir.

KAYNAKÇA

- ACAR, İ. H.: Zara Folkloru, Ky, Sivas 1975.
- ACAROĞLU, T. - OZAN, F.: Türk Halkbilgisi ve Halk Edebiyatı Üzerine Seçme Yayınlar Kaynakçası, TDK. Yayınları, Ankara 1972.
- ACIPAYAMLI, O.: Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, AÜEF. Yayınları, Erzurum 1961.
- ACIPAYAMLI, O.: "Untersuchungen über Al und Al-Frau in der türkischen Volksliteratur", DTCF., Cilt: 19, Sayı: 7 - 12, Ankara 1961.
- ACIPAYAMLI, O.: "Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar", DTCF., Cilt: XX., Sayı: 1 - 2, Ankara 1962.
- ACIPAYAMLI, O. (Hazl.): "Evlenme Bibliyografyası", DTCF., Cilt: 18, Sayı: 3 - 4, Ankara 1963, s. 214 - 219.
- ACIPAYAMLI, O.: "Türkiye'de Yürümeyen Çocukları Yürütme Gelenekleri", I. UTFSB., MFAD. Yayınları, Ankara 1974, s. 257 - 364.
- AKAY, İ. H.: Balıkesir Halkıyatı, Balıkesir 1942.
- AKSEL, M.: Anadolu Halk Resimleri, İÜEF. Yayınları, İstanbul 1960.
- AKSEL, M.: Religious Pictures in Turkish Art, Elif Yayınları, İstanbul 1960.
- ALANGU, T.: 100 Ünlü Türk Eseri, 2 Cilt, MY., İstanbul 1974.
- ALOIS, H.: Einstellungen zum Tod und ihre soziologische Bedingtheit, Stuttgart 1968.
- AND, M.: Dianisos ve Anadolu Köylüsü, Elif Yayınları, İstanbul 1962.
- AND, M.: Oyun ve Bügü, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1974.
- ARIK, R. O.: Halkévlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları, Ankara 1947.
- ARISOY, S.: "Türk Halk Sanatları ve Ananelerini Tetkik Cemiyeti", SF., Sayı: 35, Sivas 1975.
- ARSUNAR, F.: Gaziantep Folkloru, İstanbul 1962.
- AŞKUN, V. C.: Sivas Folkloru, 2 Cilt, Sivas 1941, 1943.
- ATAÖV, T.: Bilimsel Araştırma Elkitabı, Ky. Ankara 1970.
- AYDEMİR, O. G.: "Bekir Öğretmene Ağıt", TFA., Cilt: 9, No. 189, İstanbul 1965, s. 3708 - 3709.
- BALAMAN, A. R.: "Teve'de Oturakalma", TFA., Cilt: 14, Sayı: 284, İstanbul 1973, s. 6575 - 6576.
- BALAMAN, A. R.: "Güneydoğu Anadolu'da Berder Ailesi", TFA., Cilt: 16, Sayı: 307, İstanbul 1975, s. 7221 - 7222.
- BALIKHANE NAZIRI Ali Rıza Bey: Bir Zamanlar İstanbul, BBTE., İstanbul 1973.
- BANETT, J. W. (Çev.: F. Fegan): Kültürlerin İncelenmesi: Saha Çalışması Teknik ve Metodolojisi Üzerine Bir İnceleme, İmar ve İskân Bakanlığı Sosyal Araştırma Dairesi Yayınları: 16, Ankara 1968.
- BARLAS, U.: Anadolu Düğünlerinde Büyüsel İnanmalar, Halk Eğitimi Yayını, Karabük 1974.
- BARLAS, U.: Hakkâri İli Evlenme Töre ve Törenleri, Karabük 1975.
- BAŞAR, Z.: Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları, AÜTF. Yayınları, Ankara 1972.
- BAŞAR, Z.: Erzurum'da Eski Mezarlıklar ve Resimli Mezar Taşları, AÜTF. Yayınları, Ankara 1973.
- BAŞGÖZ, İ.: "Folklore Studies and Nationalism in Turkey", Journal of the Folklore Institute, Volume IX, number 2/3, 1972, s. 162 - 176.
- BAŞGÖZ, İ.: "İnsan Adları ve Toplum", TD., Sayı: 294, Ankara 1976, s. 164 - 170.
- BAŞOĞLU, H. F.: İslâmiyette Cenaze (Broşür), 2. Baskı, DİB. Yayınları, Ankara 1976.
- BAYKURT, Ş.: Türkiye'de Folklor, Ankara 1976.

- BAYRI, M. H.: İstanbul Folkloru, İstanbul 1947.
- BEITL, R.: Wörterbuch der deutschen Volkskunde, 3. Auflage, Stuttgart 1974.
- BEŞİKÇİ, İ.: Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar, Ankara 1969.
- BEYSANOĞLU, Ş.: Diyarbakır Folkloru, 2 Cilt, Diyarbakır 1943, 1946.
- BİLMEN, Ö. N.: Büyük İslâm İlmihali, İstanbul 1962.
- BORATAV, P. N.: "Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde Halk Edebiyatı ve Folklor Arşivi", DTCF., Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara 1942, s. 101 - 111.
- BORATAV, P. N.: Folklor ve Edebiyat I, II, Ankara 1945.
- BORATAV, P. N.: "Folklor Arşivinin Bugünkü Durumu", DTCF., Cilt: 5, Sayı: 3, Ankara 1947, s. 323 - 327.
- BORATAV, P. N.: 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, GY., İstanbul 1969.
- BORATAV, P. N.: 100 Soruda Türk Folkloru, GY., İstanbul 1973.
- CENGİZ, M. A.: Halk Bilgisi Bakımından Köy, Ankara 1954.
- ÇAYLI, F.: Iğın Folkloru, Konya 1945.
- ÇEKİLİ, H.: Folklor Mevzuları, Gaziantep 1941.
- DEMİRKAN, S.: Köy Nasıl Tetkik Edilmelidir?, İstanbul 1942.
- DER GROSSE BROCKHAUS, 16. Auflage, Band: 2, Wiesbaden 1953.
- DEVELİ, F.: Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Sözlük, Ankara 1971.
- DCV INFORMATIONEN, Nr. 79, 80, Münster, Mainz 1970 - 1971.
- DİZDAROĞLU, H.: "Folklorcu Ziya Gökalp", I. UTFSB., MFAD. Yayınları, Ankara 1974, s. 3 - 18.
- DİZDAROĞLU, H.: "Bizde Folklor Konusunda İlk Yazı", I. UTFKB., I. Cilt, MFAD. Yayınları, Ankara 1976, s. 89 - 95.
- DÖRT MEZHEBİN Fıkıh Kitabı (Çev.: H. Ege), Ankara 1971.
- DUCHEIN, M. (Çev.: C. Göker): Arşiv Binaları ve Teçhizatı, MEB. Yayınları, Ankara 1974.
- DUMAN, H.: "Malatya'da Cenaze Âdetleri", HBH., Cilt: 7, Sayı: 80, İstanbul 1938.
- EBİRİ, A.: Kazan Sağlık Ocağı Bölgesi Halkının Sosyo-Kültürel Nitelikleri ve Ölüm Karşısındaki Tutumları (Basılmamış Uzmanlık Tezi), HÜTF., Ankara 1971.
- EMİROĞLU, V.: "Köylerin İncelenmesi: Yöntem ve Tekniklerle İlgili Bazı Gözlemler", ANTR., Sayı: 7, Ankara 1975, s. 231 - 251.
- ERBSLÖCH, E.: Interview, B. G. Teubner, Stuttgart 1972.
- ERCAN, E.: "Beşik Kertme Nişan ve Bazı Hukuk Uygulamaları", FD., Sayı: 30, İstanbul 1973, s. 28 - 29.
- ERDENTUÇ, N.: Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki, DTCF. Yayınları, Ankara 1956.
- ERDENTUÇ, N.: Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki, DTCF. Yayınları, Ankara 1956.
- ERDENTUÇ, N.: "Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Törenleri ve Görenekleri" (süreklî makale), ANTR., Sayı: 4, 5, 6, 7, Ankara 1969, 1970, 1971, 1973.
- ERDENTUÇ, N.: "Türkiye Geleneksel Toplumlarında Başlık", I. UTFKB., IV. Cilt, MFAD. Yayınları, Ankara 1976, s. 93 - 99.
- ERDENTUÇ, N.: "Türk Etnografya Çalışmaları", Ankara 1970.
- ERDOĞDU, S.: Ankaram, Ankara 1965.
- ERGUN, D.: Sosyoloji ve Tarih, Yar Yayınları, İstanbul 1973.
- ERGUN, D.: 100 Soruda Sosyoloji Elkitabı, GY. 2. Baskı, İstanbul 1974.
- ERK, Z.: "Anadolu'da Kırklama", I. UTFKB., IV. Cilt, MFAD. Yayınları, Ankara 1976, s. 101 - 109.
- ERSOY, O.: "Arşiv Nedir, Arşivist Kimdir?", TKDB., Cilt: VI, Sayı: 3, Ankara.
- ETNOGRAFYA ve Bilimsel Filmler Sempozyumu, Avusturya Kültür Yayınları: 3, İstanbul 1973.

- EYKAN, A.: Film, Yapımı, Yönetimi, Tekniği, Ky., Ankara 1973.
- EYÜBOĞLU, İ. Z.: Anadolu İnançları, Koza Yayınları, İstanbul 1974.
- EYÜBOĞLU, İ. Z.: Cinsel Büyüler, Seçme Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1975.
- FINDIKOĞLU, Z. F. - RUSTOW, A.: Folklor ve Etnografya Kılavuzu, İstanbul 1949.
- FRIEDRICHS, J.: Methoden empirischer Sozialforschung, Rororo, Hamburg 1973.
- FUAT, M. (Köprülü): "Yeni Bir İlim: Halkiyat - Folklore", İkdam Gazetesi, 6 Şubat 1914.
- GENNEP, A. V.: Rites de Passage, Paris 1909.
- GENNEP, A. V. (Çev.: P. N. Boratav): Folklor, Ankara 1939.
- GOLDSTEIN, K. S. (Çev.: L. Soysal): "Halk Kültürünü Derlemek", FD., Sayı: 34, İstanbul 1974, s. 12 - 13.
- GOODE, W. J. - HATT, P. K. (Çev. R. Keleş): Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 40, Ankara 1964.
- GÖÇCELİ, K. S.: Ağıtlar, İ, Adana 1943.
- GÖKALP, Z.: "Halk Medeniyeti - I, Başlangıç", Halka Doğru, Sayı: 14, 10 Temmuz 1329 (23 Temmuz 1913).
- GÖKALP, Z.: "Usullere Dair: Halkiyat - I. Masallar", Küçük Mecmua, Sayı: 18, 2 Teşrinievvel 1338 (1922).
- GÖKYAY, O. Ş.: Dede Korkut, RK., İstanbul 1963.
- GÖKYAY, O. Ş.: Dedem Korkudun Kitabı, MEBKM. Yayınları, İstanbul 1973.
- GÖZAYDIN, N.: "Almanya'da Çalışan Türk İşçileri Arasında Dil ve Folklor Olayı Üzerine", TFA., Cilt: 16, No. 307, İstanbul 1975.
- GÜNEY, E. C.: Folklor ve Eğitim, İstanbul 1966.
- GÜVENÇ, B.: İnsan ve Kültür, 2. Baskı, RK., İstanbul 1974.
- GÜZELBEY, C. C.: Gaziantep Folklorundan Notlar, Gaziantep 1959.
- HİNÇER, İ.: "Türk Folklor Derneğinin Tertiplediği İstişarî Folklor Kongresi", TFA., Cilt: 4, No. 74, İstanbul 1955, s. 1169 - 1170.
- HİNÇER, İ.: "I. Türk Folklor Danışma Kurulu Toplantısı", TFA., Sayı: 270, İstanbul 1972, s. 6183 - 6185.
- HİNÇER, İ.: "Türklerde Başlık ve Mehir", I. UTFSB., Ankara 1974, s. 391 - 397.
- İLOĞLU, M.: Gizli İlimler Hazinesi, 5 Cilt, İstanbul 1970, 1971, 1972, 1973, 1974.
- İNAN, A.: Makaleler ve İncelemeler, Ankara 1968.
- İNAN, M.: "Urfa ve Siverek'de Ölümle İlişkili Âdet ve İtikatlar", HBB., Cilt: 6, Sayı: 66, İstanbul 1938.
- KANSU, Ş. A.: "Bir Tahtacı Mezarlığı", Bellt., TTK., Cilt: XXIX, Sayı: 115, Ankara 1965, s. 485 - 490.
- KAPTAN, S.: Bilimsel Araştırma Teknikleri, Ky., Ankara 1972.
- KELEŞ, R. (Hazl.): Toplum Bilimlerde Araştırma ve Yöntem, TODAİ. Yayınları, No. 157, Ankara 1976.
- KONGAR, E.: Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Cem Yayınevi, İstanbul 1976.
- KOŞAY, H. Z.: Ankara Budun Bilgisi, Ankara 1935.
- KOŞAY, H. Z.: Etnografya ve Folklor Kılavuzu, Ankara 1939.
- KOŞAY, H. Z.: Alaca-Höyük, Ankara 1951.
- KOŞAY, H. Z.: Halkbilgisi Kılavuzu, İstanbul 1952.
- KOŞAY, H. Z.: Makaleler ve İncelemeler, Ky. Ankara 1974.
- KOZ, M. S.: "Elbistan ve Adana Yöresinde Ağıtlar", BÜHY. 1975; İstanbul 1975, s. 59 - 100.
- KÖKTÜRK, M.: "Yozgat Köylerinde Nişan ve Düğün", TFA., Cilt: 13, Sayı: 259, İstanbul 1971, s. 5881 - 5884.
- KÖNIG, R.: "Grundlegenden Methoden und Techniken", Erster Teil, (Handbuch der empirischen Sozialforschung), 3. Auflage, Stuttgart 1973.

- KUDAT, A.: Kirvelik, Ky., Ankara 1974.
- KURNAOW, E. (Çev.: S. Aren): Araştırma Elkitabı, SBF. Yayınları, Ankara 1956.
- LAJOS, F. (Çev.: T. Gökbilgin): Arşiv Meseleleri, Devlet Basımevi,,Ankara 1939.
- LUNDBERG, G. N. - SCHRAG, C. C. - LARSEN, O. (Çev.: Ö. Ozankaya): Sosyoloji, Cilt: 1, Ankara 1970.
- MAZAHARI, A. (Çev.: B. Üçok): Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları, VY., İstanbul 1972.
- MUSAHİPZADE, Celâl: Eski İstanbul Yaşayışı, İstanbul 1946.
- MUTLUAY, R.: Edebiyat Bilgileri, GY., İstanbul 1972.
- NUTKU, Ö.: IV. Mehmet'in Edirne Şenliği, TTK. Yayınları, Ankara 1972.
- OCAKIOĞLU, H.: Etnografya Kılavuzu, İstanbul 1938.
- KUTAN, H. T.: Şebinkarahisar ve Civarı, Giresun 1949.
- OR, O.: Araştırma Elkitabı 1, Akademik Yayınlar, İstanbul 1973.
- ORAK, H.: Türkiye Kılavuzu, Ankara 1946.
- OSGOOD, C.: "Etnolojik Saha Teknikleri", (Roadings in Anthropology), Yale University Publications in Anthropology, N. 22, 1940, s. 50 - 54.
- OZANKAYA, Ö.: Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, TDK. Yayınları, Ankara 1976.
- ÖNDER, A. R.: "Geleneksel Halk Hukuku", I. UTFKB., Cilt: IV, MFAD. Yayınları, Ankara 1976, s. 225 - 240.
- ÖRNEK, S. V.: Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, DTCF. Yayınları, Ankara 1966.
- ÖRNEK, S. V.: Anadolu Folklorunda Ölüm, DTCF. Yayınları, Ankara 1971.
- ÖRNEK, S. V.: Etnoloji Sözlüğü, DTCF. Yayınları, Ankara 1971.
- ÖRNEK, S. V.: Budunbilim Terimleri Sözlüğü, TDK. Yayınları, Ankara 1973.
- ÖRNEK, S. V.: "Türk Halkbiliminin Sorunları", TD., Sayı: 257, Ankara 1973, s. 389 - 390.
- ÖRNEK, S. V.: "Türk Folklorunda Ad Seçme ve Koyma", BÜHY., 1975, İstanbul 1975, s. 101 - 112.
- ÖZALP, İ.: "İnevi'nde Ölüm ve Yas Görenekleri", TFA., Cilt: 1, Sayı: 21, İstanbul 1951.
- ÖZBAŞ, Ö.: Gaziantep Dolaylarında Türkmen ve Baraklar, Gaziantep 1958.
- ÖZBEK, M.: Folklor ve Türkülerimiz, İstanbul 1975.
- ÖZDER, M. Â.: Artvin Folkloru, Ankara 1970.
- ÖZER, K.: Tarihte Balıkesir, Balıkesir 1957.
- ÖZÖN, M. N.: Osmanlıca - Türkçe Sözlük, Ankara 1971.
- ÖZÖN, N.: Sinema Terimleri Sözlüğü, TDK. Yayınları, Ankara 1963.
- ÖZÖN, N.: 100 Soruda Sinema Sanatı, GY., İstanbul 1973.
- ÖZTELLİ, C. - ÇIÇEKLİ, A.: Küçük Folklor Çalışma Planı, Konya 1958.
- ÖZTELLİ, C.: "Başa Toprak Savurmak", TFA., Cilt: 5, Sayı: 116, İstanbul 1959, s. 1860-1863.
- ÖZTÜRK, O.: Sunnetin Psikolojik Etkileri Üzerine Bir Araştırma (Basılmamış Doçentlik Tezi), HÜTF., Ankara 1964.
- ÖZTÜRK, O. - TEKEŞİN, F.: "Geleneksel Türk Toplumunda Göz Değmesi İnancının Psiko-dinamiği", V. Milli Nöro-Psikiyatri Kongresi Tutanaklarından ayrı baskı, tarih ve yayın yeri yok.
- PAMIRLI, O. T.: Folklor, Giresun 1943.
- PAMUKÇU, M. - DİLMEN, Ş.: Araştırma ve Bilimsel Yayınlarda Temel İlkeler, Ky., Ankara 1967.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, A.: Öztürkçe Sözlük, 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975.
- SAINTYVES, P. (Çev.: B. A. Yanıkoğlu): Folklor Elkitabı, İstanbul 1951.
- SAKAOĞLU, S.: "Bitirme Tezleri Bibliyografyası", TFA., Sayı: 317, İstanbul 1975.
- SAN, S.: Dün ve Bugün Muş, Kayseri 1947.

- SCHOECK, H. : Soziologisches Wörterbuch, 7. Auflage, Freiburg 1972.
- SERNİKLİ, G. : "Türkiye'de Halkbilimi Üzerine İlk Düşünceler", TFAY. 1974, MFAD. Yayınları, Ankara 1975, s. 143 - 160.
- SERNİKLİ, G. : "Folklor Sözcüğünün İsim Babası William John Tohms ve Athenaeum'daki Makalesi", TFAY., 1975, MFAD. Yayınları, Ankara 1976, s. 115 - 121.
- SINAYUÇ, O. : "Folklor Derlemelerinde Fotoğraf Makinası ve Kameranın Kullanılması", TFAY. 1974, MFAD. Yayınları, Ankara 1975, s. 161 - 168.
- SIRRI, S. (Tarcan) : "Halk İlmî: (Halkiyat)", TEM., Sayı: 6, Mayıs 1924.
- SOLEY, S. V. : Diyarbakır İli ve Bu İle Bağlı Daşdirek Köyünde Sünnet Pratiği ve Bu Uygulama İle İlgili Âdet, Gelenek ve İnanmalar (Bitirme Tezi), DTCF., Etnoloji Kürsüsü, Ankara 1969.
- SUN, M. : Türkiye'nin Kültür - Müzik - Tiyatro Sorunları, Ajans - Türk Kültür Yayınları: 2, Ankara 1969.
- SUN, M. - KATOĞLU, M. : "Türk Kalarak Çağdaşlaşmak", Cumhuriyet Gazetesi, 13 - 16 Haziran 1974.
- SUNGUROĞLU, İ. : Harput Yollarında, 4 Cilt, İstanbul 1958, 1959, 1961, 1968.
- ŞAHİNKAYA, R. : Orta Anadolu Köylerinde Aile Strüktürü, ZF. Yayınları, Ankara 1966.
- ŞAVKAY, İ. T. (Hazl.) : "1973 Türkiye Folklor Bibliyografyası", BÜHY. 1974, İstanbul 1974, s. 181 - 189.
- ŞENER, S. : Çağdaş Türk Tiyatrosunda Ahlâk, Ekonomi, Kültür Sorunları, DTCF., Yayınları, Ankara 1971.
- TAMER, H. : "Arşiv Vesikalarının Korunması", TKDB., Cilt: 1; Sayı: 2, Ankara.
- TAN, N. K. : "Karahan'da Ölü Gömme ve Yas Tutma", TFA., Cilt: 9, Sayı: 189, İstanbul 1965, s. 3712 - 3713.
- TAN, N. : Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Folklor Dizin Denemesi, Ky. Ankara 1974.
- TANSEL, F. A. : "Memleketimizde Folklor İlim Kolu Hakkında Yazılan İlk Makale", Kubbealtı Akademik Mecmuası, Yıl: 1, Sayı: 3, İstanbul 1972, s. 20 - 31.
- TANSUÇ, S. : Beş Gerçekçi Türk Ressamı, Gelişim Yayınları, İstanbul 1976.
- TANYOL, C. : "Baraklarda Örf ve Âdet Araştırmaları", SD., Sayı: 7, İstanbul 1932.
- TANYOL, C. : Sosyal Ahlâk, İÜEF. Yayınları, İstanbul 1960.
- TANYOL, C. : Örf ve Âdetler Sosyolojisi Bakımından San'at ve Ahlâk, İÜEF. Yayınları, İstanbul Yty.
- TANYU, H. : Türklerde Taşla İlgili İnançlar, İF. Yayınları, Ankara 1968.
- TANYU, H. : Dinler Tarihi Araştırmaları, İF. Yayınları, Ankara 1973.
- TAPLAMACIOĞLU, M. : Genel Sosyoloji, 2. Baskı, İF. Yayınları, Ankara 1969.
- TEVFIK, R. (Bölükbaşı) : "Folk-lore", Peyam Gazetesi (Edebiyat Eki), Sayı: 20, Şubat 1329 (5 Mart 1914).
- TEZCAN, M. (Hazl.) : Türk Sosyoloji Bibliyografyası, AÜEĞF. Yayınları, Ankara 1969.
- TEZCAN, M. : Kan Gütme Olayları Sosyolojisi, AÜEĞF. Yayınları, Ankara 1972.
- TEZCAN, M. : Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri, AÜEĞF. Yayınları, Ankara 1974.
- TEZEL, N. : Türkiye Folklor ve Etnografya Kılavuzu, Ankara 1969.
- TİMUR, S. : Türkiye'de Aile Yapısı, HÜ. Yayınları, Ankara 1972.
- TOYGAR, K. : Milli Folklor Araştırma Dairesi Arşiv Kılavuzu Taslağı (Teks.), Ankara 1974.
- TOYGAR, K. : "Raife Hakkı (Kesirli) ve Folklorun Mahiyeti", TFAY., 1975, MFAD. Yayınları, Ankara 1976, s. 143 - 146.
- TÜRK FOLKLOR ve Etnografya Bibliyografyası, 1. Cilt, MFE. Yayınları, Ankara 1971; II. Cilt, MFE. Yayınları, Ankara 1973; III. Cilt, MFAD. Yayınları, Ankara 1975.
- TÜRKÇE SÖZLÜK, TDK. Yayınları, 6. Baskı, Ankara 1974.

- TÜRKDOĞAN, O.: Erzurum ve Çevresinde Sosyal Araştırmalar, AÜF. Yayınları, Ankara 1965.
- TÜRKDOĞAN, O.: Doğu Anadolu'da Sağlık - Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması, AÜF. Yayınları, Erzurum 1972.
- TÜRKDOĞAN, O.: "Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği", TK., Sayı: 225, Ankara 1973.
- TÜRKDOĞAN, O.: "Evlendirmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması", I. UTFKB., IV. Cilt, MFAD. Yayınları, Ankara 1976, s. 315 - 362.
- TÜRKİYE BELİRLİ Günler Takvimi, MFAD. Yayınları, Ankara 1973.
- TÜTENGİL, C. O.: Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod, 3. Baskı, İÜF. Yayınları, İstanbul 1975.
- TÜTÜNCÜ, A. T.: "Ayak Kösteğini Kesmek", TFA., Sayı: 262, İstanbul 1971, s. 5971 - 5973.
- UÇUR, S.: İçel Folkloru, 3 Cilt, Ankara 1947, 1948.
- ULUÇ, N.: Tunceli Medeniyete Açılıyor, İstanbul 1939.
- ULUSLARARASI "Töresel Müzik Kongresi", FD., Sayı: 35, İstanbul 1974, s. 3 - 11.
- ÜÇER, M.: "Folklorumuzda Gül", SF., Sayı: 2, Sivas 1973, s. 3 - 5.
- ÜÇER, M.: "Sivas'ta Yoklatma", I. UTFKB., Cilt: IV, MFAD. Yayınları, Ankara 1976, s. 363 - 367.
- ÜLKEN, H. Z.: Sosyoloji Sözlüğü, MEB. Yayınları, Ankara 1971.
- ÜLKEN, H. Z.: "Türk Folklor Araştırmaları", I. UTFSB., MFAD. Yayınları, Ankara 1974, s. 35 - 39.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş.: Türk Halkbilgisine Ait Araştırmalar, İstanbul 1938.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş.: Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları, Ankara 1972.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş.: "Türkiye Türklerinde Ad Verme İle İlgili Gelenek ve İnançlar", I. UTFKB, Cilt: IV, MFAD. Yayınları, Ankara 1976, s. 369 - 384.
- WOLF, G.: Der wissenschaftliche Dokumentationsfilm und die Encyclopedia Cinematographica, München 1967.
- YALGIN, A. R.: Toroslarda Karatepeli Bölgesi, Ankara 1950.
- YANIKOĞLU, B. A.: Trabzon ve Havalisinden Toplanmış Folklor Malzemesi, İstanbul 1943.
- YASA, İ.: Türkiye'de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bunlarla İlgili Bazı İdari Meseleler, TODAİ. Yayınları, Ankara 1962.
- YASA, İ.: "Taygeldi Ailesi", SBF., Cilt: XVII, Sayı: 2, Ankara 1963, s. 305 - 349.
- YENER, E.: Etnografya Kılavuzu, Ankara 1960.
- YENİSEY, F.: Bursa Folkloru, Bursa 1955.
- YILMAZ, A.: Bergama'da Folklor, İzmir 1941.
- YILMAZ, A.: Tahtacılar Gelenekleri, Ankara 1948.
- YUND, K.: Folklor ve Sosyoloji, İstanbul 1964.

SİYAH - BEYAZ FOTOĞRAF VE KESİK DİZİNİ

- (1) Ziya Gökalp'in, Halka Doğru dergisinin 10 Temmuz 1329 (23 Temmuz 1913) tarihli sayısında yayımlanan "Halk Medeniyeti" başlıklı makalesinin başlangıç bölümü.
- (2) R. T. Bölükbaşı'nın, Peyam'ın 20 Şubat 1329 (5 Mart 1914) tarihli ekinde yayımlanan "FOLK LORE" başlıklı yazısından bir bölüm.
- (3) Türk Halk Bilgisi Derneği'nin "Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber" adı altında 1928 yılında yayımladığı kılavuzun kapağı.
- (4) "Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber" in içerdiği konuları gösteren "fihrist"i.
- (5) A. Wámbéry'nin yayımladığı Kutadgu Bilig'den bir bölüm: S. 88, bap XII başı. (A. Dilaçar'ın Kutadgu Bilig İncelemesi'nden, TDK., Ankara 1972).
- (6) Divanü Lugat-it Türk'ün 900. yıldönümü ve Uluslararası Kitap Yılı'nı anma amacıyla 1972 yılında çıkarılmış pul.
- (7) Kız kaçırma olayının güldürü türünde ele alındığı N. Cumalı'nın "Nalınlar" adlı oyunundan bir sahne (M. And belgeliğinden).
- (8) R. Bilginer'in "İsyancılar" adlı oyununda, kırsal kesim insanların doğaüstü güçleri kazanmak ve harekete geçirmek için yakarışları. (M. And belgeliğinden).
- (9) Kısır kadının geleneksel değerler içindeki yerini ve çaresizliğini vurgulayan N. Araz'ın "Bozkır Güzellemesi" adlı oyunundan dramatik bir sahne. (Foto: O. Sağdıç).
- (10) S. V. Örnek'in taşra törelerini konu edinen "Kurt" adlı oyunundan bir sahne.
- (11) S. Duru'nun kırsal kesim töresi ve kan davası geleneğinden kaynaklanan "Kara Çarşafı Gelin"inden bir sahne.
- (12) Y. Güney - Ş. Gören ikilisinin Güney Anadolu'da pamuk ırgatları içerisindeki bir kan davası korkulusunun sürekli ürküntüsünü işleyen "Endişe"sinden bir sahne.
- (13) F. Tuna'nın ünlü bir türkümüze de konu olan, gelenekselliğin ağır bastığı "Ezo Gelin"inden bir sahne.
- (14) 18. Yüzyılda köçekleri gösteren bir minyatür. (M. And belgeliğinden).
- (15) 19. Yüzyıl İstanbul'unda "icrai sanat" eyleyen bir meddah gravürü. (Dost Yayınları'ndan).
- (16) Dinsel özlü bir halk resmi: Hazreti Ali ve Devesi.
- (17) Yazının resme dönüşmesi: Mustafa Rakım'ın leylek biçimindeki besmelesi. (M. Aksel'in Anadolu Halk Resimleri'nden).
- (18) Pulda halk oyunu.
- (19) Mu'tda düzenlenen Karacaoğlan Semineri (1975) sırasında canlandırılan "deve botlaması" = (doğumu)'ndan bir sahne. (Foto: O. Nahya).
- (20) Kırşehir'de düzenlenen "Türkiye'de Mahalli Halk Oyunları Yarışması"nda (1976) Bingöl "Kartal" oyunu. (Foto: Z. Yeşilay).
- (21) Gaziantep Barakları'nın bir oyununda yer alan iki oyuncu. Bu oyunda kızların başlarına tarakçıl kuşunun telekleri takılmaktadır. (Foto: Z. Yeşilay).
- (22) Adıyaman'ın ürün almayı canlandıran "Galuç" oyununa hazırlanan iki oyuncu. (Foto: Z. Yeşilay).
- (23) Adıyaman'ın "Galuç" oyunundan bir görünüm. (Foto: Z. Yeşilay).
- (24) Yerel giyimiyle bir zurnacı. (Foto: Z. Yeşilay).
- (25) Bir kaynak kişi için düzenlenen fiş örneği. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (26) Fotoğraf çekim çizelgesi. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (27) Bir alıntı fişi örneği. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (28) Bir derleme fişi örneği. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (29) Ayrıntılı bir derleme fişi örneği. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (30) "Türk Halk Bilgisi Derneği"nin 1928 yılında yayımladığı "Halk Bilgisi Mecmuası"nın başlığı.

- (31) Bir zamanlar yayımlanan "Halk Bilgisi Haberleri" dergisinin ilk sayısının başlığı.
- (32) 1949'dan bu yana ayda bir yayımlanan "Türk Folklor Araştırmaları" dergisinin başlığı.
- (33) "Türk Folklor Kurumu"na yayımlanmış olan "Folklor" dergisinin başlığı.
- (34) "Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü"nü yayımladığı "Folklor Doğru"nun başlığı.
- (35) Sivas'da yayımlanan ve daha çok yöresel derlemeleri içeren "Sivas Folkloru"nun başlığı.
- (36) Orta Doğu Teknik Üniversitesi "Halkbilimi Topluluğu"nun çıkardığı derginin başlığı.
- (37) 1973 yılında MFAD'nin düzenlediği "I. Uluslararası Türk Folklor Semineri"nin program kapağı.
- (38) Doğumu kolaylaştırdığına inanılan "Havva ya da Fadime Ananın Eli" denilen bitki. (Foto: S. Arısoy).
- (39) Doğumu kolaylaştırdığına inanılan bir "Vefk" (Tılsım).
- (40), (41), (42), (43) Çocuklarının doğumlarını akraba ve dostlarına duyurmanın giderek kent göreneğine dönüşmesiyle ilgili dört gazete kesigi. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (44) "Kırk karışması" endişesinin basına yansıyan bir örneği. (Hayat Dergisi, 23.1.1975). (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (45) Doğum yeriyle ilgili olarak konan adı gösteren bir gazete kesigi. (Günaydın Gazetesi, Temmuz 1976), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (46) Doğum sırasındaki olayla ilgili bir ad. (Milliyet Gazetesi, 15.9.1975), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (47) Adli bir olayın ada dönüşmesi. (Milliyet Gazetesi, 12.5.1974), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (48) Bayram adını açıklayan bir gazete kesigi. (Bayram Gazetesi "İstanbul", 19.12.1975), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (49) Atatürk'ün ad ve sanlarının yeni doğan çocuklara seçilişini gösteren bir gazete kesigi. (Günaydın Gazetesi, 22.4.1975), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (50) Politikacılardan seçilen iki adı belgeleyen bir kesik. (Hürriyet Gazetesi, 18.4.1975), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (51) Şükran duygusu sonucu konan adlara bir örnek. (Hayat Dergisi, 15.8.1974), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (52) Çocuğa, anneyi sağaltan doktorun adını vermekle ödenen gönül borcunu dile getiren bir mektup. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (53) Annesini sağaltan doktorun adını taşıyan çocuğun elinin resmi. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (54) Bir derginin, çocukları yaşattığına inanılan adlarla ilgili olarak okuyucusuna verdiği yanıt. (Hayat Dergisi, Eylül 1974), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (55) Yürümesi geciken çocuklar için kullanılan bir "vefk" (tılsım). (Gizli İlimler Hazinesinden, 3., s. 216).
- (56) Konuşmayan, geç konuşan çocuklar için kullanılan bir "vefk" örneği. (Gizli İlimler Hazinesinden, 3., s. 190).
- (57) Uykusuzluğa ve huysuzluğa karşı çare. (Gizli İlimler Hazinesinden, 1., s. 222).
- (58) Nazarla ilgili bir uygulamanın kent kesimindeki geçerliğini gösteren bir kesik. (Hafta Sonu, 28.3.1975), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (59) Nazarı ve zararlı etkileri önlediğine inanılan "üzerlik" otundan yapıma bir ev nazarlığı. (Foto: S. V. Örnek).
- (60) "Kurşun Dökme" pratiğiyle ilgili bir pusula. (Milliyet Gazetesi, 14.3.1976), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (61) Her türlü "belâ ve afattan mahfuz kalmak" için kullanılan bir "vefk". (Gizli İlimler Hazinesinden, 4., s. 152).
- (62A) Geleneksel kesimde kucakta çocuk taşıma. (Foto: S. V. Örnek).

- (62B) Kırsal kesimde anayla çocuk. (Foto: S. V. Örnek).
- (62C) Kırsal kesim ninesi torunuyla. (Foto: S. V. Örnek).
- (62D) Anne ve çocuğu: Çocuğun başı da anneninki gibi bağlanmış. (Foto: A. Erden).
- (63) Kırsal alan bebeleri. (Foto: S. V. Örnek).
- (64) Bir "Sünnet Cemiyeti" çağırma kartı. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (65) "Sünnet Mevlidi" için değişik türde bir çağırma kartı. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (66) Kesme işlemini karikatürize eden çağırma kartlarından bir örnek. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (67) Sünnet giysisi içinde bir çocuk. (Foto: H. Öztürk).
- (68) Dedesi ve sünnet edilecek torunu: Biri hayatın başında, biri sonunda. (Foto: A. Erden).
- (69) Ankara Telefon Rehberi'nden alınan iki "fenni sünnetçi" reklâmı. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (70) Bir sünnetçi reklâmı. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (71) Kesilme acısından sonra hediye alma sevinci. (Foto: H. Öztürk).
- (72) Basında sık sık yer alan kız kaçırma olaylarından birinin kesigi. (Günaydın Gazetesi, 2.2.1975), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (73) Kanunun öngördüğü yaş sınırının çok altında gerçekleştirilen bir evlilikle ilgili haberin kesigi. (Hürriyet Gazetesi, 13.3.1975), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (74) Yalnız hanımlar için düzenlenen düğün töreninin çağırma kartı. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (75) Geleneksel kesimdeki düğünlerde silâh atılmasını önlemenin yeni yolu. (Hürriyet Gazetesi, 3.11.1974), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (76) "Hacı Muhammet Efendinin Kerimesi Zekiye Hanımın Cihaz Defteri Beyanı - 13 Rebiulevvel 1307" başlığını taşıyan belgede çeyiz eşyası, adları ve sayılarıyla tek tek belirtilmekte, alt tarafta da çeyiz yazımında hazır bulunanların adları sıralanmaktadır. (Sayın A. Kükner'den sağlanmıştır).
- (77) Düğün çorbası için kadınlar. (Foto: U. Örnek).
- (78) Düğün çorbası için sofraya oturan yaşlı kadınlar. (Foto: U. Örnek).
- (79A), (79B), (79C) "Başlık" geleneğiyle ilgili olarak basında yer alan haberlerden üç kesik. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (80) Günümüzde üfürükçülüğün hâlâ geçerli bir iş olduğunu gösteren bir haber kesigi. (Günaydın Gazetesi, 19.3.1973), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (81) Günümüz kadınları doktorun yanı sıra üfürükçülere de baş vurmaktadırlar. (Kelebek, 28.1.1973), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (82) Taşın içindeki su aracılığıyla geleceği okumaya çalışan bir "bakıcı". (Foto: S. V. Örnek)
- (83) Evlenmek isteyen kızlar için kullanılan bir "vefk". (Gizli İlimler Hazinesi'nden, 2., s. 268 - 269).
- (84) Eski bir mezarlıktan bir bölüm (Foto: M. Katoğlu).
- (85) "Dert"lerden yakınan iki mezar taşı (Foto: R. Işık)
- (86) Ölüm olayının gazeteler aracılığıyla duyuruluşunu gösteren ilânlardan biri. (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (87) Ölüm yıldönümünde okutulan bir mevlid ilânı. (Hürriyet Gazetesi, 15.1.1975), (S. V. Örnek belgeliğinden).
- (88) Bir musallâ taşı. (Foto: S. V. Örnek).
- (89) Sahibinin mesleğini hem taşıdaki trenli kabartma, hem de şirle belirten bir demiryolcu mezarı. (Foto: S. V. Örnek).
- (90) Hukuk amblemi işlenmiş bir mezar. (Foto: S. V. Örnek).
- (91) Sahibinin kimliğini belirten, tüfekle süslü bir mezar taşı. (Foto: S. V. Örnek).
- (92) Genç yaşta ölen bir boksörün mezar taşı. (Foto: S. V. Örnek).
- (93) Sele kapılıp ölen bir genç kızın mezar taşı. (Foto: R. Işık).

RENKLİ FOTOĞRAF DİZİNİ

- (1) Tepsi üstünde "Dünya Güzeli!". (Foto: S. V. Örnek).
- (2) Şahmaran efsanesindeki kadın başlı ejderha. (Foto: S. V. Örnek).
- (3) Vay'lardan düzenlenen bir "Amentü" gemisi. (Foto: S. V. Örnek).
- (4) Yazı - resim örneklerinden biri: "Eshab-ı Kehf" gemisi. (Foto: S. V. Örnek).
- (5) Gökten kurban indirilişini canlandıran bir halk resmi. (Foto: S. V. Örnek).
- (6) Aynı konunun bir başka biçimde canlandırılışı. (Foto: S. V. Örnek).
- (7) Nazara karşı kullanılan dinsel ve büyüsel içerikli bir levha. (Foto: S. V. Örnek).
- (8) Aynı içerikli bir başka nazar levhası. (Foto: S. V. Örnek).
- (9) Halk resimleriyle dinsel levhaların satıldığı bir dükkân ve satıcısı. (Foto: S. V. Örnek).
- (10) Kırsal kesimden bir duvar ve kapı süslemesi. (Foto: S. V. Örnek).
- (11) Kırsal kesimden bir başka duvar resmi. (Foto: G. Erbek).
- (12) T. Zaim'in beşik önündeki Avşar kadını.
- (13) O. Katoğlu'nun "İlkbaharda Ölüm"ü.
- (14) N. Günal'ın "Toprak İnsanları" işden dönerken.
- (15) D. Karaca'nın Tumlu Kalesi eteğinde "Ekmek Atanlar"ı.
- (16) Ali Demir'in "Sofra"sı.
- (17) L. Akad'ın "Gelin" adlı filminden kurban sahnesi.
- (18) L. Akad'ın "Düğün"ünden bir görüntü.
- (19) Bir şenlikte oynayanlar. (Foto: A. R. Balaman).
- (20) Hayatın başlangıcı ve sonu: Bir dükkânda yanyana satılan beşik ve tabut. (Foto: S. V. Örnek).
- (21) Beşikte çocuk. (Foto: S. V. Örnek).
- (22) Anne, beşik ve çocuk. (Foto: A. R. Balaman).
- (23) Beşikte çocukla annesi. (Foto: S. V. Örnek).
- (24) Annenin tarlada çalışırken bebeğinin sesini duyacağı yere kurduğu geçici bir salıncak. (Foto: A. R. Balaman).
- (25) Anne tarlada, bebese ağaç gölgesinde. (Foto: A. R. Balaman).
- (26) Salıncakda çocuk. (Foto: N. Ceylân).
- (27) Nine ve torunları. (Foto: S. V. Örnek).
- (28) Ana kucağındaki bebe. (Foto: S. V. Örnek).
- (29) Anayla çocuğu. (Foto: S. V. Örnek).
- (30) Dördüncü çocuğunu bekleyen bir ana. (Foto: M. Erden).
- (31) Nineyle torunları. (Foto: O. Aktan).
- (32) Bir obadan analar ve bebeler. (Foto: S. V. Örnek).
- (33) Bayramlık giyimiyle tezekler önünde çocuk. (Foto: S. V. Örnek).
- (34) Ana sırtında kuşağa bağlı çocuk. (Foto: A. R. Balaman).
- (35) Bayramlık giyimiyle çocuk. (Foto: A. Erden).
- (36) Omuzunda nazarlık bulunan çocuk. (Foto: R. Işık).
- (37) Nazarlıklı bir kız. (Foto: R. Işık).
- (38) Çeşitli nazarlık boncukları. (Foto: S. V. Örnek).
- (39) Geç konuşan çocukların boyunlarına takılan dinsel ve büyüsel özlü bir kolye. (Foto: S. V. Örnek).
- (40) Sünnet edilen çocuklar için hazırlanan köşe. (Foto: S. V. Örnek).
- (41) Sünnetten önce törensel giysileriyle at üstünde dolaşan çocuklar. (Foto: S. V. Örnek).
- (42) F. Başaran'ın "Sünnet" adlı tablosu.

- (43) Çocuğun sünnet işlemine hazırlanışı. (Foto: S. V. Örnek).
- (44) Sünnetten sonra çocuklar ve hediyeleri. (Foto: S. V. Örnek).
- (45) İki köylü kızının bayram giysilerinin arkadan görünüşü. (Foto: S. V. Örnek).
- (46) Merkep üstünde bir "gelinci" kadın. (Foto: A. Erden).
- (47) Türkmen düğününde bir düğün bayrağı. (Foto: A. Erden).
- (48) Türkmen düğününde düğün bayrağı ve süslenmiş atıyla bir düğüncü. (Foto: A. Erden).
- (49) Bayrak çekilmiş düğün evi ve çağrılılar. (Foto: S. V. Örnek).
- (50) Bayrakla belirlenmiş bir düğün evi. (Foto: A. R. Balaman).
- (51) Gelin almaya gelen "gelinciler". (Foto: S. V. Örnek).
- (52) "Gelin Kız"ı almaya gelin "gelinciler". (Foto: S. V. Örnek).
- (53) Babasıyla vedalaşan yüzü örtülü gelin. (Foto: S. V. Örnek).
- (54) Gelin, evinden çıkarken. (Foto: S. V. Örnek).
- (55) Kent kesiminde gelinin evden çıkışı. (Foto: S. V. Örnek).
- (56) Kent kesiminde süslü bir gelin arabası. (Foto: S. V. Örnek).
- (57) Geline uğur getireceğine inanılan ayna. Bu ayna "gelinciler" tarafından, gelin oğlan evine girinceye kadar taşınır. (Foto: S. V. Örnek).
- (58) Yeni evinin kapısı önünde gelinin başı üstüne tutulan ayna. (Foto: S. V. Örnek).
- (59) Düğünlerin iki vazgeçilmez kişisi: Davulcuyla zurnacı. (Foto: S. V. Örnek).
- (60) Gelinin çeyizi oğlan evine taşınmak üzere sergide. (Foto: A. R. Balaman).
- (61) Çeyizin maddi değerini saptayan erkekler grubu ve çeyiz. (Foto: A. R. Balaman).
- (62) Bir çeyiz sergisi. (Foto: S. V. Örnek).
- (63) Gelinin yeni evine gönderilmiş çeyizinden yapılmış yatağı. (Foto: S. V. Örnek).
- (64) Gelinin çeyiz sandığı. (Foto: S. V. Örnek).
- (65) Gelinin çeyizini oluşturan eşyasından biri. (Foto: A. R. Balaman).
- (66) Gelin oğlan evine geldiği sırada köy mezarlığı önünde dua eden erkekler. (Foto: S. V. Örnek).
- (67) Düğün sırasında genç kızları seyreden delikanlılar. (Foto: A. Erden).
- (68) Gelinin başı üstündeki tepsiye konulan hediyeler. (Foto: U. Örnek).
- (69) Yaşlı kadınların düğün yemeğinden önce dua edişleri. (Foto: U. Örnek).
- (70) Düğün için giyinmiş iki köylü kadını. (Foto: U. Örnek).
- (71) Gelinin başı üstündeki hediye tepsi. (Foto: U. Örnek).
- (72) Geline ve damada para hediyesinde bulunan erkekler. (Foto: S. V. Örnek).
- (73) Düğün yemeği pişirilen kazanların önünde düğünü seyredenler. (Foto: S. V. Örnek).
- (74) Megalit karakterdeki bir köy mezarlığı. (Foto: S. V. Örnek).
- (75) Yığma taşla yapılmış bir mezar. (Foto: S. V. Örnek).
- (76) Bir kent mezarlığı. (Foto: U. Örnek).
- (77) Eski ve yeni taşların yan yana bulunduğu bir kent mezarlığı. (Foto: U. Örnek).
- (78) Bir köyde mezar kazılışı; tabut ve cenazeye katılanlar. (Foto: S. V. Örnek).
- (79) Bir kasabada mezar kazıcıları. (Foto: S. V. Örnek).
- (80) Üstü dualı tabut örtüsü. (Foto: S. V. Örnek).
- (81) Çiçekli mezar taşı. (Foto: S. V. Örnek).
- (82) "Cami"li mezar. (Foto: S. V. Örnek).
- (83) Çapalı bir denizci mezarı. (Foto: S. V. Örnek).
- (84) Yüksek demir parmaklıklarla korunan bir mezar. (Foto: S. V. Örnek).
- (85) Bisiklet yarışı sırasında ölen birinin mezarı. (Foto: R. Işık).
- (86) "Yenge mezarı" diye adlandırılan bir kadın mezarı. (Foto: S. V. Örnek).
- (87) Oyuncaklarla donanmış bir çocuk mezarı. (Foto: A. Erden).
- (88) Bir gelin mezarı. (Foto: A. Erden).

KİŞİ ADLARI DİZİNİ

— A —

- Acar, İ. H. - 93.
Acaroğlu, T. - 96, 98.
Acıpayamlı, O. - 25, 36, 97, 98, 115, 119, 132,
143, 144, 145, 146, 147, 164, 166, 168.
Akad, L. - 42.
Akalin, S. - 33.
Akay, İ. H. - 85, 86.
Akca, K. - 101.
Akçam, D. - 38.
Akıncı, M. - 116.
Akıdil, İ. - 120.
Aksel, M. - 27, 46.
Aksoy, Ö. A. - 37, 91.
Aktan, S. - 99.
Alangu, T. - 25, 83, 98, 120.
Albak, A. - 69.
Aldan, M. - 92.
Ali, S. - 37.
Alois, H. - 222.
And, M. - 8, 25, 40, 98, 99, 119.
Apaydın, T. - 38.
Arat, R. R. - 31, 33.
Araz, N. - 39, 40.
Arık, R. O. - 79.
Arısoy, S. - 99.
Arseven, V. - 27, 94.
Arsunar, F. - 27, 91.
Aslan, E. - 36, 120.
Aslanoğlu, İ. - 27, 103.
Aslıer, M. - 46.
Aşkun, V. C. - 27, 87, 99, 225, 226.
Atalay, B. - 32.
Ataman, S. Y. - 27, 116.
Atay, C. - 40.
Aydemir, O. G. - 232.
Aytekin, E. - 40.

— B —

- Babaoğlu, S. - 116.
Babur, Z. M. - 33.
Balaman, A. R. - 8, 99, 120, 168, 188.
Balasagunlu Yusuf - 31.
Yusuf Has Hacıp -
Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey - 35, 146.
Bâli, M. - 105, 120.
Barlas, U. - 27, 91, 186, 188, 204, 205.
Bartok, B. - 24.
Başar, Z. - 27, 93, 120, 164, 166, 192, 238.
Başgöz, İ. - 23, 25, 97, 98, 113, 119, 148.
Başoğlu, H. F. - 217, 218, 219, 220, 222.
Bayatlı, O. - 27.

Baykurt, F. - 38.
Baykurt, Ş. - 7, 27, 84.
Bayrı, M. H. - 27, 88, 89, 168.
Beitl, R. - 125.
Bekdaş, C. - 99.
Beşikçi, İ. - 188.
Beşmart, A. - 99.
Beysanoğlu, Ş. - 88, 99.
Bikkul, A. U. - 78.
Bilbaşar, K. - 38.
Bilge Kağan - 30, 31.
Bilginer, R. - 39, 40.
Bilmen, Ö. N. - 219, 220, 235.
Binyazar, A. - 33.
Boratav, P. N. - 7, 16, 25, 33, 77, 79, 83, 84, 98,
113, 119, 134, 170, 191, 230.
Bölükbaşı, R. T. - 22.
Busbecg - 35.

— C —

Caferoğlu, A. - 27, 32, 33, 36.
Canpolat, M. - 32, 99.
Carım, F. - 34.
Cebeci, A. - 99.
Cengiz, M. A. - 81.
Cumalı, N. - 38, 40.
Cumbur, M. - 99.

— Ç —

Çağatay, S. - 36.
Çaylı, F. - 88.
Çekli, H. - 79.
Çelik, Ş. V. - 91.
Çiçekli, C. - 81.

— D —

Danışman, Z. - 34.
Dede Korkut - 32, 33.
Demir, A. - 46.
Demircioğlu, Y. Z. - 27.
Demirkan, S. - 79.
Demirsipahi, C. - 27.
Dengiz, O. - 111.
Develi, F. - 123, 124, 125.
Dilaçar, A. - 31.
Dilmen, G. - 40.
Dinçer, F. - 27.
Dizdaroğlu, H. - 23, 27, 99.
Djevad, A. - 35.
Doğanç, A. - 116.
Duman, H. - 224.
Duru, S. - 41, 42.

— E —

- Eberhard, W. - 24.
Ege, H. - 218.
Elçin, Ş. - 27, 99, 120.
Eralp, P. - 97.
Ercan, E. - 188.
Erculasun, B. - 36.
Erden, A. - 8.
Erdentuğ, N. - 25, 99, 119, 191, 201, 224, 227.
Erdoğdu, Ş. - 91.
Eren, N. - 99.
Ergin, M. - 31, 33, 105.
Erginer, G. - 94, 114.
Ergun, S. N. - 27.
Erguvanlı, E. - 98.
Erk, Z. - 94, 95, 114, 146.
Evliya Çelebi - 34.
Eyüboğlu, B. R. - 27, 38, 45.
Eyüboğlu, İ. Z. - 204.
Eyüboğlu, S. - 38.

— F —

- Fındıkoğlu, Z. F. - 7, 27, 80, 82, 114, 115.

— G —

- Gazimihal, M. R. - 27.
Genç, R. - 32.
Gennep, A. V. - 7, 77, 78, 131, 222.
Ghiselin, O. - 34.
Giese, F. - 24.
Göçceli, K. S. - 231.
Gökalp, Z. - 21, 23, 24, 35, 116.
Gökyay, O. Ş. - 33, 34, 187.
Gören, Ş. - 42.
Gözaydın, N. - 158.
Gülensoy, T. - 99.
Günel, N. - 45.
Günay, U. - 120.
Güney, E. C. - 27, 82.
Güney, Y. - 42.
Güngör, K. - 27, 115.
Güntekin, R. N. - 37.
Gürpınar, H. R. - 37.
Gürsoy, A. - 98.
Güzelbey, C. C. - 91.
Güzelbey, O. - 116.

— H —

- Halikarnas Balıkcısı - 38.
Hasluck, F. W. - 24.

Hasan Fehmi - 80.
Hınçer, İ. - 27, 101, 106, 107, 116.
Hızarcı, S. - 33.

— I —

Işıtman, İ. R. - 114.

— I —

İbn Batuta - 33.
İlaydın, H. - 99.
İloğlu, M. - 204.
İnan, A. - 27, 92, 115.
İnan, M. - 225.
İsmail Hüsrev - 80.
İyem, N. - 46.
İzdem, E. - 87.

— J —

Jacob, G. - 24.
Johansen, U. - 24.

— K —

Kabaş, Ö. - 98.
Kaftancıoğlu, Ü. - 37, 38, 99.
Karaca, D. - 46.
Karaosmanoğlu, Y. K. - 37.
Karay, R. H. - 37.
Kaplan, M. - 33.
Karasu, A. - 99.
Kaşgarlı Mahmud - 32.
Kâtip Çelebi - 34.
Katoğlu, M. - 82.
Katoğlu, O. - 46.
Kemal, Y. - 38, 40.
Kesirli, R. H. - 105.
Kessler, G. - 83.
Kınalızade Ali Efendi - 35.
Kilisli Rifat Bey - 32, 33.
Korkmaz, Z. - 36.
Korkut Ata - 32.
Koşay, H. Z. - 7, 27, 77, 78, 79, 84, 85, 90, 93, 115, 191.
Koz, M. S. - 98, 230, 231.
Köktürk, M. - 194.
Köprülü, M. F. - 22, 23, 33, 105, 115.
Kudat, A. - 183.
Kudret, C. - 40.
Kunoş, İ. - 24, 87.
Kurşunlu, N. - 40.
Kültegin - 30.

— L —

- Larsen, O. - 126.
Lewis, R. - 35.
Locomte, P. - 35.
Lundberg, G. N. - 126.
Luschan, F. - 124.

— M —

- Mahvi, İ. - 114, 115.
Makal, M. - 38.
Mazaheri, A. - 146.
Mehmet Şerif Paşa - 33.
Menzel, Th. - 24.
Mieram, A. K. - 31.
Mezsaros, G. - 24.
Montagu, L. - 35.
Musahipzade Celâl - 40, 88.

— N —

- Nafiz, S. - 77.
Nahya, O. - 95, 99, 114.
Nazım, N. - 37.
Nemeth, G. - 24.
Nicolas, M. - 98.
Nutku, Ö. - 25, 40, 119, 182.

— O —

- Ocakcioğlu, H. - 77.
Ofıazoğlu, T. - 40.
Okay, H. N. - 99.
Okutan, H. T. - 89.
Olçay, S. - 36.
Orak, H. - 88.
Oransay, B. S. - 99.
Oransay, G. - 27.
Orkun, H. N. - 31.
Orta, N. - 92.
Otyam, F. - 38.
Oy, A. - 37.

— Ö —

- Ögel, B. - 99.
Önder, A. R. - 98, 99, 188.
Önder, M. - 27.
Önertoy, O. - 105.
Örnek, S. V. - 25, 27, 40, 98, 119, 124, 144, 148,
164, 166, 167, 173, 187, 204, 205, 207, 221.
Ötüken, A. - 37, 111.
Özalp, İ. - 223, 224.

Özbaş, Ö. - 224.
Özbek, M. - 94.
Özcan, F. - 96.
Özdemir, F. - 99.
Özder, M. A. - 27, 92, 94, 99.
Özer, K. - 90.
Özerdim, S. N. - 97.
Özgentürk, A. H. - 42.
Öztelli, C. - 27, 81, 99, 113, 116, 219.
Özön, M. N. - 123, 124, 125, 126.
Öztürk, A. - 31.
Öztürk, İ. - 94, 95, 99, 114.
Öztürk, O. - 168, 170, 174.

— P —

Pamirli, O. T. - 87.
Pardoe, J. - 34.
Parmaksızoğlu, İ. - 33.
Pasin, M. H. - 91.
Polat, Ö. - 38.

— R —

Radloff - 30.
Rainhardt, K. - 24.
Ritter, H. - 24.
Ruben, W. - 24.
Rustow, A. - 7, 80, 82.

— S —

Sabri, S. - 115.
Saintyves, P. - 7, 81.
Sakaoğlu, S. - 99, 120.
Salcı, V. L. - 27.
San, S. - 89, 222.
Saraçoğlu, F. - 238.
Saraçoğlu, T. - 238.
Sarısözen, M. - 27.
Saygun, A. - 27, 108, 115.
Saygun, A. A. - 78.
Sayın, H. - 40.
Schoeck, H. - 124, 126.
Schrag, C. C. - 126.
Sernikli, G. - 15, 23, 95, 99, 114.
Sertelli, İ. F. - 101.
Sevin, N. - 27.
Seyidoğlu, B. - 120.
Sinayuç, O. - 95, 99, 114.
Soley, S. V. - 181.
Soydam, S. - 8.
Soysal, R. - 37.

Strahlenberg - 30.
Su, K. - 85.
Su, R. - 27.
Sun, M. - 27, 82.
Sungurluoğlu, İ. - 91, 219.

— Ş —

Şahin, O. - 38.
Şaul, M. - 98.
Şavkay, İ. T. - 98.
Şener, S. - 40.

— T —

Tahir, K. - 38, 159.
Tan, N. - 34, 99, 226.
Tan, N. K. - 224.
Tanpınar, A. H. - 38.
Tansel, F. A. - 23.
Tanyol, C. - 188.
Tanyu, H. - 119.
Tarcan, S. S. - 23.
Tecer, A. K. - 27, 115.
Tekeşin, F. - 168, 170.
Tezcan, M. - 96, 128.
Tezel, N. - 82, 115.
Thoms, W. J. - 15.
Thomsen - 30.
Toraganlı, H. - 99.
Toygur, K. - 32.
Tuna, F. - 42, 43.
Tufan, S. - 93.
Türkdoğan, O. - 120, 143, 183, 201, 224.
Türkçin, B. - 98.
Türkmen, F. - 120.
Tütüncü, A. T. - 165.

— U —

Uğur, S. - 89.
Uluğ, N. - 38, 85.
Uysal, A. E. - 99.

— Ü —

Üçer, M. - 154, 226.
Ülken, H. Z. - 2, 23, 124.
Ülkütaşır, M. Ş. - 7, 27, 32, 83, 85, 99, 115, 116, 148.
Ün, M. - 42.
Ünver, A. S. - 27.
Ünver, İ. - 105.

— W —

Wambéry, A. - 31.

— Y —

Yalçın, A. R. - 27, 90, 115, 216, 238.

Yamikoğlu, B. A. - 27, 81, 86.

Yasa, İ. - 186, 189.

Yekta, R. - 23.

Yener, E. - 7, 81.

Yener, Ş. S. - 91.

Yenisey, F. - 90.

Yetkin, S. K. - 115.

Yıldız, B. - 38.

Yılmaz, A. - 42, 86, 236, 238.

Yönetken, H. B. - 27, 115.

Yörük, A. - 40.

Yund, K. - 91.

— Z —

Zaim, T. - 45.

Fotoğraf:
OZAN SAĞDIÇ

Sedat Veyis Örnek Zara'da doğmuştur (1927). Sivas Lise'sini (1949), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini (1953) bitirmiştir. Askerlik görevinden sonra Almanya'ya gitmiş, Tübingen Üniversitesinde dinler tarihi ve etnoloji alanında doktora yapmıştır (1960). Dönüşünde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde etnoloji asistanı (1961), doçenti (1966), profesörü (1971) olmuştur. Bugün de aynı fakültede öğretim üyeliği görevini sürdürmekte, ayrıca Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde halkbilim dersleri vermektedir. Viyana (1963), Bonn (1969), Marburg ve Göttingen (1974) Üniversiteleri ile araştırma enstitülerinde alanıyla ilgili çalışmalar yapmış olan Sedat Veyis Örnek'in başlıca yapıtları şunlardır: *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* (1966), *Etnoloji Sözlüğü* (1971), *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane* (1971), *Anadolu Folklorunda Ölüm* (1971), *Budunbilim Terimleri Sözlüğü* (1973).

Bu kitapta, "folklor"dan ne anlaşılması gerektiği tartışılmakta; araştırma teknikleri ve araçlarına ilişkin bilgiler verilmekte; halkbilimimizin dünü, bugünü ve sorunları ele alınarak öneriler getirilmekte; kaynakları, yayımları, kurum ve dernekleri teker teker tanıtılmaktadır. Bunların yanı sıra halkbilimin araştırma konularından örnek olarak seçilen doğum, çocuk, evlenme ve ölüm, yurdumuzdaki yaygın ve tipik özellikleriyle ayrı bir bölümde ele alınmakta; âdetden moda kadar uzayan bir dizi kavramın özellikleri, işlevleri açıklanarak, tanımları yapılmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin çeşitli yerlerinden çekilen ve çoğu ilk kez yayımlanan iki yüze yakın renkli ve siyah - beyaz fotoğraf da, ele alınan konulara görsel bakımdan önemli katkıda bulunmaktadır.